

Mia Teräsaho
Johanna Närvi
(toim.)

Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon

Analyyseja tasa-arvobarometrista 2017

RAPORTTI

Mia Teräsaho ja Johanna Närvi (toim.)

Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon

Analyyseja tasa-arvobarometrista 2017

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Taitto: PunaMusta Oy

Kannen kuva: Kuvatoimisto Rodeo

ISBN 978-952-343-313-7

ISSN 1798-0070

ISBN 978-952-343-314-4 (verkko)

ISSN 1798-0089 (verkko)

PunaMusta Oy

Helsinki 2019

TIIVISTELMÄ

Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.). Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyysseja tasa-arvobarometrista 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019. 157 sivua. Helsinki 2019. ISBN 978-952-343-313-7 (painettu); ISBN 978-952-343-314-4 (verkkojulkaisu)

Raportti käsittelee sukupuolten tasa-arvoon liittyviä asenteita ja kokemuksia yhteiskunnan eri osa-alueilla Suomessa. Raportissa analysoidaan sosiaali- ja terveysministeriön, Tilastokeskuksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Tasa-arvotiedon keskuksen yhteistyössä toteuttamaa vuoden 2017 tasa-arvobarometria. Tulokset tarjoavat tietoa sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi tasa-arvopolitiikan keinoin sekä sukupuolten epätasa-arvoa ylläpitävien rakenteiden ja käytäntöjen purkamiseksi yhteiskunnassa, esimerkiksi työelämässä, oppilaitoksissa ja perheissä.

Tasa-arvobarometrin asennekysymysten vastausten perusteella näyttää siltä, että sukupuolten tasa-arvoa pidetään Suomessa yleisesti tärkeänä arvona. Siihen ei kuitenkaan sitouduta yhtä vahvasti käytännön tasolla. Tasa-arvon edistäminen edellyttää konkreettisia toimia monella tasolla.

Yhden keskeisen sukupuolten tasa-arvon ongelman on nostanut näkyvämmäksi viime vuosien #metoo-liike. Raportin tulokset osoittavat, että seksuaalisen häirinnän samoin kuin sukupuoleen kohdistuvan vihapuheen kokemukset ovat yleisempiä naisilla, ja heistä etenkin nuorilla ja vähemmistöryhmiin kuuluvilla. Lisäksi kokemukset kasaantuvat eli vihapuhetta kohtaavat joutuvat muita useammin myös seksuaalisen häirinnän kohteiksi.

Nuorten käsitykset sukupuolten tasa-arvon tilanteesta suomalaisessa yhteiskunnassa ovat tästä huolimatta muuta väestöä myönteisempiä. Koululaiset ja opiskelijat ovat myös useimmiten melko tyytyväisiä sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen oppilaitoksissa. Osa opiskelijoista on kuitenkin kokenut muun muassa sukupuoleen perustuvaa kiusaamista ja seksuaalista häirintää.

Alojen ja ammattien sukupuolen mukainen eriytyminen on Suomessa yhä vahvaa ja segregatio alkaa jo opinnoissa. Tulosten mukaan pelkkä kannustus sukupuolelle epätyypillisiin koulutusala-avaintoihin ja vaativampiin tehtäviin ei riitä ratkaisemaan työmarkkinoiden eriytymistä, sillä etenkin miesenemmistöisillä työpaikoilla työskentelevät naiset näyttävät kokevan muita enemmän haittaa sukupuolestaan työelämässä, kuten palkkauksessa ja työuralla etenemisessä.

Sukupuolistuneet käytännöt elävät yhä myös parisuhteiden työnjaossa. Vastuu kotitaloustöiden kokonaisuudesta kasautuu naisille, etenkin lapsiperheissä. Taustalla näkyvät sekä puolisoitten väliset erot ansiotyöhön osallistumisessa että käsitykset puolisoille kuuluvista vastuista. Tasaisempi työnjako näkyy parisuhteissa vähäisempänä riitelynä ja suurempana tyytyväisyytenä parisuhteeseen.

Raportissa kuvataan myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien vastaajien näkemyksiä ja kokemuksia. Tietoja saatiin aiempaa paremmin vuoden 2017 tasa-arvobarometrin uudistuksen ansiosta. Raportti osoittaa, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tunnistaminen ja huomioon ottaminen kyselytutki-

muksissa on tärkeää, jotta kaikki kokevat voivansa vastata tiedonkeruihin. Samalla kyselytutkimukset lisäävät tietoa sukupuolen moninaisuudesta sekä monipuolistavat tietopohjaa.

Asiasanat: tasa-arvo, sukupuoli, asenteet, häirintä, vihapuhe, segregatio, oppilaitokset, työelämä, parisuhde, työnjako, sukupuolivähemmistöt, seksuaalivähemmistöt

SAMMANFATTNING

Mia Teräsaho & Johanna Närvi (red.). Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyysseja tasa-arvobarometrista 2017 [Perspektiv på jämställdhet – analyser av jämställdhetsbarometern 2017]. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Rapport 6/2019. 157 sidor. Helsingfors 2019. ISBN 978-952-343-313-7 (tryckt); ISBN 978-952-343-314-4 (nätpublikation)

Rapporten handlar om attityder till och erfarenheter av jämställdhet i olika delar av samhället i Finland. I rapporten analyseras jämställdhetsbarometern 2017, som har sammanställts i samarbete mellan social- och hälsovårdsministeriet, Statistikcentralen och Centret för jämställdhetsinformation vid Institutet för hälsa och välfärd. Resultaten ger information om hur man kan öka jämställdheten genom jämställdhetspolitiska åtgärder samt upplösa könsstrukturer och könsrelaterad praxis i samhället, till exempel i arbetslivet, på läroanstalter och i familjer.

På basen av svaren på attitydfrågorna i jämställdhetsbarometern tycks jämställdhet i allmänhet värderas högt i Finland. I praktiken förbinder man sig dock inte lika starkt till jämställdhet. Främjandet av jämställdhet förutsätter konkreta åtgärder på flera nivåer.

De senaste årens #metoo-rörelse har synliggjort ett viktigt jämställdhetsproblem. Resultaten av rapporten visar att erfarenhet av sexuella trakasserier och könsrelaterad hatretorik är vanligast bland kvinnor, i synnerhet bland yngre kvinnor och kvinnor som tillhör en minoritetsgrupp. Dessutom hopar sig erfarenheterna, så att de som blir utsatta för hatretorik dessutom blir föremål för sexuella trakasserier oftare än andra.

De ungas uppfattning om jämställdhetsläget i det finländska samhället är trots detta mer positiv än den övriga befolkningens. Skolelever och studerande är oftast ganska nöjda med jämställdheten på läroanstalterna. En del av de studerande har dock upplevt bland annat könsrelaterad mobbning och sexuella trakasserier.

Könssegregeringen av branscher och yrken är fortfarande stark i Finland och den börjar redan under studierna. Enligt resultaten räcker det inte att uppmuntra till utbildningsval som är otypiska för det egna könet, eller till krävande uppgifter, för att lösa segregeringen på arbetsmarknaden, eftersom kvinnor som arbetar på mansdominerade arbetsplatser i större utsträckning än andra verkar uppleva nackdelar i arbetslivet på grund av sitt kön, till exempel beträffande lön och karriärframsteg.

Könsrelaterad praxis lever fortfarande kvar även i arbetsfördelningen inom parförhållanden. Det övergripande ansvaret för hushållsarbete hopar sig till kvinnor, framför allt i barnfamiljer. I bakgrunden finns både skillnader mellan partners i deltagandet i förvärvsarbetet och uppfattningar om vilka ansvar som tillhör partnern. Par med en jämnare arbetsfördelning bråkar mindre och är nöjdare med parförhållandet.

I rapporten beskrivs även åsikterna och erfarenheterna hos personer som tillhör könsminoriteter eller sexuella minoriteter. Tack vare att jämställdhetsbarometern omarbetades inför undersökningarna 2017, fick man in bättre information än tidigare. Rapporten visar att det är viktigt att identifiera och ta hänsyn till köns- och sexualitetsmångfalden i enkätundersökningar, så att alla upplever att de kan svara på data-

insamlingar. Samtidigt ökar enkätundersökningarna kunskapen om könsmångfalden och gör informationsunderlaget mångsidigare.

Nyckelord: jämställdhet, kön, attityder, trakasserier, hatretorik, segregering, läroanstalter, arbetsliv, parförhållande, arbetsfördelning, könsminoriteter, sexuella minoriteter

ABSTRACT

Mia Teräsaho & Johanna Närvi (eds.). Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyyseja tasa-arvobarometrista 2017 [Perspectives on gender equality – analyses of the Gender Equality Barometer 2017]. National Institute for Health and Welfare (THL). Report 6/2019. 157 pages. Helsinki 2019. ISBN 978-952-343-313-7 (printed); ISBN 978-952-343-314-4 (online publication)

This report deals with attitudes and experiences regarding gender equality in different sectors of Finnish society. The report analyses the 2017 Gender Equality Barometer produced jointly by the Ministry of Social Affairs and Health, Statistics Finland and the Centre for Gender Equality, which is part of the National Institute for Health and Welfare. The results offer data to be used both for promoting gender equality through policy measures as well as the broader dismantling of gendered structures and practices in society, such as in the workplace, in educational institutions, and in the family.

Based on the results for the attitude questions of the Gender Equality Barometer, it would seem that gender equality is generally held to be an important value in Finland. However, there does not seem to be such a firm commitment to it on the practical level. The promotion of gender equality requires concrete actions on many different levels.

One key gender equality issue has achieved greater visibility through the #metoo movement of recent years. The results of the report indicate that experiences of sexual harassment and gendered hate speech are more common among women, and particularly among young women and those belonging to minority groups. In addition, these negative experiences often go together, meaning that those that suffer hate speech are also more often the targets of sexual harassment.

Young people's conception of the gender equality situation in Finnish society is, nevertheless, more positive than that of the rest of the population. School pupils and students are also, more often than not, fairly satisfied with the gender equality practices of educational institutions. Some students, however, have had negative experiences such as gendered bullying and sexual harassment.

Gender segregation in fields of work and professions is still strong in Finland, and it begins already during studies. According to the results, simply giving encouragements to choose fields of study that are not typical to one's gender or to take on more demanding roles is not sufficient to deal with the labour market segregation, as particularly women working in male-majority workplaces still seem to experience more gendered problems than others in their working life, such as in wage levels and career advancement.

Gendered practices also continue in the division of labour among couples. The responsibility for household work as a whole is mostly with women, particularly in families with children. The supporting factors in this include both the differences in the partners' participation in paid employment and their conceptions of the responsibilities that belong to each partner. A more equal division of labour can be seen in couple relationships to correlate with less arguing and greater satisfaction with the relationship.

The report also describes the opinions and experiences of respondents that belong to gender minorities and sexual minorities. Better data was obtained this time round thanks to the changes made to the 2017 Gender Equality Barometer. The report indicates that the recognition and consideration of gender diversity and sexual diversity in questionnaire surveys is important for ensuring that all can feel that they are able to participate in the data collection process. At the same time, questionnaire surveys provide more data on gender diversity and diversify the knowledge base.

Keywords: equality, gender, attitudes, harassment, hate speech, segregation, educational institutions, working life, relationships, division of labour, gender minorities, sexual minorities

SISÄLTÖ

Tiivistelmä	3
Sammanfattning	5
Abstract	7
Kirjoittajat	10
Johdanto	12
Mia Teräsaho ja Johanna Närvi	
Mitä tasa-arvoasenteet kertovat tasa-arvosta?	17
Hanna Ylöstalo	
Sukupuolistunut vihapuhe, seksuaalinen häirintä ja risteävät yhteiskunnalliset erot	32
Natalia Ollus, Maiju Tanskanen, Päivi Honkatukia ja Heini Kainulainen	
Nuorten näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta oppilaitoksissa ja yhteiskunnassa	57
Sinikka Aapola-Kari	
Työmarkkinoiden eriytyminen ja tasa-arvo Suomessa	80
Antti Kauhanen ja Krista Riukula	
Kotitöiden ja yhteisten kulujen jakaminen tyytyväisyyden tai ristiriitojen lähteenä parisuhteissa	101
Johanna Närvi ja Minna Salmi	
Kun kaksijakoinen sukupuoli ajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa	136
Jukka Lehtonen	

KIRJOITTAJAT

Sinikka Aapola-Kari, VTT, dosentti, toimii tutkimusjohtajana Nuorisotutkimusverkostossa. Hän on sosiologi, joka on pitkän tutkijanuransa aikana tarkastellut erityisesti nuoruuteen, sukupuoleen ja koulutukseen liittyviä kysymyksiä. Hän on myös opettanut sukupuoleen ja tasa-arvotematikkaan liittyvistä aiheista.

Päivi Honkatukia, VTT, dosentti, työskentelee nuorisotutkimuksen professorina Tampereen yliopistossa. Hänen asiantuntemusalueitaan on nuorten arkea ja nuoruutta koskeva tutkimus yhteiskunnallisesta ja intersektionaalisesta näkökulmasta.

Heini Kainulainen, OTT, kriminologian dosentti, työskentelee rikosoikeuden professorina (ma.) Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Kainulainen on tutkinut seksuaalisen väkivallan käsittelyä rikosprosessissa sekä rikosten uhrien kokemuksia poliisista, syyttäjästä ja tuomioistuimista.

Antti Kauhanen, KTT, työskentelee tutkimusjohtajana Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksessa. Hän on erikoistunut työn taloustieteeseen ja on tutkinut mm. tulospalkkauksen vaikutusta sukupuolten palkkaeroihin ja sukupuolieroja työurissa.

Jukka Lehtonen, kasvatustieteiden dosentti, VTT, työskentelee WeAll-tutkimushankkeessa Helsingin yliopistossa sukupuolentutkimuksen oppiaineessa. Hän on tutkinut erityisesti sukupuolta ja seksuaalisuutta koulutuksessa ja työelämässä. Hän toimi Tasa-arvobarometrin ohjausryhmässä asiantuntijajäsenenä.

Johanna Närvi, YTT, työskentelee erikoistutkijana Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa (THL). Hänen tutkimusalueitaan ovat perhepolitiikka ja työn ja perheen yhteensovittaminen, ja hän on tutkinut erityisesti perhevapaita sekä vanhempien lapsenhoidon ratkaisuja sukupuolten työnjaon näkökulmasta.

Natalia Ollus, OTT, on YK:n yhteydessä toimivan Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin (HEUNI) johtaja. Hän on tutkinut etenkin sukupuolistunutta väkivaltaa ja ihmiskauppaa ja on viime vuodet tarkastellut ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä. Tutkimustyön ohella hänellä on laaja kokemus sukupuolistuneen väkivallan vastaisesta työstä myös kansainvälisesti, työskenneltyään aiheen parissa sekä YK:ssa että ETYJ:ssä.

Krista Riukula, KTT, on Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen (Etlan) tutkija. Hän on erikoistunut työn ja koulutuksen taloustieteen empiiriseen tutkimukseen.

Minna Salmi, VTT, työskentelee tutkimuspäällikkönä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa (THL). Hänen tutkimusalueitaan ovat työn ja perheen yhteensovittaminen, perhevapaiden käytön muutokset, edellytykset ja esteet sekä lapsiperheiden toimeentulo ja hyvinvointi. Hänen tutkimuskiinnostuksensa kohdistuu perhepolitiikan, työ-

elämän politiikan ja sukupuolten tasa-arvopolitiikan leikkauskohtiin arkielämän rakentumisen näkökulmasta.

Maiju Tanskanen, VTM, työskentelee Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa tohtorikoulutettavana. Väitöskirjassaan hän tutkii parisuhdeväkivaltaa kriminologisesta näkökulmasta.

Mia Teräsaho, VTM, työskentelee kehittämispäällikkönä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Tasa-arvotiedon keskuksessa. Hän toimii Sukupuolella väliä? Sukupuolten tasa-arvoisen edustuksen vahvistaminen mediassa, politiikassa ja johtajuudessa -hankkeen projektipäällikkönä. Hänen asiantuntemusalueitaan ovat sukupuolten tasa-arvon edistäminen etenkin työelämässä, koulutuksessa ja päätöksenteossa. Teräsaho koordinoi Tasa-arvobarometri 2017 -hanketta.

Hanna Ylöstalo, YTT, dosentti, työskentelee yliopistotutkijana Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa. Hänen tutkimuksensa liittyy tasa-arvopolitiikkaan, sukupuolittuneeseen talouteen ja työhön sekä hyvinvointivaltion muutokseen.

JOHDANTO

Mia Teräsaho ja Johanna Närvi

Tässä raportissa käsitellään sukupuolten tasa-arvoa Suomessa yhteiskunnan keskeisillä osa-alueilla, kuten työelämässä, kouluissa ja parisuhteissa. Lisäksi raportin artikkeleissa tarkastellaan seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen liittyvän vihapuheen kokemuksia ja risteäväisyyksiä, suhtautumista sukupuolten tasa-arvoon ja käytännön tasa-arvotoimenpiteisiin sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Kaikki teoksen kuusi artikkelia perustuvat tasa-arvobarometrin aineistoon vuodelta 2017. Artikkelikokoelma täydentää vuonna 2018 julkaistua Tasa-arvobarometri 2017 -raporttia¹, joka kokosi yhteen barometrin perustulokset. Tämän teoksen artikkeleissa syvennetään tasa-arvobarometrin tuloksia ja peilataan niitä muuta tutkimustietoa sekä laajempaa sukupuolten tasa-arvosta käytävää keskustelua vasten.

Tasa-arvobarometriin perustuva artikkelikokoelma laadittiin nyt ensimmäistä kertaa. Tavoitteena oli hyödyntää barometrin aineistoa aiempaa monipuolisemmin ja tarkastella sitä syvällisemmin erilaisista näkökulmista.² Osassa artikkeleita aineistoa on esimerkiksi tarkasteltu intersektionaalisesta näkökulmasta eli huomioiden esimerkiksi sukupuolen ja iän tai vähemmistöaseman risteävyydet. Lisäksi aineiston tarkastelu sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta haluttiin nostaa esille omana artikkelina, koska se on yksi tasa-arvobarometrin kehittämiskohteena olleista uusista aihepiireistä.

Raportin kuusi artikkelia tarjoavat tietoa sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ja nostavat esiin tasa-arvon ongelmakohtia, joihin on mahdollista tarttua konkreettisin kehittämistoimin ja tasa-arvopolitiikan avulla. Raportin tulokset tarjoavat monipuolisesti tietoa sukupuolten epätasa-arvoa ylläpitävien rakenteiden ja käytäntöjen purkamiseksi yhteiskunnassa, esimerkiksi työelämässä, oppilaitoksissa ja perheissä. Tuloksia voi käyttää myös toteutetun tasa-arvopolitiikan onnistumisen ja kehittämistoimien arvioimisessa.

Artikkelit

Raportti koostuu kuudesta artikkelista, jotka lähestyvät vuoden 2017 tasa-arvobarometrin aineistoa eri tavoin. Osassa artikkeleista tuotetaan aineistosta uusia, aiemmin julkaisemattomia tuloksia ja monipuolistetaan siten tasa-arvobarometrissa jo julkaistuja perustuloksia. Toisissa artikkeleissa puolestaan tarkastellaan Tasa-arvobarometri 2017 -perusraportin tuloksia aiempaa laajemmin suhteessa sukupuolten tasa-arvosta käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä muuhun tutkimukseen ja kirjallisuuteen.

1 Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 8/2018: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3932-5>

2 Tasa-arvobarometrin aineisto luovutetaan vuoden 2019 aikana Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon tutkijoiden ja opiskelijoiden käyttöön, jolloin se tarjoaa runsaasti tutkittavaa myös jatkossa.

Useissa artikkeleissa nostetaan esiin havaintoja tasa-arvobarometrissa aineistona ja sen mahdollisuuksista tarkemmissa, vastaajien erilaisia taustatekijöitä huomioon ottavissa analyysissä. Joidenkin vastaajaryhmien kohdalla aineisto osoittautui liian pieneksi monen yhtäaikaisen taustamuuttujan mukaiseen analyysiin, esimerkiksi erilaiset vähemmistöryhmät, opiskelijat ja pikkulapsiperheet. Teoksessa pohditaan myös sitä, millaisista yhteiskunnallisista ilmiöistä tasa-arvobarometrissa – ja muissakin kyselyissä – toistettut kysymykset muotoiluineen kertovat ja mistä niiden tulisi kertoa. Kyselytutkimukset ja niillä saatava tieto eivät ainoastaan heijastele vaan myös muo-vaavat todellisuutta ja ymmärrystämme tasa-arvosta.

Näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta on kysytty ensimmäisestä tasa-arvobarometrissa eli vuodesta 1998 lähtien. Näin on kertynyt tietoa myös siitä, miten käsitykset tasa-arvosta ovat parin vuosikymmenen aikana muuttuneet. Usein tällaisten asenne-mittareiden ajatellaankin kertovan varsin totuudenmukaisesti siitä, mitä tasa-arvosta ajatellaan. **Hanna Ylöstalo** kyseenalaistaa artikkelissaan tätä näkemystä ja nostaa tarkemmin esille sitä, mistä kaikista tasa-arvoasenteet itse asiassa kertovat. Ylöstalo analysoi erityisesti sukupuolten tasa-arvosta vallitsevien käsitysten ja toisaalta tasa-arvon toteutumisen sekä siihen sitoutumisen välistä ristiriitaa ja peilaa tasa-arvobarometrin tuloksia kokemuksiin tasa-arvon kehittämistyöstä. Ylöstalon mukaan myönteinen suhtautuminen sukupuolten tasa-arvoon kertoo ennen kaikkea siitä, että tasa-arvo tunnustetaan laajalti hyväksytyksi yhteiskunnalliseksi arvoksi. Asenteiden muutoksen ohella Ylöstalo peräänkuuluttaa nimenomaan tasa-arvotekoja.

Viime vuosina erityisesti #metoo-ilmiön myötä julkiseen keskusteluun nousseesta seksuaalisesta häirinnästä on kertynyt tietoa jo vuoden 1998 tasa-arvobarometrissa lähtien. Tasa-arvobarometri on ainoa tietolähde Suomessa, joka tuottaa säännöllisesti tietoa seksuaalisen häirinnän kokemuksista. Vuoden 2017 tasa-arvobarometriin nostettu ajankohtainen ja uusi aihe on sukupuoleen liittyvä vihapuhe. **Natalia Ollus, Maiju Tanskanen, Päivi Honkatukia** ja **Heini Kainulainen** analysoivat artikkelissaan seksuaalista häirintää ja vihapuhetta intersektionaalisenä ilmiönä. Kirjoittajat tarkastelevat sitä, miten sukupuolen ohella muun muassa kuuluminen johonkin vähemmistöön, sosioekonominen asema tai ikä kytkeytyvät häirinnän ja vihapuheen kokemukseen. Kirjoittajat pyrkivät tunnistamaan, mihin ryhmiin vihapuhe ja häirintä kohdistuvat muita useammin ja mitkä ryhmät voivat siten olla erityisen haavoittuvassa asemassa. Kirjoittajien mukaan seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen liittyvän vihapuheen kokemukset kasautuvat usein samoille ihmisille. Artikkelin tarjoaa välineitä myös lainsäädännön sekä häirintää ja vihapuhetta ennaltaehkäisevien toimintamallien riittävyden arvioimiseksi.

Tasa-arvobarometrissa 2017 opiskelijoille ja koululaisille suunnattu kysymysosio uusittiin kokonaan ja mukaan nostettiin kysymyksiä sukupuolistereotyyppioista oppimateriaaleissa, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolirooleista sekä seksuaalisesta tai sukupuoleen perustuvasta häirinnästä tai nimittelystä oppilaitoksissa. **Sinikka Aapola-Kari** tarkastelee artikkelissaan koululaisten ja opiskelijoiden näkemyksiä ja kokemuksia sukupuolten tasa-arvosta koulumaailmassa sekä laajemminkin yhteiskunnassa. Aapola-Kari peilaa tasa-arvobarometrin 2017 tuloksia muihin nuorten näkemyksiä kartoit-taviin kyselyaineistoihin, kuten nuorisobarometriin ja kouluterveyskyselyyn. Nuorten

käsitykset sukupuolten tasa-arvon tilanteesta suomalaisessa yhteiskunnassa näyttävät olevan muuta väestöä myönteisempiä. Aapola-Kari tuo esille, että vaikka koululaiset ja opiskelijat kertovat olevansa yleisesti varsin tyytyväisiä sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen oppilaitoksissaan, on osalla nuorista kokemuksia sukupuoleen perustuvasta kiusaamisesta ja seksuaalisesta häirinnästä. Näiden vähentämiseksi konkreettiset toimenpiteet ovat tarpeen.

Koulutuksen ja työelämän segregaatio on Suomessa jyrkkää, mikä tarkoittaa sitä, että alat ja ammatit ovat eriytyneet vahvasti sukupuolen mukaan. Työelämää koskeva osio tasa-arvobarometrissa on pysynyt vuosien mittaan melko samanlaisena, jolloin samoja kysymyksiä on mahdollista tarkastella useilta vuosilta. **Antti Kauhanen** ja **Krista Riukula** käsittelevät työmarkkinoiden ja työuraa edeltävien koulutusvalintojen eriytymistä sukupuolen mukaan sekä sukupuolesta koettua haittaa työelämässä. Kirjoittajat yhdistävät tasa-arvobarometriin aineistot vuosilta 2008, 2012 ja 2017. Kirjoittajat osoittavat, että vaikka naisia kannustetaan hakeutumaan miesenemmistöisille aloille, törmäävät näillä aloilla työskentelevät naiset muita useammin esteisiin muun muassa palkkauksessa ja uralla etenemisessä. Kauhasen ja Riukulan mukaan työmarkkinoiden sukupuolen mukaisen segregaation purkaminen edellyttääkin, että sukupuolelle epätyypillisten valintojen tekemisestä koituvia haittoja työelämässä pystytään vähentämään.

Sukupuolten työnjako heterosuhteissa on yhä epätasaista, vaikka miesten osuus kotitöistä ja lastenhoidosta onkin vuosien varrella kasvanut. Tasa-arvobarometrissa tätä yhä ajankohtaista teemaa on tarkasteltu jo pitkään. Lisäksi vuoden 2017 tasa-arvobarometriin nostettiin ensi kertaa ensimmäisen eli vuoden 1998 barometrin jälkeen kysymyksiä kotitalouksien yhteisten menojen jakamisesta puolisoitten kesken. **Johanna Närvi** ja **Minna Salmi** tarkastelevat kotitöiden ja yhteisten kulujen jakamista heteroseksuaalisissa parisuhteissa sekä tyytyväisyyttä vastuunjakoon tai siitä aiheutuvia ristiriitoja. Kirjoittajat osoittavat, että menojen jakamiseen ollaan parisuhteissa valmiimpia kuin kotitaloustöiden jakamiseen, joka näyttää olevan sukupuolten arkisen tasa-arvon koetinkivi. Vastuu kotitaloustöiden kokonaisuudesta painottuu yhä naisille, eikä naisten työmarkkinoille osallistuminen ole riittänyt muuttamaan tätä työnjakoa. Kirjoittajien mukaan tasaisemman työnjaon edistämiseen tarvitaan sekä vallitsevien sukupuolistuneiden käsitysten kyseenalaistamista että tasa-arvopolitiikan tukea.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometriä uudistettiin merkittävästi, jotta sukupuolen moninaisuus tulisi otetuksi huomioon aiempaa paremmin sekä kysymysmuotoiluissa että kysymysten aihepiireissä. **Jukka Lehtonen** syventyy teoksen viimeisessä artikkelissa tasa-arvobarometriin sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden näkökulmasta ja perustelee, miksi tämä näkökulma on tärkeää ottaa huomioon tutkimuskyselyissä. Lehtonen käsittelee tasa-arvobarometrissa tältä osin tehtyä kehittämistyötä sekä kuvailee, millaista tietoa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista vastaajista tasa-arvobarometrissa on mahdollista saada. Lehtosen keskeinen viesti tuleville tiedonkeruulle on, että sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden huomioon ottaminen kyselyissä on tärkeää, jotta jokainen vastaaja voi tuntea, että kysely on häntä varten ja siihen voi vastata omana itsenään. Vaikka pienten vastaajamäärien vuoksi sukupuolen moninaisuudesta ei välttämättä saada kyselyjen avulla

kattavaa tietoa, on sen huomioon ottaminen tärkeä askel moninaisuuden tunnistamiseksi ja tunnustamiseksi. Moninaisuuden huomioon ottaminen purkaa myös oletuksia ja mahdollisesti vääriä tulkintoja tutkittavien sukupuolesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta. Tämä puolestaan tuottaa parempia ja tarkempia aineistoja ja siten myös luotettavampia tutkimustuloksia.

Tasa-arvobarometri

Tasa-arvobarometreja on toteutettu Suomessa jo 20 vuoden ajan³. Tasa-arvobarometri tuottaa tietoa sukupuolten tasa-arvoon liittyvistä asenteista, näkemyksistä ja kokemuksista sekä näiden kehittymisestä Suomessa. Tasa-arvobarometri tuottaa sekä kansallisesti että kansainvälisesti paljon sellaista tietoa, jota ei ole sellaisenaan saatavissa mistään muualta, esimerkkinä seksuaalisen häirinnän kokemukset ja kotitöiden vastuun jakautuminen perheissä. Tasa-arvobarometri tarttuu myös ajankohtaisiin aiheisiin, kuten sukupuoleen liittyvään vihapuheeseen.

Kaikki raportin artikkelit perustuvat vuoden 2017 tasa-arvobarometrin aineistoon, jonka Tilastokeskus keräsi sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta. Tilastokeskus on toteuttanut myös kaikki aiemmat tasa-arvobarometrit. Tasa-arvobarometrissa vastaajilta kysytään heidän omista näkemyksistään ja kokemuksistaan sukupuolten tasa-arvosta Suomessa. Tasa-arvobarometri vahvistaa osaltaan tasa-arvon tietopohjaa, koska asenteisiin ja kokemuksiin perustuva tieto täydentää tilastojen antamaa kuvaa sukupuolten tasa-arvon tilasta ja kehityksestä.

Tilastokeskus keräsi vuoden 2017 tasa-arvobarometrin kyselyaineiston suomen- ja ruotsinkielisinä puhelinhaastatteluina syksyllä 2017. Otokseen kuului 3 000 satunnaisesti valittua Suomessa asuvaa 15–74-vuotiasta henkilöä. Haastatteluun vastasi 1 682 henkilöä, joten vastausprosentti oli 56. Otokseen kuuluvat edustivat poimintahetken kokonaisväestöä ikä- ja sukupuolijakaumaltaan sekä asuinpaikaltaan. Vastaajakadosta johtuvaa lopullisen aineiston vinoumaa korjattiin aineiston analyysissä käyttämällä aineistoon laskettuja painokertoimia.

Kiitokset

Teoksen artikkeleita on ollut kirjoittamassa ja kommentoimassa asiantuntijoita eri yliopistoista ja tutkimuslaitoksista. Tätä julkaisua ei olisi syntynyt ilman heidän panostaan. Artikkeleita arvioi lisäksi neljä tasa-arvon asiantuntijaa, joille osoitamme lämpimät kiitoksemme arvokkaista kommenteista. Kiitämme Tilastokeskuksen yliaktuaari Henna Attilaa avusta kahteen artikkeliin tehdyistä aineistoajoista ja kommenteista. Lisäksi haluamme kiittää Tilastokeskuksen erikoistutkija Marjut Pietiläistä ja yliaktuaari Miina Keski-Petäjää sekä THL:n Tasa-arvotiedon keskuksen erikoissuunnittelijaa Sonja Sorosta artikkeleiden kommentoinnista.

3 Tasa-arvobarometrin aineistot ovat vuosilta 1998, 2001, 2004, 2008, 2012 ja 2017.

Tasa-arvobarometri 2017 -hankkeen tilaaja on sosiaali- ja terveysministeriö (STM), joka myös tilasi tämän artikkelikokoelman Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella toimiva Tasa-arvotiedon keskus koordinoi tasa-arvobarometrihanketta sekä osallistui merkittäväällä panoksella barometrin kehittämiseen ja tämän julkaisun toimittamiseen.

MITÄ TASA-ARVOASENTEET KERTO VAT TASA-ARVOSTA?

Hanna Ylöstalo

- Tasa-arvobarometrit kuvaavat vuodesta toiseen myönteistä suhtautumista sukupuolten tasa-arvoon liittyviin kysymyksiin ja tasa-arvoon kohdistuviin kehittämistoimiin. Käytäntöjen tasolla, esimerkiksi tasa-arvon kehittämis-työssä, tasa-arvo on kuitenkin kiistanalainen kysymys, joka herättää vastus- tusta ja ärtymystä.
- Tasa-arvo on yhteiskunnassamme tärkeä arvo, johon useimmat voivat sitou- tua. Kun arvo muuttuu käytännön teoksi ja tulee lähelle omaa arkea ja toi- mintaa, se herättää selvästi ristiriitaisempia tunteita.
- Tasa-arvobarometrissa ilmaistuja asenteita tasa-arvoa kohtaan ei voida pitää yksiselitteisesti todisteena siitä, että tasa-arvoon suhtaudutaan myönteisesti. Pikemminkin ne kertovat siitä, että tasa-arvo tunnustetaan laajalti hyväksy- tyksi yhteiskunnalliseksi arvoksi. Tasa-arvoa koskevia kamppailuja ei käydä- kään ensisijaisesti tasa-arvoasenteista, vaan tasa-arvotiedoista.

Tasa-arvobarometrissa 2017, kuten myös aiemmissa tasa-arvobarometreissa, suurin osa vastaajista suhtautuu myönteisesti toimiin, jotka tähtäävät tasa-arvon edistämi- seen. 78 prosenttia naisista ja 51 prosenttia miehistä pitää miesten asemaa parempa- na kuin naisten. Tämän voisi arvella näkyvän ponnekkaina toimina tasa-arvon edistä- miseksi niin politiikassa, työpaikoilla, kouluissa kuin useimpien ihmisten omissa arjen toimissakin. Näin ei kuitenkaan ole. Tasa-arvoa kyllä edistetään monilla yhteiskunnan areenoilla, mutta kehittämistoimet törmäävät toistuvasti vastustukseen. Myönteisistä tasa-arvoasenteista huolimatta tasa-arvo on edelleen kiistanalainen ja ristiriitojen sä- vyttämä yhteiskunnallinen kysymys.

Tasa-arvoasenteet viittaavat käsitteellisesti ihmisten erilaisiin käsityksiin tasa-ar- vosta. Näin ollen asenteet eivät sinänsä ole oikeita tai vääriä, vaikka ne voivatkin ol- la ristiriidassa esimerkiksi tasa-arvopolitiikan tavoitteiden kanssa. Asenteita tutkitaan esimerkiksi siksi, että niiden ajatellaan vaikuttavan ihmisten toimintaan. Asenteiden toisin sanoen ajatellaan muokkaavan todellisuutta, mutta yhtä lailla ne ovat todelli- suuden muokkaamia.

Pohdin, mistä ristiriidat tasa-arvoa sekä sen edistämistä koskevien asenteiden ja arkisten kokemuksen välillä johtuvat ja mitä ne kertovat tasa-arvosta yhteiskunnalli- sena ilmiönä ja käsitteenä. Nostan artikkelissani esiin tasa-arvobarometrin tuloksissa ilmeneviä ristiriitaisuuksia. Lisäksi tuon esiin ristiriitoja tasa-arvobarometrin tulosten ja muun tasa-arvon toteutumista eri elämänaalueilla tarkastelevan tutkimuksen valossa. Analysoidakseni tätä ensisilmäyksellä yhteen sopimattomalta näyttävää kokonaisuutta

asetan nämä keskenään ristiriitaisilta näyttävät tutkimustulokset laajemman tasa-arvo-käsitteenä ja käytäntönä koskevan tutkimuksen kontekstiin.

Selitystä ristiriitaan voisi tietysti hakea kokijoista itsestään: ketkä kokevat tasa-arvon toteutuvan heikoimmin ja mistä se mahtaa johtua. Hypoteettisena esimerkkinä voisi ajatella, että mikäli työelämän tasa-arvon kokisivat heikoimmin toteutuneeksi matalapalkka-aloilla työskentelevät naiset, työelämän tasa-arvon voisi olettaa olevan erityisesti matalapalkkaisten, naisenemmistöisten alojen ongelma. Tämä olisi aivan relevantti tapa lähestyä tätä kysymystä. Artikkelini lähtökohta on kuitenkin toinen. En etsi syytä tasa-arvoasenteiden ja tasa-arvon toteutumisen (tai toteutumattomuuden) välisiin ja sisäisiin ristiriitaisuuksiin kokijoista itsestään. Sen sijaan pohdin laajemmin, mitkä tasa-arvoon ja tasa-arvon käsitteeseen liittyvät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset piirteet mahdollisesti vaikuttavat siihen, että asenteet tasa-arvoa kohtaan, kokemukset tasa-arvon toteutumisesta sekä suhtautuminen tasa-arvoon arjessa poikkeavat toisistaan. Tutkimuskysymyksen muotoon puettuna: Mitä tasa-arvoasenteet kertovat siitä, miten tasa-arvo ja tasa-arvon edistäminen yhteiskunnassamme ymmärretään?

Olen itse tutkinut sukupuolten tasa-arvoa erityisesti työelämässä, työpaikoilla, valtionhallinnossa ja politiikassa vuodesta 2003 lähtien. Yksi keskeinen tutkimuksiani yhdistävä tulos on – minkä myös useat myöhemmin tässä artikkelissa käsiteltävät tutkimukset vahvistavat – että suhtautuminen sukupuolten tasa-arvoon ja toimiin, jotka tähtäävät tasa-arvon edistämiseen, on myönteistä, kielteistä, hämmentynyttä, pelokasta, innostunutta, vähättelevää ja kaikkea siltä väliltä. Työssäni on käynyt myös selväksi, että ihmiset eivät suhtaudu tasa-arvoon käytännön kysymyksenä likimainkaan niin myönteisesti kuin mitä tasa-arvobarometrin tasa-arvoasenteita koskevista vastauksista voisi päätellä (esim. Brunila & Ylöstalo 2015; Ylöstalo 2012; 2016a; 2016b).

Tasa-arvossa ja epätasa-arvossa on kyse yhteiskunnallisista valtasuhteista, joista moni hyötyy. Tällöin niiden esille nostaminen voi tuntua henkilökohtaiselta syytökseltä. Ne, jotka eivät hyödy, eivät kaikissa tilanteissa saa ääntään kuuluviin tai heidän kokemukselleen ei ole kulttuurista tilaa. Samanaikaisesti tasa-arvo on sisäänkirjoitettu länsimaisen demokratian ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion kaltaisiin ideologioihin, joita ei kukaan säällinen ihminen vastusta. Muun muassa nämä reunaehdot rajaavat sitä, miten tasa-arvoon suhtaudutaan, miten siitä puhutaan ja miten se koetaan. Ne myös muokkaavat tasa-arvoa yhteiskunnallisena ilmiönä ja käsitteenä. Keskeinen argumenttini onkin, että asetettuna laajempaan tasa-arvotutkimuksen kontekstiin tasa-arvoasenteet kertovat siitä, millaisia ovat tasa-arvon käsitteen rajat ja mahdollisuudet eri tilanteissa. Niitä ei kuitenkaan voi pitää kiistattomana kuvauksena siitä, miten tasa-arvoon yhteiskunnassamme suhtaudutaan.

Teksti rakentuu seuraavasti. Nostan seuraavaksi esimerkinomaisesti esiin tasa-arvoasenteisiin sisältyviä ristiriitaisuuksia, niin tasa-arvobarometrin kuin tasa-arvon toteutumista koskevan tutkimuksenkin valossa. Sen jälkeen tarkastelen tasa-arvoasenteiden ja -kokemusten tutkimusta metodologisena kysymyksenä. Tätä seuraa sukupuolentutkimukseen ja tasa-arvotutkimukseen pohjautuva osio, jossa pohdin, mitä tasa-arvoasenteet kertovat tasa-arvosta yhteiskunnallisena ilmiönä ja käsitteenä. Lopuksi pohdin, millainen käyttövoima tasa-arvoasenteet ja niitä koskeva tutkimus voisivat olla tasa-arvopolitiikassa ja tasa-arvon kehittämistyössä.

Ristiriidat tasa-arvoasenteissa

Tässä osiossa tarkastelen sekä tasa-arvoasenteita yleisellä tasolla, että tasa-arvoasenteisiin liittyviä ristiriitaisuuksia. Nostan esiin Tasa-arvobarometrin 2017 (Attila ym. 2018) tuloksiin sisältyviä ristiriitaisuuksia, mutta myös ristiriitoja tasa-arvoasenteiden ja tasa-arvon toteutumisen välillä. Käytän apuna tasa-arvobarometrin lisäksi joitakin tasa-arvon toteutumista eri elämänaalueilla kartoittavia tutkimuksia. Tasa-arvobarometrissa käytän tasa-arvoasenteita käsittelevän luvun lisäksi esimerkkinä joitakin työ- ja perhe-elämää tarkastelevien lukujen tuloksia. Tarkoitukseni ei ole tuoda systemaattisesti esiin kaikkia tasa-arvoasenteisiin ja -kokemuksiin sisältyviä ristiriitoja. Sen sijaan pyrin esimerkinomaisesti tarkastelemaan, miten yhtäältä käsitykset tasa-arvosta ovat ristiriidassa tasa-arvon toteutumisen kanssa ja toisaalta miten tasa-arvoa koskevat asenteet eivät aina ole johdonmukaisia.

Tasa-arvobarometrin perusteella naiset ja miehet ovat erimielisiä useista tasa-arvoon liittyvistä väittämistä. Yksi näistä on tasa-arvon toteutuminen. Siinä missä lähes puolet miehistä (45 %) arvioi naisten ja miesten olevan tasa-arvoisia, naisista tätä mieltä oli vain viidennes (20 %). Erot naisten ja miesten arvioissa työelämän tasa-arvon toteutumisesta ovat samansuuntaisia, vaikkakin sekä naiset että miehet arvioivat työelämän tasa-arvon toteutuvan paremmin kuin tasa-arvon yleisesti. Naisista 37 prosenttia on samaa mieltä väitteen ”Naisten mahdollisuudet työelämässä ovat yhtä hyvät kuin miesten” kanssa, kun miehistä täysin tai jokseenkin samaa mieltä oli 59 prosenttia. (Attila ym. 2018.) Naisten ja miesten erilaiset kokemukset tasa-arvon toteutumisesta ovat siinä mielessä ristiriitaisia, että sama todellisuus näyttäytyy eri tavalla naisille ja miehille. Tässä ei sinänsä ole ristiriitaa, sillä jokainen tulkitsee maailmaa omasta kokemuksestaan käsin.

Sekä naiset että miehet suhtautuivat myönteisesti useimpiin tasa-arvoa lisääviin toimiin. Naisten ja miesten näkemykset tasa-arvon edistämistoimista olivat myös selvästi lähempänä toisiaan kuin kysyttäessä tasa-arvon toteutumisesta. Selvä enemmistö (84 %) vastaajista oli esimerkiksi sitä mieltä, että perhevapaista työnantajille koituvia kustannuksia tulisi tasata nykyistä enemmän nais- ja miesenemmistöisten alojen kesken. Niin ikään selvä enemmistö sekä miehistä että naisista näyttää haluavan lisää miehiä naisenemmistöisten ammattialojen työtehtäviin ja lisää naisia miesenemmistöisten ammattialojen työtehtäviin. Lähes kaikki vastaajat (94 %) olivat sitä mieltä, että työnantajien tulisi toimia nykyistä aktiivisemmin perusteettomien palkkaerojen poistamiseksi. Suurin osa sekä naisista (67 %) että miehistä (62 %) piti työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmia hyödyllisinä. (Attila ym. 2018.)

Tasa-arvon kehittämistyötä käsittelevät tutkimukset, omani mukaan lukien (esim. Brunila 2009; Brunila & Ylöstalo 2015; Ikävalko 2016; Ikävalko & Kantola 2017; Ylöstalo 2012), puhuvat toista kieltä. Tasa-arvon kehittämistyö ja tasa-arvoa kehittävät toimijat kohtaavat monenlaista vastustusta: niin aktiivista (esimerkiksi vastaargumentteja, kieltäytymistä osallistumasta kehittämistoimenpiteisiin) kuin passiivistakin (esimerkiksi tekemättä jättämistä). Tasa-arvon kehittämistyötä koskevan tutkimuksen perusteella ei vaikutakaan siltä, että tasa-arvon kehittämistoimille olisi sekä naisten että miesten vankka kannatus. Tutkimuksen valossa tasa-arvo ja tasa-arvon kehittämi-

nen sen sijaan näyttäytyvät kiistanalaisina kysymyksinä, joihin suhtaudutaan moninais tavoin, ja jotka herättävät monissa ihmisissä myös ärtymystä ja vastarintaa.

On myös ristiriitaista, että vaikka suurin osa naisista ja miehistä pitää Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmia hyödyllisinä, sukupuolten tasa-arvoa työpaikoilla käsittelevässä luvussa kävi ilmi, että työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmien tuntemus on hataraa. Tasa-arvosuunnitelma tulee tasa-arvolain mukaan tehdä sellaisilla työpaikoilla, joissa on säännöllisesti vähintään 30 työntekijää. Noin 40 prosenttia päätoimisista palkansaajista ei osannut sanoa, onko heidän työpaikallaan laadittu tasa-arvosuunnitelma vai ei. Hieman yli neljännes ilmoitti, että työpaikalla on laadittu tasa-arvosuunnitelma ja noin kolmannes vastasi, ettei suunnitelmaa ole. (Attila ym. 2018.)

Asenteiden tasolla pohjoismaisen tasa-arvopolitiikan yksi kulmakivi, kahden elättäjän ja kahden hoivaajan malli, on mennyt hyvin läpi. Tässä mallissa kummankin puolison roolit ja tehtävät ovat mahdollisimman samanlaiset (esim. Julkunen 2010). Sekä naiset että miehet suhtautuivat Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan pääsääntöisesti hyvin myönteisesti siihen, että naiset ja miehet käyvät töissä ja jakavat kotityöt sekä lastenhoitoon liittyvät velvollisuudet. Vain 15 prosenttia naisista ja 26 prosenttia miehistä oli sitä mieltä, että miehellä on ensisijainen vastuu perheen toimeentulosta. Lisäksi ainoastaan joka kymmenes vastaajista ajatteli olevan oikein, että se puoliso, jolla on pienempi palkka, tekee suuremman osan kotitöistä. Reilusti yli 90 prosenttia kaikista vastaajista oli sitä mieltä, että naisilla on täysi oikeus käydä töissä, olipa heidän perhetilanteensa mikä tahansa. (Attila ym. 2018.)

Kysyttäessä kotitöiden ja lastenhoidon jakautumisesta kahden hoivaajan malli ei näytäkään enää niin suosituilta. Vaikka kotitöiden jakautumisessa on tapahtunut muutosta, kodin työt jaetaan edelleen varsin sukupuolittuneesti. Naiset kertoivat olevansa useimmiten vastuussa kotitaloudesta, kuten pyykinpesusta, silityksestä, ruuanlaitosta ja siivouksesta. Miehet puolestaan ilmoittivat olevansa useimmiten vastuussa kodin huoltotöistä, korjaamisesta, rakentamisesta, kulkuneuvojen huoltamisesta sekä laitteiden asentamisesta ja huollosta. (Attila ym. 2018.)

Kiinnostavaa kyllä, naiset ja miehet olivat erimielisiä siitä, kuka kotitaloudesta vastaa. Esimerkiksi kun miehistä 55 prosenttia oli sitä mieltä, että molemmat puoliset vastaavat asunnon siivouksesta yhtä paljon, naisista tätä mieltä oli 40 prosenttia. 52 prosenttia naisista koki vastaavansa asunnon siivouksesta pääasiassa itse, miehistä 11 prosenttia. Samoin oli joidenkin lasten hoitoon ja kasvatukseen liittyvien kysymysten kohdalla. Esimerkiksi miehistä 61 prosenttia katsoi lastenhoidon olevan yhtä paljon molempien vanhempien vastuulla, kun naisista näin ajatteli huomattavasti harvempi, 46 prosenttia vastaajista. Naisista 50 prosenttia katsoi olevansa pääasiallisesti vastuussa lastenhoidosta, miehistä vain 2 prosenttia. (Ks. Attila ym. 2018, myös Närvi & Salmi tässä julkaisussa.)

Ajankäyttötutkimuksen mukaan naiset käyttävät yllä mainittuihin kotitöihin merkittävästi miehiä enemmän aikaa. Esimerkiksi siivoukseen naiset käyttävät 36 minuuttia päivässä, miehet 17 minuuttia. Lastenhoitoon naiset käyttivät 24 minuuttia, miehet 11 minuuttia. Naiset käyttivät kotitalous- ja huoltotöihin yhteensä 2 t 35 min,

miehet 1 t 47 min. (SVT 2011: ajankäyttö.) Eipä ihme, että puolisoitten erimielisyyksien aiheet liittyvät useimmiten kotitöiden jakamiseen (Attila ym. 2018).

Näyttää siltä, että myönteisten tasa-arvoasenteiden takaa paljastuu arkinen elämä, joka jäsentyy edelleen varsin sukupuolittuneesti, ja jonka tasa-arvoisuudesta naiset ja miehet ovat enemmän ja vähemmän erimielisiä. Seuraavassa luvussa etsin tähän syitä kyselytutkimusten metodologiasta.

Tolkun ihminen kannattaa sukupuolten tasa-arvoa

Tasa-arvobarometri mittaa sukupuolten tasa-arvoon liittyviä asenteita, mielipiteitä ja kokemuksia sekä niiden kehittymistä Suomessa. Jotta voidaan ymmärtää tasa-arvoasenteisiin sisältyviä ristiriitaisuuksia, on ensin syytä pohtia, mistä tasa-arvoasenteiden voi ajatella kertovan. Olisi houkuttelevaa ajatella, että tasa-arvobarometria varten tehdyissä puhelinhaastattelussa ilmaistut myönteiset asenteet tasa-arvoa kohtaan ovat osoitus siitä, että sukupuolten tasa-arvoa edistäville toimille ja esimerkiksi tasa-arvopoliitikalle on vankka kannatus. Vieläkin kutkuttavampi ajatus on, että ihmiset olisivat valmiita toteuttamaan tasa-arvoon liittyviä periaatteita omassa elämässään, myös silloin, kun se tarkoittaa luopumista omista etuoikeuksista. Näin valitettavasti tuskin on, tai ainakaan niin ei voi kyselytutkimuksessa ilmaistujen tasa-arvoasenteiden perusteella päätellä.

Asenteiden, mielipiteiden ja kokemusten mittauksella kysely- ja haastattelututkimuksin on pitkä perinne. Metodologisesti nämä mittaukset kuuluvat kysely- ja haastattelututkimuksen perinteeseen, jossa asioiden tilaa selvitetään kysymällä ihmisiltä itseltään. Tulosten tulkinnassa on kuitenkin syytä ottaa huomioon tällaisen menetelmän rajat ja mahdollisuudet, joita on käsitelty runsaasti menetelmäkirjallisuudessa (esim. Hyvärinen ym. 2017; Oinas 2004; Ruusuvoori & Tiittula 2015; Ruusuvoori ym. 2015).

Kyselytutkimusten tuloksia tulkitaan etenkin julkisessa keskustelussa mieluusti niin, että ”näin kansa ajattelee”. Ajatellaan, että ihmisillä on etukäteen näkemys haastattelussa kysyttävästä asiasta, joka sitten haastattelun avulla siirtyy tutkimuksen tekijöille. (Hyvärinen 2018.) Haastattelututkimusta käsittelevässä menetelmäkirjallisuudessa kuitenkin korostetaan sitä, että näkemykset syntyvät vasta haastattelun tuloksena. Haastattelussa haastateltava ei kerro omasta ainutkertaisesta kokemuksestaan tyhjiössä, vaan haastattelu on kerrontaa vuorovaikutustilanteessa. Haastattelussa kerrottuun kokemukseen vaikuttaa aina se, miten haastattelun kohteena oleva tilanteen tulkitsee ja millainen kulttuurinen tila on puhua haastattelun kohteena olevista kysymyksistä. (Ikonen & Ojala 2005; Koivunen & Ylöstalo 2016; Oinas 2004.)

Haastattelua vuorovaikutustilanteena jäsentää esimerkiksi haastateltavien halu vastata kysymyksiin ”oikein”, kulttuurisesti hyväksyttävällä tavalla. Haastattelussa, kuten useimmissa vuorovaikutustilanteissa, haastateltavat pyrkivät esiintymään pätevinä ja moraalisesti kelvollisina ihmisinä (Hyvärinen 2018). Näin ollen he vastaavat kysy-

myksiin niin kuin niihin heidän mielestään kuuluu vastata. Tasa-arvo on yksi pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan perusarvoista. Näin ollen voi pohtia, onko mahdollista esiintyä päteväenä ja moraalisesti kelpollisena vastaajana, jos vastaa, että miehet eivät hyödy tasa-arvon lisääntymisestä. Tasa-arvobarometrissa 2017 yli 90 prosenttia nais- ja miesvastaajista oli sitä mieltä, että miehetkin hyötyvät tasa-arvon lisääntymisestä (Attila ym. 2018). Kertooko tämä siitä, että yli 90 prosenttia vastaajista on tätä mieltä, vai että yli 90 prosenttia vastaajista uskoo, että näin kuuluu vastata esitettyyn kysymykseen (ks. Hyvärinen 2018)? Kyse voi toki olla molemmista, sillä nämä tulkinnot eivät ole toisensa poissulkevia.

Kiinnostavaa kyllä, tasa-arvoa koskeviin kysymyksiin vastataan tietyn tulkintakehyksen (esimerkiksi että tasa-arvo on toteutunut) läpi myös silloin, kun vastauksessa ei pitäisi olla tulkinnanvaraa – kun on täysin kiistatonta, että naisten ja miesten asema on jossakin tietyssä asiassa erilainen. Johanna Kantola havaitsi tämän tasa-arvoselvityksessään Helsingin yliopiston valtio-opin laitokselta. Vaikka laitoksen koko professori- ja opettajakunta koostui miehistä, liki puolet kyselyyn osallistuneista miehistä oli sitä mieltä, että naisia ja miehiä oli laitoksen henkilökunnassa tasapuolisesti. Naisista taas kukaan ei ollut tätä mieltä. (Kantola 2008.) Omassa tutkimuksessani puolestaan kysyin henkilöstöjohtajalta, onko eri tehtävissä yhtä paljon naisia ja miehiä. Hän vastasi että on, mutta yhdellä osastolla ”saattaa” olla ”hieman” enemmän miehiä. Kyseisellä osastolla oli 48 miestä ja 2 naista. (Ylöstalo 2016a.) En usko, että vastaukset kertovat valtio-oppineiden miesten tai henkilöstöjohtajan laskutaidon puutteesta. Näyttää pikemminkin siltä, että kyselyyn vastanneet miehet sekä henkilöstöjohtaja eivät vastanneetkaan kysymykseen, koostuuko henkilöstö tasapuolisesti naisista ja miehistä. Sen sijaan he vastasivat implisiittisesti esitettyyn kysymykseen, onko heidän työyhteisönsä tasa-arvoinen.

Tasa-arvoasenteita mittaavassa kyselyssä on syytä muistaa myös se, että ihmiset voivat tulkita kysymykset eri tavoin. Esimerkiksi arvioitaessa naisten ja miesten asemaa yhteiskunnassa vastaajat voivat arvioida naisten aseman miehiä paremmaksi tai päinvastoin riippuen siitä, mitä he pitävät tasa-arvonäkökulmasta parempana. Nämä näkemykset taas voivat poiketa esimerkiksi tasa-arvopolitiikan linjauksista merkittäväällä tavalla. Käsitukset tasa-arvosta myös vaihtelevat tilanteesta toiseen. Omassa, työpaikkojen tasa-arvosuunnittelua käsittelevässä väitöskirjassani havaitsin, että haastateltava saattoi haastattelun aikana olla useaa eri mieltä siitä, mitä tasa-arvo tarkoittaa: se voi olla esimerkiksi kaikkien kohtelua samalla tavalla, mutta myös heikommassa asemassa olevan erityiskohtelua (Ylöstalo 2012). Haastateltavat eivät myöskään puhuneet tasa-arvosta johdonmukaisesti, vaan heidän tulkinnoissaan oli paljon ristiriitaisuuksia. Jos yksittäisen haastateltavan puheessa oli näin paljon vaihtelua, erot haastateltavien välillä olivat tietysti vielä suuremmat.

Vaikka kyselytutkimusten tulkintaan on syytä suhtautua varauksella, tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kyselytutkimuksella saadut vastaukset eivät olisi tosia, oikeita tai oikeutettuja. Esimerkiksi kahdella eri pariskunnalla voi olla hyvin erilainen kokemus siitä, kuinka tasa-arvoisesti heidän perheessään kotityöt jakautuvat, vaikka ne jakautuisivat samalla tavalla. Vaikka on mahdollista päästä selvyyteen siitä, kuinka monta minuuttia kumpikin perheen aikuisista käyttää kotitöihin (vaikkakin kotitöihin lu-

keutuvista askareista voi olla erilaisia tulkintoja), voi perheen aikuisten kokemusta kotitöiden tasa- tai eriarvoisuudesta pitää yhtä lailla oikeina, vaikka ne perustuisivat minuuttimääräisesti arvioiden hyvinkin epätasa-arvoiselta näyttävään tilanteeseen. Perheen kahdella aikuisella voi myös olla samasta tilanteesta erilainen tulkinta. Sen sijaan että pyrittäisiin pääsemään selviöön siitä, kuka on oikeassa, on tutkimuksellisesti huomattavasti hedelmällisempää pohtia, mitä erilaiset näkemykset kertovat tasa-arvosta kulttuurisena ja yhteiskunnallisena arvona ja arkisena kokemuksena.

Tasa-arvoasenteet eivät ole henkilökohtaisia siinä mielessä, että ne syntyvät tietystä yhteiskunnallisesta todellisuudesta: suhteesta toisiin ihmisiin ja ympäröivään maailmaan. Tasa-arvoasenteet ovat toisin sanoen sosiaalisesti rakentuneita. Vaikka tulee suhtautua varauksella siihen, mitä ne itsessään kertovat, ne kertovat kuitenkin yhtä ja toista tasa-arvosta. Ne kertovat esimerkiksi siitä, millaisia kulttuurisia tiloja tasa-arvosta puhumiselle on rakentunut (ks. Otonkorpi-Lehtoranta & Ylöstalo 2015). Näin ollen tasa-arvoasenteita kriittisesti analysoimalla ja muuhun tutkimukseen peilaamalla voidaan pyrkiä hahmottamaan asenteiden laajempia yhteyksiä sekä sitä, mitä ne kertovat tasa-arvosta yhteiskunnassamme. Tähän paneudun seuraavaksi.

Kannatan tasa-arvoa, mutta...

Mistä tasa-arvoasenteet kaikkine ristiriitaisuuksineen sitten kertovat? Tässä osiossa pohdin tasa-arvoa yhteiskunnallisena ilmiönä ja käsitteenä aiemman tutkimuksen pohjalta. Tarkastelen kolmea tasa-arvon käsitteeseen liittyvää piirrettä, jotka heijastelevat tasa-arvobarometrin tasa-arvoasenteita koskevia tuloksia. Peilaan niitä sukupuolentutkimuksessa tasa-arvosta ja tasa-arvon käsitteestä käytyyn keskusteluun. Nämä piirteet ovat *tasa-arvo arvona ja asenteena*; *tasa-arvo henkilökohtaisena kokemuksena ja ominaisuutena* sekä *tasa-arvo julkisena projektina*. Tarkasteluani ohjaa ymmärrys tasa-arvosta monitulkintaisena käsitteenä, joka saa eri tilanteissa erilaisia merkityksiä. Vaikka sukupuolten tasa-arvo on arkikäsitteenä tuttu, sillä ei ole pysyvää, vakiintunutta merkitystä. Se on myös kiistelty käsite, jonka merkityksestä käydään jatkuvaa neuvottelua ja kamppailua (esim. Lombardo ym. 2009). Näitä kamppailuja käydään esimerkiksi politiikassa, työelämässä, ammattiyhdistysliikkeessä, kansalaisjärjestöissä ja tutkimuksessa. Tasa-arvo monitulkintaisena ja kamppailtuna käsitteenä heijastuu myös tasa-arvoasenteisiin.

Tasa-arvo arvona ja asenteena

Raija Julkunen (2010) on kuvannut tasa-arvoa käsitteenä, johon liittyy useita paradokseja. Yksi niistä on, että tasa-arvo on kansallinen ylpeydenaihe ja sen tavoittelua pidetään tärkeänä, mutta samanaikaisesti sukupuolten tasa-arvo ikään kuin karkaa jatkuvasti käsistä. Kun sukupuoleen liittyvät erot ja hierarkiat haurastuvat yhdellä elämänalueella, ne vahvistuvat jollakin toisella elämänalueella (emt.). Paradoksaalista on myös se, että tasa-arvoon suhtaudutaan periaatteessa myönteisesti, mutta käytän-

nössä tasa-arvon vastustaminen on edelleen yleistä (esim. Ikävalko & Kantola 2017). Tasa-arvobarometrin tasa-arvoasenteet kuvastavat tämän paradoksin toista puolta: myönteistä suhtautumista tasa-arvoon ja sen edistämiseen. Tutkimukset tasa-arvon kehittämistyön arjesta puolestaan kuvastavat paradoksin toista puolta: tasa-arvoon ja sitä edistäviin toimijoihin kohdistuvaa vastustusta (ks. Brunila 2009; Brunila & Ylöstalo 2015; Ikävalko 2016; Ikävalko & Kantola 2017).

Kuten jo aiemmin totesin, tasa-arvo arvona ja normina on tärkeä osa länsimaiseksi nimettyä arvopohjaa ja pohjoismaista hyvinvointivaltiota (Magnusson ym. 2008). Tästä johtuen sitä on vaikea vastustaa suoraan, ainakaan menettämättä kasvojaan. On paljon julkista keskustelua herättäneitä esimerkkejä siitä, miten tasa-arvon tai siihen liitettyjen asioiden ja arvojen vastustamisella tai kyseenalaistamisella on ollut seurauksia. Kesällä 2018 Pori Jazzin toimitusjohtaja irtisanottiin homofobisten kommenttientsa vuoksi. Audin myyntijohtaja sai julkisen keskustelun saattamana potkut sovinitisten puheidensa takia vuonna 2009. Viime aikoina #metoo-kampanja ja sen saama laaja julkisuus on pudottanut lukuisia julkisuuden henkilöitä jalustaltaan, johtanut ahdistelijoiden työpaikkojen menetyksiin ja vienyt oikeussaleihin.

Nostamalla nämä esimerkit esille en tarkoita sitä, että tasa-arvoon suhtaudutaisiin myönteisesti pelon vuoksi. En myöskään tarkoita sitä, että tasa-arvoasenteet olisivat valheellisia. Kysymys on siitä, mitä tasa-arvon ajatellaan missäkin tilanteessa tarkoittavan. Kun ihmisiltä kysytään suhtautumista tasa-arvoon ja sitä edistäviin toimenpiteisiin, he puhuvat yhteiskunnallisista arvoista ja normeista. Sellaisenaan ne ovat ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kaltaisia perustavaa laatua olevia, mutta arkisesti ajateltuna aika yleviä ja kaukaisia kysymyksiä. Niihin on helppo sitoutua arvoina, sillä sellainen sitoutuminen ei vielä edellytä tekoja, muutosta tai oman aseman ja toiminnan reflektointia. Sen sijaan tasa-arvopoliittiset toimenpiteet ja muut teot tasa-arvon edistämiseksi herättävät paljon ristiriitaisempia tunteita etenkin silloin, kun ne osuvat omalle kohdalle.

Tasa-arvon konkretisoituessa teoiksi tasa-arvon kehittämistyössä tai tasa-arvopoliitiikassa erimielisyydet lisääntyvät. Vuoden 2018 aikana on käyty julkista keskustelua raiskauslainsäädännön muuttamisesta niin, että suostumuksen puutteesta tulisi keskeinen raiskauksen määritelmässä. Tämä keskustelu on kaikkea muuta kuin yksimielistä ja yksiaänistä. Niin ikään sukupuolikiintiöt ovat tasa-arvopoliitiikan ikuisuuskyseminen, jotka herättävät paljon vastustusta (Holli ym. 2007). Työpaikkojen tasa-arvosuunnittelussa tasa-arvokysymykset herättävät vasta-argumentteja ja muita vastustuksen strategioita, kuten tekemättä jättämistä tai puolivillaista tekemistä sekä kieltäytymistä osallistumasta tasa-arvon kehittämistoimiin (Ylöstalo 2012). Tasa-arvoon ja tasa-arvon kehittämiseen kohdistuvaa vastustusta pidetään tutkimuksessa myös yhtenä syynä tasa-arvopoliittisten strategioiden ja toimenpiteiden puutteelliseen toimeenpanoon. Esimerkiksi ministeriöissä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen puutteellisen toimeenpanon yhtenä syynä on nähty tasa-arvokysymysten heikko asema ja niihin kohdistuva vastustus ministeriötasolla (Ylöstalo 2016b; Elomäki & Ylöstalo 2018).

Tasa-arvo on asia, josta usein puhutaan toteutuneena (Jauhola & Kantola 2016; Kantola ym. 2012). Tunnetuin viimeaikainen esimerkki lienee Juha Sipilän hallitus-

ohjelman tilannekuvassa esiintyvä lause ”Naiset ja miehet ovat tasa-arvoisia” (VNK 2015: 6). Puhetapa toteutuneesta tasa-arvosta ilmentää ajatusta siitä, että tasa-arvo on Suomessa jo saavutettu, tai vähintään suomalaisessa naisystävälliseksi miellettyssä hyvinvointivaltiossa ovat jo paikallaan tasa-arvon saavuttamiseen tarvittavat keinot. Tasa-arvon itsestäänselvyys kääntää tehokkaasti katseen pois jäljellä olevista ongelmista. (Elomäki ym. 2016.)

Tasa-arvo ei ole kehityskertomus tai matka, joka johtaa vääjäämättä kohti tasa-arvoisempaa tulevaisuutta (Skjeie & Teigen 2005). Viimeaikainen tutkimus esimerkiksi osoittaa, että tasa-arvonäkökulmasta verrattain edistyneissä maissa, kuten Suomessa ja Ruotsissa, naisten osuus parlamentaarisisissa päätöksenteossa ei ole jatkanut kasvuun vaan on pysähtynyt tai jopa laskenut (Dahlerup 2018). Tasa-arvo itsestäänselvyystenä, toteutuneena tai kehityskertomuksena sivuuttaa tasa-arvon tekoina ja toimintana, joiden puute johtaa tasa-arvokehityksen pysähtymiseen tai takapakkiiin.

Tasa-arvo henkilökohtaisena kokemuksena ja henkilön ominaisuutena

Toinen tasa-arvoon liittyvä piirre on, että tasa-arvoa tarkastellaan henkilökohtaisena, ei yhteiskunnallisena kysymyksenä. Tasa-arvoa ja sen toteutumista tulkitaan usein nimenomaan omasta kokemuksesta käsin. Tasa-arvo on ytimeltään sukupuolittunut kysymys, minkä vuoksi naiset ja miehet kokevat tasa-arvoon liittyvät asiat eri tavalla. Ei esimerkiksi ole kovinkaan yllättävää, että naiset kokevat miehiä useammin olevansa enemmän vastuussa kotitöistä, koska he tosiaan ovat enemmän vastuussa kotitöistä.

Sen sijaan on kiinnostavaa, että naisten ja miesten tulkinnat tasa-arvon toteutumisesta poikkeavat niin paljon toisistaan, kuten tasa-arvobarometristakin käy ilmi. Vaikka itse ei kokisi epätasa-arvoa, eikö kuitenkin olisi mahdollista nähdä epätasa-arvoa muiden kokemana? Monelle valkoiselle esimerkiksi on selvää, että rasismia on olemassa, vaikkei se kohdistukaan heihin itseensä. Tosin sukupuolten tasa-arvon lailla, ja kenties vieläkin enemmän, rasismi on kiistelty yhteiskunnallinen kysymys, jonka olemassaolosta ja syistä on myös paljon erimielisyyksiä.

Sukupuolentutkimuksessa epätasa-arvon yhtenä piirteenä on pidetty sen näkymättömyyttä. Tämä koskee etenkin niitä, jotka eivät itse koe epätasa-arvoa elämässään. Joan Acker on todennut, että etuoikeutetussa asemassa olemisen yksi etuoikeus on olla näkemättä etuoikeuksiaan (Acker 2006, 452). Monet miehet eivät näe sukupuolensa tuomia etuoikeuksia, valkoiset eivät näe valkoisuutensa tuomia etuoikeuksia ja varakkaat eivät näe varakkuutensa tuomia etuoikeuksia. He pitävät mieluummin mahdollista menestystään puhtaasti omana ansionaan.

Epätasa-arvon näkymättömyys koskee usein myös niitä, joilla itsellään on kokemusta epätasa-arvoisesta kohtelusta. Silloin puhutaan esimerkiksi jonkin kokemuksen epämielilyttävyydestä, mutta kiistetään siinä olevan kyse epätasa-arvosta. Esimerkiksi haastattelemani naistyöntekijä ei tullut valituksi uuteen tehtävään työpaikkansa sisällä, sillä tehtävään valittiin hänen mukaansa häntä selvästi vähemmän kokenut ja taloon vastikään tullut mies. Haastateltava kertoi olleensa pettynyt ja että ensimmäinen

mieleen tullut syy oli sukupuoli. Hän kuitenkin jatkoi: ”En tiedä, mikä oikea syy on. Ei se voi olla niin yksinkertainen, että hän on mies. Ei se varmastikaan ole syy.” Riippumatta siitä, onko sukupuoli syy vai ei tässä nimenomaisessa tapauksessa, on huomionarvoista, että pelkkä mahdollisuuskin epätasa-arvoon kielletään. (Ylöstalo 2016a.)

Epätasa-arvo saatetaan myös etäännyttää koskemaan muita kulttuureja tai yhteiskuntaa, kun taas omaa elämää koskettavat tasa-arvokysymykset tulkitaan jonkin muun asian kuin tasa-arvon tai sen puutteen kautta. Esimerkiksi sukupuolten palkkaeron tai lasikattoilmiön ajatellaan usein olevan olemassa yhteiskunnallisina ilmiöinä, jotka eivät kuitenkaan jostain syystä koske omaa työpaikkaa (Korvajärvi 2002). Omalla työpaikalla sukupuolten erilainen kohtelu tulkitaan jostakin muusta kuin sukupuolten eriarvoisuudesta johtuvaksi, kuten naisten ja miesten erilaisista työtyyleistä (emt.; Ylöstalo 2012). Toisinaan eriarvoisuudelta omassa työyhteisössä suljetaan silmät tietoisesti, sillä halutaan välttää konflikteja ja epämiellyttäviä tilanteita. Esimerkiksi syrjinnän esille nostaminen on usein emotionaalisesti ja sosiaalisesti vaativaa (Husu 2002) ja epätasa-arvosta puhuvat henkilöt saatetaan työpaikalla leimata hankaliksi tai valittajiksi (Kantola 2008).

Epätasa-arvon tunnistaminen ja tunnustaminen voi olla henkilökohtaisella tasolla hankalaa myös siksi, että se edellyttää oman itsen ja oman elämän refleктоimista suhteessa sukupuolittuneisiin valtasuhteisiin. Menestystä saavuttaneet valkoiset heteromiehet joutuvat pohtimaan, ovatko he hyötäneet oman elämänsä varrella sukupuolten epätasa-arvosta ja rasismista, vaikka he henkilökohtaisesti kannattaisivatkin tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Epätasa-arvoon saatetaan myös liittää uhrin asema, joka ei välttämättä sovi pätevän ja omilla ansioillaan eteenpäin pyrkivän naisen minäkuvaan (Markkola 2002). Tällaisissa henkilökohtaisuutta korostavissa tulkinnoissa tasa-arvosta tulee yksilön ominaisuus, eettinen sitoumus, joka ei edellytä konkreettisia tekoja (Elomäki ym. 2016).

Tasa-arvo julkisena projektina

Kolmas tasa-arvoon liittyvä piirre on, että tasa-arvo rajataan koskemaan julkista elämänpiiriä. Kuten edellä kirjoitin, tasa-arvobarometrin perusteella pohjoismaiseen tasa-arvopolitiikkaan liittyvä keskeinen periaate kahden elättäjän ja kahden huoltajan mallista saa laajaa kannatusta. Molempien vanhempien (sikäli kun perheeseen kuuluu kaksi vanhempaa) työssäkäyntiin suhtaudutaan myönteisesti, samoin hoivaan liittyvien velvollisuuksien jakamiseen (Attila ym. 2018). Käytännössä mallista on toteutunut lähinnä ensimmäinen osa: naiset ja miehet osallistuvat kutakuinkin yhtä lailla työelämään (vaikkakin erilaisissa tehtävissä ja asemissa), kun taas kotiin ja perheeseen liittyvät vastuut ja veloitteet jakautuvat edelleen hyvin sukupuolittuneesti (esim. Lammi-Taskula & Salmi 2016).

Tämä ristiriita tuntuu epäloogiselta, sillä voisi ajatella yksityisen elämänpiirin olevan juuri se alue, johon ihmisillä itsellään on eniten vaikutusvaltaa. Perhepolitiikkakin nojaa tällaiseen vapaan valinnan ideologiaan: kahden vanhemman perheillä on oikeus päättää suurelta osin itse esimerkiksi perhevapaiden jakamisesta vanhempien

kesken. Miksi perheet sitten valitsevat lähes aina niin, että äiti jää kotiin hoitamaan lapsia, vaikka 88 prosenttia Tasa-arvobarometrin 2017 vastaajista oli sitä mieltä, että miesten tulisi osallistua nykyistä enemmän lastensa hoitoon ja kasvatukseen (ks. Attila ym. 2018)?

Yksi selitys on, että myös yksityistä elämänpiiriä sääntelevät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset oletukset ja odotukset, unohtamatta elämän materiaalisempia ehtoja, kuten rahaa. Perheen sisäisiä valintoja esimerkiksi kotitöiden tai perhevapaiden jakamisesta tai lastenhoidosta ei tehdä koskaan näiden ehtojen ulkopuolella tai niistä vapaana, vaan ne vaikuttavat jokaisen yksityiseltä ja vapaalta näyttävän valinnan taustalla. Perheiden yksilölliseltä tuntuvien valintojen taustalla on sukupuolittuneen työnjaon pitkä historia, minkä vuoksi perinteisten sukupuoliroolien mukaiset valinnat tuntuvat luontevilta, helpoilta ja järkeviltä (Jokinen 2005; Lammi-Taskula & Salmi 2016).

Siinä missä tasa-arvo julkista elämänpiiriä, kuten työelämää ja politiikkaa jäsentävänä periaatteena on vahvistunut, ovat sukupuolittuneet yksityistä elämänpiiriä, kuten hoivaa koskevat arvot ja normit huomattavasti sitkeämpiä: kotityö ja vanhemmuus eivät edelleenkään jakaudu likimainkaan tasan (Julkunen 2010). Tosin täytyy huomauttaa, että etenkin isyydessä ja sitä sääntelevissä normeissa on tapahtunut myös paljon muutoksia: nykyään isät osallistuvat lastensa elämään huomattavasti aiempaa enemmän, ja isyydestä on tullut keskeinen osa miesten elämää (ks. Aalto 2012). Silti ei olla vielä lähelläkään kotiin ja perheeseen liittyvien vastuiden tasaista jakamista eri sukupuolta olevien vanhempien kesken.

Kodin teknologia on vapauttanut naisia monista kotitöistä tai ainakin vähentänyt moniin yksittäisiin kotitöihin, kuten pyykinpesuun kuluvaan aikaa. Samanaikaisesti perheestä on tullut entistä keskeisempi elämänsisältö (Jallinoja 2006), mikä on lisännyt etenkin naisten kotiin ja lastenhoitoon liittyviä tehtäviä. Hyvästä vanhemmuudesta (tai oikeammin äitiydestä) luomusoseiden keittelyineen, kantoliinoineen ja lapsentahtisine imetyksineen on tullut etenkin keskiluokkaisten naisten ”toinen ura” (ks. Rokkonen 2015). Ilmiötä selittää myös työelämän haurastuminen ja muuttuminen epävarmemmaksi. Lasten kotihoito tarjoaa keskiluokkaisille naisille hyväksytyyn ja kunnialliseen hengähdyspaikan työelämän kiireestä ja epävarmuudesta (emt.).

Tutkimuksessa on etsitty syitä sukupuolittuneisiin perhe-elämän jakoihin myös tasa-arvosta itsestään. Raija Julkunen pohtii kirjassaan *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit* (2010), onko tasa-arvosta tullut etenkin naisille taakka. Sukupuoliroolien murroksesta seuraa jatkuva neuvottelu siitä, mitä sukupuoli on ja miten sen pitäisi järjestää elämää eri elämänalueilla: työelämässä, politiikassa, kodissa. Tämän seurauksena tasa-arvotietoiset modernit pohjoismaiset naiset (ja enenevässä määrin myös tasa-arvotietoiset miehet) joutuvat vastuuseen sukupuolten tasa-arvon ylläpidosta mitä erilaisimmissa arjen tilanteissa. Siksi moni rajaa tasa-arvon vain julkiselle elämänalueelle kuuluvaksi asiaksi, kun taas perheeseen ja yksityiseen liittyvä hyvä elämä halutaan määritellä itse. Rajaamalla tasa-arvo julkiseen voidaan vapautua siitä jatkuvasta neuvottelusta, mitä kulttuuriin sisään kirjoitetun tasa-arvoprojektin toteuttaminen esimerkiksi parisuhteelta vaatii, ja voidaan olla tuntematta syyllisyyttä arjessa eletystä sukupuolierosta (emt.; Jokinen 2005).

Olen edellä käsitellyt tasa-arvoon käsitteenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä liittyviä piirteitä, jotka osaltaan selittävät myönteisten tasa-arvoasenteiden ja tasa-arvon vastustuksen sekä arjessa eletyn sukupuolieron ristiriitaa. Tasa-arvo koostuu monenlaisista aineksista ja itsessään monimutkaisista kysymyksistä, kuten sukupuolittuneista yhteiskunnallisista valtasuhteista ja sukupuolen jäsentymisestä arkisissa teoissa. Tätä vasten on helppo ymmärtää, miksi myös tasa-arvoasenteisiin sisältyy paljon ristiriitaisuuksia. Asenteiden selvittäminen on tärkeää, mutta jotta voitaisiin ymmärtää niiden laajempi merkitys tasa-arvolle ja tasa-arvon kehittämistyölle, tarvitaan jakaumien vertailun lisäksi monisyisempää tulkintaa.

Tasa-arvoasenteet tasa-arvon kehittämistyön käyttövoimana

Elokuussa 2018 Elinkeinoelämän Keskusliitto EK aloitti ”Työ ei syrji” -kampanjan, joka tähtää asenteiden muuttamiseen ja syrjinnän vähentämiseen työelämässä. Tavoitteena on tasa-arvoisempi työelämä. EK:n toimitusjohtaja Jyri Häkämies kuvaa kampanjaa seuraavalla tavalla:

Kampanjan pääviestinä on, että työ ei syrji, vaan ihmisten asenteet. Edelleen syrjintä tulee liian usein työn ja tekijän väliin. Epätasa-arvoinen kohtelu ei saisi estää kenenkään työllistymistä tai onnistumista työssä. Tämä on meidän kaikkien etu, sillä tarvitsemme töihin jokaisen osaajan. (EK 2018.)

EK nostaa kampanjaa koskevassa tiedotteessaan esiin seksuaalisen häirinnän ja kertoo EK:n yhdenvertaisuusvaltuutetun suulla haluavansa ”herätellä kaikkia suomalaisia pohtimaan omia asenteitaan” (EK 2018).

Tällainen yksilöiden vastuuta korostava tapa puhua tasa-arvosta ei ole uusi, ja sitä ovat käyttäneet monenlaiset toimijat (ks. Ylöstalo 2012). Tasa-arvon määrittely asennekysymykseksi puhuttelee yksilöllisyyttä korostavassa ajassamme. Se on EK:n kaltaisille toimijoille vaaraton, koska se kääntää katseen työelämän eriarvoistavista rakenteista ja työpaikkojen käytännöistä yksilöihin ja heidän asenteisiinsa. Asenteet eivät kuitenkaan ole irrallaan työstä, työelämästä ja niihin liittyvistä sukupuolittuneista valtarakenteista. Asenteisiin keskittyminen ei myöskään ota huomioon ihmisten erilaisia mahdollisuuksia toimia ja saada asioita aikaan asenteitaan muuttamalla.

Yksilöiden asenteisiin keskittyvä tasa-arvopuhe on tasa-arvon edistämiskeinona riittämätön. Se on myös ongelmallinen lähtökohta, koska se tekee tasa-arvosta henkilökohtaisen kasvun projektin. Tasa-arvon ja sen edistämisen tulisi olla yhteiskunnallinen projekti, jonka edistyminen edellyttää konkreettisia toimia monella tasolla. Myös asenteet ovat tässä kokonaisuudessa merkityksellisiä, mutta samalla on ymmärrettävä niiden sosiaalinen rakentuminen ja kytkeytyminen laajempiin valtarakenteisiin.

Tasa-arvoasenteita koskeva tutkimus paljastaa kuitenkin kiinnostavan seikan, mikä voisi tarjota asennekasvatusta hedelmällisemmän lähtökohdan tasa-arvon edistämiseksi. Tasa-arvoasenteiden välityksellä paljastuu ihminen irrationalisena, epäjoh-

donmukaisena, affektiivisena ja ailahtelevaisena olentona, jonka asenteet ja toiminta ovat usein ristiriidassa. Kun tasa-arvoa edistetään, on kysymys ihmiskuvasta oleellinen: miten intuitiiviset ja myös tunteiden ohjaamat toimijat saadaan toteuttamaan tasa-arvoon liittyviä tavoitteita omassa elämässään ja omassa toiminnassaan?

Tunteilla tehdään politiikkaa ja tunteet tekevät politiikkaa (Ahmed 2018). Tasa-arvoon liittyvät ristiriitaisuudet kertovat osaltaan tunteiden voimasta politiikassa ja muutoksessa. Myönteisillä tasa-arvoasenteilla viestitään yhteenkuuluvuutta esimerkiksi pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon tasa-arvoideologioineen, kun taas tasa-arvon kehittämistoimien herättämä ärtymys kertoo valtarakenteiden ja niiden muutoksen osumisesta syvälle henkilökohtaiselle alueelle. Tunteet ja ristiriidat ovat mukana yhteiskunnallisessa toiminnassa, halusimme tai emme. Yksi tasa-arvopolitiikan ja tasa-arvon kehittämistyön kysymys voisikin olla, millä tavalla tunteet ja ristiriidat voisivat tietoisesti olla osa myös yhteiskunnan muutosta tasa-arvoisemmaksi.

Lähteet

Aalto, Ilana (2012): *Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Acker, Joan (2006): *Inequality Regimes: Gender, Class, and Race in Organizations*. *Gender and Society* 20:4, 441-464.

Ahmed, Sara (2018): *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.

Attila, Henna & Pietiläinen, Marjut & Keski-Petäjä, Miina & Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018): *Tasa-arvobarometri 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Brunila, Kristiina (2009): *Parasta ennen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Brunila, Kristiina & Ylöstalo, Hanna (2015): *Challenging Gender Inequalities in Education and in Working Life – A Mission Possible?* *Journal of Education and Work* 28:5, 443–460.

Dahlerup, Drude (2018): *Has Democracy Failed Women?* Cambridge: Polity Press.

Elinkeinoelämän Keskusliitto (EK) (2018): *EK aloittaa Työ ei syrji -kampanjan – tavoitteena tasa-arvoinen työelämä*. <https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2018/08/20/ek-aloittaa-tyo-ei-syrji-kampanjan-tavoitteena-tasa-arvoinen-tyoelama/> (Luettu 1.11.2018)

Elomäki, Anna & Kantola, Johanna & Koivunen, Anu & Ylöstalo, Hanna (2016): *Kamppailu tasa-arvosta: tunne, asiantuntijuus ja vastarinta strategisessa valtiossa*. *Sosiologia* 53:4, 377-395.

Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2018): *Sukupuolitietoinen budjetointi Suomen valtionhallinnossa – nykytila, haasteet ja suositukset kehittämistyölle*. Teoksessa Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (toim.) *Tasa-arvoa talousarvioon – talousarvion sukupuolivaikutusten arviointi ja sukupuolitietoinen budjetointi*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 58/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 120-152.

Holli, Anne Maria & Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva (2007): *Kiintiövastarinta*. Teoksessa Holli, Anne Maria & Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva: *Sukupuolten valta/kunta. Poliitiikka, muutos ja vastarinta suomalaisissa kunnissa*. Tampere: Vastapaino, 87–112.

- Husu, Liisa (2002): Piilosyrjintä akateemisessa maailmassa: tiedenaisten vai tiedeyhteisön ongelma? *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 15:1, 48–52.
- Hyvärinen, Matti (2018): Väärin kysytty! Journalismi ja ”faktojen” tuotanto kyselytutkimuksilla. <http://alusta.uta.fi/artikkelit/vaeerin-kysytty-journalismi-ja-faktojen-tuotanto-kyselytutkimuksilla.html>
- Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim. 2017): Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Ikonen, Hanna-Mari & Ojala, Hanna (2005): Yhteisyyden luomista ja eron kokemuksia – haastattelu, konteksti ja feministinen tietäminen. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 18:1, 17–28.
- Ikävalko, Elina (2016): Vaikenemisiä ja vastarintaa: Valtasuhteet ja toiminnan mahdollisuudet oppilaitosten tasa-arvosuunnittelussa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ikävalko, Elina & Kantola, Johanna (2017): Feminist Resistance and Resistance to Feminism in Gender Equality Planning in Finland. *European Journal of Women's Studies* 24:3, 233–248.
- Jallinoja, Riitta (2006): Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jauhola, Marjaana & Kantola, Johanna (2016): Globaali sukupuolikysymys. Teoksessa Husso, Marita & Heiskala, Risto (toim.) *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 209-230.
- Jokinen, Eeva (2005): Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija (2010): Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Johanna (2008): Why Do All the Women Disappear? Gendering Processes in a Political Science Department. *Gender, Work and Organization* 15:2, 202-225.
- Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim. 2012): Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus.
- Koivunen, Tuija & Ylöstalo, Hanna (2017): Tutkimushaastattelu ruumiillisena kohtaamisena. *Janus* 25:3, 240-247.
- Korvajärvi, Päivi (2002): Locating Gender Neutrality in Formal and Informal Aspects of Organizational Cultures. *Culture and Organization* 8:2, 101–115.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2016): Perhe, työ ja sukupuoli. Teoksessa Husso, Marita & Heiskala, Risto (toim.) *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 161-184.
- Lombardo, Emanuela & Meier, Petra & Verloo, Mieke (toim. 2009): *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policy-Making*. London: Routledge.
- Magnusson, Eva & Rönnblom, Malin & Silius, Harriet (2008): Introduction. Teoksessa Magnusson, Eva & Rönnblom, Malin & Silius, Harriet (toim.) *Critical Studies of Gender Equalities: Nordic Dislocations, Dilemmas and Contradictions*. Göteborg: Makadam, 7-23.
- Markkola, Pirjo (2002): Vahva nainen ja kansallinen historia. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 75-90.
- Oinas, Elina (2004): Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209-227.
- Otonkorpi-Lehtoranta, Katri & Ylöstalo, Hanna (2015): Kokemuksia kokemuksista – tutkimustiedon palauttaminen kentälle. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbacka, Riitta (toim.) *Umpikujia ja oivalluksia – reflektiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press, 221–245.

- Rokkonen, Lilli Aini (2015): *Moratorio*. Teoksessa Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.) *Prekarisaatio ja affekti*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim. 2015): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim. 2015): *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovai-
kut*. Tampere: Vastapaino.
- Skjeie, Hege & Teigen, Mari (2005): *Political Costructions of Gender Equality: Travelling To-
wards... a Gender Balanced Society?* *Nordic Journal of Women's Studies* 13:3, 187-197.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2011): *Ajankäyttö*. Verkkójulkaisu. Helsinki: Tilastokeskus. [http://
www.stat.fi/til/akay/2009/05/index.html](http://www.stat.fi/til/akay/2009/05/index.html) (Luettu 1.11.2018)
- Valtioneuvoston kanslia (VNK) (2015): *Ratkaisujen Suomi*. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen
strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Ylöstalo, Hanna (2012): *Tasa-arvotyön tasa-arvot*. Tampere: Tampere University Press.
- Ylöstalo, Hanna (2016a): *Traces of Equality Policy and Diversity Management in Finnish Work
Organizations*. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 35:7-8, 415-428.
- Ylöstalo, Hanna (2016b): *Organizational Perspective to Gender Mainstreaming in the Finnish State
Administration*. *International Feminist Journal of Politics* 18:4, 544-558.

SUKUPUOLISTUNUT VIHAPUHE, SEKSUAALINEN HÄIRINTÄ JA RISTEÄVÄT YHTEISKUNNALLISET EROT

Natalia Ollus, Maiju Tanskanen, Päivi Honkatukia ja Heini Kainulainen

- Tasa-arvobarometrin mukaan naiset kokevat seksuaalista häirintää ja sukupuolistunutta vihapuhetta selvästi useammin kuin miehet. Sukupuolen ohella myös kuuluminen johonkin vähemmistöön, sosioekonominen asema tai ikä voi vaikuttaa häirinnän ja vihapuheen kokemiseen risteävällä tavalla eli intersektionaalisesti.
- Sukupuolistunutta vihapuhetta kokeneiden riski kokea myös seksuaalista häirintää on suurempi kuin muilla. Vihapuhetta kokeneista 62 prosenttia oli kokenut myös seksuaalista häirintää. Sen sijaan 23 prosenttia niistä, jotka eivät olleet kokeneet vihapuhetta, kertoi kokeneensa seksuaalista häirintää.
- Yhteiskunnallinen asema vaikuttaa riskiin kokea sekä seksuaalista häirintää että sukupuolistunutta vihapuhetta. Tulosten mukaan naisten, nuorten, vähemmistöön kuuluvien ja pienituloisten riski kokea näitä molempia on suurempi kuin muilla.
- Sukupuolten välillä on kuitenkin selviä eroja. Nuori ikä on naisille seksuaalisen häirinnän riskitekijä, miehille ei. Nuoret miehet taas kokevat enemmän sukupuolistunutta vihapuhetta kuin vanhemmat miehet. Naisilla iän vaikutus vihapuheen kokemiseen on pienempi kuin miehillä.
- Vähemmistöön kuuluminen lisää sekä miesten että naisten riskiä kokea seksuaalista häirintää. Vähemmistöön kuuluvilla naisilla on korkeampi riski kokea sukupuolistunutta vihapuhetta kuin muilla naisilla, mutta miehillä vastaavaa vaikutusta ei ole.
- Työssäkäynti, koulutus ja tulotaso eivät vaikuta naisten riskiin kokea seksuaalista häirintää tai vihapuhetta, mutta miehillä pienituloisuus lisää sekä seksuaalisen häirinnän että sukupuolistuneen vihapuheen kokemisen riskiä. Samoin työssäkäynti lisää miesten riskiä kokea seksuaalista häirintää.
- Seksuaalisen häirinnän ja vihapuheen kaltaiset kokemukset voivat olla traumatisoivia. On tärkeää tunnistaa näitä ilmiöitä, ehkäistä ja puuttua niihin suunnitelmallisesti sekä muuttaa vähemmistöjä syrjiviä yhteiskunnallisia rakenteita ja käytäntöjä.

Vuonna 2017 sosiaalisessa mediassa käynnistynyt, seksuaalista häirintää ja seksuaalista väkivaltaa vastustava #Metoo-kampanja on tehnyt ennennäkemättömällä tavalla näkyväksi häirinnän ulottuvuuksia ja vaikutuksia naisten ja naiseksi itsensä kokevien elämään. Myös vihapuhe on viime vuosina otettu kriittisen tarkastelun kohteeksi. Vaikka osa miehistä ja pojista kokee seksuaalista häirintää ja vihapuhetta, se on yleisempää naisille ja tytöille (esim. Attila ym. 2018). Tässä artikkelissa kiinnitämme sukupuolen lisäksi huomiota muihin ihmisten ominaisuuksiin, kuten ikään, sosiaaliseen asemaan ja etniseen taustaan. Kysymme, miten sukupuoli yhdessä muiden yksilö- ja ryhmäominaisuuksien kanssa liittyy sukupuolistuneen vihapuheen ja seksuaalisen häirinnän kokemuksiin.

Tutkimme vuoden 2017 tasa-arvobarometriin vastanneiden henkilöiden kokemuksia vihapuheesta ja seksuaalisesta häirinnästä sukupuolistuneeseen väkivaltaan liittyvinä ilmiöinä. Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitetaan väkivaltaa, jonka muodot, käytännöt ja merkitykset eroavat sukupuolen mukaan. Naisten ja miesten kokemassa väkivallassa on eroja siinä, missä väkivalta tapahtuu, kuka on väkivallan tekijä ja millaisia seurauksia väkivallalla on uhrille. Naiset kohtaavat väkivaltaa etenkin parisuhteessa, perheessä ja työpaikalla, ja tekijänä on usein nykyinen tai entinen puoliso. Miehet kokevat väkivaltaa useimmiten julkisilla paikoilla, ja tekijänä on useimmiten toinen mies. Tutkimuksellisenä viitekehyksenä sukupuolistunut väkivalta kattaa tutkimuksen, jossa väkivaltaa tarkastellaan sukupuolen, sukupuolten suhteiden ja seksuaalisuuden näkökulmasta (Ronkainen 1998, 3). Ymmärrämme väkivallan laajana käsitteenä, joka sisältää vakavuudeltaan erilaisia tekoja. Tarkastelemme vihapuhetta ja häirintää osana sukupuolistuneen väkivallan jatkumoa (Kelly 1988). Sukupuolen merkityksistä neuvotellaan puhuttaessa väkivallan dynamiikasta, muodoista ja seurauksista. Keskustelua käydään jatkuvasti niin mediassa, yhteiskunnallisessa päätöksenteossa kuin oikeudellisissa ja auttamisen käytännöissä (Ronkainen 2017).

Olemme kiinnostuneita siitä, miten kuuluminen johonkin vähemmistöön, sosioekonominen asema tai ikä liittyvät naisilla ja miehillä häirinnän ja vihapuheen kokemiseen ja siitä aiheutuviin seurauksiin sekä miten nämä yhteiskunnalliset erot kietoutuvat yhteen ja vaikuttavat toisiinsa (Karkulehto ym. 2012). Tämän selvittämiseksi olemme tarkastelleet, millaisia eroja vihapuheen ja häirinnän kokemisessa on tarkasteltaessa yhtä aikaa sukupuolta ja muita ihmisten ominaisuuksia. Pyrimme analyysimme perusteella tunnistamaan sellaisia naisten ja miesten ryhmiä, joihin vihapuhe ja häirintä näyttäivät kohdistuvan muita useammin.

Tällainen vihapuheen ja häirinnän kokemusten intersektionaalinen analyysi on tärkeää, sillä se auttaa paikantamaan kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia ryhmiä. Artikkelimme antaa välineitä arvioida kriittisesti voimassaolevaa lainsäädäntöä ja sitä, ovatko ennaltaehkäisemisessä käytetyt toimintamallit riittäviä ei-toivotuun käyttäytymiseen puuttumiseksi ja sen kohteeksi joutuneiden auttamiseksi.

Tarkastelemme ensin seksuaalisen häirinnän ja vihapuheen oikeudellista määrittelyä sekä näitä ilmiöitä koskevaa aiempaa tutkimusta. Tämän jälkeen esittelemme tutkimushavaintoja häirinnän ja vihapuheen intersektionaalisista ulottuvuuksista. Tasa-arvobarometrin häirintää ja vihapuhetta koskevan aineiston ja analyysimenetelmien

esittelyn kautta etenemme tulosten raportointiin. Lopuksi pohdimme tulosten merkitystä ennaltaehkäisyn ja puuttumisen näkökulmasta.

Seksuaalinen tai sukupuoleen perustuva häirintä – virallisista määritelmistä kyselytutkimuksiin

Tasa-arvolaki kieltää seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän työpaikoilla ja oppilaitoksissa. Lain mukaan seksuaalinen häirintä on sanallista, sanatonta tai fyysistä ei-toivottua käytöstä, joka loukkaa toisen ihmisen henkistä tai fyysistä koskemattomuutta. Tämä tapahtuu luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Lain mukaan häirintä voi ilmetä monin tavoin, kuten seksuaalisesti vihjailevina eleinä ja ilmeinä, härskeinä tai kaksimielisinä puheina, vartaloa tai pukeutumista koskevin huomautuksina, ei-toivottuina ehdotuksina tai vaatimuksina tai fyysisenä lähentelynä. (HE 90/1994; HE 195/2004; HE 44/2009.) Vuonna 2014 kriminalisoitiin seksuaalinen ahdistelu. Rangaistavaksi säädettiin koskettelemalla tehty seksuaalinen teko, joka on omiaan loukkaamaan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. (HE 216/2013.) Ahdistelua koskeva rikoslain säännös on varsin kapea, eikä se sisällä esimerkiksi sanallista ahdistelua.

Tasa-arvolaisissa on kielletty erikseen sukupuoleen perustuva häirintä. Laista löytyvän määritelmän mukaan sillä tarkoitetaan sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla loukataan toisen henkistä tai fyysistä koskemattomuutta. Vastaavalla tavalla kuin seksuaalisessa häirinnässä, säännöksessä edellytetään, että sillä luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Sukupuoleen perustuva häirintä voi ilmetä esimerkiksi halventavana puheena toisesta sukupuolesta tai muuna toisen sukupuolen alentamisena. (HE 195/2004; HE 44/2009.)

Seksuaalinen ja sukupuolinen häirintä nousivat tutkimuksen kohteeksi ensimmäistä kertaa 1980-luvulla Yhdysvalloissa, ja erityisesti työelämässä tapahtuvana naisiin kohdistuvana ei-toivottuna käyttäytymisenä (MacKinnon 1979; Koss 1990; Kurth ym. 2000). Myös Suomessa ensimmäiset sukupuolista häirintää käsitelleet tutkimukset keskittyivät työpaikkoihin (Varsa 1993; 1994) ja yliopistoihin (Mankkinen 1995). Sen jälkeen häirintää on tutkittu paitsi työelämän kysymyksenä, myös kaupunkitilassa tapahtuvana ilmiönä (Koskela ym. 2000; Koskela & Tani 2005), sukupuolistuneena väkivaltana (Piispa ym. 2006) ja nuorten kokemuksina (Aaltonen 2006; 2017; Honkatukia 2000a; 2002).

Näissä tutkimuksissa seksuaalista häirintää on analysoitu arkisina kokemuksina, joilla voi olla haitallisia vaikutuksia niitä kokeneille. Häirinnän kirjo on laaja sen ulottuessa aina härskeistä puheista ei-toivottuun kosketteluuun ja fyysiseen väkivaltaan. Naisten ja tyttöjen suhtautuminen häirintään on ristiriitaista. Yhtäältä sitä vähätellään (Stanko 1990), mutta toisaalta sitä vastaan suojaudutaan. Yleisissä keskusteluissa vastuu häirinnän tapahtumisesta asetetaan usein naisille ja tytöille. Heitä kehoitetaan omalla käyttäytymisellään huolehtimaan siitä, että he välttelevät paikkoja ja tilanteita,

joissa he voivat joutua häirinnän kohteiksi (Koskela 2009, 91–93; Honkatukia 2000b, 168–172). Naisilla ja tytöillä on käytössään monenlaisia keinoja selviytyä häirintälanteissa (Aapola & Kangas 1994; Kangas 1994; Honkatukia & Svnarenko 2018). Häirinnän kokemukset voivat heikentää naisten ja tyttöjen hyvinvointia, varsinkin jos häirintä on jatkuvaa eikä kukaan ulkopuolinen puutu siihen. Seksuaalisella häirinnällä on rakenteellisia vaikutuksia, sillä se heikentää naisten ja tyttöjen mahdollisuuksia osallistua ja toteuttaa itseään yhteiskunnan jäsenenä.

Tutkimustiedon lisääntymisen myötä seksuaalisen häirinnän yleisyyttä, muotoja ja seurauksia on tunnistettu aikaisempaa paremmin. Myös #Metoo -kampanja on lisännyt tietoisuutta ja keskustelua tästä ilmiöstä.

Vihapuheen monitulkintaisuus

Vihapuheen käsite on monitulkintainen. Usein sillä tarkoitetaan mitä tahansa ilmaisuja, jossa halveksitaan tiettyjä yksilöitä tai ryhmiä. Viha voi liittyä ihonväriin, syntyperään, etniseen alkuperään, uskontoon, seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoleen, vammaisuuteen tai puhujan tekemiin oletuksiin näistä ominaisuuksista. Vihapuheella voi olla kielteisiä seurauksia paitsi yksilölle myös hänen edustamalleen ihmisryhmälle. (Esim. Neuvonen 2015; Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2019.) Vihapuhe voi johtaa leimattujen ryhmien eriarvoiseen kohteluun sekä heikentyneisiin mahdollisuuksiin toimia yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä.

Suomen lainsäädännöstä ei löydy vihapuheen määritelmää. Vihapuhetta vastaan ei ole myöskään aina mahdollista käyttää oikeudellisia keinoja. Vihapuhe on usein jännitteisessä suhteessa sananvapauteen, jota pidetään keskeisenä ihmis- ja perusoikeutena. Tästä syystä osa vihapuheeksi mielletystä puheesta on sananvapauden suojaamaa, vaikka se olisi sävyllään vihaista tai asiatonta. (Neuvonen 2015.) Yhdenvertaisuuslaki kuitenkin määrittää osan vihapuheesta laittomaksi. Yhdenvertaisuuslain 14. pykälässä kielletään häirintänä sellainen käyttäytyminen, jolla henkilön ihmisarvoa loukataan luomalla halventava, nöyryyttävä taikka uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri. Lain valmisteluasiakirjoissa on omaksuttu laeva näkemys siitä, mitä kaikkea tällainen loukkaava käyttäytyminen voi olla. Kyse voi olla puheista, sähköpostiviesteistä, ilmeistä, eleistä, epäasiallisen materiaalin esille laittamisesta tai muunlaisesta viestinnästä (HE 19/2014, 78). Ihmisarvoa loukkaavan käyttäytymisen ei tarvitse kohdistua yksittäiseen ihmiseen, vaan se voi kohdistua myös tiettyyn ihmisryhmään. Työpaikoilla ja oppilaitoksissa tapahtuvaan vihapuheeseen voidaan puuttua myös tasa-arvolain perusteella, jossa on kielletty seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä.

Tutkimuskirjallisuudessa vihapuhetta on määritelty monella tavalla. Määritelmien mukaan vihapuheen voidaan ajatella olevan aggressiivisesti väritynyttä puhetta, jossa suhtaudutaan kielteisesti johonkin ihmisryhmään tai yksittäiseen henkilöön (Pöyhtäri ym. 2013, 18–19). Richardson-Selfin (2018, 227) mukaan vihapuhe on lähikohtaisesti vihamielistä ja sen avulla tavoitellaan kohteiden hiljentämistä, parjaamista, väheksymistä, nöyryyttämistä, häpäisemistä, syrjimistä, uhkailua tai pelottelua. Se liitetään todellisiin tai kuviteltuihin ominaisuuksiin rodusta, uskonnosta tai suku-

puoli-identiteetistä. Waldron (2012) on painottanut, että vihapuheen kaikkein merkityksellisimpiä elementtejä ovat sen aiheuttamat sosiaaliset ja poliittiset seuraukset. Vihapuhe loukkaa ihmisarvoa, kun tietyt ihmisryhmät halutaan eristää ja pakottaa alempiarvoiseen asemaan suhteessa muihin ihmisiin. Vihapuheella tältä ihmisryhmältä kiistetään oikeus tulla kohdelluiksi tasavertaisina yhteisön jäseninä. Tsesisin (2002) mukaan vihapuheessa on kyse vallankäytöstä, jossa omaa asemaa vahvistetaan kieltämällä vähemmistön olemassaolon oikeus tai heikentämällä sitä. Maahanmuuttajiin kohdistuvaa vihapuhetta tutkinut Saresma (2017, 227) puolestaan pitää vihapuhetta luonteeltaan performatiivisena, sillä hänen mukaansa esimerkiksi maahanmuuttajien halveksinnan ja nimittelyn tavoitteena on lietsoa yleistä maahanmuuttoon kohdistuvaa vihaa ja pelkoa.

Vihapuhe voi joissakin tapauksissa täyttää rikoslaissa määriteltyjen tekojen tunnusmerkistön. Tutkimuskirjallisuudessa puhutaan usein viharikoksista, vaikka vihapuhetta tai viharikosta ei olisi määritelty lainsäädännössä. Suomessa vihapuhe voi tulla rangaistavaksi esimerkiksi kiihottamisena kansanryhmää vastaan, kunnianloukkauksena, yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisenä, laittoman uhkaamisena, vainoamisena tai uskonrauhan rikkomisena (Neuvonen 2015; Nuotio 2015; VKSV 2012; OM 2016). Näissä rikoslaissa kriminalisoiduissa teoissa ei erikseen korosteta sukupuolesta johtuvaa vihapuhetta. Sukupuolistunut vihapuhe vaikuttaa etenkin naisiin kollektiivisena ryhmänä. Se voi lisätä naisten haavoittuvuuden kokemusta ja yksittäisten naisten pelkoa tai huolta siitä, että vihapuhe saattaa seuraavaksi kohdistua heihin. (Weston-Scheuber 2012.)

Oikeustieteilijät ovat pohtineet, pitäisikö sukupuolistunut vihapuhe sisällyttää rikoslakiin. Kriittisissä puheenvuoroissa on huomautettu, että naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on ryhdytty säätelemään rikosoikeudellisesti vasta varsin myöhään (Nousiainen & Pylkkänen 2001; Niemi-Kiesiläinen 2004; Kotanen 2013). Sukupuolen näkymättömyys ilmenee myös siinä, että sukupuolistunutta, naisiin kohdistuvaa vihapuhetta ei hahmoteta erityisen haitallisena tai haavoittavana tekona (Weston-Scheuber 2012). Kuitenkin esimerkiksi amerikkalaistutkimuksesta kävi ilmi, että naiset kokivat vihapuheen olleen vahingoittavaa useammin kuin miehet (Downs & Cowan 2012). Asiaa tutkineen Bladinin (2017) mukaan sukupuolesta johtuva vihapuhe pitäisi sisällyttää viharikoksia koskevaan lainsäädäntöön kaikissa Pohjoismaissa, koska naiset kokevat sukupuoleensa liittyvää vihapuhetta miehiä useammin. Osassa EU-maita sukupuoli nostetaan esille poliisin tilastoidessa viharikoksia tai tehdessä niiden ilmenemismuodoista erillisselvityksiä (FRA 2018; Rauta 2018).

Kyselytutkimusten avulla on selvitetty viharikosten ja/tai vihapuheen yleisyyttä ja ilmenemismuotoja. Tutkimusten mukaan viharikoksia ei yleensä tunnisteta eikä niiden kohteena olevien suojeluun kiinnitetä riittävästi huomiota (esim. FRA 2012; Kees ym. 2016). Nämä tutkimukset ovat usein keskittyneet muukalaisvihamielisyyteen, ja tutkimustiedon pohjalta on kehitetty toimenpiteitä vähemmistöryhmiin kohdistuvien rikosten estämiseksi (esim. FRA 2012).

Tuloksia hyödynnettäessä on muistettava, että kyselyissä käytetyt määritelmät, menetelmät ja otoskoot vaihtelevat tutkimuksittain. Haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien tavoittaminen voi olla vaikeaa käytetyillä menetelmillä. Kyselyyn osal-

listuvat ihmiset eivät myöskään välttämättä nimeä kokemustaan samalla tavalla kuin tutkijat tai he eivät näe yhteyttä esimerkiksi ikänsä tai etnisen taustansa ja kohtaamansa epäasiallisen käyttäytymisen välillä. Kyselytutkimusten perusteella voidaan kuitenkin todeta, että vihapuheen/rikoksen kohteeksi joutunut henkilö ei yleensä ilmoita tekoa viranomaisille, vaikka sen seuraukset olisivat vakavia (esim. Williams & Tregidga 2014). Siksi poliisin tietoon tulleista tapauksista ei saada luotettavaa tietoa ilmiöstä. Kyselytutkimusten avulla on yritetty saada tietoa vihapuheen ja -rikosten yleisyydestä, ilmenemismuodoista ja sen aiheuttamista seurauksista.

Suomessa Poliisiammattikorkeakoulu on selvittänyt vuodesta 1998 lähtien rasis- tisten motiivien esiintymisen yleisyyttä käyttämällä aineistona poliisille tehtyjä rikos- ilmoituksia. Vuonna 2008 toimeksiantoa laajennettiin, ja vuosittain tehtävässä selvi- tyksessä etsitään muitakin viharikoksiksi luokiteltavissa olevia tekoja. Viharikoksena pidetään henkilöä, ryhmää, omaisuutta, instituutiota tai näiden edustajaa kohtaan tehtyä rikosta, jonka taustalla on ennakkoluulot tai vihamielisyys uhrin oletettua tai todellista etnistä tai kansallista taustaa, uskontoa tai elämäntapaa, seksuaalista suuntautumista, sukupuoli-identiteettiä, sukupuolen ilmaisua tai vammaisuutta koh- taan. Vuosittain tehtävissä selvityksissä käydään läpi kaikki poliisille tehdyt rikosilmoi- tukset ja pyritään löytämään rikosilmoituksiin kirjoitetuista selosteista elementtejä, joiden perusteella tutkija luokittelee tapauksen viharikokseksi. (Rauta 2018.)

Vuodesta 1998 lähtien valtaosassa tapauksia on ollut kyse rasisista motiiveista. Vuonna 2017 rasistinen motiivi ilmeni 70 prosentissa, uskonnollinen 20:ssä, vammai- suus viidessä, seksuaalinen suuntautuminen neljässä ja sukupuoli-identiteetti tai su- kupuolen ilmaisu yhdessä prosentissa tapauksista (N = 1165). Poliisin tietoon tuli 60 rikosilmoitusta, joissa rikoksen arvioitiin johtuneen seksuaalisesta suuntautumisesta (n = 48), sukupuoli-identiteetistä tai poikkeavasta sukupuolen ilmaisusta (n = 12). Yleisin rikosnimike oli kunnianloukkaus. Yleisimmin rikos oli tapahtunut internetis- sä. (Rauta 2018.)

Oikeusministeriö julkaisi vuonna 2016 selvityksen vähemmistöryhmien kokemas- ta vihapuheesta ja häirinnästä. Selvityksessä ei erikseen tarkasteltu naisiin ja miehiin kohdistuvaa vihapuhetta, vaan tutkimuksen otokseen valittiin tiettyjä vähemmistö- ryhmiä: romaneja, saamelaisia, vieraskielisiä, ulkomaiden kansalaisia ja maahanmuut- tajaustaustaisia, vammaisia, uskonnollisiin vähemmistöihin sekä seksuaali- tai sukupuoli- vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä. Selvityksen mukaan monet vastanneista olivat kokeneet vihapuhetta tai häirintää useita kertoja viimeksi kuluneen vuoden aikana. Eniten häirintää oli tapahtunut julkisilla paikoilla ja internetissä. Yleisimmin koke- mukset olivat sanallisia loukkauksia, häirintää, nöyryytystä tai nimittelyä. Selvityksen mukaan vihapuheella oli merkittäviä haitallisia seurauksia sitä kokeneille. Eniten viha- puhe näytti heikentäneen turvallisuuden tunnetta, mistä kertoi yli puolet vastanneista (61 %). Noin puolet selvitykseen osallistuneista kertoi välttelevänsä tiettyjä paikkoja pelon takia (56 %). Lisäksi vihapuheella oli haitallista vaikutusta vastaajien psyykki- seen terveyteen, viranomaisia kohtaan tunnettuun luottamukseen sekä työssäkäyntiin tai opiskeluihin. (OM 2016.)

Häirinnän ja vihapuheen intersektionaalisia ulottuvuuksia

Tutkimme seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen liittyvän vihapuheen ilmiöitä intersektionaalisina kysymyksinä. Intersektionaalisuuden käsite on kehitetty alun perin syrjintää ja väkivaltaa koskevan tutkimuksen piirissä (Crenshaw 1989). Crenshawin mukaan yhteiskunnan rakenteissa ja instituutioissa tuotetaan erilaisia valtasuhteita ja etuoikeuksia, jotka asettavat eri ryhmät erilaisiin valta-asetelmiin suhteessa toisiinsa (Crenshaw 1991; Karkulehto ym. 2012). Intersektionaalisissa tutkimuksissa analysoidaan yksilön kokemuksia osana yhteiskunnassa tuotettuja valta-asetelmiä ja tarkastellaan miten eri erot risteävät toistensa kanssa (esim. Christensen & Qvotrup Jensen 2012; Keskinen & Vuori 2012). Käytämme intersektionaalisuuden käsitettä tässä artikkelissa kuvaamaan, miten sukupuoli, seksuaalisuus, etnisyys tai rotu, luokka, ikä ja muut yhteiskunnalliset erot risteävät toistensa kanssa ja vaikuttavat erikseen ja yhtä aikaa todennäköisyyteen joutua kokemaan vihapuhetta tai seksuaalista häirintää.

Nostamme seuraavaksi esille muutamia kiinnostavia intersektionaalisuudesta kertovia tutkimustuloksia. Katsauksemme on väistämättä rajallinen, sillä tutkimuksessa on vasta hiljattain alettu tunnistaa haavoittuvuutta tuottavia moninaisia eroja (esim. Honkatukia 2011). Haavoittuvuutta tuottavilla tekijöillä on merkitystä myös seksuaalisen häirinnän, sukupuolistuneen vihapuheen tai väkivallan kaltaisten ilmiöiden ymmärtämisessä. Esimerkkinä hyvin vähän tutkituista teemoista ovat vammaisten naisten (esim. Piispa 2013) tai romaninaisten (Törmä 2017) kokemukset näistä asioista.

Sukupuoli, etnisyys ja uskonto

Euroopan Unionin perusoikeusvirasto FRA on selvittänyt etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen ihmisten kokemuksia syrjinnästä ja häirinnästä useissa Euroopan maissa (FRA 2017). Suomessa kyselyyn vastanneista ja Saharan eteläpuoleisesta Afrikasta tulleista ihmisistä lähes joka toinen (47 %) kertoi joutuneensa vihamotiiviin perustuvan häirinnän kohteeksi. Tämä oli selvästi yleisempää kuin muualla Euroopassa, jossa vastaavista teoista ilmoitti keskimäärin noin joka viides. Huomionarvoista on, että Suomessa maahanmuuttajataustaisilla naisilla oli enemmän syrjintäkokemuksia kuin miehillä.

Muslimitaustaisten naisten on havaittu kokeneen miehiä useammin vihapuhetta ja viharikoksia. Tällaiset teot kohdistuivat erityisesti vaatetuksensa vuoksi muslimina näyttäytyviin naisiin ja tyttöihin. (ENAR 2016.) Huntuja käyttävillä musliminaisilla ja -tytöillä on paljon kokemuksia siitä, miten huivin käyttö tai muu peittävä vaatetus kyseenalaistetaan loukkaavin kommentein, koskettelemalla tai miten huiveja yritetään repiä heidän yltään. Heihin on kohdistettu myös seksuaalisesti loukkaavaa käytöstä (Listerborn 2015; Zempi & Chakraborti 2014; Wilson & Roy 2011, 301.) Nämä kokemukset ovat intersektionaalisuuden käsitteen ytimessä, sillä niissä

eri syrjinnän tai häirinnän muodot risteävät niin, että on mahdotonta erottaa yhtä selkeää syrjinnän syytä. Tällaisessa vihapuheessa yhdistyvät ja kietoutuvat yhteen sukupuolesta, uskonnosta ja etnisyydestä kumpuava viha, seksismi ja rasismi. Huntua käyttäviä naisia solvataan tai heidän ruumiillista koskemattomuuttaan loukataan paitsi heidän edustamansa uskonnon ja rodullistetun aseman vuoksi, myös siksi, että heidän ajatellaan olevan helppoja ja puolustuskyvyttömiä kohteita. Rodullistetut ihmisryhmät voivat kokea myös viranomaisten tekemää ja instituutioissa tapahtuvaa syrjintää (Keskinen ym. 2018).

Sukupuoli ja ikä

Ikä määrittää häirinnän ja vihapuheen kokemista (Piispa ym. 2006, 100). Nuoruus on siirtymien ikävaihe, jolloin irtaudutaan lapsuuden perheestä, tehdään tärkeitä omaan elämänkulkuun vaikuttavia valintoja sekä tutustutaan seksuaalisuuteen liittyviin ilmiöihin. Nuoruusaika on tärkeä ikävaihe identiteetin rakentumisen ja koherentin minuuden syntymisen näkökulmasta. Nuoruuden herkässä ikävaiheessa voi olla erityisen haavoittavaa kokea seksuaalista häirintää tai sukupuolistunutta vihapuhetta. Nuoret kohtaavat monia aikuiselämään ilmiöitä ensimmäistä kertaa, mihin voi liittyä rajojen testaamista ja ylittämistä. Nuoret voivat näyttäytyä helppoina kohteina, jotka eivät aina tunnista oikean ja väärän välistä rajaa tai kerro loukkaavista teoista eteenpäin niihin liittyvän häpeän vuoksi.

Tutkimusten mukaan seksuaalisen häirinnän kokemukset ovat yleisiä nuorille tytöille (Aaltonen 2006; Honkatukia 2000a; 2002). Nuorilta on vuodesta 2013 lähtien kysytty kouluterveyskyselyssä häiritsevistä seksuaalisesta ehdottelusta tai ahdistelusta. Kouluterveyskyselyn mukaan perusopetuksen 8.- ja 9.-luokkalaisista tytöistä kolmannes ja pojista useampi kuin joka kymmenes oli viimeksi kuluneen vuoden aikana kokenut seksuaalista häirintää (Ikonen & Halme 2018). Kokemukset olivat muita yleisempiä maahanmuuttajataustaisilla nuorilla, seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla sekä ammattioppilaitoksissa opiskelevilla nuorilla naisilla (Kivimäki & Halme 2016).

Internetistä ja sosiaalisesta mediasta on tullut nuorille tärkeä vapaa-ajan vieton, yhteydenpidon ja seksuaalisten kokeilujen paikka. He voivat joutua kohtaamaan siellä vihapuhetta, häirintää ja muita loukkauksia. Nuoret jakavat kuvia- ja videomateriaaleja keskenään, ja he voivat joutua hyväksikäytön kohteeksi (esim. Laitinen 2007; Crofts ym. 2015; EIGE 2018). Nuori ikä ja sukupuoli määrittävät myös verkkovihan kaltaisia ilmiöitä. Tutkimuksissa on arvioitu, että nuoret miehet/pojat ovat nuoria naisia/tyttöjä todennäköisemmin verkkovihan tuottajia. Mitä enemmän nuorella on sosiaalisia suhteita verkossa, sitä todennäköisemmin hän sekä kokee verkkovihaa että tuottaa ja levittää sitä. (Kaakinen ym. 2018; Kaakinen 2018.) Toisaalta internetin ja sosiaalisen median vaikutusta voidaan tarkastella myös myönteisessä valossa. #Metoo-kampanjassa sosiaalinen media toimi tehokkaana alustana, joka takasi ilmiölle laajan näkyvyyden. Kampanjaa seuranneessa keskustelussa purettiin häirintään liitettyä häpeää

ja siirrettiin tarkastelun painopistettä epäsymmetrisiin valtasuhteisiin häirinnän tekemisen ympäristöinä.

Sukupuolen ilmaiseminen ja seksuaalinen suuntautuminen

Sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ja erityisesti transsukupuoliset kokevat usein sukupuoleensa tai seksuaaliseen identiteettiinsä kohdistuvaa häirintää (European Commission 2012; Williams & Tregidga 2014). Oikeusministeriön selvityksessä sukupuoleen liittyvästä halventamisesta ilmoittivat eniten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. Etenkin seksuaalivähemmistöihin identifioituvat naiset ilmoittivat miesten tekemästä seksuaalissävyytteisestä puheesta ja koskettelusta. (OM 2016.) Myös kouluterveyskyselyn mukaan sukupuoli- ja seksuaalisiin vähemmistöihin identifioituvien nuorten kokemukset seksuaalisesta häirinnästä olivat huomattavasti yleisempiä kuin muilla nuorilla (Kivimäki & Halme 2016).

Rasismi ja naisviha

Verkkoviestinnän ja sosiaalisen median laajentuminen ovat tuoneet esiin naisiin kohdistuvan kyberväkivallan ja verkossa tapahtuvan sukupuolistuneen vihapuheen kasvun (European Parliament 2018). Vihapuheen sukupuolistuneisuutta on tutkittu Suomessa toistaiseksi vähän. Tästä huolimatta tutkimusten perusteella sukupuolistuneen vihapuheen, rasmin ja antifeminismin välillä on yhteyksiä. Vihapuheen kohteeksi joutuvat usein sellaiset naiset, jotka ovat puolustaneet maahanmuuttoa julkisuudessa, työssään tai sosiaalisessa mediassa (Saresma 2017; Edström 2016; Pöyhtäri ym. 2013). Pöyhtäri ym. (2013) haastattelemat naispuoliset toimittajat, asiantuntijat ja verkko-toimijat olivat julkisen toimintansa vuoksi joutuneet aggressiivisen tai hyvin vihamielisen palautteen kohteeksi sähköpostitse sekä julkisesti verkossa tai sen ulkopuolella. Naiset olivat kokeneet seksististä ja väkivaltaista uhkailua, huorittelua sekä sukupuoli-elämään liittyviä asiattomia vihjailuja.

Norjalaisille toimittajille tehdyn kyselyn mukaan sekä miehet että naiset kokivat työssään suunnilleen yhtä paljon vihapuhetta, mutta naiset kokivat enemmän häirintää ja miehet hieman enemmän uhkauksia (Hagen 2015). Kansainvälisen lehdistöinstituutin selvitykseen osallistuneet toimittajat olivat kokeneet häirintää ja vihapuhetta Suomessa etenkin kirjoittaessaan turvapaikanhakijoista, maahanmuutosta tai Venäjältä. Vihapuhe ja häirintä kohdistuivat sekä mies- että naistoimittajiin, mutta naiset kokivat usein vakavampaa häirintää kuin miehet. Häirintä vaikutti haastateltujen toimittajien mukaan heidän tapaansa kirjoittaa tunteita herättävistä aiheista. Lisäksi selvityksessä kävi ilmi, että monet asiantuntijat ja tutkijat harkitsevat tarkoin suostumista haastateltaviksi aiheista, joista saattaa seurata häirintää. (Onali 2018.)

Tasa-arvobarometri intersektionaalisen analyysin kohteena

Tarkastelemme tässä artikkelissa seksuaalista häirintää ja sukupuoleen liittyvää vihapuhetta sukupuolistuneina ilmiöinä intersektionaalista näkökulmasta tasa-arvobarometrin aineiston avulla. Tällaista analyysia ei ole tehty aikaisemmin.. Tasa-arvobarometrissä on kysytty seksuaalisesta häirinnästä vuodesta 1998 lähtien, ja vuoden 2017 barometrissä kysyttiin ensimmäistä kertaa sukupuoleen liittyvästä vihapuheesta. Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan naiset olivat kokeneet seksuaalista häirintää ja sukupuolistunutta vihapuhetta useammin kuin miehet. Naisista 38 ja miehistä 17 prosenttia oli kokenut seksuaalista häirintää kahden viime vuoden aikana. Sukupuoleen liittyvää vihapuhetta oli kokenut 15 prosenttia naisista ja kahdeksan prosenttia miehistä. Naiset olivat myös rajoittaneet liikkumistaan väkivallan ja vihapuheen pelon takia useammin kuin miehet. (Attila ym. 2018.)

Seksuaalisen häirinnän kokemista mitattiin tasa-arvobarometrissä kysymällä vastaajalta, onko häneen kahden viime vuoden aikana kohdistunut seuraavia asioita: esitetty asiattomia vartaloon tai seksuaalisuuteen kohdistuneita huomautuksia; ehdotettu seksiä epäasiallisessa yhteydessä; kerrottu kaksimielisiä vitsejä tai puhuttu härskejä tavalla, jonka vastaaja on kokenut loukkaavaksi; häiritty tai ahdisteltu edellä kuvatuilla tavoilla sosiaalisessa mediassa tai muualla verkossa; lähennelty fyysisesti ei-toivotulla tavalla; paljasteltu itseään tai seurattu. Näiden kysymysten pohjalta muodostimme seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutumista kuvaavan kaksiluokkaisen muuttujan sen perusteella, oliko vastaaja kokenut jotakin edellä mainituista häirinnän muodoista vai ei.

Sukupuolistuneen vihapuheen kokemista mitattiin puolestaan kysymällä, onko vastaaja joutunut viimeisen kahden vuoden aikana sukupuoleensa liittyvän halventavan tai uhkaavan puheen tai kirjoittelun eli vihapuheen kohteeksi seuraavissa ympäristöissä: työssä sähköpostitse, sosiaalisessa mediassa tai muualla verkossa; työssä muualla, kuten työpaikalla tai jossain julkisella paikalla (esimerkiksi kadulla, ostoskeskuksessa tai liikennevälineessä); opiskeluissa sähköpostitse, sosiaalisessa mediassa tai muualla verkossa; opiskeluissa muualla, kuten oppilaitoksessa tai jossain julkisella paikalla (esimerkiksi kadulla, ostoskeskuksessa tai liikennevälineessä); vapaa-ajalla sähköpostitse, sosiaalisessa mediassa tai muualla verkossa; vapaa-ajalla jossain muualla. Näiden kysymysten pohjalta muodostimme sukupuolistuneen vihapuheen kohteeksi joutumista kuvaavan kaksiluokkaisen muuttujan sen perusteella, oliko vastaaja kokenut jotakin edellä mainituista vihapuheen muodoista vai ei.

Miehillä ja naisilla tarkoitamme tässä tutkimuksessa sukupuolensa näin kyselyssä määritelleitä. Aineiston analyysissa intersektionaalisuus tarkoittaa sitä, että olemme

tarkastelleet sukupuolen lisäksi iän¹, vähemmistöaseman², koulutuksen³, työssäkäynnin⁴ sekä pienituloisuuden⁵ vaikutuksia riskiin kokea vihapuhetta ja seksuaalista häirintää. Tarkastelemme näitä asioita kyselyyn vastanneiden naisten ja miesten joukossa. Aineistosta on luokiteltu “kokemusprofiileja”, joiden avulla on tarkasteltu häirinnän ja vihapuheen kasautumista. Kasautumisella tarkoitamme sitä, että vastaaja on kokenut molempia, eli sekä häirintää että vihapuhetta. Etsimme aineiston avulla vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Onko vihapuhetta kokeneilla suurentunut riski kokea seksuaalista häirintää?
2. Eroaako seksuaalisen häirinnän ja vihapuheen kokemusten kasautuminen riskitekijöiltään muista “kokemusprofiileista”, eli siitä, että on kokenut pelkästään häirintää tai vihapuhetta tai ei ole kokenut kumpaakaan?
3. Eroavatko riskitekijät kokea seksuaalista häirintää ja vihapuhetta toisistaan miehillä ja naisilla?

Tutkimuskysymykset ovat toisiinsa hierarkkisesti linkittyneitä. Mikäli sukupuolistuneen vihapuheen ja seksuaalisen häirinnän kokemukset ovat yhteydessä toisiinsa, näiden kokemusten voi todeta kasautuvan tietyille ihmisille. Tällöin kysymys eri kokemusprofiilien ja etenkin sukupuolistuneen väkivallan eri muotojen kasautumisen riskitekijöistä on mielekäs. Mikäli puolestaan riskitekijöitä tarkastellessa huomataan naisten ja miesten riskin kokea seksuaalista häirintää ja sukupuolistunutta vihapuhetta eroavan toisistaan, on mielekästä tarkastella sitä, eroavatko sukupuolet toisistaan myös näiden kokemusten muiden riskitekijöiden osalta. Analyysimenetelminä käytettiin ristiintaulukointia ja khiin neliö -testiä, multinomiaalista logistista regressioanalyysiä sekä binääristä logistista regressioanalyysiä.

1 Ikä luokiteltiin kolmeen ikäryhmään (15–34, 35–54 ja 55–74).

2 Vastaaajilta kysyttiin, kuuluivatko he mihinkään seuraavista vähemmistöistä: etninen vähemmistö, kieli-vähemmistö, uskonnollinen vähemmistö, seksuaalivähemmistö, sukupuolivähemmistö, vähemmistö vammaisuuden perusteella tai jokin muu vähemmistöryhmä. Vähemmistöön kuuluvien vastaajien pienen määrän vuoksi vähemmistöön kuulumisesta muodostettiin kaksiluokkainen muuttuja sen perusteella, ilmoittiko vastaaja kuuluvansa mihinkään vähemmistöön vai ei.

3 Koulutus luokiteltiin analyysiä varten kolmiluokkaiseksi (peruskoulu tai vähemmän, toisen asteen koulutus, korkeakoulutus) korkeimman suoritettun tutkinnon perusteella.

4 Työssäkäyntiä tarkasteltiin kaksiluokkaisena muuttujana sen mukaan, ilmoittiko vastaaja käyvänsä töissä vai ei.

5 Tieto vastaajan pienituloisuudesta saatiin Tilastokeskukselta vuoden 2016 rekisteritietona. Pienituloisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä henkilön kuulumista kotitalouteen, jonka käytettävissä olevat rahatulo kulutusyksikköä kohti ovat pienemmät kuin 60 prosenttia kaikkien kotitalouksien käytettävissä olevien rahatulujen mediaanitulosta.

Sukupuolistuneen vihapuheen ja seksuaalisen häirinnän kokemusten kasautuminen ja riskitekijät

Taulukossa 1 on tarkasteltu sukupuolistuneen vihapuheen ja seksuaalisen häirinnän kokemisen päällekkäisyyttä. Häirinnän ja vihapuheen kokemukset näyttävät kasautuvan samoille ihmisille: valtaosa vihapuhetta kokeneista (62 %) oli kokenut myös seksuaalista häirintää. Niistä vastaajista, jotka eivät olleet kokeneet sukupuolistunutta vihapuhetta, merkittävästi pienempi osa (23 %) oli kokenut seksuaalista häirintää.

Taulukko 1. Sukupuolistuneen vihapuheen ja seksuaalisen häirinnän kokemukset ja niiden kasautuminen, ristiintaulukointi. $\chi^2 = 130,81$, $p < 0,001$

	Kokenut sukupuolistunutta vihapuhetta: Ei		Kokenut sukupuolistunutta vihapuhetta: Kyllä	
	N	%	N	%
Kokenut seksuaalista häirintää: Ei	1 147	77	71	38
Kokenut seksuaalista häirintää: Kyllä	343	23	118	62
Yhteensä	1 490	100	189	100

Edellä esitetyn perusteella seksuaalisen häirinnän ja sukupuolistuneen vihapuheen kokeminen ovat selvästi yhteydessä toisiinsa. Tästä syystä on perusteltua tarkastella sitä, mitkä tekijät selittävät molempien yhtäaikaista kokemista ja eroavatko pelkästään vihapuheen tai pelkästään häirinnän kohteeksi joutuminen riskitekijöiltään molempien kokemisesta. Intersektionaalisuuden näkökulmasta on myös erityisen tärkeää selvittää, lisäävätkö risteävät erot nimenomaan sukupuolistuneen väkivallan kokemusten kasautumisen riskiä.

Tätä varten tehtiin multinomiaalinen logistinen regressiomalli, jonka tulokset on esitetty taulukossa 2. Analyysia varten seksuaalisen häirinnän ja sukupuolistuneen vihapuheen kokemisesta muodostettiin neliluokkainen ”kokemusprofiili”-muuttuja sen perusteella, oliko vastaaja kokenut sekä häirintää että vihapuhetta, vain häirintää, vain vihapuhetta vai ei kumpaakaan. Tämän muuttujan luokkia kutsutaan tässä analyysissä ”kokemusprofiileiksi”. Vertailuryhmänä on tarkastelussa käytetty ryhmää, joka ei ole kokenut häirintää eikä vihapuhetta, eli tulokset on tulkittavissa suhteessa tähän ryhmään. Tulosten tulkinnassa on myös otettava huomioon, että riskitekijöiden vaikutuksissa on vakioitu kaikki mallissa olevat muuttujat. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että pienituloisuus lisää seksuaalisen häirinnän kokemisen riskiä silloinkin, kun koulutuksen vaikutus pienituloisuuteen on otettu huomioon.

Taulukko 2. Sukupuolistuneen väkivallan eri kokemusprofiilien riskitekijät, vertailuryhmänä kokemusprofiili ”Ei ole kokenut seksuaalista häirintää eikä sukupuolistunutta vihapuhetta”, multinomiaalinen logistinen regressioanalyysi

* = $p < 0,05$, ** = $p < 0,01$, *** = $p < 0,001$

N = 1 667, Selityssaste (Nagelkerke Pseudo R square): 0,16

	Kokenut pelkästään seksuaalista häirintää	Kokenut pelkästään sukupuolistunutta vihapuhetta	Kokenut sekä häirintää että vihapuhetta
	OR	OR	OR
Vakiotermi	0,06***	0,04***	0,01***
Sukupuoli			
Mies	1	1	1
Nainen	2,98***	1,57	5,14***
Ikä			
15–34	1	1	1
35–54	0,52**	0,70	0,671
55–74	0,33***	0,31**	0,27***
Vähemmistöön kuuluminen			
Ei	1	1	1
Kyllä	2,13***	1,10	3,76***
Koulutus			
Peruskoulu tai vähemmän	1	1	1
Toisen asteen koulutus	1,36	1,27	0,83
Korkeakoulutus	1,25	0,73	1,34
Työssäkäynti			
Ei	1	1	1
Kyllä	1,32	1,31	1,25
Pienituloisuus			
Ei	1	1	1
Kyllä	1,92**	2,15*	2,17*

Tulosten perusteella naissukupuoli lisää riskiä kokea sekä seksuaalista häirintää että vihapuhetta yli viisinkertaiseksi. Myös pelkästään seksuaalisen häirinnän kokemisen riski on naisilla miehiin verrattuna lähes kolminkertainen. Sitä vastoin pelkästään sukupuolistuneen vihapuheen kokemiseen sukupuolella ei ole vaikutusta.

Iän vaikutus on samansuuntainen eri sukupuolistuneen väkivallan kokemisen muodoille: nuoremmat henkilöt kokevat kaikkia tarkasteltuja tekemuotoja enemmän kuin vanhemmat. Nuorimmalla ikäryhmällä (15–34) on vanhimpaan ikäryhmään (55–74) nähden suurentunut riski kokea pelkästään häirintää, pelkästään vihapuhetta sekä molempia näistä. Toiseksi vanhimpaan ikäryhmään (35–54) nähden nuorimmalla ikäryhmällä on suurempi riski kokea pelkästään seksuaalista häirintää. Kahdessa

muussa kokemusprofiilissa näiden kahden ikäryhmän välinen ero ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä.

Vähemmistöön kuulumisen lisää pelkästään seksuaalisen häirinnän kokemisen riskiä yli kaksinkertaiseksi ja sukupuolistuneen väkivallan kokemusten kasautumisen riskiä lähes nelinkertaiseksi. Pelkästään sukupuolistuneen vihapuheen kokemiseen vähemmistöön kuulumisella ei kuitenkaan ole tämän tarkastelun perusteella vaikutusta.

Sosioekonomisista taustamuuttujista koulutuksella ja työssäkäynnillä ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta minkään tarkastellun kokemusprofiilin suhteen. Pienituloisuus sen sijaan lisää riskiä kokea sekä pelkästään häirintää ja pelkästään vihapuhetta että molempia näistä.

Seksuaalisen häirinnän ja sukupuolistuneen vihapuheen kasautumista koskeva tarkastelu osoittaa, että naisilla, nuorilla, vähemmistöön kuuluvilla ja pienituloisilla henkilöillä on muita suurempi riski kokea molempia sukupuolistuneen väkivallan muotoja. Seksuaalisen häirinnän ja sukupuolistuneen vihapuheen ehkäiseminen edellyttää sen huomioimista, että nämä kokemukset kasautuvat usein samoille ihmisille. Tämä saattaa heikentää vakavasti heidän toimintakykyään. Ennalta ehkäisyssä ja puuttumisessa on siten olennaista tiedostaa, etteivät uhrit ole satunnaisesti valikoituneita, vaan sukupuolistuneen väkivallan kokemiselle on olemassa selkeitä riskitekijöitä. Nämä riskitekijät on syytä ottaa huomioon, kun pohditaan keinoja vähentää seksuaalista häirintää ja sukupuolistunutta vihapuhetta yhteiskunnassa.

Seksuaalisen häirinnän kokemisen riskitekijät sukupuolittain

Naiset kohtaavat seksuaalista häirintää useammin kuin miehet. Intersektionaalisessa analyysissä seksuaalisen häirinnän riskitekijöitä on kuitenkin syytä katsoa tätä syvemälle. Kysymystä siitä, selittävätkö samat tekijät naisten ja miesten kokemaa seksuaalista häirintää, on tarkasteltu käyttämällä samoin rakennettuja binäärisiä logistisia regressiomalleja miesten ja naisten osa-aineistoille. Taulukossa 3 on esitetty näiden regressioanalyysien tulokset.

Nuorimpaan ikäryhmään kuulumisen on naisilla yhteydessä seksuaalisen häirinnän kokemiseen. 15–34-vuotiailla naisilla on suurempi riski kokea häirintää kuin kummallakaan vanhemmalla ikäryhmällä. Miehillä iällä ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta häirinnän kokemiseen. Vähemmistöön kuulumisella on samanlainen vaikutus sekä miesten että naisten kokemaan seksuaaliseen häirintään. Analyysin perusteella vähemmistöasema yli kaksinkertaistaa häirinnän kokemisen riskin molemmilla sukupuolilla. Sosioekonomiset taustamuuttujat eivät tässä tarkastelussa selitä naisten kokemaa häirintää tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Miehillä puolestaan työssäkäynti ja pienituloisuus ovat seksuaalisen häirinnän kokemisen selittäjiä. Työssäkäyvillä miehillä on 1,77-kertainen riski kokea seksuaalista häirintää verrattuna niihin, jotka eivät käy töissä. Pienituloisuus yli kolminkertaistaa miesten riskin kokea seksuaalista häirintää.

Taulukko 3: Seksuaalisen häirinnän riskitekijät naisille ja miehille, logistinen regressioanalyysi

* = $p < 0,05$, ** = $p < 0,01$, *** = $p < 0,001$

Naiset N = 828, miehet N = 839

	Naiset	Miehet
Mallin selitysaste (Nagelkerke R square)	0,14	0,07
	OR	OR
Vakiotermi	0,87	0,12***
Ikä		
15–34	1	1
35–54	0,44***	0,80
55–74	0,21***	0,67
Vähemmistöön kuuluminen		
Ei	1	1
Kyllä	2,60***	2,41***
Koulutus		
Peruskoulu tai vähemmän	1	1
Toisen asteen koulutus	1,37	1,15
Korkeakoulutus	1,63	1,01
Työssäkäynti		
Ei	1	1
Kyllä	0,97	1,77**
Pienituloisuus		
Ei	1	1
Kyllä	1,06	3,22***

Seksuaalista häirintää koskevan analyysin perusteella nuorilla ja vähemmistöön kuuluvilla naisilla on erityinen riski kokea seksuaalista häirintää. Tämä on esimerkki yhteiskunnallisten erojen yhteen kietoutumisesta: naiset kokevat lähikohtaisesti miehiä enemmän seksuaalista häirintää, mutta vähemmistöihin kuuluminen ja nuori ikä lisäävät riskiä entisestään. Myös miehillä vähemmistöasema lisää seksuaalisen häirinnän kokemisen riskiä. Lisäksi myös pienituloisilla ja työssäkäyville miehillä on muihin miehiin verrattuna suurempi riski kokea seksuaalista häirintää. Työssäkäyvien miesten suurempi seksuaalisen häirinnän kokemisen riski saattaa liittyä siihen, että työssäkäyvät kohtaavat päivittäisessä elämässään muita miehiä enemmän toisia ihmisiä, jolloin häirintää on mahdollista tapahtua. Pienituloisten miesten lisääntynyt riski kokea häirintää saattaa taas liittyä siihen, että matala sosioekonominen asema altistaa miehiä ei-toivotulle kohtelulle. Pienituloiset miehet saattavat myös työskennellä sellaisilla aloilla, joilla tapahtuu häirintää. Esimerkiksi monet hoitoalalla työskentelevät miehet ovat kertoneet kokeneensa seksuaalista häirintää (Ojanperä 2018).

Sukupuolistuneen vihapuheen kokemisen riskitekijät sukupuolittain

Sukupuolistuneen vihapuheen kokemisen riskitekijöitä miehille ja naisille on tarkasteltu käyttämällä samoin rakennettuja binäärisiä logistisia regressiomalleja miesten ja naisten osa-aineistoille. Taulukossa 4 on esitetty näiden regressioanalyysien tulokset.

Taulukko 4. Sukupuolistuneen vihapuheen riskitekijät naisille ja miehille, logistinen regressioanalyysi

* = $p < 0,05$, ** = $p < 0,01$, *** = $p < 0,001$

Naiset N = 828, miehet N = 839

	Naiset	Miehet
Mallin selitysaste (Nagelkerke R square)	0,06	0,06
	OR	OR
Vakiotermi	0,16***	0,12***
Ikä		
15–34	1	1
35–54	1,09	0,53*
55–74	0,44**	0,31**
Vähemmistöön kuuluminen		
Ei	1	1
Kyllä	2,62**	1,31
Koulutus		
Peruskoulu tai vähemmän	1	1
Toisen asteen koulutus	0,91	0,84
Korkeakoulutus	1,16	0,79
Työssäkäynti		
Ei	1	1
Kyllä	1,19	1,16
Pienituloisuus		
Ei	1	1
Kyllä	1,45	2,17*

Miesten nuorimmalla ikäryhmällä (15–34-vuotiaat) on kahteen vanhempaan ikäryhmään kuuluvia miehiä (35–44-vuotiaat ja 55–74-vuotiaat) nähden suurentunut riski kokea sukupuolistunutta vihapuhetta. Myös naisilla nuorimmalla ikäryhmällä (15–34-vuotiaat) on vanhinta ikäryhmää (55–74-vuotiaat) suurempi riski kokea vihapuhetta. Naisilla nuorin ja keskimäinen ikäryhmä eivät sen sijaan eroa toisistaan vihapuheen kokemisen riskin suhteen.

Vähemmistöön kuuluvilla naisilla on 2,62 kertaa suurempi riski kokea sukupuolistunutta vihapuhetta verrattuna naisiin, jotka eivät kuulu vähemmistöön, mut-

ta miehillä vähemmistöasemalla ei ole vastaavaa vaikutusta vihapuheen kokemiseen. Sen sijaan pienituloisuus yli kaksinkertaistaa miesten riskin kokea vihapuhetta, kun taas naisilla pienituloisuudella ei ole vaikutusta vihapuheen kokemiseen. Koulutuksella ja työssäkäynnillä ei kummankaan sukupuolen kohdalla ole vaikutusta sukupuolistuneen vihapuheen kokemiseen.

Nuorten lisääntyttä riskiä kokea sukupuolistunutta vihapuhetta voivat selittää heidän arkiset toimintaympäristönsä: he liikkuvat vanhempia enemmän sellaisissa fyysisissä ja virtuaalisissa paikoissa, joissa on mahdollista kokea vihapuhetta (esim. julkiset paikat, ravintolat, internet). Vähemmistöön kuulumisen näyttää lisäävän nimenomaan naisten riskiä kokea sukupuolistunutta vihapuhetta. Tämä havainto vahvistaa aiempien tutkimusten tuloksia siitä, että rodullistettu asema, uskonto, seksuaalinen tai sukupuolinen suuntautuminen ja muut vähemmistöasemat kietoutuvat yhteen naissukupuolen kanssa asettaen nämä naiset erityisen haavoittuvaan asemaan. Pienituloisten miesten kohonnut riski kokea sukupuolistunutta vihapuhetta voi yhtäältä liittyä siihen, että heikko yhteiskunnallinen asema voi altistaa ei-toivotulle kohdelle. Toisaalta pienituloisten miesten muita miehiä suurempi alttius ilmoittaa sukupuolistuneen vihapuheen kokemuksia voi liittyä myös lisääntyneeseen herkkyyteen tulkita omia vastoinkäymisiä ja rakenteellisesti heikkoa sosiaalista asemaa sukupuolen vuoksi tapahtuvaksi syrjinnäksi. Emme kuitenkaan tiedä kyselyaineiston perusteella, minkälaisia nämä vihapuheen kokemukset ovat olleet ja miksi vastaajat määrittivät kokemuksensa nimenomaan sukupuoleen liittyviksi.

Johtopäätöksiä risteävistä eroista – sukupuolen lisäksi ikä, vähemmistöasema ja sosioekonominen asema vaikuttavat kokemuksiin

Tasa-arvobarometrin perusteella naiset kokevat seksuaalista häirintää ja sukupuolistunutta vihapuhetta huomattavasti enemmän kuin miehet (Attila ym. 2018). On siis selvää, että sukupuoli vaikuttaa seksuaalisen häirinnän ja sukupuolistuneen vihapuheen kokemusten yleisyyteen. Tässä artikkelissa olemme monipuolistaneet tätä kuvaa hyödyntämällä intersektionaalisuuden ajatusta. Olemme kiinnittäneet huomiota siihen, miten sukupuolen lisäksi muut keskeiset ihmisten ominaisuudet vaikuttavat riskiin kokea seksuaalista häirintää ja sukupuolistunutta vihapuhetta.

Aineiston perusteella sukupuolistuneen väkivallan eri muotojen kokemukset kasautuvat samoille ihmisille. Sukupuolistunutta vihapuhetta kokeneilla on selkeästi suurentunut riski kokea seksuaalista häirintää. Vihapuhetta kokeneista 62 prosenttia oli kokenut myös seksuaalista häirintää, kun taas henkilöistä, jotka eivät olleet kokeneet vihapuhetta, vajaa neljäsosa (23 %) kertoi kokeneensa seksuaalista häirintää.

Tarkastelimme lisäksi sitä, mitkä tekijät lisäävät sukupuolistuneen väkivallan kasautumisen riskiä ja miten erilaiset risteävät erot ovat yhteydessä tähän. Tilastollisen analyysin perusteella naissukupuoli, nuori ikä, vähemmistöön kuuluminen ja pienituloisuus lisäävät merkittäväällä tavalla kokemusten kasautumisen riskiä. Nämä

tekijät lisäävät myös pelkästään seksuaalisen häirinnän kokemisen riskiä, mutta yhteys on tällöin pienempi. Tekemämme tarkastelun perusteella monentasoisten yhteiskunnallisten valtahierarkioiden perusteella heikommassa asemassa olevilla yksilöillä on erityinen riski kokea juuri sukupuolistuneen väkivallan eri muotojen kasautumista.

Otimme intersektionaalisuuden huomioon tilastollisessa analyysissä tarkastelemalla seksuaalisen häirinnän ja sukupuolistuneen vihapuheen kokemisen riskitekijöitä sukupuolille erikseen. Tulosten perusteella riskitekijöissä on huomionarvoisia sukupuolten välisiä eroja.

Vaikka nuori ikä näyttäytyy kauttaaltaan sukupuolistuneen väkivallan kokemisen riskitekijänä, iän vaikutuksessa on joitakin sukupuolieroja. Nuori ikä on analyysimme perusteella naisille seksuaalisen häirinnän riskitekijä, kun taas miehille iällä ei ole vastaavaa vaikutusta. Sen sijaan nuoret miehet kokevat vanhempia miehiä enemmän sukupuolistunutta vihapuhetta. Naisilla iän vaikutus vihapuheen kokemiseen on samansuuntainen kuin miehillä mutta pienempi.

Vähemmistöön kuulumisen lisää sekä miesten että naisten riskiä kokea seksuaalista häirintää. Vihapuheen kokemisessa sukupuolet kuitenkin eroavat toisistaan siinä, miten vähemmistöasema vaikuttaa. Vähemmistöihin kuuluvilla naisilla on korkeampi riski kokea sukupuolistunutta vihapuhetta kuin muilla naisilla, mutta miehillä vastaava vaikutusta ei ole. Tulos on osoitus siitä, että naissukupuoli on merkittävä tekijä niiden risteävien erojen joukossa, jotka vaikuttavat sukupuolistuneen väkivallan kokemisen yleisyyteen.

Myös sosioekonomisen aseman (työssäkäynti, koulutus ja tulotaso) vaikutuksessa sukupuolet eroavat toisistaan. Naisilla sosioekonominen asema ei vaikuta tilastollisesti merkitsevällä tavalla kummankaan tarkastellun sukupuolistuneen väkivallan muodon kokemiseen. Miehillä sen sijaan pienituloisuus lisää sekä seksuaalisen häirinnän että sukupuolistuneen vihapuheen kokemisen riskiä. Sosioekonomisista tekijöistä työssäkäynti lisää miesten riskiä kokea seksuaalista häirintää. Naisilla vastaavaa yhteyttä työssäkäynnin ja häirinnän suhteen ei kuitenkaan ole. Jatkotutkimusten selvittävääksi jää, mistä tämä ero johtuu. Kyse voi olla siitä, että miehet kokevat häirintää erityisesti työpaikoilla mutta naiset kokevat sitä myös työpaikkojen ulkopuolella.

Nuorten kokemaan häirintään ja vihapuheeseen puututtava sekä vähemmistöt huomioitava päätöksenteossa

Sukupuolistuneiden risteävien erojen eli intersektioiden vaikutukset sukupuolistuneen väkivallan kokemuksiin ovat monimutkaisia ja moniulotteisia. Tasa-arvobarometri on onnistunut tavoittamaan näitä ulottuvuuksia jossain määrin. Nostamme lopuksi keskusteluun kaksi seikkaa, joista on tärkeää tehdä jatkossa syvällisempää tutkimusta: iän ja vähemmistöihin kuulumisen. Tekemämme analyysin perusteella nämä tekijät

vaikuttavat altistavan sukupuolistuneen vihapuheen ja seksuaalisen häirinnän kohtaamiselle.

Nuori ikä lisää niin miesten kuin naisten riskiä kokea sukupuolistunutta häirintää ja väkivaltaa tasa-arvobarometrissa mitatulla tavalla. Kouluterveyskyselyjen perusteella on mahdollista kiinnittää huomiota ryhmiin, joilla kokemukset seksuaalista häirinnästä ovat yleisiä (Ikonen & Halme 2018). Kouluterveyskyselyissä varsinkin ammattioppilaitoksissa opiskelevat nuoret naiset sekä maahanmuuttajataustaiset ja sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ilmoittivat kokeneensa seksuaalista häirintää muita useammin. Vihapuheesta nuoruuteen liittyvänä ilmiönä tiedetään vähemmän.

On tärkeää kehittää toimivia välineitä tunnistaa, ehkäistä ja puuttua suunnitelmallisesti nuorten kokemaan häirintään ja vihapuheeseen. Toimenpiteissä on otettava huomioon nuorten erilaiset lähtökohdat ja elämäntilanteet, jotka vaikuttavat avun ja tuen tarpeisiin. Oppilaitoksissa on tärkeää olla riittävästi kuraattoreita, psykologeja ja terveydenhoitajia, joille nuoret voivat kertoa kokemuksistaan turvallisessa ilmapiirissä. Ohjeistuksissa on selkeästi otettava kantaa siihen, miten häirintää tehneet vastuutetaan teoistaan. #Metoo -kampanjan myötä oppilaitosten olisi viimeinkin otettava seksuaalinen häirintä ja sukupuolistunut vihapuhe vakavasti. Käytössä olevia ennaltaehkäisyn ja puuttumisen malleja olisi arvioitava kriittisesti ja tehtävä niihin tarvittaessa muutoksia. Esimerkiksi nuorille suunnattu #EmmeVaikene -opas tarjoaa tietoa vihapuheesta, sen yhteyksistä sukupuoleen, ja mistä voi saada apua, jos kohtaa vihapuhetta (Soronen 2017).

Työelämässä seksuaalinen häirintä on yksi tasa-arvon toteutumisen este. Tämä koskee erityisesti nuoria naisia (Attila ym. 2018; EK 2018). Seksuaalisen häirinnän kokemuksilla voi olla kielteisiä vaikutuksia naisten työurille. Mikäli niihin ei puututa, ne vahvistavat osaltaan työelämän sukupuolittuneta rakenteita. Siksi jokaisella työpaikalla pitäisi henkilöstömäärästä riippumatta olla selkeä suunnitelma seksuaaliseen häirintään ja vihapuheeseen puuttumiseksi ja niiden ehkäisemiseksi. Tärkeää on myös jatkaa pitkäjänteistä työtä työelämän sukupuolittuneiden rakenteiden purkamiseksi.

Toiseksi nostamme esiin sen, että vähemmistöihin kuuluminen altistaa häirinnälle ja vihapuheelle. Erityisesti vähemmistöihin kuuluvat naiset kokevat sekä seksuaalista häirintää että sukupuolistunutta vihapuhetta. Vähemmistöaseman analyysissä Tasa-arvobarometrin 2017 aineisto osoittautui suppeaksi, koska se yhdisti suuren määrän erilaisia vähemmistöasemia (etninen, kielellinen, uskonnollinen, seksuaalinen tai sukupuolinen vähemmistö, vammaisuus tai jokin muu vähemmistöryhmä), joiden erottelu ei ollut mahdollista. Intersektionaalisessa analyysissä ollaan kiinnostuneita päällekkäisistä tai risteävistä asemista tai ominaisuuksista, mutta käytössämme ollut aineisto ei mahdollistanut analyysia eri vähemmistöasemien vaikutuksista seksuaalisen häirinnän ja vihapuheen kokemuksiin. Olemme tässä artikkelissa tuoneet kuitenkin esiin aiempien tutkimusten havainnot vähemmistöaseman ja sukupuolen välisistä suhteista.

Vähemmistöön kuuluminen merkitsee jo sinällään marginaalista asemaa yhteiskunnassa ja voi johtaa ulkopuolisuuden tuntemuksiin. Seksuaalisen häirinnän ja vihapuheen kaltaiset kokemukset ovat usein traumatisoivia, ja ne voivat vahvistaa viestiä

siitä, ettei uhrin ajatella ominaisuuksiensa takia kuuluvan laajemman yhteisyyden piiriin, “meihin”. Jatkossa tarvitaan lisää sekä määrällistä että laadullista tutkimusta erilaisissa vähemmistöasemissa olevien ihmisten kokemuksista ja niiden vaikutuksista niin yksilöllisellä kuin kulttuurisella ja rakenteellisella tasolla. Kyselytutkimuksissa pitäisi lisäksi huolehtia siitä, että vähemmistöryhmät sisältyvät otoksiin ja niissä esitetään erilaisille vähemmistöryhmille merkityksellisiä kysymyksiä.

Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemusperäinen asiantuntemus jää helposti piiloon monilla elämäntilanteilla (esim. Puumala 2019). Viime vuosina he ovat luoneet uudenlaisia keskustelualustoja laajentaakseen olemassa olevia representaatioita (esim. Ruskeat Tytöt; ruskeattytot.fi). Myös häirinnän ja vihapuheen vastaiset toimenpiteet perustuvat usein valtaväestön näkökulmaan. Yksilönäkökulman lisäksi on tarkasteltava näiden kokemusten yhteyksiä sukupuolistuneisiin valtarakenteisiin ja siihen, miten syrjivien käytäntöjen kautta tuotetaan marginalisoivia asemia ihmisille, joiden taustaa pidetään valtavirrasta poikkeavana. On tärkeä tunnistaa ja arvioida kriittisesti syrjiviä rakenteita ja käytäntöjä sekä pyrkiä muuttamaan niitä. Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa on lisättävä vähemmistöihin kuuluvien ihmisten tasavertaisia mahdollisuuksia saada äänensä kuuluviin. Heidän näkökulmansa pitäisi ottaa huomioon myös päätöksenteossa.

Tasa-arvobarometrin aineiston analyysi osoittaa, että sukupuolistunut vihapuhe ja seksuaalinen häirintä ovat yleisiä ilmiöitä suomalaisessa yhteiskunnassa. Analyysimme perusteella olemme onnistuneet tunnistamaan haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä, mutta jatkotutkimuksissa kuva risteävistä eroista ja niiden merkityksestä toivon mukaan vielä tarkentuu. Yhteiskunnallisia eroja tunnistavaa tutkimuksellista katsetta on syytä edelleen tarkentaa, jotta sukupuolistuneiden väkivaltatilanteiden ja niiden seurausten intersektionaalisia ulottuvuuksia voitaisiin ymmärtää nykyistä paremmin. Tutkimusten avulla pystytään tuottamaan tietoa, jonka avulla voidaan vahvistaa haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien asemaa yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä.

Artikkelia on kirjoitettu osana Suomen Akatemian tutkimushankkeita Toimija ja rakennepuolueoikeudessa (312497) sekä ALL-YOUTH - Kaikki nuoret haluavat määrätä elämästään (312689). Myös Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) on tukenut artikkelin kirjoittamista.

Lähteet

Aaltonen, Sanna (2006): Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusseura.

Aaltonen, Sanna (2017): Grin and Bear It! Downplaying Sexual Harassment as Part of Nordic Girlhood. Teoksessa Bodil Formark & Heta Mulari & Myry Voipio (eds) Nordic Girlhoods. Palgrave: Macmillan, Cham, 83–102.

Aapola, Sinikka & Kangas, Ilka (1994): Väistelyä ja vastarintaa. Tarinoita naisten selviytymisestä. Helsinki: Gaudeamus.

- Attila, Henna & Pietiläinen, Marjut & Keski-Petäjä, Miina & Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018): Tasa-arvobarometri 2017. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2/2018.
- Bladini, Moa (2017): Hat och hot på nätet. En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv. Göteborg: Nordisk information för kunskap om kön (NIKK).
- Christensen, Ann-Dorte & Qvotrup Jensen, Sune (2012): Doing Intersectional Analysis: Methodological Implications for Qualitative Research. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20(2), 109–125.
- Crenshaw, Kimberle (1989): Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, special issue on Feminism in the Law: Theory, Practice and Criticism, 139–168.
- Crenshaw, Kimberle (1991): Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* (43) 6/1991, 1241–1299.
- Crofts, Thomas & Lee, Murray & McGovern, Alyce & Milivojevic, Sanja (2015): *Sexting and Young People*. Palgrave: Macmillan.
- Downs, Daniel & Cowan, Gloria (2012): Predicting the Importance of Freedom of Speech and the Perceived Harm of Hate Speech. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(6), 1353–1375.
- Edström Maria (2016): The trolls disappear in the light: Swedish experiences of mediated sexualised hate speech in the aftermath of Behring Breivik. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 5(2), 96–106.
- Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) (2018): Seksuaalinen häirintä työelämässä. Tutkimusraportti. Helmikuu 2018. Diasarja. Taloustutkimus ja Elinkeinoelämän keskusliitto.
https://ek.fi/wp-content/uploads/Seksuaalinhairinta_raportti_2.pdf (24.10.2018)
- European Commission (2012): Trans and intersex people. Discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union.
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2018): Gender equality and youth: the opportunities and risks of digitalisation. Vilnius: European Institute for Gender Equality.
<https://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-and-digitalisation-european-union> (2.11.2018)
- European Network Against Racism (ENAR) (2016): Forgotten women: the impact of Islamophobia on Muslim women. Brussels: European Network Against Racism.
- European Parliament (2018): Cyber violence and hate speech online against women. Study for the FEMM Committee. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Brussels: European Parliament.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2012): Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2015): Violence against women: an EU-wide survey. Main results. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2017): Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Main results. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2018): Hate crime recording and data collection practice across the EU. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Hagen, Aina L (2015): Meningers mot. Netthat og ytringsfrihet i Norge. Oslo: Cappelen Damm.

HE 90/1994: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

HE 195/2004: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

HE 44/2009: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain 7 ja 9 §:n muuttamisesta.

HE 216/2013: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta.

HE 19/2014: Hallituksen esitys Eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Honkatukia, Päivi (2000a): "Lähentelijöitä riittää" – Tyttöjen kokemuksia sukupuolisesta ahdistelusta. Teoksessa Päivi Honkatukia & Johanna Niemi-Kiesiläinen & Sari Näre (toim.): Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 13–61.

Honkatukia, Päivi (2000b): Naisiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta turvallisuuskysymyksenä. Teoksessa Pauli Niemelä & Anja-Riitta Lahikainen (toim.): Inhimillinen turvallisuus. Tampere, Vastapaino, 149–175.

Honkatukia, Päivi (2002): Ällöttävää! Nuorten tulkintoja kokemastaan seksuaalisesta häirinnästä ja ahdistelusta. Teoksessa Janne Kivivuori (toim.): Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 188, 64–83.

Honkatukia, Päivi (2011): Heikoimpien asialla? Rikosten uhrien parissa työskentelevien näkemyksiä haavoittuvuudesta. *Oikeus* 40(2), 199–217.

Honkatukia, Päivi & Svyrenko, Arseniy (2018): Intergenerational encounters on the metro: young people's perspectives on social control in the media city. Ilmestymässä *Emotion, Space & Society*.

Ikonen, Riikka & Halme, Nina (2018): Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja väkivalta. Kouluterveyskyselyn 2017 tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 6/2018. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Kaakinen, Markus (2018): Disconnected Online. A social psychological examination of online hate. Tampere: University of Tampere. *Acta Universitatis Tampensis* 2387.

Kaakinen, Markus & Räsänen, Pekka & Näsi, Matti & Minkkinen, Jaana & Keipi, Teo, & Oksanen, Atte (2018): Social capital and online hate production: A four country survey. *Crime, Law and Social Change*, 69(1), 25–39.

Kangas, Ilka (1994): "Mä haluan olla rauhassa". Lähentelyjen torjumisesta. Teoksessa Sara Heinämä & Sari Näre (toim.): Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Helsinki: Gaudeamus, 109–120.

Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija & Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna (2012): Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 25(4), 17–28.

Kees, Stephan-Jakob & Iganski, Paul & Kusche, Robert & Swider, Magdalena & Chahal, Kusminder (2016): Hate Crime Victim Support in Europe. A Practical Guide. Saatavilla: http://www.equal-rightstrust.org/ertdocumentbank/2016_RAA_Saxony-Hate_Crime_Victim_Support_2016_Vers_final_.pdf (24.10.2018)

Kelly, Liz (1988): *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.

Keskinen, Suvi & Gatabong, Alemanji, Aminkeng & Himanen, Markus & Kivijärvi, Antti & Osazee, Uyi & Pöyhölä, Nirosha & Rousku, Venla (2018): Pysäytetyt. Etninen profilointi Suomessa. Helsingin yliopisto: SSKH Reports and Discussion Papers 2/2018.

- Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012): Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen & Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.): Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 7–35.
- Kivimäki, Henna & Halme, Nina (2016): Nuoret kokevat runsaasti seksuaalista häirintää. Haaste 2/2016, 7–9.
- Koskela, Hille (2009): Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Koskela, Hille & Tani, Sirpa (2005): 'Sold out!' Women's practices of resistance against prostitution related sexual harassment. *Women's Studies International Forum* 28(5), 418–429.
- Koskela, Hille & Tani, Sirpa & Tuominen, Martti (2000): 'Sen näkönen tyttö' – tutkimus katuprostitiution vaikutuksista helsinkiläisten naisten arkielämään. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2000:5.
- Koss, Mary, P (1990): Changed lives: The psychological impact of sexual harassment. Teoksessa M.A. Paludi (toim.): *Ivory Power: Sexual Harassment on Campus*. Albany: State University of New York Press, 73–92.
- Kotanen, Riikka (2013): Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:5.
- Kurth, Suzanne B. & Spiller, Bethany B. & Travis Brown, Cheryl (2000): Consent, power, and sexual scripts: Deconstructing Sexual Harassment. Teoksessa Cheryl Brown Travis & Jacquelin W. White (toim.): *Sexuality, Society, and Feminism*. Washington DC: American Psychological Association, 323–354.
- Laitinen, Merja (2007): Lapsen houkuttelu. Teoksessa Mari Laiho (toim.): *Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat*. Forssa: Forssan kirjapaino, 33–37.
- Listerborn, Carina (2015): Geographies of the veil: violent encounters in urban public spaces in Malmö, Sweden. *Social & Cultural Geography*, 16(1), 95–115.
- MacKinnon, Carol (1979): *Sexual harassment of working women. A case of sex discrimination*. New Haven, CT: Yale University.
- Mankkinen, Teija (1995): Akateemista nuorallatanssia. Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu Helsingin yliopistossa. Helsinki: Helsingin yliopisto. Tasa-arvotoimikunta.
- Neuvonen, Riku (toim.) (2015): *Vihapuhe Suomessa*. Helsinki: Edita.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004): *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta*. Helsinki: WSOY.
- Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia Päivi (toim.) (2017): *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Tampere: Vastapaino.
- Nousiainen, Kevät & Pykkänen, Anu (2001): *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Nuotio, Kimmo (2015): *Vihapuheen rikosoikeudellinen sääntely*. Teoksessa Riku Neuvonen (toim.): *Vihapuhe Suomessa*. Helsinki: Edita, 139–164.
- Oikeusministeriö (OM) (2016): ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”. Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin. Helsinki: Oikeusministeriö. Selvityksiä ja ohjeita 7/2016.
- Ojanperä, Kaija (2018): *Seksuaalinen häirintä sosiaali- ja terveydenhuoltoalan työpaikoilla. Selvitys Tehyn jäsenten kokemasta häirinnästä*. Helsinki: Tehy. Tehyn julkaisusarja B:3/18.
- Onali, Alma (2018): *Countering online harassment in newsrooms. Strategies and best practices implemented in Finland*. International Press Institute. Saatavilla: <https://ipi.media/programmes/ontheline/countering-online-harassment-in-newsrooms-finland/> (24.10.2018)

- Piispa, Minna (2013) (toim): Uskalla olla, uskalla puhua - vammaisen nainen ja väkivalta. Opas 28/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Piispa, Minna & Heiskanen, Markku & Kääriäinen Juha & Sirén, Reino (2006): Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225.
- Puumala, Eeva (2019): Kohtaamisen rohkeus nuorten maahanmuuttajataustaisten aikuisten kertomana. Teoksessa Ilari Hetemäki & Hannu Koskinen & Tuija Pulkkinen & Esa Väliverronen (toim.): Kaikenlaista rohkeutta. Helsinki: Gaudeamus, 130–146.
- Pöyhtäri, Reeta & Haara, Paula & Raittila, Pentti (2013): Vihapuhe sananvapautta kaventamassa. Tampere: University Press.
- Rauta, Jenita (2018): Poliisiin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2017. Tampere: Poliisiammatikorkeakoulun raportteja 131.
- Richardson-Self, Louise (2018): Woman-Hating: On Misogyny, Sexism, and Hate Speech. *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy*, 33(2), 256–272.
- Ronkainen, Suvi (1998): Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 2/1998.
- Ronkainen, Suvi (2017): Mitä väkivalta on? Teoksessa Johanna Niemi & Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 19–35.
- Saresma, Tuija (2017): Väkivaltafantasiat ja pelon politiikka: sukupuolitetun ja sukupuolittavan verkkovihapuheen luentaa. Teoksessa Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (toim.): Sukupuoli ja väkivalta: lukemisen etiikkaa ja politiikkaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintuksia 1431, 219–244.
- Soronen, Sonja (2017): #EmmeVaikene. Mitä on vihapuhe ja miten se liittyy sukupuoleen? Tasa-arvotiedon keskus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Stanko, Elisabeth (1990): *Everyday Violence. How Women and Men Experience Sexual and Physical Danger*. Glasgow: Pandora.
- Tsesis, Alexander (2002): *Destructive messages: How hate speech paves the way for harmful social movements*. New York & London: New York University Press.
- Törmä, Sinikka (2017): Lähisuhdeväkivalta romaninaisen elämässä. Teoksessa Johanna Niemi & Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 286–304.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (VKSV) (2012): Rangaistavan vihapuheen levittäminen Internetissä. Rangaistavan vihapuheen määrittäminen ja rikosoikeudellisen vastuun kohdentuminen erilaisiin Internetissä toimiviin toimijoihin. Työryhmän raportti 21.12.2012. Helsinki: Valtakunnansyyttäjänvirasto.
- Varsa, Hannele (1993): Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu työelämässä – näkymättömälle nimi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaistuja, Tutkimuksia 1/1993.
- Varsa, Hannele (1994): Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu työelämässä. Teoksessa Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.): Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Helsinki: Gaudeamus.
- Waldron, Jeremy (2012): *The harm in hate speech*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Weston-Scheuber, Kylie (2012): Gender and the prohibition of hate speech. *QUT Law & Justice Journal* 12(2), 132–150.
- Williams, Matthew & Tregidga, Jasmin (2014): Hate Crime Victimization in Wales. *The British Journal of Criminology* 54(5), 946–967.
- Wilson, Amrit & Roy, Sumanta (2011): In the Name of ‘Rights’ - BAME Women, Terrorism and Violence Against Women. Teoksessa Ravi K. Thiara & Stephanie A. Condon & Monica Schrötle (toim.): *Violence Against Women and Ethnicity: Commonalities and Differences Across Europe*. Opladen: Barbara Budrich Publishers, 291–305.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2019): <https://www.syrjinta.fi/vihapuhe> (8.2.2019)

Zempi, Irene & Chakraborti, Neil (2014): Islamophobia, Victimisation and the Veil. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

NUORTEN NÄKEMYKSIÄ SUKUPUOLTEN TASA-ARVOSTA OPPILAITOKSISSA JA YHTEISKUNNASSA

Sinikka Aapola-Kari

- Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä tasa-arvon toteutumiseen oppilaitoksessaan. Kuitenkin noin kolmasosa vastaajista oli havainnut oppimateriaaleissa sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita, ja viidesosa miesvastaajista ja yli 10 prosenttia naisvastaajista koki oman sukupuolensa vaikuttavan kohteluunsa oppilaitoksessa. Tyytyväisimpiä tasa-arvon toteutumiseen olivat ne opiskelijat, jotka opiskelivat sellaisissa oppilaitoksissa, joissa kumpikaan sukupuoli ei edusta opiskelijoiden valtaenemmistöä. Tyytymättömiä olivat miesenemmistöissä oppilaitoksissa opiskelevat.
- Tytöt ja pojat kokivat oppilaitosten tasa-arvossa puutteita hieman erilaisissa asioissa. Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajista noin 14 prosenttia oli havainnut oppilaitoksessaan seksuaalista häirintää. Nuorten miesten ja naisten väliset erot havainnoissa olivat melko pieniä. Noin joka kymmenes opiskelijavastaajista oli havainnut sukupuolen perusteella tapahtunutta kiusaamista. Nuoret miehet raportoivat tästä jonkin verran useammin kuin nuoret naiset. Miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevat naiset kokivat useammin, ettei niissä saanut toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla.
- Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajat pitivät muita vastaajia useammin miesten ja naisten asemaa yhteiskunnassa tasa-arvoisena: opiskelijamiehistä yli 60 prosenttia ja opiskelijanaisistakin noin 40 prosenttia edusti tätä näkemystä. Toisaalta yli puolet opiskelijanaisista katsoi, että miesten asema yhteiskunnassa on hieman parempi kuin naisten.
- Eri kyselytutkimuksissa tulokset nuorten tasa-arvoon liittyvistä näkemyksistä vaihtelevat huomattavasti. Vertailua vaikeuttavat hieman eri tavoin muotoillut kysymykset. On myös vaikea tietää, miten vastaajat ovat tulkinneet kysymyksiä ja vastausvaihtoehtoja. Tarvitaankin lisää tutkimusta asiasta.

Johdanto

”Mun mielestä se [naisenemmistöisyys] näkyy vain positiivisella tavalla, opettajat tykkää ehkä pojista enemmän – tytöt saa huutoa opettajilta jos ne ei tee jotain oikein mutta mulle ei kyllä ole huudettu kerrankaan. Siinä on ehkä vä-

hän se että naisopettajat ei uskalla laittaa miehille vastaan.” Mies, hoitoala, Keski-Suomi¹

”Yhtään naisopettajaa ei ole. Aina ku puhutaan, puhutaan ”pojista”, ”äijistä” tai ”jätkistä”, sit hetken päästä sanotaan ”...ja tytöt”. Nainen, tekninen ala, Länsi-Suomi.

Yllä olevissa sitaateissa ääneen ovat päässeet epätyypillisiä koulutusvalintoja tehneet nuori mies ja nainen, jotka arvioivat, miten heidän omassa oppilaitoksessaan sukupuolten tasa-arvo mahdollisesti toteutuu tai ei toteudu. He pohtivat muun muassa eri sukupuolta edustavien opiskelijoiden kohtelun yhdenvertaisuutta, opettajakunnan koostumusta ja vähemmistösukupuolta edustavien opiskelijoiden huomioimista. Vaikka he edustavatkin vähemmän yleistä opiskelijan kokemusta suomalaisesta opetusjärjestelmästä, heidän ja muiden nuorten näkemysten kartoittaminen on tärkeää, mikäli halutaan edistää tasa-arvoa. Nämä haastattelulainaukset myös herättävät kiinnostuksen: miten opiskelijat yleisesti näkevät tasa-arvotilanteen omissa opiskeluympäristöissään Suomessa? Ja millaiset kysymykset ovat heille tärkeitä sukupuolten tasa-arvoa arvioitaessa?

Suomalainen peruskoulu ja laajemminkin opetusjärjestelmä on menestynyt kansainvälisissä vertailuissa erinomaisesti – ainakin oppimistuloksissa mitaten (PISA-tutkimukset, ks. esim. Rautopuro & Juuti 2016; Välijärvi 2017). Jo pitkään on kuitenkin kuulunut huolestuneita äänenpainoja puhuttaessa sukupuolten välisistä oppimiseröistä: tyttöjen ja poikien keskimääräiset oppimistulokset ovat eriytyneet toisistaan poikien häviöksi (Pöysä ym. 2018). Molempien ryhmien oppimistulokset ovat kuitenkin edelleen kansainvälisesti korkealla tasolla. On myös kiinnitetty huomiota siihen, että koulutus- ja työmarkkinat ovat Suomessa hyvin voimakkaasti sukupuolen mukaan segregoituneet ja että naiset eivät näytä hyötyvän hyvästä koulumenestyksestään myöhemmissä vaiheissaan ja kiinnittyessään työelämään (esim. OECD 2018).

Lasten ja nuorten kanssa työskenteleville on tuotettu erilaisia tasa-arvokasvatus- ta tukevia materiaaleja ja koulutuksia esimerkiksi opetushallituksessa (ks. esim. Jääskeläinen ym. 2015). On kuitenkin syytä kysyä, miten hyvin suomalainen peruskoulu ja muut oppilaitokset Suomessa onnistuvat edistämään oppilaiden keskinäistä tasa-arvoa – niin sukupuolten välillä kuin yleisemminkin (Pulkkinen ym. 2014).

Artikkelini tavoitteena on tarkastella sukupuolten tasa-arvoa koululaisten ja opiskelijoiden omasta näkökulmasta: mitä mieltä suomalaiset nuoret ovat koulumaailman tasa-arvoisuudesta ja laajemminkin sukupuolten tasa-arvosta? Lasten ja nuorten omia

Haluun kiittää emeritaprofessori Elina Lahelmaa ja teoksen toimittajia hyvistä ja perusteellisista kommentista artikkelikäsitkirjoitukseeni. Haluan myös kiittää Henna Attilaa tarvitsemiä tilastoaineistojen tuottamisesta.

1 Alun haastattelulainaukset ovat Nuorisotutkimusverkoston koordinoimasta ja yhteistyössä Opiskelun ja koulutuksen tukisäätiön kanssa toteutetun, Valtioneuvoston kanslian rahoittaman Purkutalkoot -hankkeen puitteissa tehdyistä ei-perinteisiä koulutusvalintoja tehneiden opiskelijoiden haastatteluista. Haastatteluja ovat toteuttaneet Tommi Hoikkala, Atte Vieno sekä Ville Pöysä, Jenni Lahtinen ja Olli Haanpää. Lisätietoja: <https://purkutalkoot.wordpress.com/>

näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta ei ole kovin usein selvitetty tutkimuksella, vaikka tämän luulisi olevan kiinnostavaa tasa-arvokasvatuksen onnistumisen näkökulmasta. Viime aikoina on myös raportoitu erilaisista vakavistakin tasa-arvon puutteista nuorten keskuudessa, kuten nuorten naisten ja tyttöjen kohtaamasta seksuaalisesta häirinnästä. Toisaalta on esitetty, että nuoret eivät tiedosta tasa-arvo-ongelmia erityisen hyvin ja että ne hahmottuvat heille vasta myöhemmin, kun he saavat kokemusta työelämästä. Samaan aikaan ihmisoikeuksien ja eriarvoisuuskysymysten on kuitenkin havaittu kiinnostavan monia nuoria, ja niiden ympärillä on myös nuorten keskuudessa monenlaista liikehdintää ja keskustelua (esim. Ei vihapuheelle -liike). Tilanne ei siis ole kovin yksiselitteinen.

Hyödynnän tuoreita kyselytutkimuksia; ensisijaisesti Tasa-arvobarometri 2017 -aineistoa, mutta myös kouluterveyskyselyä, nuorisobarometriä (Myllyniemi ym. 2017; Pekkarinen & Myllyniemi 2018) sekä muutakin soveltuvaa tutkimuskirjallisuutta. Useamman eri kyselyn vertailu toisiinsa tarjoaa merkittävästi yksittäisen tutkimuksen tuloksia vakuuttavamman kuvan nuorten näkemyksistä. Poimin tutkimuksista yleisempää tasa-arvotilannetta kuvaavien vastausten lisäksi mm. oppilaiden kokemuksia oikeudenmukaisesta kohtelusta sekä seksuaalisesta häirinnästä ja kiusamisesta ja vertailen sukupuolten näkemyksiä keskenään.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometri-kyselyssä on esitetty useita kysymyksiä oppilaitosten tasa-arvoisuudesta opiskelijoille itselleen. Kysymyksiä on ajantasaistettu aiemmasta tasa-arvobarometrasta (ks. Lehtosen artikkeli tässä teoksessa; vrt. Kiianmaa 2012). Tasa-arvobarometrin aineistossa on ollut sen verran vähän nuoria vastaajia, että tuloksiin pitää suhtautua tietyllä varauksella. Koululaisia ja opiskelijoita on aineistossa ollut 162 henkilöä, joista osa on ollut yli 25-vuotiaita. Miehiä ja naisia oli suurin piirtein yhtä paljon. Opiskelijavastaajista noin kolmasosa opiskeli peruskoulussa tai lukiossa, ammatillisissa opinnoissa oli noin neljännes, ja korkeakouluopiskelijoita oli lähes 40 prosenttia. Peruskoululaisia oli mukana vähän, koska tasa-arvobarometrin vastaajat olivat vähintään 15-vuotiaita. Nimitän tässä kaikkia yksinkertaisuuden vuoksi opiskelijavastaajiksi. Heidät on pääsääntöisesti eroteltu kahdeksi ryhmäksi: yhtäältä peruskoululaiset ja toisen asteen opiskelijat, toisaalta korkeakouluopiskelijat. Tämä on perusteltua, sillä eri opiskelun vaiheissa olevat opiskelijat ovat eri-ikäisiä, ja lisäksi pedagogiset käytännöt vaihtelevat toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitoksissa.

Oppilaitosten tasa-arvotilanne Suomessa

Tasa-arvoisten oppimismahdollisuuksien turvaaminen on ollut Suomessa keskeinen arvo ainakin peruskoulun luomisesta lähtien, eli noin viimeiset 50 vuotta. Tasa-arvo on toki käsittänyt muitakin ulottuvuuksia kuin sukupuolten tasa-arvon; erityisesti on haluttu tasoittaa sosiaaliryhmien välisiä eroja ja taata kaikille väestöryhmille asuinpaikasta riippumatta mahdollisuus edetä koulutuksen avulla. (Seppänen ym. 2015; ks. myös OPH 2014.) Tässä artikkelissa keskityn kuitenkin juuri sukupuolten tasa-arvoon.

Oppilaitosten tasa-arvoisuutta voidaan arvioida monella eri mittarilla: esimerkiksi vertailemalla eri ryhmien oppimistuloksia (ks. Rautopuro & Juuti 2018), karsoittamalla eri taustoista tulevien opiskelijoiden kokemuksia opiskelustaan tai arvioimalla pedagogisia käytäntöjä ja käytettyjä oppimateriaaleja (ks. esim. Jääskeläinen ym. 2014). Viime vuosina oppilaitosten on myös edellytetty tasa-arvolain mukaan laativan omat tasa-arvosuunnitelmansa, joissa voidaan ottaa monipuolisesti huomioon keskeisiä tasa-arvoon liittyviä toimenpiteitä ja seurata niiden toteuttamista (tasa-arvolaki 1986/806). Oppilaitosten odotetaan siis aktiivisesti ja omaehtoisesti edistävän tasa-arvoa toiminnassaan, ei vain reagoivan esiin nousseisiin akuutteihin ongelmiin. Tasa-arvon edistämiseksi oppilaitoksissa on kehitetty vuosien varrella paljon erilaisia materiaaleja ja käytäntöjä (esim. Lähteenmäki ym. 2017), ja myös opettajankoulutuksessa tasa-arvokysymyksiä on käsitelty, joskin vaihtelevasti (ks. esim. TASUKO-sivusto <https://wiki.helsinki.fi/display/tasuko> ja THL:n Sukupuolten tasa-arvo -sivusto: www.thl.fi/tasa-arvo).

Tasa-arvopyrkimyksistä huolimatta peruskoulun tuottamat tulokset eivät ole olleet kovin vakuuttavia juuri yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden näkökulmasta. Tutkimusten mukaan suomalainen peruskoulu sekä ylläpitää että tuottaa sosiaalisia eroja lasten ja nuorten välille. (Esim. Seppänen ym. 2015; Ristikari ym. 2018.) Korkeasti koulutettujen vanhempien lapset päätyvät selkeästi muita yleisemmin jatkamaan opintojaan, eikä maahanmuuttajataustaisten lasten koulumenestys ole yhtä hyvä kuin kantasuomalaisilla lapsilla. Sukupuolierot suorituksissa ovat muun muassa PISA-tutkimusten mukaan lievästi voimistuneet, vaikka eivät välttämättä niin voimakkaasti kuin mitä yleisessä keskustelussa on esitetty (ks. Rautopuro & Juuti 2018; Välijärvi 2017). Myös koulutuspolut peruskoulun jälkeen ovat pysyneet Suomessa vahvasti sukupuolittuneina.

Peruskoulu ei siis pysty juuri tasoittamaan niitä eroja, joita perheiden välillä on jo lähtökohtaisesti, eikä se ole myöskään onnistunut kyseenalaistamaan sukupuolistereotyyppioita tai lieventämään koulutusalojen sukupuolittuneisuutta. (Seppänen ym. 2015; Järvinen & Jahnukainen 2008; Ristikari ym. 2018.) Viimeaikaiset leikkaukset koulutuksesta eivät ole olleet omiaan parantamaan tilannetta (Aapola-Kari 2016).

Peruskoulun lisäksi myöskään muut koulutusinstituutiot Suomessa eivät saa puhtaita papereita sukupuolten tasa-arvoisuutta tarkasteltaessa. Esimerkiksi toisen asteen ammatillista koulutusta tutkittaessa on havaittu, että monilla aloilla on paljon sukupuolittuneita ja syrjiviä käytäntöjä ja sukupuolistereotyyppiat ovat voimissaan (Lappalainen ym. 2011; Käyhkö 2006) Myös korkeakoulutuksessa on todettu vallitsevan eriarvoistavia asenteita ja käytäntöjä, ja esimerkiksi professorikunnasta naisia on merkittävästi vähemmän suhteessa heidän osuuteensa opiskelijoista (esim. Husu 2010). On siis syytä syventyä kysymykseen tarkemmin.

Opiskelijoiden kokemukset sukupuolten tasa-arvosta opiskelussa

Opiskelijan kokemukset sukupuolten tasa-arvosta – tai sen puutteesta – oppimisympäristöissä voivat kytkeytyä monenlaisiin asioihin: syrjimättömyyteen, tasapuoliseen ja oikeudenmukaiseen kohteluun, puhuttelutapoihin, erilaisuuden hyväksymiseen, oppimateriaaleissa esiintyviin sukupuolistereotyyppioihin ja -oletuksiin, pedagogisten käytäntöjen sukupuolisensitiivisyyteen ja esimerkiksi soveltuvien opiskelutilojen tarjoamiseen kaikille opiskelijoille. (Ks. esim. Jääskeläinen 2014.) Oppilaitoksilla olisi yleisesti paljonkin parannettavaa tasa-arvon eri osa-alueilla. Kysymykset tasa-arvosta myös näyttävät eri tavoin erilaisissa oppilaitoksissa, riippuen esimerkiksi siitä, onko kyse mies- tai naisenemmistöisestä koulutusalaista.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrikyselyn opiskelijavastaajista valtaenemmistö vastasi olevansa tyytyväisiä oman oppilaitoksensa tasa-arvotilanteeseen; noin 90 prosenttia vastaajista oli tätä mieltä. Samaten selkeä enemmistö opiskelijavastaajista koki, ettei heidän sukupuolensa ollut aiheuttanut heille mitään haittaa opinnoissa. Silti ei voida todeta, että sukupuolten tasa-arvo toteutuisi oppilaitoksissa täydellisesti. Noin 20 prosenttia miespuolisista vastaajista ja naisvastaajistakin noin 13 prosenttia katsoi, että heidän sukupuolensa oli vaikuttanut tapaan, jolla opettajat ovat heitä kohdelleet. Noin kymmenesosa opiskelijavastaajista arveli sukupuolensa vaikuttaneen opintosuoritustensa arviointiin. (Attila ym. 2018, 49–60.)

Vastaajien joukossa ei ollut yksimielisyyttä siitä, kumpaa sukupuolta mahdollisesti suositaan: miehistä seitsemän prosenttia ja naisista kaksi prosenttia uskoi, että naisia suositaan, kun taas viitisen prosenttia naisista ja prosentti miehistä arveli, että miehiä suositaan. Noin yhdeksän prosenttia niin mies- kuin naisvastaajista oli sitä mieltä, että naisten annettiin olla enemmän äänessä, ja neljä prosenttia naisista arveli, että miehet saivat olla enemmän äänessä heidän oppilaitoksessaan. Lisäksi noin kolmasosa opiskelijavastaajista oli sitä mieltä, että heidän oppilaitoksensa oppimateriaaleissa esiintyy stereotyyppisiä oletuksia sukupuolista. (Attila ym. 2018, 49–60.)

Vuoden 2012 tasa-arvobarometrin mukaan yli puolet opiskelijoista oli kokenut paljon tai jonkin verran haittaa sukupuolestaan vähintään yhdessä asiassa (Kianmaa 2012). Tuolloin opiskelijoilta kysyttiin oppilaitoksen tasa-arvosta eri tavalla kuin vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa. Vuonna 2012 opiskelijoilta kysyttiin, olivatko he kokeneet sukupuolestaan haittaa opiskelussa, kun taas tuoreimmassa, vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa kokemuksista kysyttiin pyytämällä opiskelijoita vastaamaan erilaisiin väitteisiin (täysin samaa mieltä – täysin eri mieltä väitteen kanssa). Näistä asioista saatujen vastauksien vertailu toisiinsa ei siis ole täysin ongelmatonta.

Yleisin sukupuolesta koettu haitta vuoden 2012 tasa-arvobarometrissa opiskelijoilla ja koululaisilla oli se, että opettajien koettiin arvioivan toisen sukupuolen aikaansaannoksia vastaajan oman sukupuolen aikaansaannoksia myönteisemmin. Alle 20-vuotiaista opiskelijoista näin kokivat yleisemmin miehet (yli puolet vastaajista), mutta vanhempien opiskelijoiden kohdalla tämä oli naisille suurempi ongelma (37 prosenttia) kuin miehille (21 prosenttia). Muita koululaisten ja opiskelijoiden koke-

mia tasa-arvo-ongelmia oli muun muassa kokemus siitä, että toisen sukupuolen edustajat saivat olla enemmän äänessä, ja tunne, että jotkut opettajat valitsivat opetuksen sisältöjä liiaksi toisen sukupuolen kokemuspöiristä. Oppimateriaalin sisältöön sekä työvälneiden tai tehtävien jakoon liittyvä epätasa-arvo häiritsivät myös osaa opiskelijoista, samoin kuin toisten opiskelijoiden syrjivät asenteet omaa sukupuolta kohtaan. Näissä kysymyksissä ei ollut suurta eroa sukupuolten välillä nuorempien opiskelijoiden keskuudessa. (Kiianmaa 2012.)

On kiinnostava katsoa, vaikuttaako oppilaitoksen sukupuolijakauma opiskelijoiden tyytyväisyyteen tasa-arvon toteutumisesta omassa oppilaitoksessaan. Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajat vuonna 2017 olivat jakautuneet epätasaisesti oppilaitoksen sukupuolijakauman mukaan (taulukko 1).

Taulukko 1. Oppilaitoksen sukupuolijakauma (%)
(Lähde: Tasa-arvobarometri 2017)

	Selvä enemmistö naisia	Selvä enemmistö miehiä	Kumpikaan sukupuoli ei selvänä enemmistönä
Perus- tai toinen aste	36	14	50
Korkea-aste	48	24	29

Vastauksia tulkitessa on hyvä huomioida, että tasa-arvobarometrin mies- ja naisvastaajat olivat jakautuneet melko eri tavoin sukupuolijakaumaltaan erilaisiin oppilaitoksiin. Miehistä yhtä isot osuudet (noin 30 %) opiskeli mies- ja naisenemmistöisissä oppilaitoksissa, mutta jonkin verran suurempi osuus heistä (37 %) opiskeli sukupuolijakaumaltaan tasaisissa oppilaitoksissa. Naisista puolestaan puolet (54 %) opiskeli naisenemmistöisessä oppilaitoksessa ja hieman alle puolet oppilaitoksessa (41 %), jossa kumpikaan sukupuoli ei ollut enemmistönä, ja vain muutama nainen opiskeli miesenemmistöisessä oppilaitoksessa (n. 5 %). (Ks. Attila ym. 2018; Kauhanen & Riu-kula tässä teoksessa.) Kuten taulukosta 1 voi havaita, perus- ja toisella asteella opiskelevien vastaajien joukossa oli selkeästi enemmän sukupuolijakaumaltaan tasaisissa oppilaitoksissa opiskelevia (50 %). Korkea-asteella opiskelevista vastaajista vain kolmasosa (29 %) opiskeli tällaisissa oppilaitoksissa. Molempien opintoasteiden vastaajista selkeästi isompi osa opiskeli naisenemmistöisessä oppilaitoksessa, mutta korkea-asteella opiskelevista vastaajista heitä oli lähes puolet (48 %).

Taulukko 2. Miten sukupuolten tasa-arvo toteutuu oppilaitoksessani? (%)

(Lähde: Tasa-arvobarometri 2017.)

	Erittäin hyvin	Melko hyvin	Keskin- kertaisesti	Melko huonosti	Erittäin huonosti
Selvä enemmistö opiskelijoista on naisia	53	38	4	3	1
Selvä enemmistö opiskelijoista on miehiä	50	32	14	4	0
Kumpikaan sukupuoli ei ole selvänä enemmistönä opiskelijoissa	69	25	4	0	2

Taulukossa 2 on eritelty vastaajien tyytyväisyyttä sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen omassa oppilaitoksessa oppilaitoksen arvioidun sukupuolijakauman mukaan. Tasa-arvoon ollaan tyytyväisimpiä oppilaitoksissa, joissa kumpikaan sukupuoli ei ole selkeästi enemmistönä. Tyytymättömmimpiä ollaan miesenemmistöisissä oppilaitoksissa, joissa opiskelevista 18 prosenttia vastaa, että tasa-arvo toteutuu heidän oppilaitoksessaan keskinkertaisesti tai (erittäin tai melko) huonosti. Naisenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevista näin on vastannut vain noin kahdeksan prosenttia. Oppilaitoksissa, joissa kumpikaan sukupuoli ei ole enemmistönä, näin on vastannut vain kuusi prosenttia vastaajista. Erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Merkitseviä eroja sukupuolijakaumaltaan erityyppisissä oppilaitoksissa opiskelevien miesten ja naisten välillä ei otoksen pienuuden vuoksi juuri esiinny, mutta joissain kysymyksissä näin kuitenkin on. Kysymyksessä, jossa kartoitettiin sitä, saako oppilaitoksessa jokainen toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla, havaitaan tilastollisesti merkitsevä ero erityyppisissä oppilaitoksissa (nais- tai miesenemmistöiset) opiskelevien naisvastaajien välillä (taulukko 3). Miesvastaajien välillä erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Lähes kaikki naiset olivat yleisesti joko täysin tai jonkin verran samaa mieltä siitä, että heidän oppilaitoksessaan jokainen voi toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla. Kuitenkin miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevista naisista hieman yli puolet oli täysin tai jonkin verran eri mieltä tästä väittämästä. Miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevia naisvastaajia oli kuitenkin vain muutamia koko otoksessa, kuten taulukosta 3 ilmenee, joten vastausten tulkinna on olta-
tava varovainen.

Taulukko 3. Oppilaitoksessani jokainen saa ilmentää sukupuoltaan haluamallaan tavalla (% naisvastaajista)

(Lähde: Tasa-arvobarometri 2017; naiset N = 84)

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä	En osaa sanoa / Ei koske minua
Selvä enemmistö opiskelijoista on naisia (N = 41)	73	24	0	0	3
Selvä enemmistö opiskelijoista on miehiä (N = 4)	22	25	26	26	0
Kumpikaan sukupuoli ei ole selvänä enemmistönä opiskelijoissa (N = 39)	66	32	0	3	0

Syyt naisten kokemuksiin siitä, ettei miesenemmistöisissä oppilaitoksissa voi toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla, eivät ilmene kyselystä, mutta eri tutkimuksissa on havaittu, että naisiin kohdistuu usein erityisiä odotuksia miesenemmistöisillä aloilla, ja he joutuvat tavallaan lunastamaan paikkansa miesten joukossa käytöskäytännön (esim. Hoikkala ym. tulossa; Hyytiä 2015). Tällaisilla kokemuksilla voi olla merkitystä opiskelumotivaation kannalta. Onkin havaittu, että naiset lopettavat helpommin opiskelun miesenemmistöisillä aloilla. Esimerkiksi naisten keskeyttämisprosentti miesenemmistöisillä tekniikan aloilla on suurempi kuin miehillä (naiset 17 %, miehet 11 %). Toisaalta, myös miesten keskeyttämisprosentti on suurempi naisenemmistöisillä terveyden- ja hyvinvoinnin aloilla (naiset 11 %, miehet 14 %) (Halme ym. 2018, 17.) Opiskelun keskeyttämisen syyt ovat varmasti moninaiset, mutta ikävät kokemukset tai torjuva ilmapiiri oppilaitoksessa voivat vaikuttaa lopettamis päätökseen.

On kiinnostavaa verrata tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajien vastauksia muihin kyselyihin, joissa on mitattu tasa-arvotilannetta oppilaitoksissa. Kouluterveyskyselyssä² on joitain samantyyppisiä kysymyksiä kuin tasa-arvobarometrissä. Kouluterveyskyselyssä on esimerkiksi kysytty, kohtelevatko opettajat vastaajaa oikeudenmukaisesti (taulukko 4). Kysymykseen ei ole liitetty tarkennusta sukupuolen mukaisesta kohtelusta, mutta siinä on kuitenkin yhtymäkohtia tasa-arvobarometrin kysymykseen siitä, vaikuttaako oppilaan sukupuoli tämän opettajalta saamaan kohteluun. Eri oppilaitosten ja sukupuoliryhmien antamien vastausten jakautumisessa on myös selkeitä eroja. (Kouluterveyskysely 2017.)

2 Kouluterveyskyselyn toteuttaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kahden vuoden välein tuhansissa oppilaitoksissa. Vuonna 2017 Kouluterveyskyselyn vastaajia oli yli 235 000, joista noin 30 prosenttia oli peruskoulun 8.–9.-luokkalaista. Lukion 1.–2.-luokkalaista oli noin 15 prosenttia vastaajista ja ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. opintovuoden opiskelijoita noin 13 prosenttia.

Taulukko 4. Mitä mieltä olet opettajistasi? Eri mieltä tai täysin eri mieltä siitä, että opettajat kohtelevat oppilaita oikeudenmukaisesti (%)

(Lähde: Kouluterveyskysely 2017)

	Tytöt	Pojat	Kaikki
Peruskoulun 8.–9.-luokkalaiset	24	28	26
Lukiolaiset	11	9	10
Ammatillisissa opinnoissa olevat	17	11	13

Kouluterveyskyselyn vastaajista vuonna 2017 valtaosa katsoi, että opettajat kohtelevat heitä oikeudenmukaisesti. Tyytyväisyys opettajien oikeudenmukaisuuteen vaihteli, sillä peruskoululaisista keskimäärin 74 prosenttia oli samaa mieltä väittämän kanssa, kun taas lukiolaisista lähes 90 prosenttia oli tätä mieltä. Eniten opettajien kohteluun tyytymättömiä löytyi peruskoulun 8.–9. luokkien oppilaita, joista noin neljäsosa oli eri mieltä tästä väittämästä (taulukko 4). Tyttöjen ja poikien erot olivat melko pieniä, mutta pojista hieman useampi oli tyytymätön opettajilta saamaansa kohteluun. Vähiten tyytymättömiä oli lukiolaisissa: alle kymmenen prosenttia heistä oli sitä mieltä, että opettajat eivät kohtele oppilaita oikeudenmukaisesti. Pojat olivat hieman tyttöjä useammin tyytyväisiä kohteluunsa. Myös ammatillisten oppilaitosten pojat uskoivat opettajien oikeudenmukaisuuteen, mutta tytöillä esiintyi enemmän tyytymättömyyttä: heistä noin 17 prosenttia oli eri mieltä kysyttäessä, kohtelevatko opettajat oppilaita oikeudenmukaisesti. Kysymystä ei ole tarkennettu, joten ei ole selvää, millaisia oppilaiden kokemukset opettajien mahdollisesta epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ovat.

Opettajien oikeudenmukaisuutta arvioidessaan kouluterveyskyselyn vastaajat ovat varmasti pohtineet monia seikkoja, eivät vain sukupuolen perusteella syrjimistä tai suosimista. Tämä selittänee sen, miksi kouluterveyskyselyssä on suhteessa paljon enemmän opettajien oikeudenmukaisuuteen tyytymättömiä kuin tasa-arvobarometrissa. Eroa selittänee myös se, että tasa-arvobarometrissä peruskoululaisvastaajien osuus oli hyvin vähäinen, sillä kouluterveyskyselyssä juuri peruskoululaiset olivat erityisen tyytymättömiä opettajien oikeudenmukaisuuteen.

Myös nuorisobarometrissa³ vuonna 2017 tiedusteltiin 15–29-vuotiailta vastaajilta näiden peruskouluikäisistä kokemuksista kysymyspatterilla, jossa oli mukana väittämä oppilaiden oikeudenmukaisesta kohtelusta opettajien taholta. Yli 80 prosenttia vastaajista oli joko täysin tai osin samaa mieltä tästä väittämästä. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 21.) Sukupuolen mukainen tarkastelu paljastaa, että tytöt olivat useammin

3 Nuorisobarometri on Valtion nuorisoneuvoston ja Nuorisotutkimusverkoston vuosittain yhteistyössä toteuttama puhelinhaastatteluihin perustuva tutkimus, johon osallistuu lähes 2 000 iältään 15–29-vuotiaasta Suomessa asuvaa nuorta. Otos on maantieteellisesti kattava ja siihen sisältyy suomen-, ruotsin- ja vieraskielisiä nuoria samassa suhteessa kuin koko nuorisoväestöön valtakunnallisella tasolla. Olen hyödyntänyt vuosien 2017 ja 2016 nuorisobarometri-aineistoja.

eri mieltä ja harvemmin täysin samaa mieltä tästä väittämästä kuin pojat (taulukko 5). Työillä ja nuorilla naisilla vaikutti siis olevan poikia ja nuoria miehiä enemmän kritisoitavaa oppilaiden opettajilta saamastaan kohtelusta. Toisaalta kysymyksessä ei kuitenkaan suoraan kysytty siitä, millaista kohtelua vastaaja itse oli saanut opettajilta vaan yleisemmin ’oppilaiden kohtelusta’.

Taulukko 5. ”Opettajat kohtelivat oppilaita oikeudenmukaisesti” (%)
(Lähde: Nuorisobarometri 2017)

	Täysin eri mieltä	Eri mieltä	Samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Miehet	4	9	47	40
Naiset	4	15	53	28

Myös oppilaiden oppimistuloksia mittaavissa kansainvälisissä PISA-tutkimuksissa⁴ on kartoitettu oppilaiden hyvinvointia ja viihtyvyyttä koulussa. Vuonna 2015 toteutetussa PISA-tutkimuksessa kysyttiin suomalaisten oppilaiden tyytyväisyyttä opettajien heihin kohdistamaan kohteluun (Väljærvi 2017). Pojat kokivat opettajien kohdelleen heitä epäreilusti selvästi useammin kuin tytöt: 23 prosenttia pojista vastasi kokeneensa opettajien kurinpidon omalta kohdaltaan säännöllisesti tiukemmaksi kuin muita oppilaita kohtaan. Tytöistä selkeästi harvempi, kuitenkin noin 12 prosenttia, koki samoin. Pojista noin joka kymmenes koki kohdanneensa säännöllisesti opettajan pilkkaa ja loukkaavia huomautuksia, kun taas tytöistä vain noin viidellä prosentilla oli vastaavia kokemuksia. Samantapainen ero tyttöjen ja poikien välillä vallitsi myös niiden oppilaiden keskuudessa, jotka olivat mielestään saaneet säännöllisesti muita oppilaita huonompia arvosanoja. Jopa 42 prosenttia pojista ja 36 prosenttia tytöistä koki kohdanneensa jossain muodossa opettajan säännöllistä epäoikeudenmukaista kohtelua. Kokonaisuutena suomalaisoppilaiden kokemukset olivat lähellä OECD-maiden keskiarvoa. Koettu opettajan epäoikeudenmukaisuus heijastui Suomessa muita maita voimakkaammin oppilaan menestymiseen PISA-testissä, joten tunnetta oikeudenmukaisuudesta voi pitää tärkeänä ulottuvuutena myös oppilaiden oppimisen kannalta. (Väljærvi 2017.)

Eri kyselyissä on siis saatu keskenään hieman ristiriitaisia tuloksia oppilaiden oikeudenmukaisesta kohtelusta. Tasa-arvobarometrin vastaajien joukossa oli suhteellisesti enemmän nuoria miehiä ja poikia, jotka katsoivat sukupuolensa vaikuttaneen tapaan, jolla heitä oli kohdeltu oppilaitoksessaan, kuin samoin kokeneita tyttöjä ja nuoria naisia. Myös PISA-tutkimuksessa (Väljærvi 2017) pojat raportoivat selvästi useammin säännöllistä epäoikeudenmukaista kohtelua opettajien taholta, ja samansuuntaisia vastauksia oli myös kouluterveyskyselyssä, joskaan erot sukupuolten välil-

4 Kolmen vuoden välein toteutettavat kansainväliset PISA-tutkimukset ovat nousseet keskeiseen asemaan vertailtaessa eri maiden koululaisten taitoja eri oppiaineissa, mutta niissä on mukana myös useita kysymyksiä, joilla mitataan oppilaiden hyvinvointia. Osa kysymyksistä sivuaa sukupuolten tasa-arvoa. PISA-tutkimus kohdistuu 15-vuotiaisiin nuoriin, joista pyritään saamaan mukaan mahdollisimman kattava satunnaisotos. Suomesta mukana on ollut vähintään 150 koulua ja noin 6 300 oppilasta. (Väljærvi 2017.)

lä eivät olleet kovin suuret. Nuorisobarometrin vastaajista tytöt puolestaan ilmoittivat jonkin verran poikia enemmän tyytymättömyyttä opettajien taholta saamaan kohteluun. Tällä voi olla yhteyttä siihen seikkaan, että nuorisobarometrin vastaajista melko suuri osa vastasi kysymykseen vasta peruskoulun jälkeen, ja heidän kokemuksiinsa oli siis tullut ajallista etäisyyttä. Muissa kyselyissä oppilaat arvioivat tuoreita tai viimeaikaisia kokemuksiaan oppilaitoksestaan. Tasa-arvobarometri oli ainoa kysely, jossa tiedusteltiin juuri sukupuolen mukaisesta kohtelusta oppilaitoksessa, kun taas muissa tutkimuksissa kysymys oppilaiden oikeudenmukaisesta kohtelusta oli esitetty ilman mainintaa sukupuolesta.

Kaiken kaikkiaan voi todeta, että suomalaisopiskelijoiden enemmistö on ainakin yleisellä tasolla tyytyväinen opettajilta saamaansa kohteluun oppilaitoksissa ja pitää opettajiaan oikeudenmukaisina. Silti viidesosa kaikista tasa-arvobarometrin miespuolisista opiskelijavastaajista epäili, että heidän sukupuolensa oli vaikuttanut heidän saamaansa kohteluun oppilaitoksessa. Tyytymättömyyttä löytyy myös muissa kyselyissä, erityisesti peruskoululaisten ja varsinkin poikien joukosta, kuten kouluterveyskyselyn ja PISA-tutkimuksen tuloksista ilmenee (Kouluterveyskysely 2017; Rautopuro & Juuti 2018). Joka tapauksessa muissakin oppilaitoksissa kuin peruskouluissa on syytä kiinnittää erityistä huomiota opiskelijoiden kohtelun tasapuolisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen.

Opiskelijoiden näkemykset seksuaalisesta häirinnästä ja kiusaamisesta sukupuolen perusteella

Alla käsittelen seksuaaliseen häirintään ja sukupuolen perusteella tapahtuvaan kiusaamiseen liittyviä ilmiöitä oppilaitosympäristöissä. Kyse on hieman erilaisista ilmiöistä. Sukupuolen perusteella tapahtuva kiusaaminen voi sisältää monenlaista kielteistä sanallista tai fyysistä puuttumista toisen käytökseen, ulkonäköön tai vaikkapa puhetaapaan. Sukupuolen perusteella kiusaaminen perustuu siihen, että määritellään ”oikeanlaisia” ja ”vääränlaisia” tapoja toteuttaa sukupuolta ja kiusataan jotakuta, mikäli tämän tapa toteuttaa sukupuolta mielletään ”vääränlaiseksi”. Seksuaalisessa häirinnässä vuorostaan on kyse siitä, että joku kohdistaa toiseen ei-toivottua seksualisoivaa sanallista tai fyysistä huomiota (ks. esim. Aaltonen 2006). Käsittelen seuraavaksi ensin sukupuoleen perustuvaa kiusaamista ja sen jälkeen seksuaalista häirintää kouluympäristöissä.

Tasa-arvobarometrissa on kysytty koululaisten ja opiskelijoiden havaintoja häirinnästä ja kiusaamisesta. Noin 14 prosenttia opiskelijavastaajista oli havainnut seksuaalista häirintää tai nimittelyä oppilaitoksessaan, ja noin kymmenesosa opiskelijoista oli havainnut sukupuoleen perinteisesti liitettyjen odotusten rikkomiseen liittyvää kiusaamista. Sukupuolten väliset erot vastauksissa olivat melko pieniä (Attila ym. 2018, 57–60.) Tasa-arvobarometrissa tytöt ja pojat vastasivat suurin piirtein samalla tavalla, mutta pojat olivat havainneet hivenen useammin sukupuoliodotusten rikkomiseen liittyvää kiusaamista. Tämä vastaa aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että

poikien keskuudessa vallitsevat usein tiukemmat rajat sukupuolenmukaisesta käytöksestä ja esimerkiksi feminiiniseksi tulkittavasta käytöksestä saatetaan pilkata ja nimittää homoksi (Lehtonen 1999).

Myös kouluterveyskyselyssä on esitetty useita kysymyksiä kiusaamisesta ja häirinnästä, joskin kysymykset poikkeavat jonkin verran tasa-arvobarometrissa esiintyneistä kysymyksistä. Koulukiusaamisteeman yhteydessä on kouluterveyskyselyssä kysytty, onko vastaajaa itseään kiusattu sukupuolen vuoksi. Noin 10 prosenttia peruskoulun 8. ja 9. luokan pojista näkee näin tapahtuneen. Vastaavien luokka-asteiden tytöistä sukupuolensa vuoksi kiusaamisen kohteeksi koki joutuneensa noin viisi prosenttia vastaajista. Kaikissa oppilaitoksissa pojat raportoivat hieman tyttöjä useammin sukupuolen vuoksi kiusaamisesta, vaikka prosentuaaliset erot ovat melko pieniä. (Kouluterveyskysely 2017.) Olisi kiinnostava tietää, millaisiin tilanteisiin sukupuolen perusteella tapahtuva kiusaaminen oppilaiden mielessä liittyy, mutta tällaista tietoa ei ole saatavilla. Ei siis ole varmaa, että tässä on kyse samasta ilmiöstä kuin tasa-arvobarometrissä mainitusta, perinteisten sukupuoliodotusten rikkomiseen liittyvästä kiusaamisesta, johon viittasin yllä, mutta tämä on mahdollista.

Yleisesti syrjivästä kiusaamisesta kysyttäessä prosenttiluvut ovat kouluterveyskyselyssä merkittävästi korkeammat kuin kysyttäessä erityisesti sukupuolen vuoksi tapahtuvasta kiusaamisesta. Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaista yli neljäsosa kokee kohdanneensa syrjivää kiusaamista, ja tyttöjen osuus on jonkin verran poikien osuutta suurempi. Lukiolaisista noin 12 prosenttia on kohdannut syrjivää kiusaamista, ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista noin 13 prosenttia kertoo kohdanneensa tällaista kohtelua. Kaikissa oppilaitoksissa syrjivää kiusaamista kohdanneiden tyttöjen osuus on hieman poikien osuutta suurempi. Kouluterveyskyselyssä on kartoitettu erikseen syrjivää kiusaamista mm. uskonnon, ulkonäön tai etnisyyden perusteella.

Myös nuorisobarometrissa on vuonna 2017 tiedusteltu vastaajien kokemuksia peruskouluajalla tapahtuneesta kiusaamisesta. Noin 28 prosenttia kaikista vastaajista oli samaa mieltä väittämästä, jonka mukaan heitä oli kiusattu peruskouluajalla, mikä on melko korkea luku. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 21–23). On selvää, että tavalla, jolla kiusaamisesta kysytään, on merkitystä sen kannalta, miten kysymykseen vastataan. Joissain kyselyissä on määritelty tietty ajanjakso, jonka aikana tapahtunutta kiusaamista kartoitetaan, ja lisäksi joskus on pyydetty arvioimaan, miten usein kiusaamista on tapahtunut: päivittäin, viikoittain vai harvemmin.

Seksuaalinen häirintä on ilmiönä saanut viime aikoina runsaasti huomiota mediassa, mutta kouluympäristöissä tapahtuva häirintä ei ole noussut erityisen voimakkaasti esiin. Häirintää nuorten keskuudessa tutkinut Sanna Aaltonen (2006) on korostanut, että häirintään liittyy erilaisia kulttuurisia käsityksiä, joiden vuoksi häirinnästä on monesti vaikea puhua avoimesti. Häirinnan kohteet eivät ehkä halua asettua uhrin asemaan tai leimautua huumorintajuttomiksi. Nuorilla on myös monenlaisia nimityksiä häirinnälle. Aaltonen huomauttaa, että monesti häirintätapauksia käsiteltäessä miespuolista häiritsijää puolustellaan. Toiset nuoret saattavat arvioida häirinnan kohteena olevaa tyttöä ja hänen toimintaansa kriittisesti, ja vastuun häirinnästä nähdään jakautuvan häirinnän tekijän ja kohteen välillä. Aaltonen havaitsi, että tyttöjen ja poi-

kien arki näyttäytyi erilaisena sikäli, että tytöt joutuivat kohtaamaan häirintää useammin ja intensiivisempänä kuin pojat. (Aaltonen 2006.)

Seksuaalisesta häirinnästä ja nimittelystä on esitetty kouluterveyskyselyssä useita kysymyksiä, joista tärkein oppilaitosten tasa-arvonäkökulmasta on kysymys koulussa tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä. Tällä viitattiin kehoa tai seksuaalisuutta loukkaavaan kiusaamiseen, nimittelyyn tai arvosteluun, seksuaaliseen ehdotteluun tai ahdisteluun. Eri oppilaitosten opiskelijoista melko pieni prosentti on maininnut joutuneensa seksuaalisen häirinnän kohteeksi koulussa. Eniten seksuaalista häirintää kertovat kohdanneensa peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaat, joista neljä prosenttia on raportoinut tästä omalla kohdallaan. Lukion oppilaista vain prosentin verran vastasi kokeneensa seksuaalista häirintää, ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista 2,5 prosenttia. Kiinnostavasti ilmeni, että kaikissa oppilaitoksissa hieman useampi poika kuin tyttö raportoi kohdanneensa seksuaalista häirintää, vaikka erot heidän välillään olivat pieniä. (Kouluterveyskysely 2017.)

Sen sijaan muissa ympäristöissä kuin koulussa seksuaalista häirintää oli kohdannut merkittävästi useampi, ja tytöt olivat altistuneet häirinnälle selvästi poikia useammin (Kouluterveyskysely 2017; ks. myös Tolonen ym. 2018). Peruskoululaisvastaajien joukossa noin 12 prosenttia tytöistä oli esimerkiksi kohdannut seksuaalista häirintää julkisissa tiloissa, kun taas pojista tällaisia kokemuksia oli vain noin neljällä prosentilla. Lukiolaisten keskuudessa seksuaalista häirintää julkisissa tiloissa oli kohdannut tytöistä noin 16 prosenttia, mutta pojista vain pari prosenttia. Ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista suhdeluvut olivat samantapaiset: tytöistä noin 15 prosenttia oli altistunut seksuaaliselle häirinnälle julkisissa tiloissa liikkueensa, mutta pojista noin kolme prosenttia. Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan kouluympäristö näyttäisi altistavan poikia suhteellisesti hieman enemmän seksuaaliselle häirinnälle kuin muut ympäristöt, joissa häirintä taas kohdistuu selkeästi enemmän tyttöihin. Kouluterveyskyselyssä ei ole kuitenkaan kysytty, kenen taholta oppilaat ovat seksuaalista häirintää kokeneet, joten ei tiedetä, onko kyse toisten oppilaiden tekemästä häirinnästä vai koulun aikuisten oppilaisiin kohdistamasta häirinnästä, vai molemmista. (Halme ym. 2018; ks. myös Aaltonen 2006.)

Kouluterveyskyselyssä (2017) seksuaalista häirintää ja väkivaltaa koulussa kohdanneilta oli myös tiedusteltu, olivatko he saaneet tarvitessaan apua koulun aikuisilta. Ilmeni, että seksuaalisen häirinnän uhreille tarjottavassa tuessa olisi oppilaitoksissa kehitettävää. Noin neljäsosa seksuaalista häirintää koulussa kokeneista oli sitä mieltä, että he eivät olleet saaneet tarvitsemaansa apua koulun aikuisilta. Erot oppilaitosten välillä olivat melko pieniä, ja sekä tytöillä että pojilla oli yhtä usein kokemus apua vaille jäämisestä. Onkin syytä kysyä, onko koulujen henkilökunnalla riittävästi valmiuksia tarjota tukea seksuaalista häirintää kokeneille. Ei myöskään ole selvää, oliko näistä tapauksista aina edes kerrottu koulun aikuisille. Aiemmissa tutkimuksissa on ilmennyt, että seksuaalisen häirinnän uhrit eivät aina halua tuoda tapauksia muiden tietoon, koska häpeävät kokemustaan tai epäilevät, ettei kertomisesta olisi mitään hyötyä. (Esim. Aaltonen 2006.)

Kouluterveyskyselyssä kartoitettiin myös vakavaa kaltoinkohtelua eli oppilaiden seksuaalisen väkivallan kokemuksia⁵ viimeksi kuluneen vuoden aikana. Hieman alle seitsemän prosenttia vastaajista kertoi kokeneensa seksuaalista väkivaltaa, mitä voidaan pitää suurena osuutena ilmiön vakavuuteen nähden. Eniten kokemuksia seksuaalisesta väkivallasta raportoivat ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevat tytöt, joista useampi kuin joka kymmenes oli joutunut seksuaalisen väkivallan kohteeksi vuoden sisällä. Peruskoulussa ja lukiossa opiskelevista tytöistä seksuaalista väkivaltaa oli kohdannut vuoden sisällä hieman yli kahdeksan prosenttia. Pojista seksuaalisen väkivallan uhriksi oli joutunut selvästi tyttöjä harvempi. Peruskoululaispojista noin viisi prosenttia kertoi kohdanneensa seksuaalista väkivaltaa ja lukiolaispojista hieman yli kaksi prosenttia. Ammatillisten oppilaitosten miespuolisista opiskelijoista seksuaalista väkivaltaa oli kohdannut noin neljä prosenttia. (Kouluterveyskysely 2017.) Vaikka seksuaalisen väkivallan kokemukset eivät ilmeisesti liity suoranaisesti kouluympäristöihin, niin erot eri oppilaitoksissa opiskelevien nuorten välillä herättävät kysymyksiä. Miksi ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevat tytöt ovat erityisen alttiita seksuaaliselle väkivallalle? Ei ole tietoa, kytkeytyykö seksuaalinen väkivalta seurustelu suhteisiin vai liittyykö se muihin tilanteisiin. Joka tapauksessa kyse on vakavasta ilmiöstä, jota tulisi selvittää tarkemmin.

Opiskelijoiden näkemykset opintoalojen segregoitumisesta

Opintoalojen jakautuminen sukupuolen mukaan on yleisesti tunnustettu ongelma Suomessa. Suomen työmarkkinat ja koulutusalat ovat voimakkaasti eriytyneet verrattuna moniin muihin länsimaihin. Tämä on herättänyt paljon ihmetystä, koska Suomessa on muutoin maine tasa-arvon mallimaana (esim. Husu 2010). Segregaation lieventämiseksi on vuosien varrella käynnistetty erilaisia kampanjoita ja on toteutettu paljon erilaisia toimenpiteitä, mutta jakautuminen sukupuolen mukaan ei ole koulutus- ja työmarkkinoilla juuri vähentynyt. Oppilaitoksilla on erityisen keskeinen rooli segregaatiossa, mutta selvästikään niiden toimet eivät ole olleet riittäviä.

Vuoden 2017 aikana toteutetussa nuorisobarometri-tutkimuksessa oli pääteemana koulutus (Pekkarinen & Myllyniemi ym. 2018). Kyselyssä kartoitettiin mm. sukupuolten välisiä mahdollisia eroja kouluun ja oppimiseen liittyvissä näkemyksissä, kokemuksissa ja odotuksissa. Kovin merkittäviä eroja ei tyttöjen ja poikien välillä kyselyssä kuitenkaan havaittu, vaan suurempia eroja esiintyi monilta osin vaikkapa maantieteellisten alueiden välillä taikka eri-ikäisten nuorten vastauksissa. Tosin vastauksista piirtyi sukupuolten välille jonkin verran eroa esimerkiksi siinä, arvostettiinko koulutusta enemmän yleissivistyksellisistä (tytöt) vai käytännöllisistä lähtökohdista (po-

5 Kouluterveyskyselyssä seksuaalista väkivaltaa kartoitettiin seuraavilla kysymyksillä: ”Kehon intiimien alueiden koskettelua vasten tahtoasi”, ”Yhdyntään tai muunlaiseen seksiin painostamista tai pakottamista” sekä ”Rahan, tavarain tai päihteiden tarjoamista sinulle vastineeksi seksistä”. Vastausvaihtoehdot olivat kyllä tai ei.

jat). Hieman suurempi osuus tytöistä kuin pojista odotti suorittavansa korkea-asteen tutkinnon. Sen sijaan koulutusmotivaatiossa ei havaittu juuri eroa sukupuolten välillä. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 40–87.) Tuolloisessa kyselyssä esitettiin ensimmäisen kerran vastaajille kysymys ammattialojen segregoitumisesta. Taustalla oli edellisen vuoden nuorisobarometrin avovastauksiin liittynyt kiinnostava havainto nuorten toiveammattien sukupuolittuneisuudesta (ks. Teräsaho & Keski-Petäjä 2017). Kysymys liittyi siihen, pitävätkö vastaajat ammattien jakautumista sukupuolen mukaan ongelmana. Tytöistä yli puolet (56 %) oli tätä mieltä, kun taas pojista vain kolmannes edusti tätä näkemystä. (Myllyniemi & Kiilakoski 2018, 59.)

Kuitenkin valtaosa niin nuorista miehistä kuin naisistakin valitsee opiskelualan edelleen perinteisesti sukupuolen mukaan. Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiön toteuttaman Amisbarometri-tutkimuksen (N = 20 840) mukaan hakeutuminen epätyypillisille aloille on yhtä yleistä naisilla (8,5 %) ja miehillä (9,6 %), mutta naisilla epätyypillisten perustutkintojen kirjo on suurempi. (Ks. Murto ym. 2018.) Miehillä selvästi yleisin epätyypillinen tutkinto on sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinto, jota opiskelemaan hakeutuu yli 40 prosenttia epätyypillisen valinnan tehneistä miesopiskelijoista. Seuraavaksi yleisin epätyypillinen ala miehillä on käsi- ja taideteollisuusalan tutkinto, jota opiskelee 16,5 prosenttia ei-perinteisen valinnan tehneistä miehistä. Naisilla taas yleisimpiä epätyypillisiä opintoaloja ovat autoalan ja logistiikan perustutkinnot, joihin osallistuu noin 14 prosenttia ja 12 prosenttia epätyypillisen valinnan tehneistä naisopiskelijoista. Pienempiä prosenttilukuja naisopiskelijoiden suosituissa opintovalinnoissa selittää osaltaan teknisten alojen suurempi eriytyminen koulutusnimikkeittäin.

Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajien mukaan he olivat saaneet eniten tukea sukupuolelleen epätyypillisen koulutusalan tai ammatin valintaan kavereiltaan; heikoimmin heitä olivat tällaisiin valintoihin kannustaneet koulun henkilökunnan edustajat kuten opettajat ja opinto-ohjaajat (Attila ym. 2018, 55–57). Toisen asteen opiskelijat kertoivat kuitenkin saaneensa valintoihinsa enemmän kannustusta koulun henkilökunnalta kuin korkeakouluopiskelijat. Naiset puolestaan kertoivat miehiä useammin saaneensa kannustusta epätyypillisiin valintoihin vanhemmiltaan (ks. ed. sekä Kauhanen & Riukula tässä teoksessa).

Nuorisobarometrissa vuonna 2017 kysyttiin sen sijaan nuorten tietolähteistä koulutusalan valinnassa (Myllyniemi & Kiilakoski 2018). Tytöt sanoivat saaneensa poikia enemmän tietoa peruskoulun jälkeisistä koulutusvaihtoehdoista tiedotusvälineistä ja netistä ja pojat puolestaan enemmän vanhemmiltaan ja opinto-ohjaajilta, mutta muuten erot sukupuolten välillä ovat pieniä. Nuorisobarometrissä ei kuitenkaan kysytty erikseen kannustusta epätyypillisten koulutusalojen valintaan. Pojista 46 prosenttia ja tytöistä 41 prosenttia oli saanut paljon tietoa opinto-ohjaajilta. Vanhemmilta paljon tietoa oli saanut pojista 28 prosenttia ja tytöistä 22 prosenttia. Vaikka pojistakin lähes puolet sanoi saaneensa paljon tietoa koulutusalan valintaan tiedotusvälineistä, tyttöjen keskuudessa tiedotusvälineiden merkitys oli merkittävästi suurempi. Tytöistä jopa kaksi kolmasosaa (66 %) sanoi saaneensa paljon tietoa (18 %) tai jonkin verran (48 %) tietoa tiedotusvälineistä, kun pojilla vastaavat prosentit olivat: paljon tietoa (10 %) ja jonkin verran tietoa (41 %) tiedotusvälineistä.

Koulutusalan valinta on nuoren elämässä moniulotteinen prosessi, johon vaikuttavat monenlaiset seikat, ei ainoastaan ympäristön kannustus tai eri tahoilta saatava tieto (ks. Tolonen & Aapola-Kari 2018; Hoikkala ym., tulossa; Kalalahti ym. 2019). Nuoret punnitsevat omaa arvoaan koulutusmarkkinoilla ja arvioivat saatavilla olevia koulutusmahdollisuuksia ja niiden hyviä ja huonoja puolia. Monesti heidän valintansa liittyvät lyhyen tähtäimen seikkoihin eivätkä välttämättä pitkän aikavälinammattillisiin tavoitteisiin. Silti on tärkeää, että he saavat koulusta sukupuolistereotypioista vapaata tietoa koulutusaloista ja heitä kannustetaan erilaisiin koulutusvalintoihin yksilöllisten taipumustensa eikä sukupuoleensa liittyvien perinteiden perusteella. Olisi myös yhteiskunnan etu, että ammattialat eivät olisi niin tiukasti jakautuneet.

Nuorten näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta yhteiskunnassa

Artikkelini lopuksi tarkastelen vielä nuorten yleisempiä näkemyksiä yhteiskunnallisesta tasa-arvosta. Kysymyksiä sukupuolten tasa-arvosta yhteiskunnassa ei ole kovin usein esitetty nuorille suunnatuissa kyselytutkimuksissa. Kuitenkin viime vuosilta löytyy joitain poikkeuksia, joiden tuloksia esittelen seuraavaksi: tasa-arvobarometri (Attila ym. 2017), nuorisobarometri (Pekkarinen & Myllyniemi 2016) sekä ICCS-tutkimus (Mehtäläinen ym. 2017). Niiden tuloksissa on myös kiinnostavia eroavaisuuksia.

Tasa-arvobarometrissä vuonna 2017 vastaajien piti ottaa kantaa kysymykseen, jossa esitettiin viisi eri vastausvaihtoehtoa miesten ja naisten asemasta Suomessa. Miespuolisista opiskelijavastaajista yli 60 prosenttia oli sitä mieltä, että miehet ja naiset ovat yhteiskunnassa tasa-arvoisia. Naisista tätä mieltä oli vähän yli 40 prosenttia. Tämä poikkeaa tasa-arvobarometrin keskimääräisistä vastauksista, joiden mukaan miehistä noin 45 prosenttia ja naisista noin 20 prosenttia pitää miehiä ja naisia tasa-arvoisina yhteiskunnassa (Attila ym. 2018, 20). Opiskelijoiden keskuudessa vallitsee tästä päätellen suurempi usko sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen kuin muilla tasa-arvobarometrin vastaajilla.

Opiskelijoista erityisesti naiset olivat useammin sitä mieltä, että miehillä on yhteiskunnassa hieman parempi asema kuin naisilla; tätä mieltä oli naisopiskelijoista hieman yli puolet vastaajista. Miehistäkin reilu kolmasosa vastaajista oli tällä kannalla. Tässäkin yhteydessä voi havaita, että nuorten vastaukset poikkeavat yleisestä linjasta, sillä kaikista naisvastaajista yli 60 prosenttia oli tätä mieltä, ja kaikista miesvastaajistakin 46 prosenttia (Attila ym. 2018, 20).

Noin kuusi prosenttia opiskelijanaisista edusti näkemystä, jonka mukaan miehillä on yhteiskunnassa selvästi parempi asema kuin naisilla, opiskelijamiehistä vain noin prosentti oli tällä kannalla. Kaikkien vastaajien joukossa tätä mieltä oli naisista jopa 15 prosenttia ja miehistäkin viisi prosenttia (Attila ym. 2018, 20). Vain harva ajatteli, että naisilla on yhteiskunnassa hiukan parempi asema kuin miehillä. Tätä kannatti miehistä pari prosenttia, naisista ei kukaan. Opiskelijoiden joukossa vaikuttaa siis kaiken kaikkiaan vallitsevan yleistä kuvaa optimistisempi käsitys sukupuolten välisen tasa-

arvon toteutumisesta, mutta toisaalta opiskelijanaisten joukossa esiintyi myös kriittisempiä näkemyksiä eli merkittävä osa heistä arvioi, että miehillä on naisia parempi yhteiskunnallinen asema.

Tasa-arvobarometriin kuului myös kysymys, arvelevatko vastaajat tasa-arvon lisääntyvän vai heikentyvän tulevaisuudessa. Opiskelijavastaajilla hajontaa esiintyi jälleen sukupuolen mukaan: lähes 70 prosenttia naisvastaajista odotti tasa-arvon lisääntyvän tulevaisuudessa, kun taas miesvastaajista näin arvioi vain kolmasosa. Hieman yli puolet miesvastaajista odottaa tilanteen pysyvän nykyisellään, kun taas naisvastaajista vain neljännes oli tällä kannalla. Eriarvoisuuden lisääntymiseen ei uskonut opiskelijavastaajista kuin pieni osa, noin viisi prosenttia kummankin sukupuolen edustajista. Tässäkin kysymyksessä opiskelijoiden vastaukset eroavat yleisestä linjasta: kaikista naisvastaajista tasa-arvon paranemiseen uskoi vähän yli puolet, ja miehistä tasan puolet (Attila ym. 2018, 20). Tilanteen pysymiseen ennallaan uskoi kaikista naisvastaajista lähes 40 prosenttia, miesvastaajista hieman yli 40 prosenttia. Eriarvoisuuden arvioi lisääntyvän kuudesta seitsemään prosenttia kaikista vastaajista. Tältä osin voi siis havaita, että varsinkin naisopiskelijoilla on muita vastaajia enemmän uskoa tasa-arvon paranemiseen, kun taas miesopiskelijat suhtautuvat tasa-arvon lisääntymiseen muita miehiä epäilevämmiin. Myös edellisen tasa-arvobarometrin (Kiiänmaa 2012) mukaan opiskelijoiden ja koululaisten arvio tasa-arvotilanteesta oli työelämässä olevien näkemystä optimistisempi.

Vastauksista voidaan hahmottaa, että opiskelijoiden keskuudessa nais- ja miesvastaajien keskimääräiset näkemykset yhteiskunnallisesta tasa-arvotilanteesta eroavat toisistaan. Naiset ovat taipuvaisempia kannattamaan näkemyksiä, joiden mukaan naiset kärsivät tasa-arvon puutteesta enemmän kuin miehet, ja miesten enemmistö taas näyttää olevan tyytyväinen tasa-arvotilanteeseen. Erot opiskelijoiden tasa-arvonäkemyksissä verrattuna kaikkiin tasa-arvobarometrin vastaajiin ovat selkeitä. Tuloksista ei voi kuitenkaan ennustaa, miten nuorten vastaajien näkemykset mahdollisesti muuttuvat tulevaisuudessa heidän siirtyessään opiskeluista työelämään.

Nuorisobarometrin vastaajille esitettiin nuorten tasa-arvonäkemyksen kannalta kiinnostava kysymyssarja vuonna 2016 (Myllyniemi ym. 2017). Tällöin kysyttiin, millaisia tulevaisuudennäkymiä vastaajat pitivät toisaalta toivottavina ja millaisia todennäköisinä. Kysymysten joukossa oli myös väittämä, jossa esitettiin tulevaisuudennäkymäksi ”sukupuolten välinen tasa-arvo paranee”. Tätä tulevaisuudennäkymää piti toivottavana tai erittäin toivottavana lähes 90 prosenttia vastaajista (88 %). Kuitenkin vain 71 prosenttia ilmaisi pitävänsä tätä kehitystä todennäköisenä. (Myllyniemi 2017, 20–21). Voi siis väittää, että suomalaisten nuorten valtaenemmistön silmissä tasa-arvo on tärkeä ja myönteinen asia, jonka toivotaan vahvistuvan. Toisaalta lähes kolmannes nuorista ei usko sukupuolten tasa-arvon paranemiseen tulevaisuudessa. Nuorisobarometrin vastaajien joukossa voi kuitenkin havaita tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajia vahvemmin toiveen yhteiskunnallisen tasa-arvon paranemisesta (ks. yllä).

Myös ICCS 2016-tutkimuksessa⁶ (Mehtäläinen ym. 2017) esitettiin vastaajille useita väittämiä sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyvistä asioista. Suomalaisista kahdeksaluokkalaisista neljä viidesosa oli täysin samaa mieltä väittämistä ”Miehillä ja naisilla tulisi olla tasavertaiset mahdollisuudet osallistua hallintoon” ja ”Miehillä ja naisilla tulisi olla kaikin puolin samat oikeudet”. Kolme neljäsosa oli täysin samaa mieltä väittämästä ”Miesten ja naisten tulisi saada samasta työstä sama palkka”. Lähes kaikki olivat joko täysin samaa mieltä tai samaa mieltä näistä väittämistä. Vuoden 2009 tutkimukseen verrattuna oli täysin samaa mieltä olevien osuus kasvanut keskimäärin 10 prosenttiyksikköä. Kaksi kolmasosa vastaajista oli täysin eri mieltä väittämistä ”Naisten pitäisi pysytellä poissa politiikasta” ja ”Mikäli työpaikkoja on tarjolla niukasti, miehillä tulisi olla niihin suurempi oikeus kuin naisilla” (vuonna 2009 luku oli 61 prosenttia).

Oppilaiden tasa-arvoasenteissa voi kuitenkin havaita myös toisenlaisia, konservatiivisia painotuksia: neljäsosa (24 %) kahdeksaluokkalaisista oli edelleen joko täysin samaa tai samaa mieltä siitä, että naisten tärkeimpänä tehtävänä tulisi olla lasten kasvattaminen (vuoden 2009 tutkimuksessa näin ajattelevien osuus oli 31 prosenttia). Verrattuna vuoden 2009 tutkimukseen oli siis toisaalta tasa-arvon kannatus lisääntynyt, mutta samalla erimielisyys vastauksissa hieman kasvanut. (Mehtäläinen ym. 2017.) Melko konservatiivisia näkemyksiä sukupuolten rooleista esiintyy siis yhä merkittäväällä osalla nuorista.

Tasa-arvobarometrissä oli vielä joitain kiinnostavia kysymyksiä, joiden voisi olettaa olevan merkityksellisiä nuorille vastaajille. Näistä yksi koski asevelvollisuutta. Ilmeni kuitenkin, että asevelvollisuuden rajoittumista vain miehiin ei pidetty tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajien keskuudessa erityisen merkittävänä tasa-arvo-kysymyksenä. Miespuolisista opiskelijavastaajista yhteensä noin 60 prosenttia oli joko täysin tai jokseenkin eri mieltä väittämästä, jonka mukaan asevelvollisuuden rajoittuminen miehiin on epäoikeudenmukaista. Naispuolisista vastaajista tämän kannan otti hieman alle puolet vastaajista, kun taas vähän yli puolet oli yhtä mieltä tämän väittämän kanssa. Kysymys siis jakoi mielipiteitä sukupuolten välillä, mutta toisaalta ikäryhmien näkemykset eivät poikenneet toisistaan kovin voimakkaasti, kuten ilmenee tasa-arvobarometrin tuloksista (Attila ym. 2018, 28).

Kysyttäessä sitä, miten sukupuoli mahdollisesti vaikuttaa vastuullisen henkilön asiantuntemukseen eri aloilla, opiskelijavastaajat olivat varsin samanmielisiä siitä, että sukupuolella ei ole merkitystä esimerkiksi talouspolitiikan asiantuntemukselle. Yli 90 prosenttia vastaajista oli tätä mieltä. Sen sijaan puolustuspolitiikan asiantuntemuksen kohdalla oltiin epäileväisempiä, ja merkittävä osa vastaajista – erityisesti miesvastaajista – piti miehen asiantuntemusta parempana. Näin ajatteli miehistä noin 40 pro-

6 ”Nuorten yhteiskunnallisten tietojen, osallistumisen ja asenteiden tutkimus ICCS 2016” (International Civic and Citizenship Education Study) on kansainvälinen arviointitutkimus, joka on toteutettu useita kertoja muutamien vuosien välein. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella peruskoulun kahdeksaluokkalaisten valmiuksia aktiivisina kansalaisina toimimiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen (Mehtäläinen ym. 2017). Siinä kartoitetaan oppilaiden yhteiskuntaan liittyviä tietoja, asenteita ja osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan. Suomessa tutkimuksen on toteuttanut Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitos yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa.

senttia mutta naisista vain neljäsosa. Tältä osin opiskelijoiden vastaukset poikkeavat hieman yleisestä näkemyksestä, sillä vuoden 2018 Tasa-arvobarometrin kaikista miesvastaajista puolet ja naisvastaajista n. 40 prosenttia piti miestä sopivampana asiantuntijana puolustuspolitiikan saralla. Opiskelijoiden keskuudessa sukupuolelle annetaan siis tässä yhteydessä vähemmän merkitystä kuin muiden vastaajien joukossa. Opiskelijat vaikuttavat siis ajattelevan muita vastaajia useammin, ettei asiantuntemus tietyllä alalla ole sukupuolesta kiinni. Ristiriitaista kyllä, ammattialojen eriytyminen sukupuolen mukaan eli segregaatio ei silti näytä olevan hellittämässä (ks. myös Kauhanen & Riukula tässä teoksessa).

Lopuksi

Olen tarkastellut artikkelissani nuorten näkemyksiä tasa-arvosta oppilaitoksissa ja laajemminkin yhteiskunnassa. Tasa-arvobarometrin opiskelijavastaajat näkivät sukupuolten välisen tasa-arvon toteutuvan oppilaitoksissa pääosin hyvin. Tyytyväisimpiä tasa-arvon toteutumiseen oltiin oppilaitoksissa, joissa kumpikaan sukupuoli ei ollut selkeästi enemmistönä. Myös parannettavaa löytyi: kolmasosa opiskelijavastaajista raportoi oppimateriaaleissa esiintyneen stereotyyppisiä kuvauksia sukupuolesta. Joka viides miespuolisista ja useampi kuin joka kymmenes naispuolisista opiskelijavastaajista epäili sukupuolen vaikuttaneen tapaan, jolla opettajat heitä kohtelivat. Noin kymmenesosa opiskelijavastaajista arveli sukupuolensa vaikuttaneen opintosuoritustensa arviointiin.

Opiskelijoilla oli havaintoja myös oppilaitoksissa esiintyneestä seksuaalisesta häirinnästä ja sukupuoleen perustuvasta kiusaamisesta. Lisäksi miesenemmistöisissä oppilaitoksissa opiskelevat naisvastaajat katsoivat, ettei heidän oppilaitoksessaan voinut toteuttaa sukupuolta haluamallaan tavalla. Opiskelijavastaajat vaikuttivat tasa-arvobarometrin muita vastaajia tyytyväisemmiltä sukupuolten tasa-arvoon yhteiskunnassa. Kuitenkin myös opiskelijavastaajien keskuudessa naisten ja miesten näkemykset erosivat toisistaan, ja naiset olivat useammin tyytymättömiä tasa-arvotilanteeseen kuin miehet. Vaikka kyselyiden perusteella ei voikaan tehdä suoria johtopäätöksiä oppilaitosten tilanteesta, useiden tutkimusten tulosten vertailu lisää niiden vakuuttavuutta. Osa tasa-arvobarometrin tuloksista saa vahvistusta myös muista tarkastelemistani tutkimuksista, kuten kouluterveyskyselystä ja PISA-tutkimuksesta, mutta koska kysymykset on muotoiltu jokaisessa kyselyssä hieman eri tavoin ja otoksetkin eroavat merkittävästi toisistaan, tulokset eivät ole suoraan verrannollisia.

Erilaisista nuorille suunnatuista kyselyistä löytyi tarkasteluuni jonkin verran tietoa nuorten sukupuolten tasa-arvoa koskevista asenteista ja kokemuksista, kuten esittelemistäni tuloksista ilmenee, mutta huomioni kiinnittyi siihen, että systemaattista ja syventävää tietoa nuorten tasa-arvonäkemyksistä puuttuu. Monesti kyselyjen tuloksia tarkastellessa heräsi useita jatkokysymyksiä: miten nuoret vastaajat ovat tulkinneet esitettyjä väittämiä sukupuolten tasa-arvosta? (Ks. tasa-arvoasenteista myös Ylöstalo tässä julkaisussa.) Millaisia tilanteita he ovat ajatelleet vastatessaan kieltävästi tai myöntävästi? Kenen taholta he ovat kokeneet syrjintää tai häirintää? Millä tavoin heitä on

kiusattu sukupuolen perusteella, tai mitä tarkoittaa se, ettei voi toteuttaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla? Nuorilta tulisikin useammin kysellä tästä teemasta ja tarkemmin selvittää heidän perustelujaan. Mikäli halutaan parannuksia sukupuolten tasa-arvon kannalta ongelmallisiin seikkoihin esimerkiksi oppilaitoksissa, olisi tärkeää pystyä paikallistamaan, missä ongelmia erityisesti on ja mihin ne liittyvät. Olisi myös kiinnostavaa kuulla, millä tavoin nuoret hahmottaisivat ongelmien mahdollisia ratkaisuja. Pelkästään tilastolliset kyselytutkimukset eivät siis tuota riittävästi tietoa, vaan tarvitaan monenlaisia tutkimuksia erilaisilla menetelmillä.

Olisi myös tärkeää, että oppilaitokset paneutuisivat syvällisemmin tasa-arvosuunnitelmiansa tekemiseen ja pyrkisivät systemaattisesti tarkastelemaan omia käytäntöjään ja oppimateriaalejaan myös sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Lisäksi oppilaitosten olisi syytä kerätä kyselytietoa ja/tai muuta palautetta siitä, millaisia oppilaiden kokemukset tasa-arvon toteutumisesta ovat olleet ja kehittää toimintaansa sen mukaan. Oppilaitoksille on tarjolla monenlaisia materiaaleja ja koulutuksia kehitystyön tueksi. Sukupuolten tasa-arvoisessa kohtelussa on monia eri osa-alueita, jotka vaativat huomiota.

Tasa-arvobarometrin tulokset viittaavat siihen, että oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmista ei juuri tiedetä (Attila ym. 2018). Oppilaiden panosta toiminnallisten tasa-arvosuunnitelmien valmistelussa ja toteutuksessa kannattaisi oppilaitoksissa vahvistaa, mikäli halutaan todella lisätä sukupuolten välistä tasa-arvoa. Australialaiset tutkijat Jane Kenway ja Sue Willis (1998) kävivät tutkimuksessaan aikoinaan läpi suuren määrän erilaisia tasa-arvon lisäämiseen kouluissa tähtääviä ohjelmia ja totesivat, että vaikuttavimpia olivat selkeästi sellaiset ohjelmat, jotka oli suunniteltu lapsia ja nuoria itseään osallistaen. Mikäli ohjelmat suunniteltiin ylhäältä käsin, opiskelijoita kuulematta, niiden onnistumismahdollisuudet olivat melko heikot. He pitivät myös ongelmallisena sitä tapaa, jolla monet tasa-arvo-ohjelmat koulutuksessa olivat säilyttäneet vastuuta muutoksesta lähinnä tytöille ja naisille ja kiinnittäneet vähemmän huomiota poikien ja miesten osallistamiseen. (Kenway & Willis 1998; ks. myös Aapola-Kari 2008.)

Poikien suhtautuminen tasa-arvokysymyksiin ja heidän kokemuksensa epä-tasa-arvoisuudesta ovat kiinnostava alateema, joka vaatisi edelleen lisähuomiota ja tarkempaa tutkimusta Suomessakin. (Ks. myös Huuki ym. 2018.) Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että tasa-arvobarometrin ja muiden tarkasteltujen tutkimusten perusteella tyttöjen ja poikien kokemukset ja näkemykset sukupuolten tasa-arvosta oppilaitoksissa ja laajemminkin yhteiskunnassa eroavat monilta osin toisistaan, ja olisi tärkeää käsitellä näitä eroavuuksia syvällisemmin. Intersektionaalinen tarkastelu, jossa sukupuolen tarkasteluun liitetään muita sosiaalisia taustatekijöitä, kuten sosiaaliluokka ja etnisyys, voisi tuoda myös merkittävää lisätietoa tasa-arvo-ongelmien syistä – ja samalla niiden ratkaisemisesta.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna (2006): Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Helsinki: Gaudeamus ja Nuorisotutkimusseura / Nuorisotutkimusverkosto.
- Aapola-Kari, Sinikka (2008): Counteracting Gender Stereotypes – Focus On Young People. Teoksessa Gortnar, Marusa (toim.): Elimination of Gender Stereotypes – Mission Impossible? Proceedings from a EU Conference Bled, Slovenia. ss. 75–82.
- Aapola-Kari, Sinikka (2016): Tasa-arvo hakusessa – hallitusohjelman sukupuolitunteista vaikutuksista nuorten elämässä. Näkökulma 19. Teoksessa Pekkarinen, Elina & Aapola-Kari, Sinikka (toim.): Nuoruus hallitusohjelmassa. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisu: http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/nuoruus_hallitusohjelmassa.pdf
- Halme, Inkeri (toim.) (2018): AMIS 2018 – Mitä kuuluu, ammattiin opiskeleva? Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry. Verkkojulkaisu: <http://www.amistutkimus.fi/>
- Attila, Henna & Pietiläinen, Marjut & Keski-Petäjä, Miina & Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018): Tasa-arvobarometri 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Halme, Nina & Hedman, Lilli & Ikonen, Riikka & Rajala, Rika (2018): Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpäperi 15/2018. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-115-7>
- Hoikkala, Tommi & Aapola-Kari, Sinikka & Lahtinen, Jenni (tulossa): Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat - mitkä mekanismit tuottavat epätyypillisiä valintoja? Policy Brief x/2019. Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisiin päätöksenteon tueksi. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja.
- Husu, Liisa (2010): Gender Discrimination in the Promised Land of Gender Equality. Higher Education in Europe 25(2): 221–228.
- Huuki, Tuija & Kivijärvi, Antti & Lunabba, Harri (toim.) (2018): Poikatutkimus. Tampere, Vastapaino ja Nuorisotutkimusseura.
- Hyytiä, Pauliina (2015): Äijä äijien joukossa? Narratiivinen tutkimus naisasiantuntijoiden myönteisten identiteettien rakentumisesta miesvaltaisessa työympäristössä. MSc program in Management and International Business, Maisterin tutkinnon tutkielma. Helsinki: Kauppakorkeakoulu, Aalto-yliopisto.
- Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku (2008): Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.): Polarisoituva nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, Nuorisosaian neuvottelukunta & Stakes, 140–149.
- Jääskeläinen, Liisa & Hautakorpi, Johanna & Onwen-Huma, Hanna & Niittymäki, Hanna & Pirttijärvi, Anssi & Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri (2015): TASA-ARVOTYÖ ON TAITOLAJI. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Opetushallitus. Verkkojulkaisu: https://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf
- Kenway, Jane & Willis, Sue with Blackmore, Jill & Rennie, Leonie (1998): Answering Back. Girls, Boys and Feminism in Schools. London and New York: Routledge.
- Kiianmaa, Nelli (2012): Tasa-arvobarometri 2012. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/69944>
- Kouluterveyskysely (2017) Kouluterveyskyselyn 2017 tulokset, sähköinen tulospalvelu, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia>
- Käyhkö, Mari (2006): Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu University Press.

Lappalainen, Sirpa (2011): ”Tää on oikeesti outoo”: Työssäoppimisen käytännöt ja nuorten toimitus lähihoitajakoulutuksessa. Teoksessa Laiho, Anne & Ruoholinna, Tarita (toim.): Terveysalan ammatit ja koulutus. Helsinki University Press.

Lehtonen, Jukka (1999): Homottelu ja heteronormatiivinen kiusaaminen. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.): Homo Fennicus: miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Naistutkimusraportteja 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, 73–91.

Mehtäläinen, Jouko & Niilo-Rämä, Mikko & Nissinen, Virva (2017): Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.

Munukka, Jouni & Kurki, Riikka (2018): ”Pitää vain kestää”. Seksuaalinen häirintä kouluissa. MOT selvitti erot yläkoulujen välillä. YLE. nettijulkaisu. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/09/11/rehtori-vertaa-oppilaiden-kokemaa-seksuaalista-hairintaa-kouluruokaan-pitaa#part1>, julkaistu 11.9.2018.

Murto, Virve & Vieno, Atte & Inkinen, Alina & Reinikainen, Rasmus & Saari, Juhani (2018): Toisen asteen ammatillisten koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja nuorten epätyypilliset valinnat. Policy Brief 18/2018, Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksenteon tueksi. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. Verkkojulkaisu: <https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=26202>

Myllyniemi, Sami & Kiilakoski, Tomi (2018): Tilasto-osio. Teoksessa Pekkarinen, Elina & Myllyniemi, Sami (toim.): Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2017. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 200. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö.

OECD (2018): Education at a Glance 2018. OECD 2018.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2014: 96.

Pulkkinen, Suvi & Roihuvuo, Johanna (toim.) (2014): Erkanevat koulutuspolut – Koulutuksen tasa-arvon tila 2010-luvulla. Suomen Ylioppilaskuntien Liitto.

Pöysä, Sanni & Sirkku Kupiainen (toim.) (2018): Tytöt ja pojat koulussa. Miten selättää poikien heikko suoriutuminen peruskoulussa? Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan julkaisusarja 36/2018. Verkkojulkaisu: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160787>

Rautopuro, Juhani & Juuti, Kalle (toim.) (2018): PISA pintaa syvemältä. PISA 2015 Suomen pääraportti. Kasvatusalan tutkimuksia (77). Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Pekkarinen, Elina & Kääriälä, Antti & Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen, Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Miika (2018): Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Seppänen, Piia & Kalalahti, Mira & Rinne, Risto & Simola, Hannu (toim.) (2015): Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka. Kasvatusalan tutkimuksia 68. Suomen kasvatustieteellinen seura.

Tasa-arvolaki 1986/609 Annettu Helsingissä 8.8.1986. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>

Teräsaho, Mia & Keski-Petäjä, Miina (2017): Nuorten toiveammatit sukupuolen mukaan eriytyneitä. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.): Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 189. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka (2017): Head-First into Secondary Education? Finnish Young People’s Hesitant Educational Choices. Esitelmä European Sociological Association’in konferenssissa Ateenassa elokuussa 2017. (Artikkeli tulossa.)

Varjo, Janne & Kalalahti, Mira & Jahnukainen, Markku (2018): ”Ei oikein mikään oo mun juttu” – rajoittuneita ja rajoitettuja siirtymiä peruskoulusta eteenpäin. Nuorisotutkimus 36(4): 19–34.

Väljjarvi, Jouni (2017): Oppilaiden hyvinvointi. Pisa 2015. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos. PISA OECD, Opetus- ja kulttuuriministeriö. Verkkojulkaisu: <https://ktl.jyu.fi/vanhat/julkaisut/julkaisu/luettelo/julkaisut/2017/KTL-D118>

Muut lähteet

Ei vihapuheelle -liike <http://eivihapuheelle.fi/>

Tasa-arvo- ja sukupuolitietyoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen sivusto <https://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO/Etusivu>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Sukupuolten tasa-arvo -sivusto. www.thl.fi/tasa-arvo

TYÖMARKKINOIDEN ERIYTYMINEN JA TASA-ARVO SUOMESSA

Antti Kauhanen ja Krista Riukula

- Työmarkkinat ovat eriytyneet voimakkaasti: naiset sijoittuvat useammin kunnalliselle sektorille ja naisennemmistöisiin työpaikkoihin ja miehet sijoittuvat useammin yksityiselle sektorille ja miesennemmistöisiin työpaikkoihin.
- Työurat alkavat eriytyä jo ennen työmarkkinoille tuloa. Puolet naisista opiskelee aloilla, joissa enemmistö on naisia, miehistä taas vain noin kolmasosa opiskelee miesennemmistöisillä aloilla.
- Tasa-arvobarometrin mukaan erityisesti naiset kokevat, että miehillä on parempi asema työpaikoilla.
- Molempia sukupuolia oli yhtäläisesti tuettu valitsemaan ja tutustumaan aloihin, jotka eivät olleet tyypillisiä omalle sukupuolelle niin koulu-, perhekuin ystäväpiirissä; naisia jopa hieman miehiä vahvemmin.
- Naiset kokevat haasteita sukupuolensa takia etenkin miesennemmistöisissä työpaikoissa ja yksityisellä sektorilla niin palkkauksessa ja uralla etenemisessä kuin ammattitaidon arvostuksessa. Tästä huolimatta esimiehet olivat kuitenkin kannustaneet sekä naisia että miehiä yhtäläisesti etenemään uralla.
- Työmarkkinoiden eriytymisen purkamisen edellyttää sitä, että sukupuolelle epätyypillisten valintojen tekemisestä koituvia haittoja pystytään vähentämään myös rakenteellisella tasolla. Pelkkä kannustus ei riitä, jos sukupuolelle epätyypillisistä valinnoista koituu merkittävää haittaa.

Johdanto

Työmarkkinoiden eriytyminen sukupuolen mukaan eli segregaatio on yksi merkittävimmistä tasa-arvo-ongelmista. Eriytyminen näkyy siten, että miehet ja naiset työskentelevät eri sektoreilla, ammateissa ja yrityksissä. Eriytyminen kaventaa miesten ja naisten valintamahdollisuuksia koulutuksessa ja työmarkkinoilla, kasvattaa palkkaeroja ja ylläpitää sukupuolistereotyyppioita. Työmarkkinoiden eriytymisellä on siis huomattavia negatiivisia vaikutuksia ja tästä syystä sen taustat ja seuraukset ovat olleet tutkimuksen kohteina pitkään. Sen purkamiseksi on tehty poliittisia toimenpiteitä sekä Suomessa että EU-tasolla. Suomessa työmarkkinoiden eriytymisen purkamisen on yksi samapalkkaohjelman tavoitteista (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016) ja sillä on

myös keskeinen rooli EU-tason tasa-arvo-ohjelmissa (Council of the European Union 2018; European Commission 2018) .

Työmarkkinoiden eriytyminen näkyy voimakkaasti sukupuolten välisissä palkkaeroissa. Sukupuolten välinen keskimääräinen palkkaero EU-maissa on noin 16 prosenttia, josta merkittävä osa selittyy työmarkkinoiden eriytymisellä (ks. esim. Meyersson Milgrom ym. 2001; Korkeamäki & Kyyrä 2006; Asplund ym. 2008; Albæk ym. 2017). Toisin sanoen, saman yrityksen samassa tehtävässä sukupuolten väliset palkkaerot ovat huomattavasti pienempiä, noin 3–6 prosenttia (Korkeamäki & Kyyrä 2006).

Työmarkkinoiden eriytyksen taustalla on useita syitä. Työurien eriytyminen alkaa jo ennen työmarkkinoille tuloa, sillä miesten ja naisten koulutusvalinnat poikkeavat huomattavasti toisistaan. Tutkimukset ovat myös osoittaneet, että samalla koulutuksella miehet ja naiset aloittavat työuransa erilaisista tehtävistä ja että myös erot myöhemmässä urakehityksessä kasvattavat sukupuolieroja työtehtävissä (Kauhanen & Napari 2015). Erilaisten koulutusvalintojen taustalla vaikuttavat muun muassa käsitykset siitä, minkälaisissa ammateissa miesten ja naisten tulisi toimia (Reskin & Bielby 2005). Urakehitykseen puolestaan vaikuttaa perheiden sisäinen työnjako, perhevapaiden epätasainen jakautuminen sekä sukupuolittuneet käsitykset miesten ja naisten roolista ja kyvyistä työmarkkinoilla. Erot urakatkoissa ja työtunneissa selittävät merkittävien osin miesten ja naisten erilaista urakehitystä (Bertrand ym. 2010; Kunze 2015). Charles ym. (2018) osoittavat, että sukupuolittuneet käsitykset miesten ja naisten rooleista työmarkkinoilla johtavat sukupuolisyrrintään ja tätä kautta naisten matalampiin palkkoihin. Sukupuolisyrrinnällä voi olla merkittäviä vaikutuksia miesten ja naisten asemaan työmarkkinoilla, vaikka syrjintä ei olisi näkyvää. Esimerkkinä tästä on naisten pelko siitä, ettei heidän työpanostaan miesenemmistöisellä alalla arvosteta samalla tavalla kuin miesten työpanosta, mikä ohjaa heitä valitsemaan naisenenemmistöisiä ammatteja. Sukupuolittuneilla käsityksillä voi olla myös kauaskantoisia seurauksia, jos miehet ja naiset sisäistävät nämä näkemykset ja tekevät valintojaan niihin pohjautuen (Charles ym. 2018).

Tutkimusten perusteella voidaan siis sanoa, että segregaaation purkaminen edellyttää sukupuolelle epätyypillisten koulutusalan ja ammatin valinnan esteiden purkamista ja myös sitä, että kotitalouksien sisäinen työnjako ja perhevapaiden käyttö taasoittuvat.

Tämän artikkelin tavoitteena on ymmärtää paremmin, mitä esteitä sukupuolelle epätyypillisen koulutusalan tai ammatin valinnalle on ja mitkä tekijät ylläpitävät sukupuolieroja työurissa. Tarkastelemme seuraavia kysymyksiä: ohjataanko kouluissa tasa-arvoisesti naisia ja miehiä valitsemaan samoja aloja? Miten työpaikoilla kannustetaan etenemään uralla ja kokevatko vastaajat saavansa tasa-arvoista kohtelua? Eroavatko miesten ja naisten kokemukset työn ja perheen yhteensovittamisesta? Hyödynnämme tutkimuksessa tasa-arvobarometrin aineistoa vuosilta 2008, 2012 ja 2017.

Tässä artikkelissa hyödynnämme tasa-arvobarometrin aineistoa vuosilta 2008, 2012 ja 2017 ja tarkastelemme sitä yhtenä kokonaisuutena. Eri vuosien aineistojen yhdistäminen mahdollistaa eri osajoukkojen luotettavan tarkastelun. Tässä kirjoituksessa emme tarkastele yli ajan tapahtuneita muutoksia. Hyödynnämme aineistosta erityisesti sekä työpaikkojen tasa-arvoa että perheiden sisäistä työnjakoa ja päätöksentekoa

koskevia kysymyksiä. Oppilaitososiota lukuun ottamatta keskityimme työssäkäyviin vastaajiin, joita oli yhteensä noin 2 700.

Työmarkkinat ovat eriytyneet sukupuolen mukaan

Taulukosta 1 nähdään kuinka eri tavoin naiset ja miehet ovat sijoittautuneet työelämään tasa-arvobarometrien aineistojen perusteella. Työmarkkinoiden eriytyminen näkyy selvästi siinä, että vastaajista miehiä on enemmän töissä yksityisellä sektorilla, kun taas naiset ovat yliedustettuina kuntasektorilla. Sektorittaisen eriytymisen lisäksi työmarkkinoiden eriytyminen näkyy siinä, että miehistä 58 prosenttia työskentelee miesenemmistöisellä työpaikalla ja naisista 68 prosenttia työskentelee naisenemmistöisellä työpaikalla. Tässä esimerkiksi naisenemmistöisellä työpaikalla tarkoitetaan työpaikkaa, jonka henkilöstöstä yli kaksi kolmannesta on naisia. Esimiesasemassa olevien määrä on tasainen sukupuolten välillä, eikä myöskään työntekijöiden osuuksissa ole sukupuolten välillä eroja. Miehiä on useammin ylempinä toimihenkilöinä ja naisia vastaavasti enemmän muina toimihenkilöinä.

Taulukko 1. Työmarkkinoiden eriytyminen tasa-arvobarometrin perusteella

	Miehet		Naiset		Erotus
	keskiarvo	keskihajonta	keskiarvo	keskihajonta	
Työnantajasektori					
Yksityinen	0,65	0,48	0,48	0,50	0,17***
Kunta	0,12	0,32	0,36	0,48	-0,25***
Valtio	0,10	0,30	0,09	0,29	0,01
Työpaikan sukupuolijakauma					
Tasatyöpaikka	0,23	0,42	0,19	0,39	0,03**
Miesenemmistöinen työpaikka	0,58	0,49	0,13	0,34	0,45***
Naisenemmistöinen työpaikka	0,19	0,39	0,68	0,47	-0,49***
Asema					
Yrittäjä	0,13	0,34	0,06	0,32	0,07***
Palkkatöissä	0,87	0,34	0,94	0,24	-0,07***
Esimiesasemassa	0,14	0,35	0,12	0,33	0,02
Ylempi toimihenkilö (ei alaisia)	0,19	0,39	0,15	0,36	0,04***
Muu toimihenkilö	0,12	0,32	0,21	0,41	-0,09***
Työntekijä	0,54	0,50	0,52	0,50	0,03
Havaintojen lukumäärä	1 335		1 367		2 702

Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017. ***Tilastollisesti merkitsevä 1 %:n tasolla, ** tilastollisesti merkitsevä 5 %:n tasolla

Taulukko 2. Miesten ja naisten jakautuminen nais- ja miesenemmistöisiin työpaikkoihin ja erisektoreille, %.

	Julkinen sektori	Yksityinen sektori	Yhteensä
Miehet			
Miesenemmistöisessä	9	49	58
Naisenemmistöisessä	9	10	19
Tasatyöpaikassa	7	16	22
	25	75	100
Naiset			
Miesenemmistöisessä	3	10	13
Naisenemmistöisessä	39	30	68
Tasatyöpaikassa	7	11	19
	49	51	100

Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

Taulukossa 2 on kuvattu tarkemmin miesten ja naisten jakautumista eri sektoreille ja työpaikkoihin tasa-arvobarometrien 2008, 2012 ja 2017 perusteella. Puolet miehistä on töissä yksityisellä sektorilla miesenemmistöisessä työpaikassa ja loput miehet ovat jakautuneet suhteellisen tasaisesti muunlaisiin työpaikkoihin. Naisista lähes 40 prosenttia on naisenenemmistöisessä työpaikassa julkisella sektorilla ja 30 prosenttia naisenenemmistöisessä työpaikassa yksityisellä sektorilla. Myöhemmin tarkastelemekin monissa kohdissa miesten ja naisten vastauksia erikseen työpaikan sukupuoli-jakauman perusteella.

Työolobarometrin mukaan Suomen työmarkkinat ovat eurooppalaisella mittapuulla sukupuolittain hyvin jakautuneita mies- ja naisenenemmistöisiin työpaikkoihin (Mähönen 2017). Tasa-arvobarometrin avulla ei voida arvioida ammatillista eriytymistä, mutta Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston perusteella tätä voidaan tarkastella. (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2018). Työssäkäyntitilaston mukaan henkilömäärällä mitattuna suurimpia naisammattiryhmiä (yli 90 % naisia) olivat erilaiset hoiva- ja hoitoalan ammatit, kuten sairaanhoitajat, kodinhoitajat sekä lastenhoitajat. Henkilömäärällä mitattuna suurimpia naisenenemmistöisiä ammattiryhmiä (naisia 60–90 % ammattiryhmästä) olivat myyjien, siivoojien ja ravintola- ja suurtaloustyöntekijöiden sekä peruskoulun opettajien ammattiryhmät. Vastaavasti suurimpia lähes yksinomaan miehistä koostuvia ammattiryhmiä olivat ajoneuvojen kuljettajat, rakennustyöntekijät sekä koneasentajat ja -korjaajat. Miehillä vastaavia suurimpia miesenenemmistöisiä ammattiryhmiä olivat myyntiedustajat, kiinteistöhuollon työntekijät ja sovellussuunnittelijat

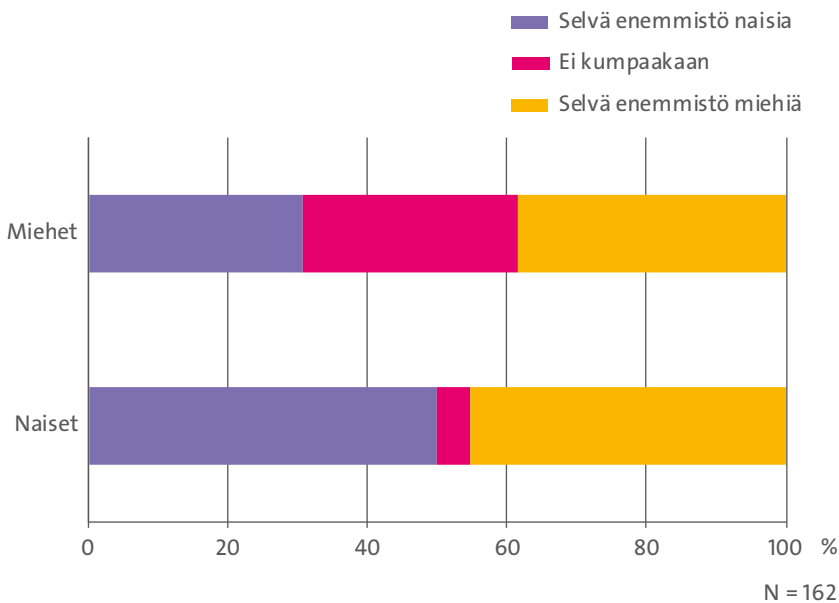
Työmarkkinoiden eriytymisellä on useita haitallisia vaikutuksia. Ensiksi, se ylläpitää ja vahvistaa sukupuolistereotypioita ja tätä kautta kaventaa sekä miesten että naisten valintamahdollisuuksia työmarkkinoilla (Reskin & Bielby 2005; Charles ym. 2018). Toiseksi, se lisää sukupuolten palkkaeroja (ks. esim. Meyersson Milgrom ym. 2001; Korkeamäki & Kyrrä 2006; Asplund ym. 2008; Albæk ym. 2017). Kolmanneksi, se heikentää resurssien kohdentumista tehokkaimpaan käyttöön taloudessa (Kauhanen 2017). Eriytyminen aiheuttaa sitä, että tiettyihin tehtäviin hakeutuu vain osa työntekijöistä, joten on mahdollista, että työntekijät eivät hakeudu tehtäviin, joissa menestyisivät parhaimmin. Työmarkkinoiden eriytyminen alkaa jo koulussa ja siksi siirrymme seuraavaksi tarkastelemaan tasa-arvoa opinnoissa.

Eriytyminen alkaa jo opinnoissa

Suomalaisnuorten koulutusvalinnat ovat voimakkaasti sukupuolittuneita. Sukupuolen mukaista eriytymistä tapahtuu erityisesti siirryttäessä perusasteelta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen (Murto ym. 2018). Tasa-arvobarometristäkin nähdään, että eriytyminen eri aloille tapahtuu jo ennen työuran alkamista. Kuviosta 1 nähdään, että puolet vastanneista naisista opiskelee aloilla, joissa enemmistö on naisia, miehistä taas vain noin 30 prosenttia opiskelee miesenemmistöisillä aloilla. Tässä kuviossa vastaajia on vain vuodelta 2017, sillä kysymystä ei ole ollut aiemmissa tasa-arvobarometreissa. Vastaajia on yhteensä 162, joista naisia 84 ja miehiä 78. Tilastokeskuksen

mukaan vuosina 2007–2015 ammattikorkeakoulututkinnoista suoritettiin eniten tutkintoja sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla (34 %), joista naisten suorittamia oli 87 prosenttia. Seuraavaksi eniten tutkintoja suoritettiin tekniikan ja liikenteen alalla (24 %), joiden suorittajista neljä viidestä oli mies. Kolmanneksi eniten tutkintoja, 21 prosenttia, suoritettiin yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon alalla. Näistä oli naisten suorittamia tutkintoja 67 prosenttia. (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2016)

Sukupuolittuneet koulutuslavalinnat ovat osittain ammatillisen eriytyksen taustalla. Koulutuslavalinnat vaikuttavat sekä ammatinvalintaan että ylennysmahdollisuuksiin tietyssä ammatissa (Kauhanen 2017). Työmarkkinoiden eriytyminen olisi tärkeää aloittaa purkamalla eriytyä koulutuslavalinnoissa. Sukupuolten ammatillinen eriytyminen on havaittavissa myös opiskelujen ohella tehdyissä töissä. Noin viidennes tasa-arvobarometriin vastanneista opiskelijoista teki myös töitä opintojen ohella. Töitä tekevistä naisista 84 prosenttia oli naisennemmistöisissä työpaikoissa ja miehistä puolet miesennemmistöisissä.

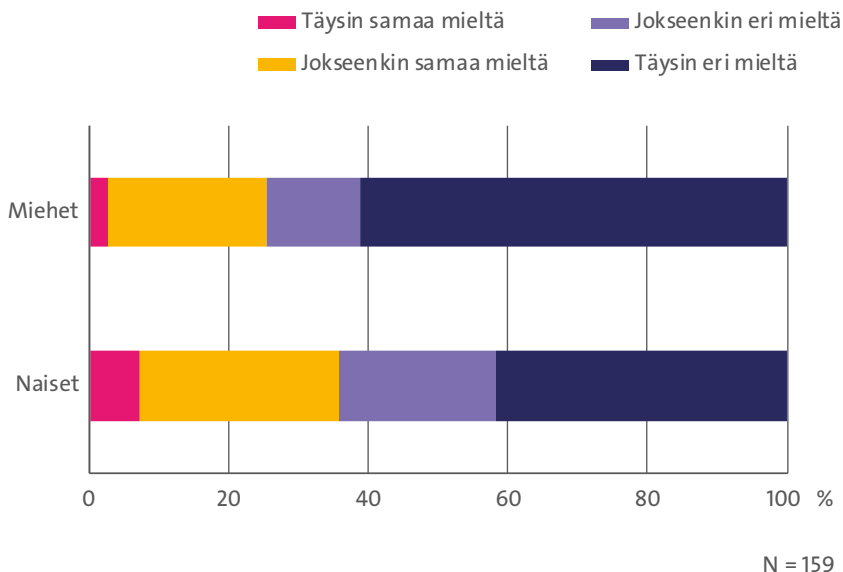

Kuvio 1. Nais- ja miesennemmistöisyys oppilaitoksissa. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen "Ajattele omaa oppilaitostasi. Onko opiskelualasi opiskelijoista ...: Selvällä enemmistöllä tarkoitetaan vähintään kahden kolmasosan enemmistöä."

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

Sukupuolittuneisiin koulutuslavalintoihin vaikuttavat käsitykset sukupuolirooleista (Reskin & Bielby 2005; Murto ym. 2018). Stereotyyppit vaikuttavat sekä tyttöjen ja poikien kiinnostuksen kohteisiin että käsityksiin omista kyvyistään, ja tätä kautta heidän valintoihinsa. Valinnat heijastelevat siis yhteiskunnallisia käsityksiä siitä, mikä on sopeva koulutusala tai ammatti tytöille ja pojille. Suomessa nuorten toiveammatit ovat yhä hyvin eriytyneitä sukupuolen mukaan (Teräsaho & Keski-Petäjä 2016). Tästä syystä tarkastelemme seuraavaksi, minkälaisia sukupuolikäsityksiä opiskelijat kokevat op-

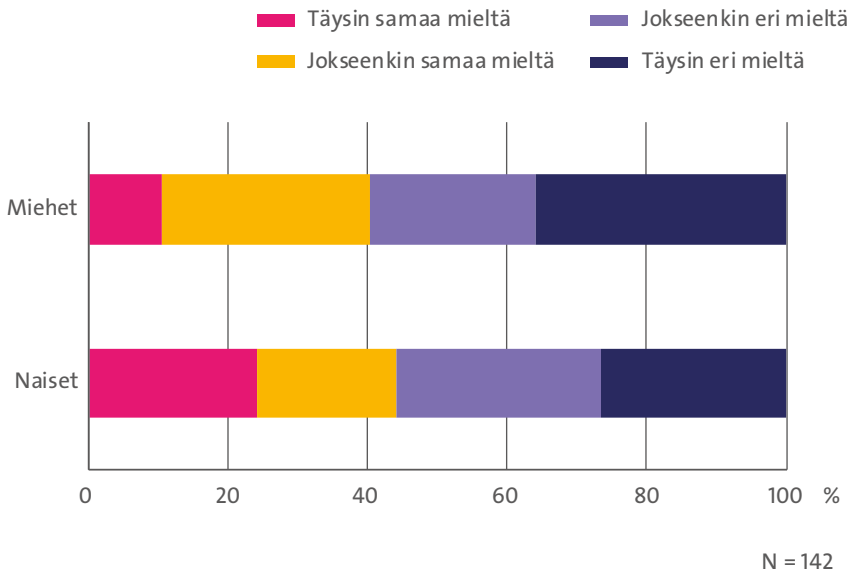
oppimateriaalien pitävän sisällään. Kuviosta 2 nähdään, että myös oppilaitosten oppimateriaali antaa eri aloista jokseenkin sukupuolittuneen kuvan, etenkin naisille. Lähes 40 prosenttia naisista oli sitä mieltä, että oppimateriaaleissa esiintyy sukupuolistereotyyppiä siitä, että naisten (tyttöjen) ja miesten (poikien) tulee olla tietynlaisia.

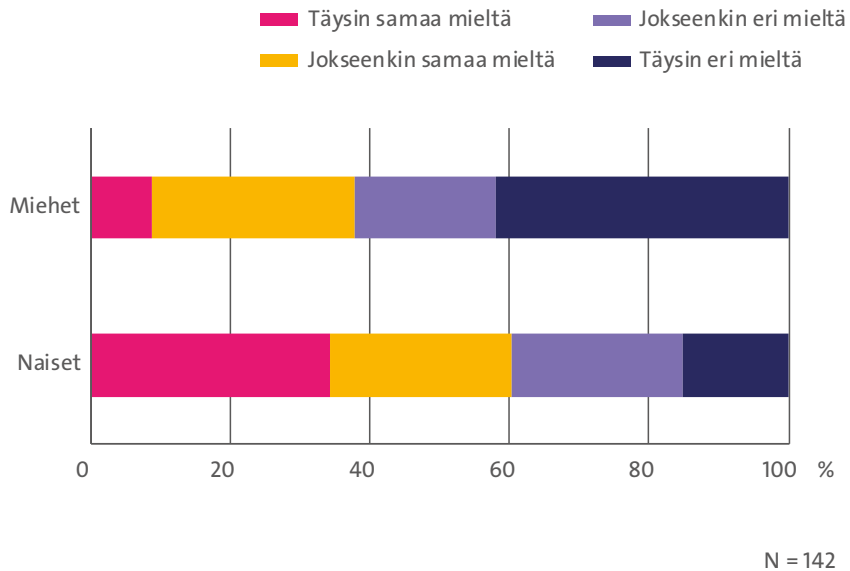
Kuvio 2. Oppimateriaalin sukupuolistereotyyppisyys. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Oppilaitoksen oppimateriaaleissa esiintyy sukupuolistereotyyppiä eli oletuksia siitä, että naisten/tyttöjen ja miesten/poikien tulee olla tietynlaisia?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

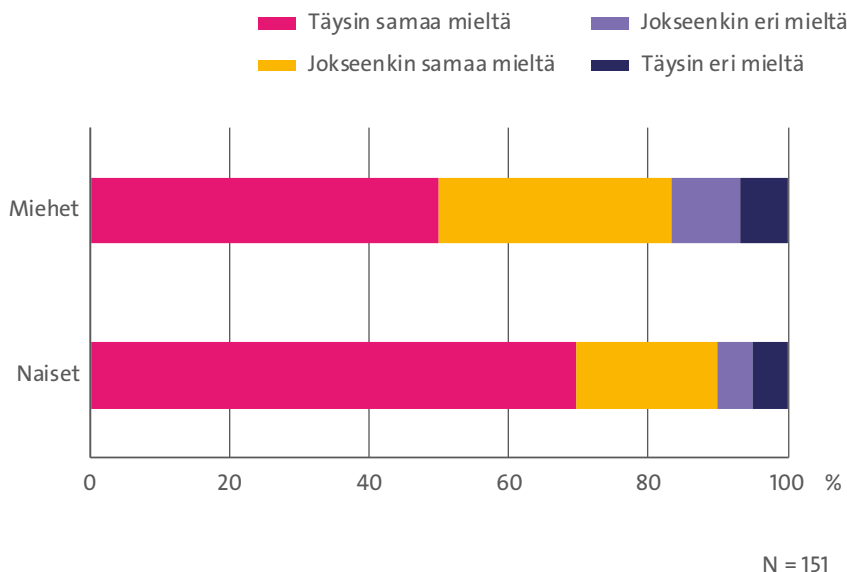
Sukupuolittuneita koulutusvalintoja voidaan pyrkiä vähentämään kannustamalla nuoria valitsemaan sukupuolelleen epätyypillisiä koulutusaloja. Noin 40 prosenttia opiskelijoista olivat niin koulun henkilöstö (kuvio 3) kuin vanhemmat (kuvio 4) kannustaneet tutustumaan aloihin ja ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuolta olevia. Vanhemmat olivat tukeneet naisia enemmän kuin miehiä tutustumaan sukupuolelleen ei-tyypilliseen ammattiin (60 % vs. 40 %). Muutoin tukemisessa ei juuri ollut eroja sukupuolten välillä, naisista tosin suurempi osa oli täysin samaa mieltä väitteen kanssa. Kouluissa olisi tämän perusteella tilaa kannustaa nuoria enemmän tutustumaan ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuolta olevia ja valitsemaan niitä. Kaveripiireissä molempia sukupuolia oli tuettu valitsemaan oman kiinnostuksen mukaisen ammatin, vaikka siinä olisi vähemmän omaa sukupuolta olevia (kuvio 5). Yli 80 prosenttia oli täysin samaa mieltä tai jokseenkin samaa mieltä. Tyttöjä oli ystäväpiirissä tuettu hieman enemmän kuin poikia. Palaamme kannustamisen mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin myöhemmin, kun käsittelemme tasa-arvoa työpaikoilla. (Ks. Aapola-Kari tässä teoksessa.)

Kuvio 3. Oppilaitoksen henkilökunnalta saatu kannustus hakeutua ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuolta olevia. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Opettajat, opinto-ohjaajat ja muu henkilöstö ovat kannustaneet minua tutustumaan aloihin ja ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuoltani olevia?”
Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

Kuvio 4. Vanhemmilta saatu kannustus hakeutua ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuolta olevia. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Vanhempani ovat kannustaneet minua tutustumaan aloihin ja ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuoltani olevia?”
Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

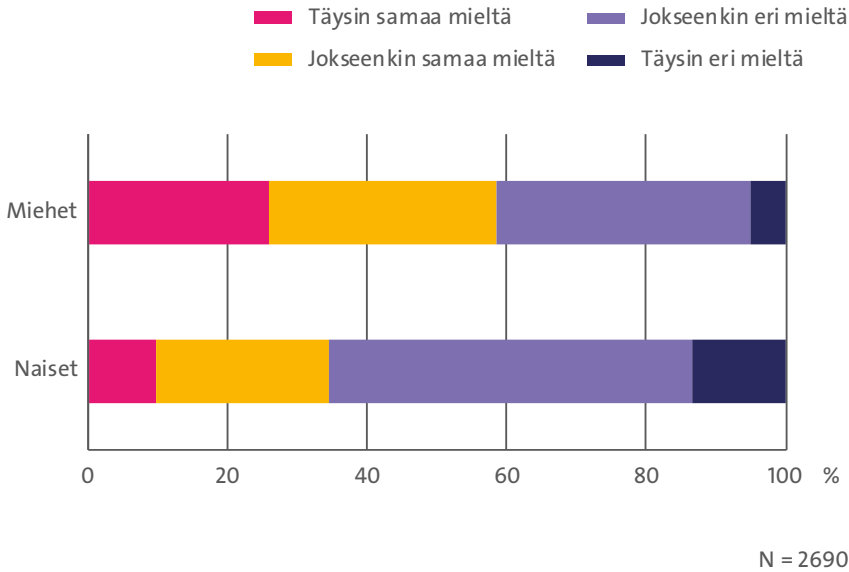
Kuvio 5. Kaverilta saatu tuki hakeutua ammatteihin, joissa työskentelee vähemmän omaa sukupuolta olevia. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Kaverini ovat tukeneet minua valitsemaan oman kiinnostukseni mukaisen alan ja ammatin, vaikka siellä olisi vähemmän omaa sukupuolta olevia?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

Tasa-arvo työelämässä

Miehillä ja naisilla erilainen käsitys naisten asemasta työmarkkinoilla

Yleiskuvaa hyvin havainnollistava kysymys tasa-arvobarometrissa on, millaiseksi vastaajat kokevat miesten ja naisten aseman suomalaisilla työpaikoilla. Miesten ja naisten näkemykset naisten asemasta työmarkkinoilla poikkeavat toisistaan, kun tarkastellaan vastauksia väittämään ”Naisten mahdollisuudet työelämässä ovat yhtä hyvät kuin miesten”. Kuvioista 6 nähdään, että hieman alle 60 prosenttia miehistä on väittämän kanssa täysin tai jokseenkin samaa mieltä, kun taas naisista vain vajaa 35 prosenttia on täysin tai jokseenkin samaa mieltä. Yleiskuva tasa-arvosta tasa-arvobarometrin mukaan Suomessa ja työpaikoilla ei riipu siitä, onko vastaaja nais- tai miesenemmistöisessä työpaikassa tai julkisella tai yksityisellä sektorilla töissä.

Kuvio 6. Naisten mahdollisuudet työelämässä. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Naisten mahdollisuudet työelämässä ovat yhtä hyvät kuin miesten?”
Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017.

Seuraavaksi siirrymme tutkimaan, miten miesten ja naisten mahdollisuudet työelämässä poikkeavat toisistaan.

Naiset kokevat haittaa sukupuolestaan erityisesti miesenemmistöisillä työpaikoilla

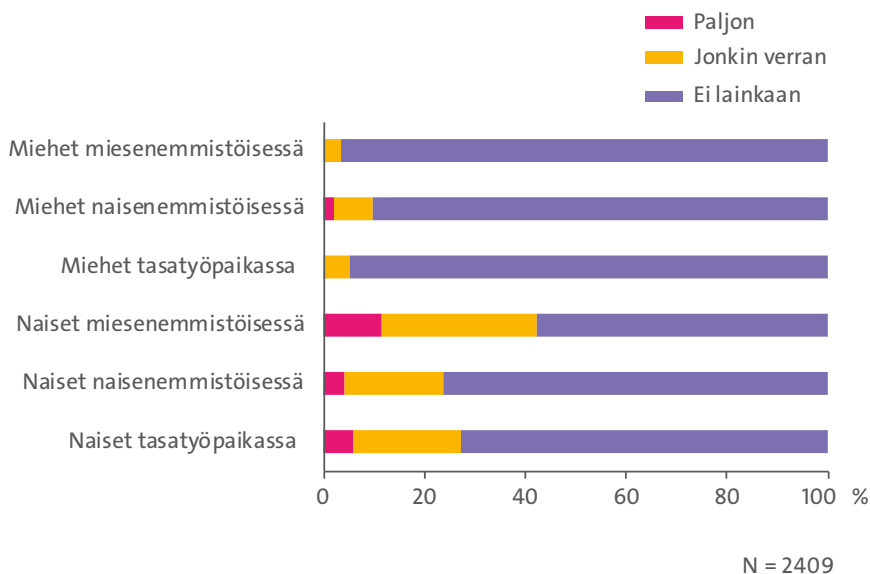
Tässä kappaleessa tarkastelemme, miten tasa-arvo toteutuu työpaikalla, ja kuinka vastaajat kokevat sukupuolensa vaikuttavan työuraansa. Aloitamme tarkastelemalla koetua sukupuolen vaikutusta uralla etenemiseen. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että naiset ylenevät miehiä harvemmin (Kauhanen & Napari 2015; Kauhanen 2017). Tämä selittyy osin esimerkiksi eroilla urakatkoissa, mutta monien työuriin vaikuttavien seikkojen huomioimisen jälkeenkin sukupuoli vaikuttaa työuralla etenemiseen.

Kuviosta 7 nähdään, että miehistä suurin osa (95 %) on sitä mieltä, ettei nykyisessä työssä ole lainkaan haittaa sukupuolesta uralla etenemisessä. Naisista viisi prosenttia kokee, että sukupuolesta on paljon haittaa ja noin joka viides kokee siitä olevan ainakin jonkin verran haittaa. Yksityisellä sektorilla ja miesenemmistöisellä työpaikalla naiset kokevat useammin sukupuolestaan olevan haittaa ainakin jonkin verran uralla etenemisessä (31 % ja 42 %).

Nämä tulokset kertovat työmarkkinoiden eriytymisen purkamisen haasteista: miesenemmistöisille aloille hakeutuvat naiset kokevat sukupuolestaan olevan haittaa uralla etenemisessä enemmän kuin naisenenemmistöisille aloille hakeutuvat naiset. Naisten kannustaminen hakeutumaan miesenemmistöisille aloille ei riitä purkamaan työmarkkinoiden eriytymistä, mikäli naiset kohtaavat näillä aloilla esteitä uralla ete-

nemisessä. Kannustus ei välttämättä riitä, jos valinnasta koituu enemmän haittaa kuin sukupuolelle tyypillisemmistä valinnoista. Sukupuolesta aiheutuvia uralla etenemisen esteitä tulee siis pyrkiä purkamaan.

Aiempi tutkimus on osoittanut, että sukupuolen mukaista syrjintää rekrytoinnissa kokevat erityisesti naiset miesenemmistöisillä aloilla ja miehet naisenemmistöisillä aloilla (Riach & Rich 2002; Rich 2014). Eroihin työssä etenemisessä voi vaikuttaa myös se, minkälaisia työtehtäviä miehille ja naisille tarjotaan ja minkälaisia tehtäviä he ottavat vastaan. Babcock ym. (2017) osoittavat, että naisille tarjotaan ja he ottavat miehiä useammin vastaan työtehtäviä, jotka eivät edesauta työssä etenemisessä. Tämänkin tuloksen taustalla on uskomus siitä, että naisten tulisi hyväksyä tällaisia tehtäviä useammin kuin miesten.

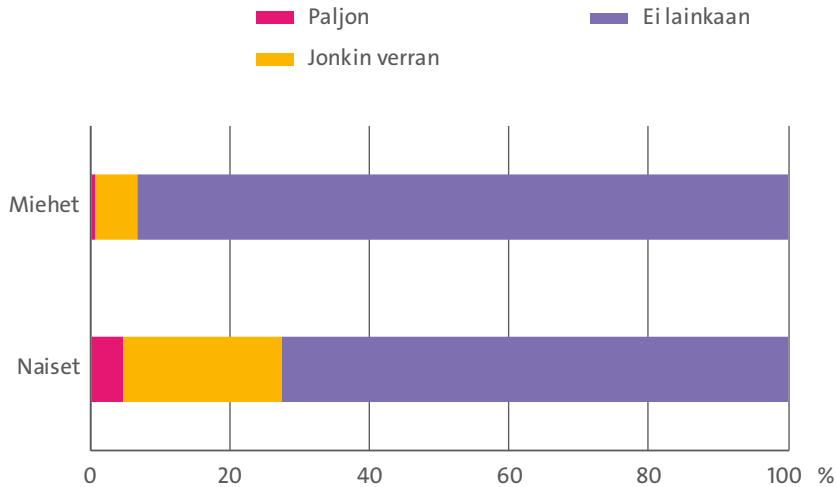

Kuvio 7. Sukupuolesta koitua haitta uralla. Kuvassa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko sinulla nykyisessä työssäsi (palkansaajat) haittaa sukupuolestasi uralla etenemisen suhteen?”
Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017.

Yksi selitys sille, että naiset ylenevät miehiä harvemmin on se, että naisten työpanosta ei arvosteta samalla tavalla kuin miesten. Esimerkiksi Pekkarinen & Vartiainen (2006) havaitsivat Suomen metalliteollisuudessa, että naisten täytyy olla miehiä tuottavampia, jotta he etenevät vaativampiin tehtäviin. Azmat & Ferrer (2016) kuitenkin osoittivat juristeja koskevassa tutkimuksessaan, että sukupuolten välillä ei ollut eroja työuralla etenemisessä, kun huomioitiin työssä menestyminen mitattuna laskutetuilla tunneilla. Työpanosten erilaista arvostamista voidaan tasa-arvobarometrin avulla arvioida hyödyntämällä kysymystä, joka käsittelee kokemusta ammattitaidon arvostuksesta.

Kuviosta 8 nähdään, että naiset kokevat miehiä useammin sukupuolestaan olevan haittaa ammattitaidon arvostuksessa nykyisessä työpaikassaan. Vajaa viisi prosenttia naisista koki, että sukupuolesta on paljon haittaa ja 23 prosenttia koki, että siitä on

jonkin verran haittaa. Miesenemmistöisellä alalla olevat naiset kokivat näin useammin (10 % ja 35 %). Sektorilla ei ollut suurta merkitystä. Miehistä reilu kuusi prosenttia koki, että sukupuolesta on paljon tai jonkin verran haittaa. Nämä tulokset ovat yhdenmukaisia sukupuolisyrijintää rekrytoinneissa käsittelevien tutkimusten kanssa, joissa havaitaan, että naisia ei kohdella samalla tavalla kuin miehiä miesenemmistöisissä tehtävissä (Riach & Rich 2002; Rich 2014).

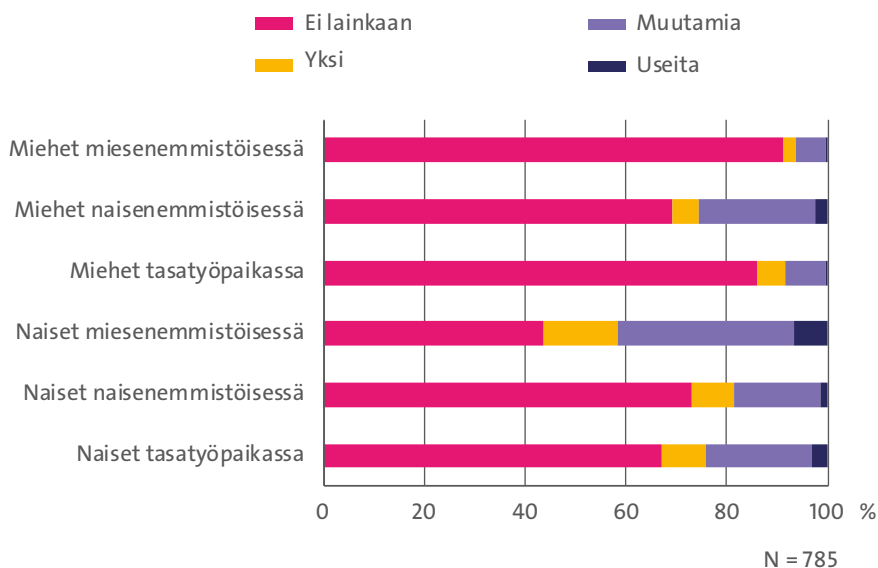
N = 2427

Kuvio 8. Sukupuolesta koitua haitta ammatin arvostuksessa. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko sinulla nykyisessä työssäsi (palkansaajat) haittaa sukupuolestasi ammatin arvostuksessa?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

Työpanoksen arvostusta voidaan arvioida myös hyödyntämällä tasa-arvobarometrin kysymystä, jossa kysytään yliolkaista suhtautumisesta puheisiin tai ehdotuksiin. Kuvio 9 nähdään, että naisista noin neljännes koki vähintäänkin yhden henkilön suhtautuneen hänen puheisiinsa tai ehdotuksiinsa sukupuolensa vuoksi yliolkaisesti työpaikalla, kun taas miehistä vajaalla 10 prosentilla oli vastaava tilanne. Eniten yliolkaista suhtautumista kohtaavat naiset, jotka työskentelevät miesenemmistöisellä työpaikalla; vastaajista vain 40 prosenttia ei ollut kohdannut lainkaan yliolkaista suhtautumista. Yli 95 prosenttia naisista vastasi, että heihin yliolkaisesti suhtautunut oli sukupuoleltaan mies.¹

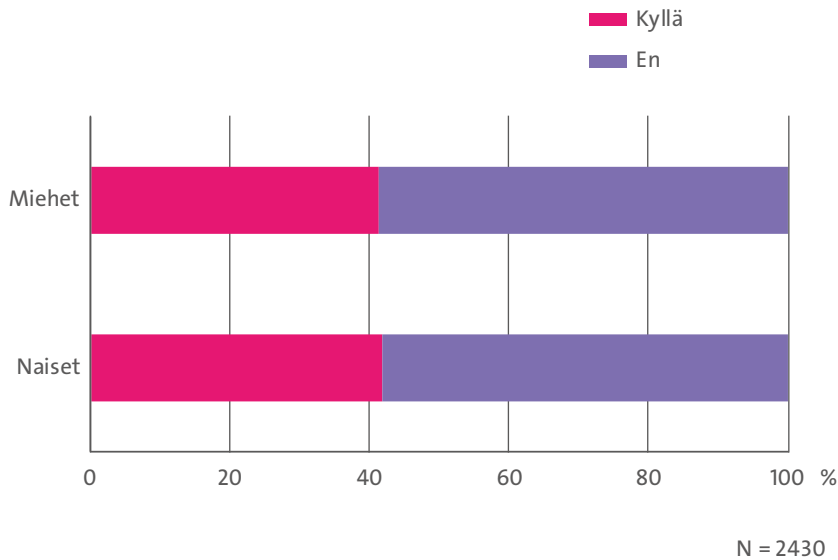
¹ Vain vuonna 2017 kysyttiin sukupuolta. 110 naista vastasi miehen suhtautuneen yliolkaisesti, 4 vastaavasti naisen suhtautuneen näin. 20 naisista vastasi sekä miehen että naisen suhtautuneen yliolkaisesti.

Kuvio 9. Sukupuolesta johtuva yliolkainen suhtautuminen työpaikalla. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko työpaikallasi henkilöitä, jotka suhtautuvat sukupuolesi vuoksi ainakin joskus yliolkaisesti tai vähättelevästi puheisiisi tai ehdotuksisi?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

Seuraavaksi tarkastelemme, miten työpaikoilla kannustetaan etenemään uralla. Kuvioista 10 nähdään, että naisia ja miehiä kannustetaan yhtä paljon työpaikoilla, niin sektorista kuin työpaikan sukupuolisuhteesta riippumatta. Reilua 40 prosenttia vastaajista esimies tai joku muu työpaikalla johtavassa asemassa oleva henkilö oli kannustanut hakeutumaan vaativampiin tehtäviin viiden viime vuoden aikana. Vaikka naiset kokevat useammin, ettei heitä arvosteta sukupuolensa takia ja että heidän sukupuolestaan on haittaa uralla etenemisessä, niin tästä huolimatta vastausten perusteella sekä miehiä ja naisia oli kuitenkin yhtäläisesti kannustettu etenemään urallaan. Tässä on siis selkeä ristiriita arvostuksen ja kannustuksen välillä. Yksi mahdollinen selitys on se, että naiset kohtaavat implisiittistä syrjintää (Bertrand ym. 2005). Tällä tarkoitetaan syrjintää, josta syrjijä ei ole itse tietoinen. Asenteet ja uskomukset saattavat vaikuttaa esimerkiksi työsuoritusarviointiin, vaikka arvioitsija ei tästä olisi itse tietoinen. Tämä tarjoaisi yhden selityksen sille, että naisia kannustetaan etenemään urallaan, mutta he kuitenkin kokevat, ettei heidän työpanostaan arvosteta samalla tavalla kuin miesten.

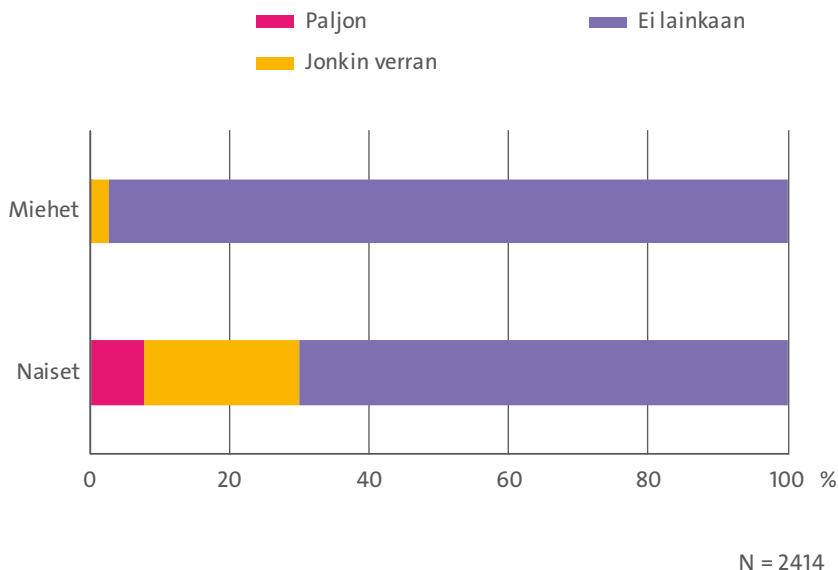

Kuvio 10. Kannustus vaativampiin tehtäviin. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko esimiehesi tai joku muu työpaikallasi johtavassa asemassa oleva henkilö kannustanut sinua hakeutumaan vaativampiin tehtäviin viimeisten viiden vuoden aikana?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

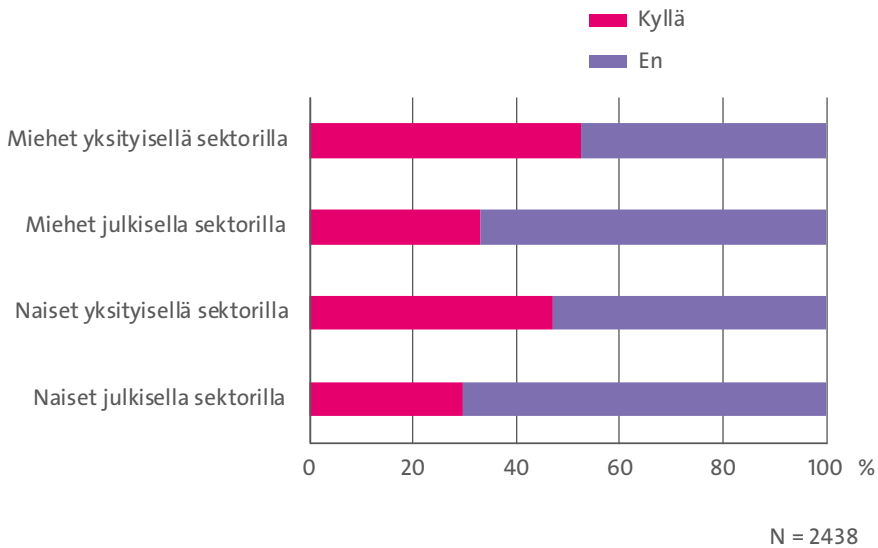
Seuraavaksi tarkastelemme, miten vastaajat kokevat sukupuolensa vaikuttavan palkkaukseensa. Kuvioista 11 nähdään, että naisista 30 prosenttia kokee sukupuolestaan olevan haittaa palkkauksessa nykyisessä työssä ainakin jonkin verran, vastaavan luvun ollessa miehille vain noin kolme prosenttia. Sukupuoltaan haittana palkkaukselle pitävät etenkin naiset, jotka ovat töissä miesenemmistöisessä työpaikassa tai yksityisellä sektorilla (noin 40 %). Jälleen nähdään, että miesenemmistöiselle alalle hakeutuvat naiset kokevat kohtaavansa enemmän haittaa sukupuolestaan kuin naisenenemmistöisillä aloilla työskentelevät.

Nämä tulokset ovat ristiriidassa aiempien tutkimustulosten kanssa, jotka ovat osoittaneet, että sukupuolten palkkaerot ovat suurempia naisenenemmistöisissä tehtävissä (esim. Korkeamäki & Kyrrä 2006; Ludsteck 2014). Ero saattaa myös selittyä sillä, että tasa-arvobarometrin kysymys kuvaa eri ilmiötä kuin sukupuolten palkkaeroja tietyissä tehtävissä.

Kuvio 11. Sukupuolesta koitua haitta palkkauksessa. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko sinulla nykyisessä työssäsi (palkansaajat) haittaa sukupuolestasi palkkauksessa?”
Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

Palkankorotukset ovat merkittävä osa palkkakehitystä ja yksi selitys sille, miksi miehillä on korkeampi palkkataso kuin naisilla samassa työtehtävässä on että he neuvottelevat palkoistaan eri tavoin. On ehdotettu, että miehet neuvottelevat palkat työsuhteen alkaessa korkeammiksi (Babcock & Laschever 2009) ja ovat alttiimpia aloittamaan uusia neuvotteluita (Small ym. 2007). Kuvioista 12 nähdään, että naiset kokonaisuudessaan ovat viiden viime vuoden aikana pyytäneet harvemmin palkankorotusta kuin miehet (39 % vrt. 48 %). Mutta yksityisellä sektorilla sekä naiset (47 %) että miehet (53 %) pyytävät palkankorotuksia useammin kuin julkisella sektorilla (30 % ja 33 %). Myös naisenemmistöisillä aloilla sekä miehet (38 %) että naiset (32 %) pyytävät harvemmin palkankorotuksia kuin miesenemmistöisillä aloilla (52 % ja 56 %). Näiden vastausten perusteella erot sukupuolten välillä johtuvat pääosin heidän sijoittautumisestaan eri sektoreille ja työpaikoille, eikä niinkään sukupuolten välisistä eroista samalla sektorilla. Kun sektori ja työpaikan miesenemmistöisyys huomioidaan, ei naisten ja miesten välillä ole tilastollisesti merkitsevää eroa palkankorotuksen pyytämisessä. Nämä vastaukset eivät siis tue sitä argumenttia, että miehet pyytäisivät useammin palkankorotusta samassa työpaikassa ja -tehtävässä. Ero johtuu näiden vastausten valossa suureksi osaksi sijoittautumisesta eri sektoreille ja alan käytännöistä. Tämäkin sisältää valikoitumista, eli todennäköisesti kaikista neuvottelualttiimmat naiset ovat valikoituneet miesenemmistöisille aloille ja/tai yksityiselle sektorille, joissa heidän osuutensa on pieni. Tuore tutkimus Australiasta päättyy myös siihen, että miesten ja naisten välillä ei ole eroa palkoista neuvottelemisessä (Artz ym. 2018).

Kuvio 12. Palkankorotuksen ehdottaminen itselleen. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Oletko viimeisten viiden vuoden aikana ehdottanut palkankorotusta itsellesi?”
Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

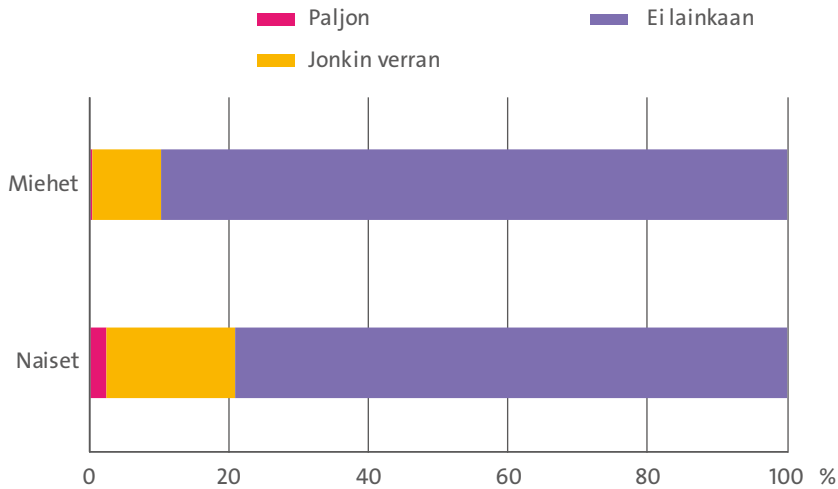
Naiset kokevat haittaa sukupuolestaan työn ja perheen yhteensovittamisessa miehiä useammin

Tutkimusten mukaan sukupuolierot perhevapaiden käytössä ja kotitalouksien sisäisessä työnjaossa ovat merkittävimpiä tekijöitä työurissa esiintyvien sukupuolierojen taustalla (ks esim. Kauhanen 2017). Tästä syystä tärkeä kysymys on, miten lapset ja perhe vaikuttavat uraan ja kokevatko naiset perhe-elämän sovittamisen haastavampana kuin miehet. Vastaajia tasa-arvobarometrissa perhe-elämän ja muiden elämänaluiden yhteensovittamiseen oli noin tuhat.

Kuviosta 13 nähdään, että naiset kokevat miehiä useammin nykyisessä työssään olevan haittaa sukupuolestaan työn ja perheen yhteensovittamisessa.² Joka viides nainen koki sukupuolestaan olevan haittaa ainakin jonkin verran, miehistä taas joka kymmenes koki niin.

Viimeaikaiset tutkimukset ovat korostaneet työn ja perheen yhteensovittamisen merkitystä sukupuolten väliselle palkkaerolle. Goldin (2014) on osoittanut, että tietyissä ammateissa työtuntien ja ansioiden välillä on hyvin epälineaarinen yhteys. Se näkyy siten, että lyhyempiä tai joustavampia työtunteja tekevillä ansiot ovat huomattavasti pienempiä. Hoivavastuun epätasainen jakautuminen johtaa siihen, että naisilla on miehiä useammin tarve tehdä lyhyempiä tai joustavampia työtunteja, mikä puolestaan näkyy merkittävänä palkkaerona tietyissä ammateissa.

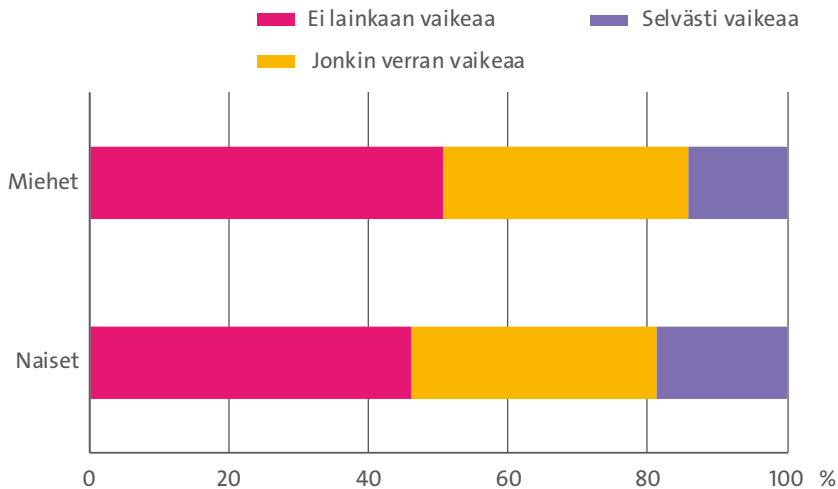
2 Vastaajia 774 vuonna 2017.

N = 774

Kuvio 13. Sukupuolesta koitua haitta työn ja perheen yhteensovittamisessa. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko sinulla nykyisessä työssäsi (palkansaaajat) haittaa sukupuolesta si työn ja perheen yhteensovittamisessa (esim. perhevapaalle jääminen, omaisen hoitoon liittyvät työaikajärjestelyt)?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017

N = 1024

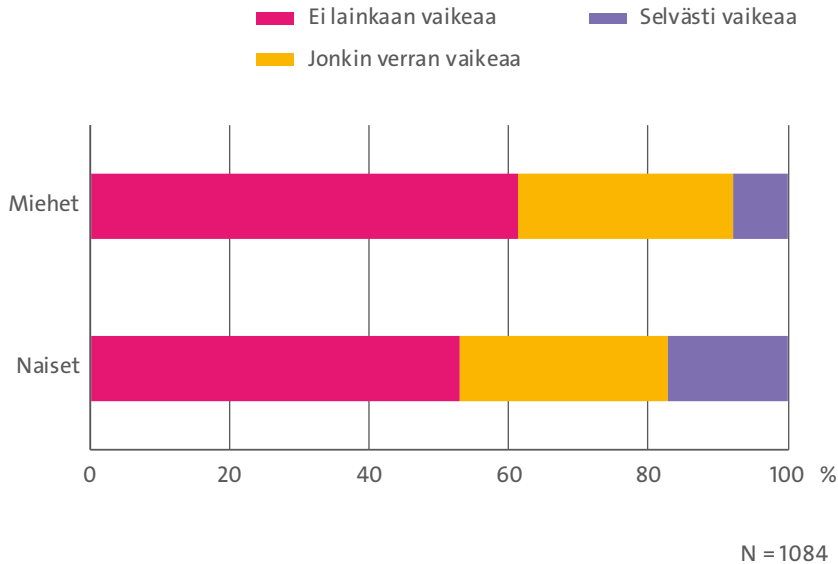
Kuvio 14. Perhesyyt ja työajat. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko sinulle perhesyiden takia vaikeaa olla tarvittaessa myöhään tai viikonloppuisin töissä?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

Työn ja perheen yhteensovittamista voidaan tarkastella myös seuraavien, yksityiskohtaisempien kysymysten kautta. Kuvioista 14 nähdään, että miesten ja naisten välil-

lä ei ole suurta eroa siinä, kuinka vaikeaksi he kokevat perhesyiden takia jäädä töihin tarvittaessa myöhään tai viikonloppuisin. Molemmat sukupuolet kokivat perhesyiden takia töihin jäämisen melkein yhtä vaikeaksi (miehistä 51 % ja naisista 46 % koki, ettei ollut lainkaan vaikeaa), myös vertailtaessa eri sektoreita.

Kuviosta 15 nähdään, että naiset kuitenkin kokivat perhesyiden takia haastavammaksi lähteä yön yli kestäväälle työmatkalla. Naisista 17 prosenttia koki sen selvästi vaikeaksi vastaavan osuuden ollessa miehille seitsemän prosenttia. Sektorilla tai työpaikan sukupuolirakenteella ei ollut yhtä suurta vaikutusta naisten tai miesten vastuksiin kuin aiemmissa kysymyksissä.

Kuvio 15. Työmatkat ja perhe. Kuviossa on esitetty vastausten jakauma kysymykseen ”Onko sinulle perhesyiden takia vaikeaa lähteä yön yli kestäväälle työmatkalle tai kurssille?”

Lähde: Tasa-arvobarometri 2008, 2012 ja 2017

Aiemman tutkimuksen mukaan sukupuolierot työn ja perheen yhteensovittamisessa ovat merkittävimpiä tekijöitä työurissa esiintyvien sukupuolen mukaisten erojen taustalla. Tästä syystä tätä aihepiiriä olisikin hyvä tarkastella yksityiskohtaisemmin tasa-arvobarometrissa.

Johtopäätelmät

Miesten ja naisten sijoittuminen erilaisiin tehtäviin työmarkkinoilla on merkittävimpiä tasa-arvo-ongelmia suomalaisilla työmarkkinoilla. Eriytyminen kaventaa miesten ja naisten valintamahdollisuuksia koulutuksessa ja työmarkkinoilla, kasvattaa palkkaeroja ja ylläpitää sukupuolisterotypioita. Tässä artikkelissa käsitelimme tasa-arvobarometrin valossa työmarkkinoiden eriytymistä sukupuolittain ja sen taustalla vaikuttavia tekijöitä.

Sukupuolten eriytyminen eri aloille alkaa jo opiskeluvaiheessa; naiset valitsevat naisennemistöisiä aloja ja miehet miesennemistöisiä. Tämä ongelma on Suomessa tunnistettu, ja reilua puolta sekä nais- että miesopiskelijoista oli tuettu valitsemaan opiskeluala oman kiinnostuksen perusteella, vaikka se ei olisikaan oman sukupuolen mukainen ala. Kuitenkin oppimateriaalit ylläpitävät käsityksiä perinteisistä sukupuolirooleista.

Työmarkkinoiden eriytyminen näkyy siinä, että suurin osa naisista valitsee kuitenkin naisennemistöisen alan tai työpaikan ja monet työssäkäyvistä naisvastaajista ovat naisennemistöisellä työpaikalla ja julkisella sektorilla töissä.

Naiset kokevat sukupuolestaan olevan haittaa uralla etenemisessä, erityisesti miesennemistöisillä aloilla. He kokevat myös, että heihin suhtaudutaan yliolkaismmin ja että heidän ammattitaitoaan ei arvosteta sukupuolen takia. Samaan aikaan naisia kannustetaan hakeutumaan vaativampiin tehtäviin yhtä usein kuin miehiä.

Naisia siis kannustetaan sukupuolelle epätyypillisiin koulutuslavalintoihin ja heitä kannustetaan hakeutumaan vaativampiin tehtäviin työmarkkinoilla. Kannustus ei kuitenkaan yksin riitä ratkaisemaan työmarkkinoiden eriytymistä, sillä miesennemistöisille aloille hakeutuneet naiset kokevat sukupuolestaan olevan useammin haittaa työelämässä kuin naisennemistöisille aloille hakeutuneet. Tämä muodostaa siis esteen naisten hakeutumiselle miesennemistöisille aloille.

Miesten osalta tilanne on toisenlainen. Miehet eivät koe sukupuolestaan olevan haittaa naisennemistöisilläkään aloilla. Miesten hakeutumista miesennemistöisiin töihin ei siis voi selittää sukupuolesta aiheutuvalla haitalla, vaan taustalla on oltava muita syitä.

Työmarkkinoiden eriytymisen purkaminen edellyttää sitä, että sukupuolelle epätyypillisten valintojen tekemisestä koituvia haittoja pystytään vähentämään. Pelkkä kannustus ei riitä, jos sukupuolelle epätyypillisistä valinnoista koituu merkittävää haittaa.

Lähteet

Albæk, Karsten & Larsen, Mona & Thomsen, Lars (2017): Segregation and gender wage gaps in the private and the public sectors: An analysis of danish linked employer-employee data, 2002-2012. *Empirical Economics*, 53(2), 779–802.

Artz, Benjamin & Goodall, Amanda H. & Oswald, Andrew J (2018): Do women ask? *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 57(4), 611–636.

Asplund, Rita & Laine, Pekka & Lilja, Reija & Napari, Sami & Savaja, Eija & Suoniemi, Ilpo, ym. (2008): Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot-hankkeen loppuraportti. Sosiaali ja terveysministeriö. Selvityksiä 2008:26.

Azmat, Ghazala & Ferrer, Rosa. (2016): Gender gaps in performance: Evidence from young lawyers. *Journal of Political Economy*, Forthcoming.

Babcock, Linda & Laschever, Sara (2009): *Women don't ask: Negotiation and the gender divide*. Princeton University Press.

- Babcock, Linda & Recalde, Maria P. & Vesterlund, Lise & Weingart, Laurie (2017): Gender differences in accepting and receiving requests for tasks with low promotability. *American Economic Review*, 107(3), 714–747.
- Bertrand, Marianne & Chugh, Dolly & Mullainathan, Sendhil (2005): Implicit discrimination. *American Economic Review*, 95(2), 94–98.
- Bertrand, Marianne & Goldin, Claudia & Katz, Lawrence F (2010): Dynamics of the gender gap for young professionals in the financial and corporate sectors. *American Economic Journal: Applied Economics*, 2(3), 228–255.
- Charles, Kerwin Kofi & Guryan, Jonathan & Pan, Jessica (2018): The effects of sexism on american women: The role of norms vs. Discrimination. *Becker Friedman Institute Working Paper No. 2018–56*.
- Council of the European Union (2018): Council of Europe gender equality strategy 2018–2023.
- European Commission (2018): Report on equality between women and men in the EU 2018
- Goldin, Claudia (2014): A grand gender convergence: Its last chapter. *American Economic Review*, 104(4), 1091–1119.
- Kauhanen, Antti (2017): Gender differences in corporate hierarchies. *IZA World of Labor*, 2017: 358.
- Kauhanen, Antti & Napari, Sami (2015): Gender differences in careers. *Annals of Economics and Statistics*, JANUARY/JUNE 2015(117/118), 61–88.
- Korkeamäki, Ossi & Kyyrä, Tomi (2006): A gender wage gap decomposition for matched employer-employee data. *Labour Economics*, 13(5), 611–638.
- Kunze, Astrid (2015): The family gap in career progression. *Teoksessa Research in labor economics: Gender convergence in the labor market* (41, s. 115–142). Emerald Group Publishing Limited.
- Ludsteck, Johannes (2014): The impact of segregation and sorting on the gender wage gap: Evidence from German linked longitudinal employer-employee data. *Industrial and Labor Relations Review*, 67(2), 362–394.
- Meyersson Milgrom Eva M. & Petersen, Trond & Snartland, Vemund (2001): Equal pay for equal work? Evidence from Sweden and a comparison with Norway and the U.S. *Scandinavian Journal of Economics*, 103(4), 559–583.
- Murto, Virve & Vieno, Atte & Inkinen, Alina & Reinikainen, Rasmus & Saari, Juhani (2018): Toisen asteen ammatillisten koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja nuorten epätyypilliset valinnat. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. Policy Brief 18/2018*.
- Mähönen, Erno (2017): Työolobarometri. Ennakkotiedot, syyskuu 2016. TEM raportteja 10/2017.
- Pekkarinen, Tuomas & Vartiainen, Juhana (2006): Gender differences in promotion on a job ladder: Evidence from Finnish metalworkers. *Industrial & Labor Relations Review*, 59(2), 285–301.
- Reskin, Barbara F. & Bielby, Denise D (2005): A sociological perspective on gender and career outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 71–86.
- Riach, Peter A. & Rich, Judith (2002): Field experiments of discrimination in the market place. *Economic Journal*, 112(483), 480–518.
- Rich, Judith (2014): What do field experiments of discrimination in markets tell us? A meta analysis of studies conducted since 2000. *IZA Discussion Papers*, No. 8584.
- Small, Deborah A & Gelfand, Michele & Babcock, Linda & Gettman, Hilary (2007): Who goes to the bargaining table? The influence of gender and framing on the initiation of negotiation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(4), 600–613.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2016): *Samapalkkaisuusohjelma 2016–2019. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:47*.

Suomen virallinen tilasto (SVT). (2016): Ammattikorkeakoulukoulutus Viitattu 24.8.2018, http://www.stat.fi/til/akop/2015/akop_2015_2016-04-19_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT). (2018): Toimiala, työnantajasektori ja työpaikat 2016, 1. Vuoden 2016 työllisten, työllisten naisten ja työllisten miesten kymmenen yleisintä ammattiryhmää verrattuna vuoteen 2011. Viitattu Viitattu 5.2.2019, http://www.stat.fi/til/tyokay/2016/04/tyokay_2016_04_2018-11-02_kat_001_fi.html

Teräsaho, Mia & Keski-Petäjä, Miina (2016): Nuorten toiveammatit sukupuolen mukaan eriytyneitä. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.), Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016.

KOTITÖIDEN JA YHTEISTEN KULUJEN JAKAMINEN TYYTYVÄISYYDEN TAI RISTIRIITOJEN LÄHTEENÄ PARISUHTEISSA

Johanna Närvi ja Minna Salmi

- Säännöllisesti toistuvien kotitaloustöiden kokonaisvastuu on parisuhteissa yhä usein naisella. Miehet kertoivat tasaisesti jaetusta vastuusta naisia useammin.
- Työssäkäyvien naisten parisuhteissa kotitaloustyöt jaettiin tasaisemmin kuin silloin, jos nainen ei käynyt ansiotyössä. Miesten työssäkäynnillä ei ollut kotitöiden jaon kannalta merkitystä.
- Vastuu kotitaloustöistä painottui naiselle, jos mies ajatteli miesten olevan ensisijaisesti vastuussa perheen toimeentulosta.
- Kahden vanhemman lapsiperheissä kokonaisvastuu kotitaloustöistä oli useammin naisella kuin alle 45-vuotiaiden lapsettomien parisuhteissa.
- Lapsiperheissä ajan viettäminen lasten kanssa, muun muassa keskusteleminen, leikkiminen, taitojen opettaminen tai iltasatujen lukeminen, oli tasaisimmin äidin ja isän kesken jaettu vastuu, ja tätä vastuuta jaettiin kaikentyyppisissä perheissä yhtä usein. Alle seitsemänvuotiaiden lasten hoidosta sen sijaan oli vastuussa varsin usein äiti, etenkin yksilapsisissa perheissä sekä silloin, kun nainen ei käynyt ansiotyössä.
- Naiset kokivat miehiä useammin olevansa liikaa vastuussa kotitöistä, erityisesti silloin, kun heillä oli päävastuu kotitaloustöiden kokonaisuudesta ja kun he kävivät ansiotyössä. Vastaavassa tilanteessa myös erimielisyydet kotitöiden jakamisesta olivat yleisimpiä, joskin erimielisyyksiä oli harvoin paljon.
- Kotitaloustöitä tasaisesti jakavat kertoivat muita useammin hyvästä suhteesta puolisoonsa.
- Kotitalouden yhteiset asumis- ja ruokakustannukset jaettiin useimmiten puoliksi. Näin toimittiin usein silloinkin, kun toisella puolisoilla oli suuremmat tulot. Jos vastuut menoista eriytyivät, miehet vastasivat useammin asuuskustannuksista, naiset ruokakustannuksista.

- Lapsiperheissä kulut jaettiin muita useammin puolisoiden tulojen mukaisessa suhteessa.
- Eri tavoin yhdessä maksaminen oli suosituin tapa jakaa kokonaisvastuu kotitalouden yhteisistä menoista, seuraavaksi yleisimmin maksuvastuu painotui miehelle.
- Sekä miehet että naiset olivat useimmiten erittäin tyytyväisiä kotitalouden yhteisten menojen jakamiseen, ja erimielisyyksiä rahankäytöstä oli harvoin paljon. Tyytyväisimpiä ja sopuisimpia olivat kuitenkin asumis- ja ruokakustannukset jokseenkin tasaisesti puolisoiden kesken jakavat.
- Naiset olivat useammin tyytyväisiä epätasaiseen menojen jakamisen tapaan, jos puolison tulot olivat heidän omia tulojaan suuremmat.

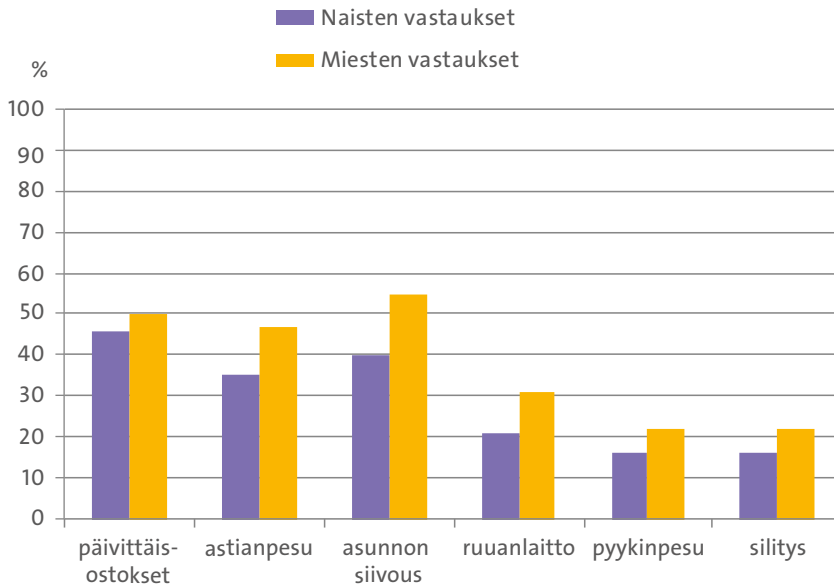
Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme kotitöiden, lastenhoidon ja kotitalouden yhteisten menojen jakamista parisuhteissa. Lisäksi tarkastelemme vastuiden jakamisen tavoista aiheutuvia erimielisyyksiä ja niiden yhteyttä tyytyväisyyteen parisuhteissa.

Kahden ansaitsijan tasa-arvoinen parisuhde on vahva ihanne pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa, myös Suomessa, jossa naisten osallistuminen työmarkkinoille on jo pitkään ollut yhtä laajaa kuin miesten (Leira 2006; Julkunen 2010). Siitä huolimatta vastuu kotitöistä jakautuu parisuhteissa edelleen perinteisten roolien mukaisesti. Naiset käyttävät sekä kotitöihin että lastenhoitoon miehiä enemmän aikaa, joskin miesten, etenkin alle kouluikäisten lasten isien, näihin käyttämä aika on viime vuosikymmeninä lisääntynyt (Pääkkönen & Hanifi 2011). Naisten kokonaistyöaika – ansiotyöhön ja kotitöihin yhteensä kuluva aika – onkin pidempi kuin miehillä, vaikka miehet käyttävät naisia enemmän päivittäistä aikaa ansiotyöhön (mt.). Lisäksi naiset ja miehet usein jakavat erilaiset kotityöt sukupuolittuneella tavalla. Naiset vastaavat useammin kotitaloudesta sekä lastenhoidosta ja muista lapsiin liittyvistä tehtävistä, miehet puolestaan erilaisista huoltotöistä. (Mt.; Attila ym. 2018; Miettinen 2008; Raijas & Wilska 2007.)

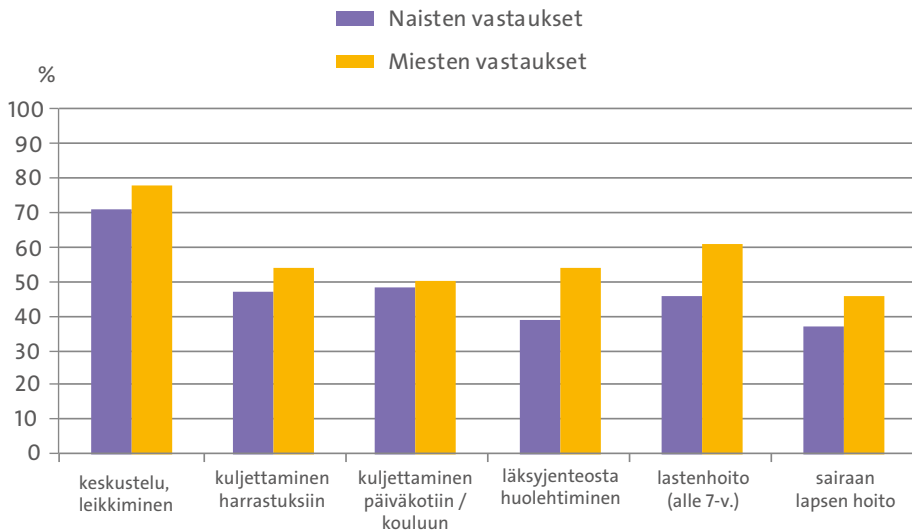
Ensimmäinen tämän artikkelin kiinnostuksen kohde on usein eli päivittäin tai viikoittain toistuvien kotitalousteiden ja lastenhoidon vastuiden jakaminen parisuhteessa ja yhteisessä taloudessa elävien naisten ja miesten kesken. Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan melko monissa kotitalousteissa vain pieni osuus vastaajista arvioi molempien puolisoiden olevan niistä vastuussa yhtä paljon, vaikka niitäkin töitä on, joissa moni on tätä mieltä (kuvio 1).¹ Miehet arvioivat yleensä vastuun jakautuvan tasan useammin kuin naiset. Maaperää erimielisyyksille on.

1 Tasa-arvobarometri 2017 -julkaisun työnjakoa kuvaavissa luvuissa ovat mukana sekä eri että samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa samassa kotitaloudessa elävät vastaajat. Jälkimmäisiä oli 1 081 parisuhteessa elävästä vastaajasta kymmenen.

Kuvio 1. Parisuhteessa ja yhteisessä kotitaloudessa elävien naisten ja miesten arvio siitä, mistä usein toistuvista kotitöistä molemmat puoliset ovat yhtä paljon vastuussa (%).

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017.

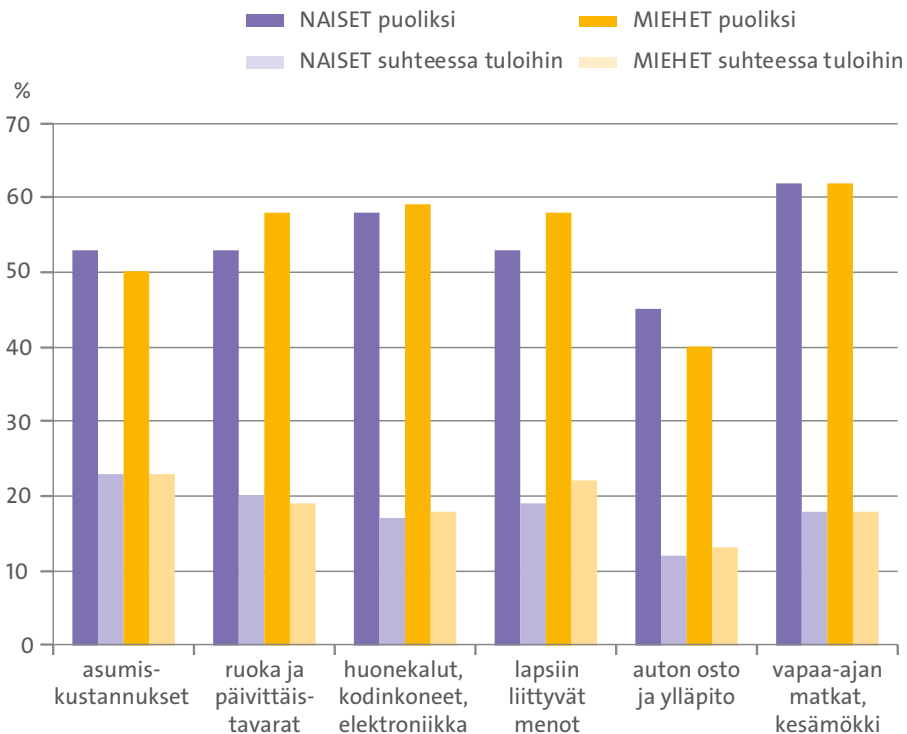
Kuvio 2. Parisuhteessa ja yhteisessä kotitaloudessa elävien naisten ja miesten arvio siitä, mistä lastenhoitoon liittyvistä tehtävistä molemmat puoliset ovat yhtä paljon vastuussa (%).

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017.

Lastenhoitoon liittyvissä tehtävissä arviot vastuun jakautumisesta tasan puolisoitten kesken ovat tasa-arvobarometrin mukaan yleisempiä kuin kotitöissä (kuvio 2), vaikka lapsiperheissä kotitöiden jakamista ei arvioitu sen tasaisemmaksi kuin kaikissa

parisuhteissa. Myös lastenhoitotehtävissä naisten ja miesten arviot vastuun tasaisesta jakautumisesta kuitenkin poikkeavat toisistaan.

Toinen kiinnostuksen kohteemme tässä artikkelissa on yhteisten menojen kattaminen parisuhteissa. Naisilla on keskimäärin pienemmät tulot kuin miehillä, ja suurimmillaan naisten ja miesten tuloerot ovat lapsiperheissä, erityisesti kun nuorin lapsi on alle kolmevuotias (Sauli 2013). Suomalaisissa perheissä yhteisiä menoja rahoitetaan kuitenkin useimmiten jollakin tavalla yhdessä. Silloin kun vastuu menoista eriytyy, miehet maksavat useammin asumiskustannuksia, auton kuluja sekä kodin elektroniikkaa, naiset puolestaan ruokakustannuksia ja lasten hankintoja. (Attila ym. 2018; Raijas & Wilska 2007.) Yhteinen vastuu menojen hoitamisesta voi kuitenkin toteutua monin eri tavoin. Yleisimpiä toimintatapoja lapsiperheiden vanhemmilta kysyttäessä olivat maksamisvastuun siirtäminen sille puolisolle, jolla kulloinkin sattuu olemaan enemmän rahaa, vastuiden jakaminen eri menoista puolisoiden kesken tai euromääräisesti yhtä paljon maksaminen. Menot voidaan myös maksaa yhteiseltä tililtä, puolisoiden erillisiltä tileiltä tai sekä että. (Raijas & Wilska 2007.)

Kuvio 3. Parisuhteessa ja yhteisessä kotitaloudessa elävien naisten ja miesten arvio siitä, missä määrin kotitalouden yhteiset kustannukset jaetaan puolisoiden kesken puoliksi tai suhteessa puolisoiden tuloihin (%).

Lähde: Tasa-arvobarometri 2017.

Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan perheen yhteiset menot jaetaan useimmiten puoliksi, vaikka miehen tulot arvioidaan naisen tuloja suuremmiksi, ja tähän menojen jakamisen tapaan ollaan tyytyväisiä (Attila ym. 2018). Vähintään puolet tasa-arvobarometriin vastanneista naisista ja miehistä sanoo jakavansa kotitalouden yhteiset kulut puoliksi puolisonsa kanssa, lukuunottamatta auton hankinta- ja ylläpitokuluja (kuvio 3). Menojen maksaminen yhdessä mutta suhteessa puolisoiden tuloihin on selvästi menojen puolittamista harvinaisempaa. Näin ilmoittaa toimivansa alle neljännes naisista ja miehistä. Naisten ja miesten vastaukset poikkeavat toisistaan selvästi vähemmän kuin arvioissa päivittäisten kotitöiden jakamisesta tai lasten hoitamisesta.

Siirtymät perhevaiheesta toiseen muuttavat kotitalouden käytössä olevien tulojen määrää ja niiden kohdentamista samoin kuin ajankäyttöä ja vastuuta kotitöistä. Etenkin lapsen syntymä muuttaa puolisoiden välisiä resursseja ja käytäntöjä ja saattaa aiheuttaa erimielisyyksiä ajan ja rahan käytöstä (Raijas 2013; Salmi & Lammi-Taskula 2014; Paajanen 2005). Pikkulapsiperheissä epätasainen työnjako ja puolisoiden väliset tuloerot aiheutuvat erityisesti perhevapaiden käytön epätasaisesta jakautumisesta äitien ja isien kesken: pidempiä perhevapaita ja kotihoidon tukea käyttävät lähes yksinomaan äidit (Salmi & Närvi 2017).

Kolmas kiinnostuksen kohde artikkelissa ovatkin vastuiden jakamisesta aiheutuvat ristiriidat ja vastuunjaon yhteys tyytyväisyyteen parisuhteissa. Naiset ovat useissa tutkimuksissa olleet kotitöiden ja lastenhoidon jakoon tyytymättömpiä kuin miehet (Attila ym. 2018; Lammi-Taskula & Salmi 2014; Raijas & Wilska 2007). Kuitenkin vain joka kymmenes vuoden 2017 tasa-arvobarometriin vastannut nainen kokee usein olevansa liikaa vastuussa kotitöistä (Attila ym. 2018). Erimielisyyksiä puolisoiden välillä syntyy useimmiten juuri kotitöiden jakamisesta, selvästi harvemmin rahankäytöstä tai lastenhoidosta (mt.; Ervasti & Kaittila 2015). Tasa-arvobarometrin mukaan nämä erimielisyyden aiheet ovat olleet jokseenkin yhtä yleisiä koko 2000-luvun ajan (Attila ym. 2018). Aiemman tutkimuksen mukaan myös lapsiperheissä riitely kotitöistä näyttää pysyttelevän vuodesta toiseen samalla tasolla, mutta painottuu pikkulapsivaiheeseen (Salmi & Lammi-Taskula 2014). Erimielisyyksien vakioisuudesta huolimatta selvä enemmistö parisuhteessa elävistä pitää suhdettaan kumppaniinsa erittäin hyvänä, naiset tosin hieman harvemmin kuin miehet (Attila ym. 2018).

Puolisoiden välisen työnjaon käytäntöjä on selitetty eroilla naisten ja miesten taloudellisissa resursseissa ja ajankäytössä sekä sukupuolten välisiä suhteita koskevilla arvoilla ja asenteilla (Vogler 1998; Baxter 1992). Ansiotulojen ja hyvän työmarkkina-aseman ajatellaan tuovan parempituloiselle puolisolalle yhtäältä enemmän valtaa ja vastuuta perheen taloudessa ja toisaalta oikeutuksen pienempään vastuuseen kotitöistä. Työmarkkina-asema ja ansiotyöhön osallistuminen kytkeytyvät myös ajankäyttöön, jolloin kotitöiden ajatellaan jäävän sille puolisolalle, jolla on niihin käytettävissä enemmän (ansiotyöltä jäävää) aikaa. Työnjako kodin sisällä ei kuitenkaan välttämättä muutu silloinkaan, kun parisuhteessa naisen työmarkkina-asema – koulutus, ammattiasema tai tulot – ajan myötä paranee suhteessa miehen asemaan (esim. Evertsson & Neramo 2007). Sukupuolittuneiden käytäntöjen onkin nähty kytkeytyvän keskeisesti

siihen, mitä pidetään miehille ja naisille tavallisena, hyväksyttävänä ja odotusten mukaisena tapana toimia.

Artikkelissa tarkastelemme kotitöiden ja perheen yhteisten menojen jakamista heteroseksuaalisissa parisuhteissa. Eri sukupuolta olevan puolison kanssa samassa kotitaloudessa asuvia vastaajia oli vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa 1 071. Tarkastelusta on siis rajattu pois samaa sukupuolta olevan puolison kanssa asuvat, joita oli vastaajien joukossa vain kymmenen. Näin pienestä joukosta ei ole mahdollista tehdä tilastollisia analyyskejä. Tästä syystä keskitymme tarkastelemaan nimenomaan sukupuolten välistä työnjakoa. Tasa-arvobarometriin vastanneet kymmenen samaa sukupuolta olevan puolison kanssa asuvaa kertoivat jakavansa kotitöitä heteropareja tasaisemmin (ks. Jukka Lehtonen tässä julkaisussa).

Tarkastelemme erityisesti puolisoitten työssäkäynnin ja tulojen – eli ansiotyön ulkopuolella käytettävissä olevan ajan ja taloudellisten resurssien – sekä sukupuolistuneista vastuista esitettyjen käsitysten merkitystä kotitöiden ja menojen jakamiselle. Kysymme, ketkä jakavat kotityöt tai menot tasaisesti, ketkä epätasaisesti. Analyysissa ovat mukana kaikenikäiset (15–74-vuotiaat) vastaajat. Nostamme myös erikseen esille lapsiperheiden työnjakoon ja menojen kattamiseen kytkeytyviä tekijöitä siinä määrin kuin aineiston koon kannalta on mahdollista. Alle 18-vuotiaita kotitaloudessa vakituisesti asuvia lapsia oli 379 vastaajalla.

Toiseksi tarkastelemme tyytymättömyyttä työnjakoon ja menojen jakamiseen sekä näistä aiheutuvia erimielisyyksiä puolisoitten välillä. Kysymme, mikä on perheessä toteutuvan työnjaon ja menojen jakautumisen merkitys; ovatko tasaisemmin vastuita jakavat parit tyytyväisempiä ja onko heillä vähemmän erimielisyyksiä vai kytkeytykö tyytyväisyys esimerkiksi siihen, mitä puolisoitten sukupuolistuneista vastuista ajatellaan. Menetelmänä käytämme ristiintaulukointia, ja kerromme tilastollisesti merkitsevistä ($p < 0,05$) tai paikoin suuntaa antavista ($p < 0,10$) tuloksista.

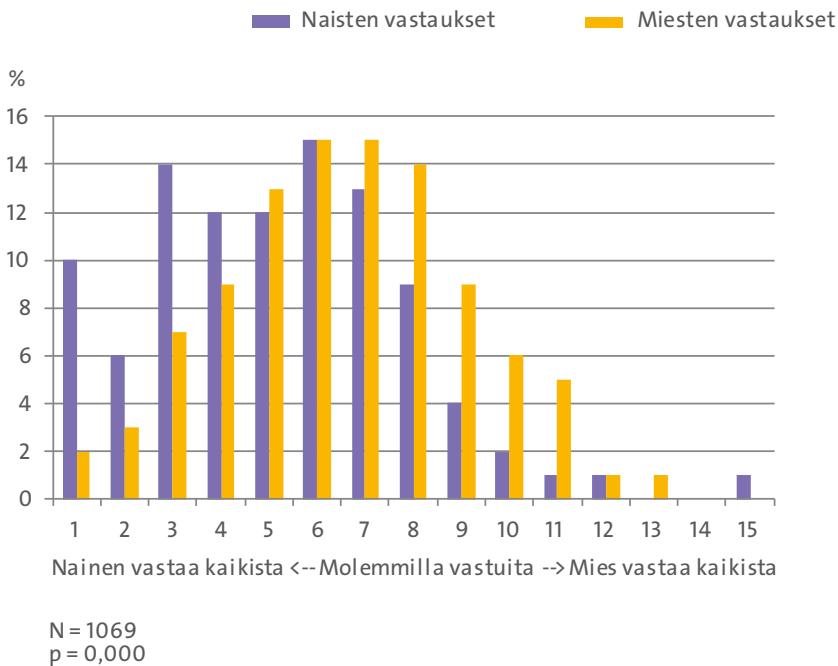
Kotityöt parisuhteissa – kuka tekee?

Kotitaloustöiden kokonaisvastuu naisilla, mutta naisilla ja miehillä eri käsitykset vastuunjaosta

Päivittäisten tai viikoittaisten kotitaloustöiden päävastuu on edelleen yleisimmin naisilla. Tasa-arvobarometrissa sekä naiset että miehet kertoivat kotitaloudessaan naisen olevan selvästi miestä yleisemmin vastuussa etenkin pyykinpesusta, silityksestä, ruoanlaitosta ja siivouksesta. Asunnon siivous, päivittäisostokset, astianpesu sekä jätehuolto ovat puolisoitten yleisimmin jakamia töitä. Silti puolet naisista ja noin kolmannes miehistä kertoo naisen olevan heidän kotitaloudessaan useimmiten vastuussa myös näistä tehtävistä. (Attila ym. 2018.)

Parisuhteessa kotitöitä voidaan kuitenkin jakaa niin, että molemmilla puolisoilla on omat vastuualueensa. Arjen työnjako kokonaisuudessaan voi olla tasapuolinen, vaikka toinen puoliso ei esimerkiksi koskaan laittaisi ruokaa eikä toinen pesisi asti-

oita. Tarkastelemmekin kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakautumista parisuhteessa edellä mainituista ”arjen huollon” osa-alueista muodostetun summamuuttujan avulla (kuvio 4). Summamuuttujan pienimmän arvon (arvo 1) saavat ne vastaajat, joiden kotitaloudessa nainen oli useimmiten vastuussa kaikista seitsemästä kotitaloustyöstä (ruoanlaitto, astianpesu, pyykinpesu, silytys, siivous, jätehuolto, päivittäisostokset), suurimman arvon (arvo 15) taas ne vastaajat, joiden kotitaloudessa mies oli useimmiten vastuussa kaikista näistä töistä. Keskelle (arvo 8) sijoittuvat ne vastaajat, joiden kotitaloudessa nämä työt jaettiin tasaisimmin: joko kaikki työt jaettiin tasan (tai niistä ei huolehtinut kumpikaan) tai vastuita oli lähes yhtä paljon vaikka puolisoilla oli omat vastualueensa.

Kuvio 4. Kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakautuminen parisuhteissa sukupuolen mukaan (%). Summamuuttujassa ovat mukana seuraavat kotitaloustyöt: ruoanlaitto, astianpesu, pyykinpesu, silytys, siivous, jätehuolto ja päivittäisostokset.

Sekä naisten että miesten vastaukset painoutuivat alueelle, jossa (joitakin) töitä jaettiin melko tasaisesti, mutta naisella oli kaikkiaan enemmän vastuita kuin miehellä (kuvio 4). Miehet (59 %) kuitenkin kertoivat naisia (43 %) useammin melko tasaisesti jaetusta vastuusta (summamuuttujan arvot 6–10), kun taas naisten joukossa oli selvästi enemmän niitä, jotka kertoivat olevansa useimmiten vastuussa kaikista tai lähes kaikista kotitaloustöistä.

Naisten vastausten perusteella kotitaloustöiden kokonaisvastuu painottui yli puolessa (54 %) parisuhteista pääosin heille itselleen (summamuuttujan arvot 1–5). Miesten vastausten perusteella sen sijaan vain kolmanneksessa (34 %) parisuhteista kokonaisvastuu oli naisella. Miehellä kotitaloustöiden kokonaisvastuu painottui miesten

mukaan vain seitsemässä prosentissa ja naisten mukaan kolmessa prosentissa parisuh-
teista (arvot 11–15). Vaikka työnjaon kokonaisuus ja puolisoiden mahdolliset eriyty-
neet vastuut otetaan huomioon, naiset näyttävät siis usein kantavan päävastuun arjen
kotitaloudesta.

Tarkastelemme seuraavaksi sitä, ovatko muun muassa puolisoiden pääasiallinen
toiminta, tulot ja tuloerot tai käsitys miehen elatusvastuusta yhteydessä kotitalous-
töiden kokonaisvastuun painottumiseen edellä kuvattujen summamuuttujan luokki-
en mukaisesti jommallekummalle sukupuolelle tai vastuiden jakautumiseen jotakuin-
kin tasaisesti.

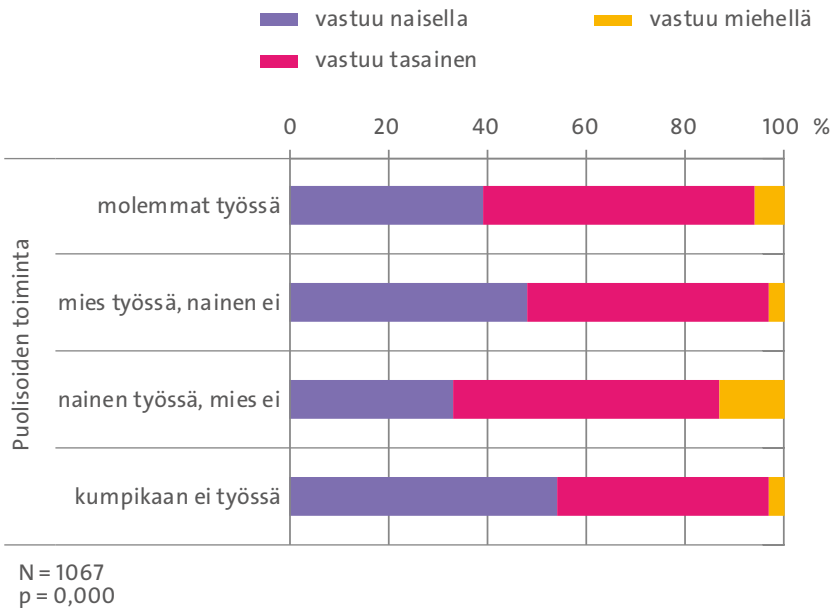
Kotitaloustyöt kasautuvat työelämän ulkopuolella oleville naisille

Kotitaloustöiden kokonaisvastuu jakautui sekä mies- että naisvastaajien mukaan tasai-
semmin puolisoiden kesken, jos nainen oli ansiotyössä (kuviot 5). Työelämän ulkopuo-
lella olevat naiset sen sijaan olivat useammin päävastuussa kotitaloudesta riippumatta
siitä, oliko heidän puolisonsa ansiotyössä vai ei.²

Naisen kokonaisvastuu kotitaloudesta oli yleisintä parisuhteissa, joissa joko
kumpikaan puoliso ei ollut työssäkäyvä tai mies oli ansiotyössä mutta nainen ei. Nä-
mä ryhmät eroavat toisistaan ikäjakaumaltaan ja siten myös siinä, mitä työelämän ul-
kopuolella oleva(t) puoliso(t) teki(vät). Työelämän ulkopuolella olevat parit olivat lä-
hes kaikki (93 %) yli 55-vuotiaita ja valtaosa (77 %) yli 65-vuotiaita eli käytännössä
eläkeläisiä (liitetaulukko 1). Tässä ikäpolvessa kotityövastuun painottuminen naisel-
le näyttää olevan yleistä, vaikka molemmat puoliset olisivat työelämän ulkopuolella
ja heillä voisi ajatella olevan yhtä lailla aikaa kotitaloustöiden tekemiseen. Niissä pari-
suhteissa, joissa nainen oli työelämän ulkopuolella mutta mies ansiotyössä, yli puolet
vastaajista oli 25–44-vuotiaita (56 %) ja kolmannes 45–64-vuotiaita (30 %). Näiden
parien joukossa naisen työelämän ulkopuolella oleminen johtuu todennäköisemmin
pienien lasten hoidosta, opiskelusta tai työttömyydestä.

Kotitaloustöiden kokonaisvastuu painottui useammin miehelle oikeastaan vain
niissä parisuhteissa, joissa nainen kävi ansiotyössä mutta mies ei, ja tällöinkin jaettu
tai naiselle painottuva vastuu oli selvästi yleisempää (kuviot 5).

2 Naisen pääasiallisen työssäkäynnin merkitys säilyy, kun miehen pääasiallinen toiminta sekä vastaajan ikä, koulutus, perhetyyppi ja puolisoiden tuloerot vakioidaan.

Kuvio 5. Kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakautuminen puolisoitten työssäkäynnin mukaan (%), miesten ja naisten vastaukset yhdessä

Kun tarkastellaan vain työssäkäyviä vastaajia, naisvastaajien omalla tulotasolla sekä puolisoitten tuloeroilla oli myös merkitystä.³ Jos naisella oli naisten keskiansioita⁴ suuremmat tulot (yli 3 000 €/kk), kotitaloustöiden kokonaisvastuu oli harvemmin naisella ja vastuita jaettiin useammin puolisoitten kesken. Naisen tulotason noustessa hänen osuutensa kotitöiden teosta siis vähenee ja miehen osuus kasvaa (ks. myös Sutela 2007). Miesvastaajien oma ansiotaso ei ollut yhteydessä kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakoon.⁵ Sen sijaan miesvastaajien perheissä työnjako oli (tilastollisesti suuntaa antavasti) yhteydessä työssäkäyvien puolisoitten tuloeroihin toisin kuin naisvastaajien perheissä.⁶ Kotitaloustöiden kokonaisvastuu painottui harvemmin naiselle (15 % vs. 34 %) silloin, kun miesvastaaja ilmoitti puolisonsa tulojen olevan omia tulojaan suuremmat.

Vastuunjaon rationaliteetit näyttävät siis parisuhteissa liittyvän osin puolisoitten resursseihin, mutta etenkin ansiotyöhön osallistumiseen ja siten käytettävissä olevaan aikaan. Kotitaloustöiden päävastuu kasautuu sille puolisolle, joka ei käytä aikaansa ansiotyöhön – jos tämä puoliso on nainen. Ansiotyöltä vapautuvan ajan merkitys kotitaloustöiden tekemiselle onkin sukupuolistunut. Tästä kertoo sekin, että myös käsityk-

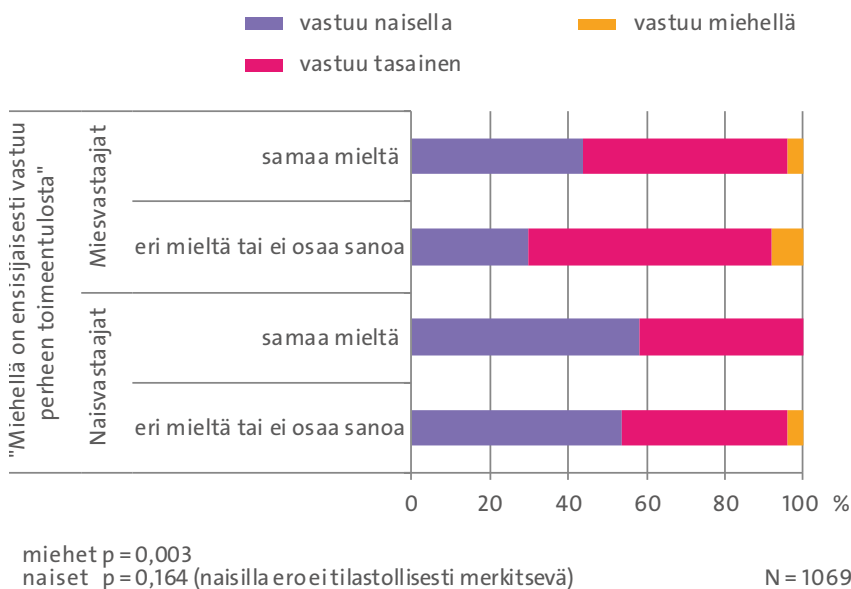
3 Työssäkäyvät naiset N = 295.

4 Vuonna 2017 palkansaajien keskiansiot olivat 3 396 €/kk, naisilla 3 101 €/kk ja miehillä 3 696 €/kk (Tilastokeskus, Ansiotasoindeksi 2018 http://www.stat.fi/til/ati/2018/03/ati_2018_03_2018-10-15_fi.pdf).

5 Miesvastaajien puolison tulotaso ei ollut tiedossa, joten ei ollut mahdollista tarkastella sitä, oliko miesvastaajienkin kotitalouksissa nimenomaan naisen tulotaso ratkaisevaa kotitöiden jakamiselle samalla tapaa kuin naisen työssäkäynti.

6 Molemmat puoliset työssä, miehet N = 257, naiset N = 251.

sillä sukupuolten välisestä työnjaosta on merkitystä: jos miesvastaaja ajatteli miesten olevan ensisijaisesti vastuussa perheen toimeentulosta, nainen oli parisuhteessa useammin kokonaisvastuussa kotitaloustöistä (kuvio 6). Käsitys miehen vastuusta perheen toimeentulosta ennusti naiselle painottuvaa kokonaisvastuuta kotitaloustöistä silloinkin, kun miesvastaajan ikä, perhetyyppi, sosioekonominen asema sekä puolison pääasiallinen toiminta otettiin huomioon. Naisvastaajien käsitys miehen toimeentulovastuusta ei liittynyt tilastollisesti merkitsevästi työnjakoon heidän parisuhteissaan.⁷

Kuvio 6. Kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakautuminen sen mukaan, oliko vastaaja samaa vai eri mieltä väitteestä ”miehellä on ensisijaisesti vastuu perheen toimeentulosta” (%)

Lapsiperheissä kotityövastuu usein äideillä, nuoret ja lapsettomat jakavat tasaisemmin

Kotitaloustöiden kokonaisvastuu jaettiin tasaisesti yleisimmin lapsettomien vastaajien parisuhteissa.^{8,9} Nämä olivat useimmiten nuorempien, alle 45-vuotiaiden vastaajien parisuhteita (liitetaulukko 1). Naiselle kotitaloustöiden kokonaisvastuu sen sijaan painottui useimmin, jos vastaajalla oli vain täysi-ikäisiä lapsia tai alaikäiset lapset asuivat

7 Tasa-arvobarometrissa ei kysytty vastaajan käsitystä naisten ensisijaisesta vastuusta kodista ja lapsista, joten naisen vastuusta vallitsevien käsitysten yhteyttä työnjakoon ei ole mahdollista tarkastella.

8 Lapsettomuuden merkitys säilyy, kun vastaajan ikä, koulutus ja tulot sekä puolisojen pääasiallinen toiminta ja tuloerot vakioidaan.

9 Tieto vastaajan lapsettomuudesta perustuu rekisteritietoon siitä, onko vastaajalla omia lapsia sekä tasa-arvobarometrin tietoon siitä, asuuko vastaajan kotitaloudessa alle 18-vuotiaita lapsia. Analyysissä lapsettomiksi luokitelluilla vastaajilla ei ole alaikäisiä lapsia kotitaloudessa eikä lainkaan omia (muuallakaan asuvia) lapsia. Heillä saattaa kuitenkin olla esimerkiksi puolison lapsia, jotka eivät asu (enää) kotitaloudessa mutta joille he voivat olla ”sosiaalisia vanhempia”.

muualla. Nämä taas olivat käytännössä kaikki yli 45-vuotiaiden ja usein yli 65-vuotiaiden parisuhteita. Useimmin kotitaloustöiden kokonaisvastuu painottuikin naiselle juuri vanhimpien vastaajien parisuhteissa. Perhetyyppi kytkeytyy osin ikään, mutta erilaisten yhteisvaikutusten, kuten iän ja perhetyypin, tarkastelu on kuitenkin aineiston pienen koon vuoksi hankalaa, sillä joihinkin luokkiin jää vain hyvin vähän vastauksia.

Alle 45-vuotiaiden vastaajien joukossa kokonaisvastuu kotitaloustöistä oli naisella selvästi useammin lapsiperheissä kuin muissa parisuhteissa, jotka tässä ikäryhmässä olivat lähes kaikki lapsettomia pareja (ei myöskään muualla asuvia tai aikuisia lapsia). Ero oli tilastollisesti merkitsevä vain naisten vastauksissa (57 % vs. 32 %).¹⁰ Lapsen syntymä usein muuttaa puolisoitten työnjakoa, sillä äidit käyttävät pääosan perhevaipasta (Salmi & Närvi 2017). Perhevapaisten epätasainen jakaantuminen myös helposti vakiinnuttaa epätasaisen työnjaon, ellei käytännöistä tietoisesti neuvotella (Närvi 2014; ks. myös Takala 2005; Niemi & Pääkkönen 1992).

Lapsiperheissä puolisoitten väliseen kotitaloustöiden vastuunjakoon olivat yhteydessä puolisoitten työssäkäynti, naisvastaajien tulot sekä miesvastaajien työviikkojen pituus.^{11, 12} Kokonaisvastuu jaettiin tasaisemmin, jos molemmat puolisoit olivat työssäkäyviä. Myös keskiansiot ylittävien naisten perheissä vastuu jakautui selvästi tasaisemmin vanhempien kesken kuin pienempituloisten naisten perheissä, joskin naisen tulot kytkeytyvät myös siihen, oliko tämä ansiotyössä vai ei. Yli 40 tuntia viikossa ansiotyötä tekevien miesten perheissä sen sijaan kokonaisvastuu oli useammin naisella.

Lähes merkitsevä yhteys oli myös vastuunjaon ja kotitalouden lapsiluvun välillä. Naiselle painottuva vastuu oli yleisempää, jos kotitaloudessa asui vain yksi alaikäinen lapsi tai toisaalta kolme tai useampia lapsia. Tasaisemmin vastuu jakautui siis kaksilapsisissa kotitalouksissa. Näissä perheissä arkisia kotitaloustöitä on todennäköisesti enemmän kuin vain yhden lapsen perheissä, jolloin vastuitakin ehkä siksi päädytään herkemmin jakamaan puolisoitten kesken. Kolmen tai useamman lapsen perheissä epätasaisemman työnjaon taustalla on ehkä muita syitä, joihin ei tässä ole mahdollista päästä käsiksi. Perheet, joissa oli alle seitsemänvuotiaita lapsia, eivät eronneet työnjaoltaan perheistä, joissa kaikki lapset olivat vähintään seitsemän vuotta täyttäneitä.

Ansiotyössä käyvät puolisoit jakavat myös lapsenhoitovastuun tasaisemmin

Lapsiperheissä vanhemmat, etenkin äidit, käyttävät kotitöiden ohella runsaasti aikaa lasten hoitamiseen ja heistä huolehtimiseen (Pääkkönen & Hanifi 2011). Tarkastelem-

10 Naisvastaajien keskuudessa kotitaloudessa asuvat alaikäiset lapset ennustivat naiselle painottuvaa kotityövastuuta silloinkin, kun vastaajan ikä, koulutus ja tulot sekä puolisoitten pääasiallinen toiminta ja tuloerot vakioitiin.

11 Lapsiperheet = Vastaajan kotitaloudessa alle 18-vuotiaita lapsia, N = 379, miehet N = 198, naiset N = 181.

12 Lapsiperheistä tekstissä kuvataan tilastollisesti merkitsevät ($p < 0,05$) tai lähes merkitsevät ($p < 0,10$) erot miesten ja naisten yhdistetyistä vastauksista. Erikseen mainitaan ne erot, jotka tulivat esille vain naisten tai miesten kohdalla.

me myös sitä, miten puoliset alle 18-vuotiaiden lasten lapsiperheissä jakavat vastuut lasten kuljettamisessa päivähoitoon tai kouluun ja harrastuksiin, ajan viettämisessä lasten kanssa – muun muassa keskustelemisessä, leikkimisessä, taitojen opettamisessa tai iltasatujen lukemisessa – sekä alle seitsemänvuotiaiden lasten hoidossa.

Lasten kanssa keskusteleminen, leikkiminen ja muu yhdessäolo on vanhempien kaikissa lapsiperheissä tasaisesti jakama lapsiin liittyvä vastuu: noin kolme neljästä tasa-arvobarometrin vastaajasta kertoi molempien puolisoitten osallistuvan näihin tehtäviin yhtä paljon. Silloin kun vastuuta ei jaeta, se painottuu äideille; isistä vain neljä prosenttia vastaa lapsen kanssa yhdessäolosta pääasiassa yksin. (Attila ym. 2018.) Tarkastelumme perusteella tämä vastuunjako oli yhteydessä vain puolisoitten työssäkäyntiin. Jos molemmat puoliset olivat pääasiallisesti ansiotyössä, lasten kanssa seurustelu jäi harvemmin pääasiassa äidille. Kuitenkin viidennes naisista ja joka seitsemäs mies kertoi tällöinkin äidin vastaavan yleensä lasten kanssa seurustelusta.¹³

Vastuu alle seitsemänvuotiaan lapsen hoidosta – esimerkiksi pesemisestä, pukemisesta ja syöttämisestä – sen sijaan on varsin usein äidillä (Attila ym. 2018). Tasa-arvobarometrin naisvastaajista puolet kertoi näissä perheissä yleensä itse olevansa vastuussa lapsenhoidosta ja hieman alle puolet kertoi vastuun olevan jaettu. Miesvastaajista sen sijaan selvästi yli puolet kertoi jaetusta lapsenhoitovastuusta, mutta heistäkin lähes kaksi viidestä ilmoitti vastuun olevan yleensä lapsen tai lasten äidillä. Miehistä vain ani harva oli pääasiassa itse vastuussa alle seitsemänvuotiaan lapsen hoidosta. (Mt.) Lapsiperheet eroavatkin toisistaan tässä artikkelissa tarkastelemiemme muuttujien mukaan lähinnä siinä, hoitaako pientä lasta pääasiassa äiti vai jaetaanko vastuuta molempien vanhempien kesken.

Kuten voisi olettaakin, äiti oli useammin vastuussa alle seitsemänvuotiaiden lasten hoidosta, jos vain perheen isä oli työssäkäyvä.¹⁴ Molempien vanhempien käydessä ansiotyössä lastenhoitovastuuta jaettiin useammin vanhempien kesken. Silti tällöinkin kaksi viidestä naisesta ja neljäs miehistä kertoi hoitovastuun olevan äidillä. Myös keskiansioita ja puolisoitaan pienempituloiset äidit olivat useammin itse vastuussa pienten lasten hoidosta, mutta erityisesti tässä ryhmässä naisten pienten tulojen taustalla on usein juuri työelämästä poissaolo lapsenhoidon vuoksi. Vastaajien käsitys miehen ensisijaisesta vastuusta perheen toimeentulosta ei kuitenkaan liittynyt vastuunjakoon lapsenhoidossa.

Kuten kotitaloustoissa, perheen lapsiluku¹⁵ vaikutti pienten lasten hoidon jakamiseen, mutta vain miesvastaajien arvioissa. Vastuu lastenhoidosta jakautui miesten mukaan useammin tasaisesti, jos lapsia oli perheessä kaksi tai useampia, kun taas yksilapsisissa kotitalouksissa vastuu painottui äidille. Kuten kotitöihin, myös lapsista huolehtimiseen kuluu enemmän aikaa, jos lapsia on useampia, jolloin vastuita päädytään

13 Aineistosta ei tosin suoraan selviä, ovatko vastaaja ja tämän puoliso samassa kotitaloudessa asuvan alle 18-vuotiaan lapsen biologisia tai sosiaalisia vanhempia. Oletamme kuitenkin valtaosassa tapauksista näin olevan, joten yksinkertaisuuden vuoksi kutsumme lapsiperheiden kohdalla naisia ja miehiä myös äideiksi ja isiksi.

14 Kotitaloudessa nuorin lapsi alle 7-vuotias, N = 204.

15 Kotitaloudessa asuvien alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärä. Vastaajalla saattoi olla myös muualla asuvia lapsia tai kotona asuvia tätä vanhempia lapsia.

ehkä helpommin jakamaan vanhempien kesken. Naisten arvio lapsenhoitovastuusta ei kuitenkaan eronnut merkitsevästi lasten lukumäärän perusteella.

Lapsia kuljettavat myös isät – etenkin, jos eivät ole päävastuussa perheen toimeentulosta

Lasten kuljettaminen on melko tasaisesti vanhempien kesken jaettu vastuu. Alle 18-vuotiaiden lasten lapsiperheissä noin puolet tasa-arvobarometriin vastanneista naisista ja miehistä kertoi molempien puolisoitten kuljettavan lasta tai lapsia yhtä paljon sekä päiväkotiin tai kouluun että harrastuksiin (Attila ym. 2018). Jos vastuuta ei jaettu, juuri lasten kuljettamisessa myös isien vastuu oli yleistä. Päiväkotiin tai kouluun lasta kuljetti isä naisvastaajien mukaan joka kuudennessa, miesvastaajien mukaan joka viidennessä perheessä, vaikka äidin kuljetusvastuu olikin silti jonkin verran yleisempää. Harrastuksiin lasta kuljetti isä naisten mukaan joka viidennessä, miesten mukaan joka kolmannessa perheessä. Äiti puolestaan huolehti lapsen kuljettamisesta harrastuksiin naisten mukaan joka neljännessä, miesten mukaan vain hiukan useammassa kuin joka kymmenennessä perheessä. (Mt.)

Tarkempi tarkastelumme osoittaa, että jos lasten kuljettaminen päiväkotiin tai kouluun oli perheessä ajankohtaista, nuorempien, alle 35-vuotiaiden isien puoliso oli siitä vastuussa useammin.¹⁶ Vähintään 35-vuotiaiden isien parisuhteissa kuljetusvastuu sen sijaan jaettiin useammin puolisoitten kesken. Samansuuntainen ero näkyi myös naisten vastauksissa heidän oman ikänsä mukaan, mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä.¹⁷ Vanhemman ikä kytkeytyy myös lasten ikään. Myös nuorimman lapsen ikä liittyikin tilastollisesti lähes merkitsevästi kuljetusvastuun kasaantumiseen äidille, kun mies- ja naisvastaajia tarkasteltiin yhdessä. Perheissä, joissa oli alle seitsemänvuotiaita lapsia, äidit huolehtivat muita perheitä useammin lapsen kuljettamisesta päiväkotiin tai kouluun. Ehkä äidit siis vastaavat nimenomaan alle kouluikäisten lasten viemisestä päiväkotiin, tai sitten näissä perheissä äiti on useammin perhepaalla tai osa-aikatyössä ja siten kuljettaa myös perheen kouluikäisiä lapsia tarvittaessa kouluun.

Puolisoiden pääasiallinen toiminta olikin keskeistä myös lasten päiväkotiin tai kouluun kuljettamisvastuun kannalta. Tasainen vastuu oli yleisempää niissä parisuhteissa, joissa molemmat puolisoit kävivät ansiotyössä. Äidillä kuljetusvastuu oli yleisemmin, jos äiti itse ei ollut työssäkäyvä, kun taas isän vastuu oli yleisempää, jos isä ei ollut vastaushetkellä työssä, mutta hänen puolisonsa oli. Kuten pienten lasten hoidosta, myös lasten kuljettamisesta kouluun tai päiväkotiin oli useammin vastuussa äiti, jos tällä oli puolisoaan pienemmät tulot, joskin näissäkin perheissä yhteinen kuljetusvastuu oli vielä yleisempää. Myös isät ottivat kuitenkin vastuuta lasten kuljettamisesta useammin, jos heillä oli puolisoaan pienemmät tulot. Kuljetusvastuu siis jaettiin tasai-

16 N = 268, miehiä 138, naisia 130.

17 Puolison (eli tässä naisvastaajien miespuolison tai miesvastaajien naispuolison) ikä ei ollut tiedossa. Miesten ja naisten ikä saattaa olla eri tavoin yhteydessä lastenhoitovastuusiin.

sesti yleisimmin silloin, kun puolisoiden tulot olivat suurin piirtein samansuuruiset. Samansuuntaisesti puolisoiden toiminnan ja tuloerojen kanssa myös vastaajan käsitys miehen ensisijaisesta vastuusta perheen toimeentulosta oli lähes merkitsevästi yhteydessä kuljetusvastuuseen: näin ajattelevien miesten ja naisten perheissä vastuu lasten kuljettamisesta päiväkotiin tai kouluun oli useammin äidillä ja harvemmin isällä kuin silloin, kun vastaaja ei ollut tämän näkemyksen kannalla.

Lasten kuljettamisessa harrastuksiin ei ollut merkitseviä eroja vastaajien välillä yhdenkään edellä tarkastellun taustamuuttujan mukaan. Vastuita harrastuksiin kuljettamisessa siis jaettiin riippumatta tässä tarkastelemistamme vanhempien tai perheen taustatekijöistä.

Menojen kattaminen puolisoiden kesken – kuka maksaa?

Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan kotitalouden yhteisten menojen kattamiseen osallistuvat yleisesti molemmat puoliset (Attila ym. 2018). Kuten johdannossa kuvattiin, eri menolajeja tarkasteltaessa kulujen puoliksi maksaminen on selvästi yleisintä. Näin kertoi toimivansa yli puolet barometrin vastaajista. Lisäksi vajaasta viidenneksestä neljännekseen vastaajista kertoi, että erilaiset kustannukset jaetaan suhteessa puolisoiden tuloihin. Valtaosassa parisuhteista erilaiset menot siis katetaan tavalla tai toisella yhdessä (ks. edellä kuvio 3). Kuitenkin joka neljäs tai viides vastaaja kertoi, että vain toinen puoliso yleensä vastaa tietyistä kustannuksista. Tällöin vastuu kustannuksista on sukupuolittunutta: miehet maksoivat useammin asumisen, huonekalut, elektroniikan ja auton sekä vapaa-ajan kuten matkat tai kesämökin, naiset puolestaan ruokakustannukset ja päivittäistavarat sekä lasten kulut.

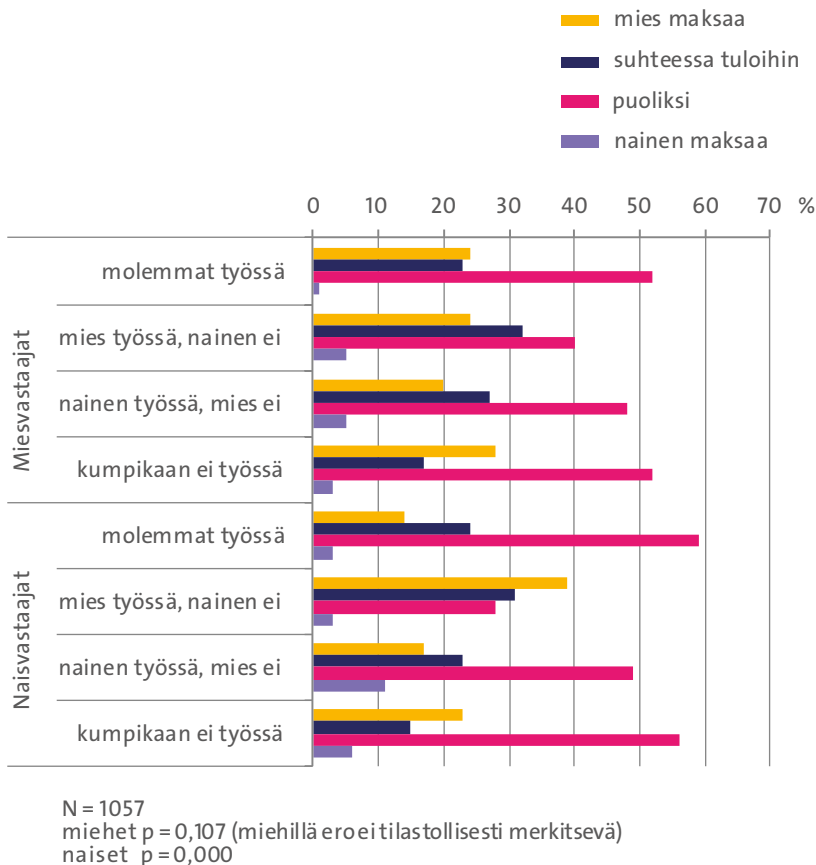
Tässä artikkelissa keskitymme pääasiassa säännöllisiin ja kaikissa kotitalouksissa välttämättömiin menoihin eli asumis- ja ruokakustannuksiin. Asuminen ja ruoka ovat kaikilla kotitaloustyypeillä selvästi suurimmat yksittäiset menoryhmät (Lehtinen & Aalto 2018).

Asumiskulut maksetaan puoliksi, mutta harvemmin jos miehen tulot suuremmat

Kuten edellä vastuunjaossa kotitaloustöistä, myös kustannusten jakamisessa oli eroja sen mukaan, olivatko puoliset työssäkäyviä vai eivät. Asumiskustannukset jaettiin yleisimmin puoliksi, jos molemmat puoliset olivat työssäkäyviä (kuvio 7). Harvimminkin näin puolestaan toimittiin, jos vain mies oli ansiotyössä, mutta nainen ei. Asumiskustannusten maksaminen suhteessa puolisoiden tuloihin oli kaikissa tilanteissa harvinaisempi vaihtoehto kuin puoliksi maksaminen, yleisintä se oli silloin, kun vain mies oli ansiotyössä. Nais- ja miesvastaajien erot puolisoiden toiminnan mukaan tar-

kasteltuna ovat samansuuntaisia, mutta miesten väliset erot eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkitseviä.

Vain miehen ollessa työssäkäyvä naisvastaajat kertoivat selvästi muita useammin myös miehen olevan päävastuussa asumiskustannuksista. Miehen vastuu oli naisvastaajien mukaan jopa yleisempää kuin tulojen mukaisessa suhteessa tai puoliksi maksaminen. Kiinnostavasti asumiskuluja pyritään siis naisten, mutta ei miesten, mukaan useimmiten tasaamaan siten, että työssäkäyvä mies vastaa niistä kokonaan tai ainakin suuremmalla osuudella kuin ei-työssäkäyvä nainen. Vastaavasti naisten vastuu asumiskustannuksista oli naisvastaajien mukaan hieman yleisempää silloin, jos vain nainen kävi työssä mutta mies ei. Silti tämä oli harvinaisin tapa jakaa asumiskulut, sillä tällöinkin vielä yleisempää oli se, että asumiskuluista vastasi joko mies tai niitä maksettiin yhdessä. (Kuvio 7.)

Kuvio 7. Asumiskustannusten jakaminen puolisoiden toiminnan mukaan (%), kuinka vastaaja ja puoliso yleensä maksavat asumiskustannukset

Lapsiperheissä erot ovat samansuuntaisia kuin kaikissa parisuhteissa, ja myös lapsiperheissä vain naisten vastausten välillä on tilastollisesti merkitseviä eroja. Myös alaikäisten lasten äitien mukaan asumiskustannusten maksaminen puoliksi oli yleisem-

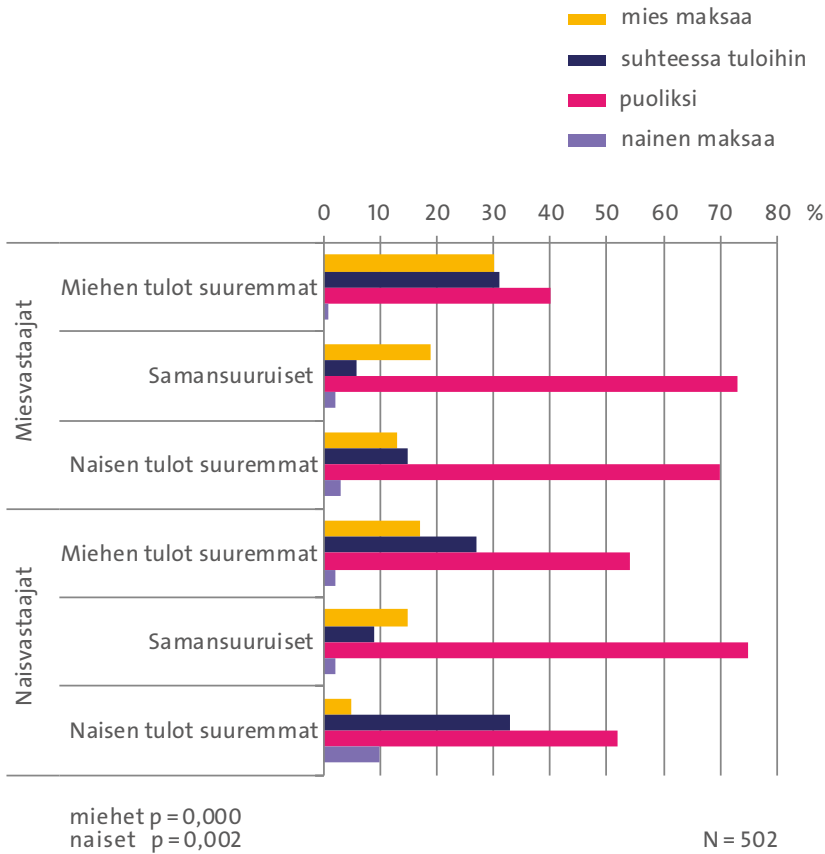
pää, kun molemmat puoliset olivat työssäkäyviä; muussa tapauksessa asumiskulut suhteutettiin yleisemmin puolisoiden tuloihin tai puoliso oli niistä vastuussa.¹⁸

Kaikilla naisvastaajilla myös heidän omat tulonsa olivat yhteydessä siihen, miten asumiskustannukset oli parisuhteessa jaettu. Keskimääräistä paremmin eli yli 3 000 euroa kuukaudessa ansaitsevat naiset kertoivat maksavansa asumiskulut pienituloisia naisia useammin puolison kanssa puoliksi tai tulojen mukaisessa suhteessa, eli tavalla tai toisella yhdessä. Parempituloiset naiset myös kertoivat harvimmin miehen vastaavan asumiskustannuksista. Mielenkiintoisempia eroja näkyy kuitenkin silloin, kun tarkastellaan asumiskustannusten jakamisen yhteyttä puolisoiden välisiin tuloeroihin. Tulot ja puolisoiden väliset erot tuloissa liittyvät tietysti myös siihen, ovatko molemmat puoliset, vain toinen tai ei kumpikaan puoliso ansiotyössä. Tuloerojen yhteyttä kustannusten jakamiseen tarkastellaankin tässä vain niissä parisuhteissa, joissa sekä vastaaja että hänen puolisonsa ovat työssäkäyviä.

Asumiskustannusten maksaminen puoliksi oli yleisin tapa toimia riippumatta puolisoiden tuloeroista. Puoliksi asumiskustannukset maksettiin kuitenkin vielä useammin silloin, kun puolisoiden tulot olivat samansuuruiset (kuvio 8). Silti kaksi viidestä miehestä ja yli puolet naisista kertoi asumiskulujen puolittamisesta silloinkin, kun miehen tulot olivat naisen tuloja suuremmat, ja vastaavasti puolet naisista ja kaksi kolmesta miehestä puolitti asumiskulut puolison kanssa vaikka naisen tulot olivat miehen tuloja suuremmat. Menot katettiin suhteessa tuloihin kuitenkin useammin, jos puolisoiden tulot olivat erisuuruiset kuin jos puoliset ansaitsivat suurin piirtein saman verran. Miesvastaajien mukaan näin toimittiin useimmin silloin, kun miehen tulot olivat suuremmat (31 %). Naisen suuremmat tulot johtivat miesten mukaan selvästi harvemmin (15 %) asumismenojen jakamiseen puolisoiden tulojen mukaisessa suhteessa. Naisvastaajat sen sijaan kertoivat lähes yhtä usein tulojen mukaisessa suhteessa maksamisesta silloin, kun heidän omat tulonsa olivat suuremmat (33 %) ja silloin, kun miehen tulot olivat suuremmat (27 %).

Miehet näyttäisivät siis korostavan omaa osuuttaan ja vähättelevän puolisonsa osuutta asumiskustannuksista silloin, kun naisen tulot ovat heidän omia tulojaan suuremmat. Oman taloudellisen vastuun korostaminen näkyy paitsi miehillä myös naisilla silloin, kun toinen puoliso vastasi asumiskustannuksista yksin. Sekä nais- että miesvastaajien mukaan miehen vastuu asumiskustannuksista oli yleisintä parisuhteissa, joissa miehen tulot olivat suuremmat: miehistä näin ilmoitti joka kolmas, naisista kuitenkin vain joka kuudes. Naisvastaajat sen sijaan kertoivat maksavansa asumismenot yksin useammin – mutta silti harvoin – jos naisen tulot olivat puolison tuloja suuremmat. Miehet puolestaan eivät kertoneet naisten vastaavan asumiskuluista yksin tällöin sen useammin kuin muulloinkaan. (Kuvio 8.)

18 Lapsiperheellisten vastaajien vähäisen määrän vuoksi tätä vastaajaryhmää tarkastellaan karkeammilla luokituksilla kuin kaikkia vastaajia, esimerkiksi puolisoiden toimintaa tarkastellaan vertaamalla kahden työssäkäyvän puolison perheitä perheisiin, joissa toinen tai molemmat puoliset ovat työelämän ulkopuolella.

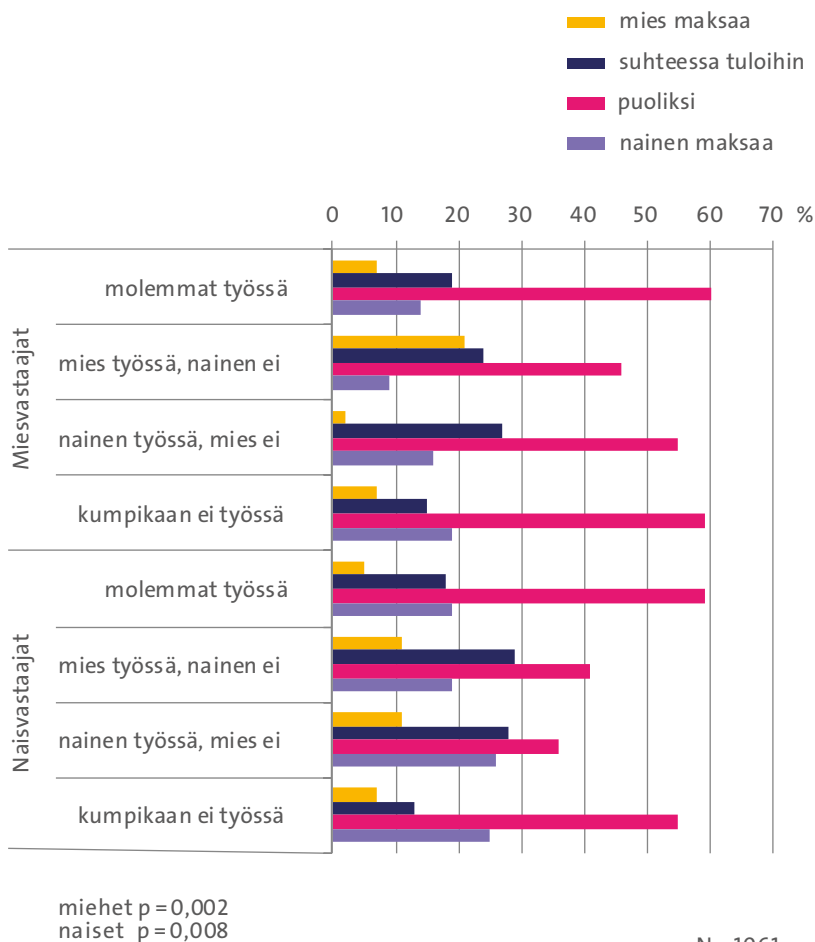
Kuvio 8. Asumiskustannusten jakaminen työssäkäyvien puolisoitten tulojen mukaan (%), kuinka vastaaja ja puoliso yleensä maksavat asumiskustannukset)

Lapsiperheissä asumismenojen maksaminen suhteessa puolisoitten tuloihin oli muita parisuhteita yleisempää – mutta ei silti yhtä yleistä kuin puoliksi maksaminen. Puolittaminen oli kaikista yleisintä nuorempien ja lapsettomien vastaajien joukossa. Mies taas oli muita useammin vastuussa näistä menoista vanhimpien vastaajien parisuhteissa ja niiden vastaajien joukossa, joilla ei ollut (enää) alaikäisiä kotona asuvia lapsia.

Myös ruokakustannukset puolitetaan, mutta naisten vastuu yleisempää kuin miesten

Samoin kuin asumiskustannukset, myös ruokakustannukset ja päivittäistavarat maksettiin useimmin puoliksi kaikissa tilanteissa, mutta vielä useammin silloin, jos molemmat puolisoit olivat työssä tai jos kumpikaan ei ollut työssä (kuvio 9). Miesvastaajien mukaan ruokakulut maksettiin tosin yhtä usein puoliksi myös silloin, kun puolisoista nainen oli työssä mutta mies itse ei.

Tulojen mukaisessa suhteessa ruokakustannukset maksettiin useimmin – muttei sil-
ti yhtä usein kuin puoliksi – jos vain toinen puoliso, mies tai nainen, oli työssäkäyvä.
Vaikka miehet harvoin vastasivat ruokakustannuksista yksin, he kertoivat tekevänsä
näin selvästi useammin silloin, kun he itse olivat ansiotyössä, mutta heidän puolisonsa
ei. Työssäkäyvän miehen ja työelämän ulkopuolella olevan naisen kotitalouksissa mie-
het kertoivat itse asiassa vastuun ruokakustannuksista olevan kaksi kertaa yleisemmin
itsellään kuin puolisolllaan. Toisaalta myös naisvastaajat tällaisissa kotitalouksissa arvi-
oivat itse vastaavansa ruokamenoista kaksi kertaa useammin kuin miehensä. Niin nai-
set kuin miehetkin siis korostivat omaa vastuutaan. Toisin sanoen miehillä ja naisilla
oli hyvin erilaiset näkemykset siitä, kuka ruokakustannuksista vastaa erityisesti silloin,
kun mies käy ansiotyössä, mutta nainen ei.

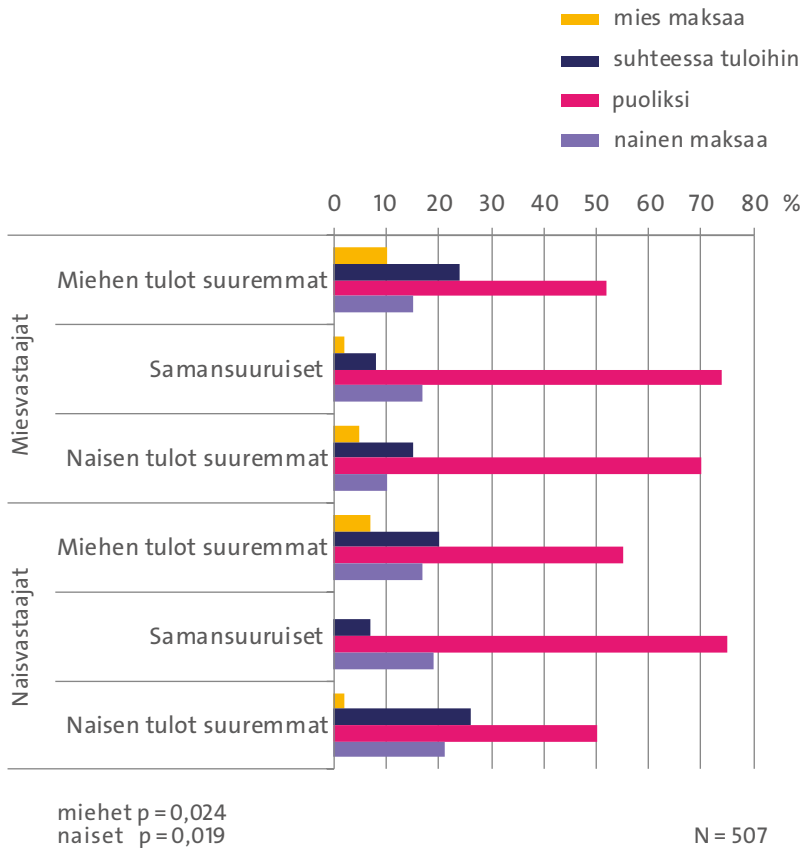

Kuvio 9. Ruokakustannusten jakaminen puolisoiden toiminnan mukaan (%), kuinka vastaaja ja puoliso yleensä maksavat yhteiset ruokakustannukset ja päivittäistavarat

Ruokakustannukset maksettiin harvemmin puoliksi, jos työssäkäyvistä puolisoista toisella oli suuremmat tulot, vaikka silloinkin tämä oli yleisin tapa kattaa nämä

menot (kuvio 10). Tosin miesten mukaan puoliksi maksaminen oli lähes yhtä yleistä myös, jos naisen tulot olivat suuremmat.

Ymmärrettävästi tulojen mukaisessa suhteessa maksaminen oli yleisempää, jos toisen puolison tulot olivat suuremmat. Naisten mukaan menot suhteutettiin tuloihin kuitenkin yleisemmin silloin, jos naisen tulot olivat suuremmat, miesten mukaan taas silloin, jos miehen tulot olivat suuremmat. Omaa vastuuta ruokakustannuksista siis korostettiin, ja erityisesti naisen tulojen ollessa miehen tuloja suuremmat nais- ja miesvastaajien näkemykset menojen jakamisesta erosivat selvästi toisistaan. Naisten päävastuu ruokakustannuksista ei merkittävästi vaihdellut puolisoitten tuloerojen mukaan. Miehet maksoivat ruokakustannukset harvoin yksin, mutta yleisemmin, jos miehen tulot olivat suuremmat.

Kuvio 10. Ruokakustannusten jakaminen työssäkäyvien puolisoitten tulojen mukaan (%), kuinka vastaaja ja puoliso yleensä maksavat yhteiset ruokakustannukset ja päivittäistavarat)

Kuten asumiskustannuksia, myös ruokakustannuksia maksettiin lapsiperheissä muita parisuhteita useammin suhteessa puolisoitten tuloihin. Lapsiperheissä menojen – sekä asumis- että ruokakustannusten – kattamisen tavat näyttivät lisäksi olevan samansuuntaisesti yhteydessä puolisoitten pääasialliseen toimintaan ja tuloeroi-

hin kuin kaikissa parisuhteissa. Lapsiperheiden joukko on kuitenkin niin pieni, että sen sisäisten erojen tarkastelu näinkin moniulotteisella menojen jakamisen tapoja kuvaavalla muuttujalla on hankalaa.

Lapsettomilla ja nuorimmilla vastaajilla kustannusten puolittaminen oli ruokakulujenkin kohdalla vielä yleisempää kuin muilla. Vanhempien vastaajien joukossa ja silloin, kun vastaajan kotona ei (enää) asunut alaikäisiä lapsia, näistäkin menoista vastasi asumiskustannusten tapaan hieman muita useammin vain toinen puoliso, ruokakustannuksista yleensä nainen.

Vastuu menojen kokonaisuudesta jaetaan yleisemmin kuin vastuu kotitaloudesta

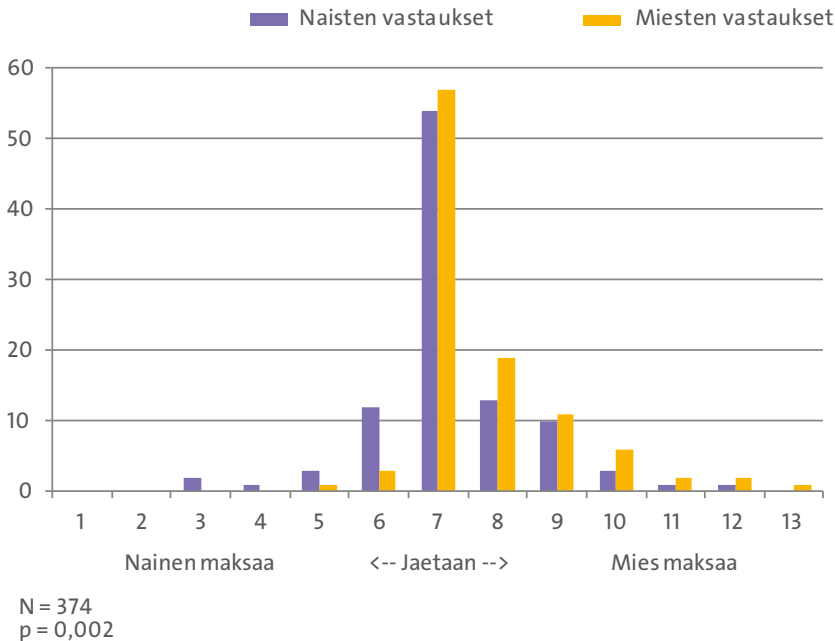
Pelkkien asumiskustannusten tai pelkkien ruokakustannusten tarkastelu voi antaa yksipuolisen kuvan menojen kattamisesta parisuhteissa. Kuten edellä jo ounasteltiin, menoja voidaan kattaa myös siten, että toinen puoliso vastaa joistakin menoista ja vastaavasti toinen puoliso toisista menoista. Kun asumiskustannusten ja ruokakustannusten jakamista tarkastellaan yhtä aikaa (taulukko 1), huomataan, että joka kymmenennen (11 %) vastaajan parisuhteessa toimittiinkin näin. Silloin yleensä mies maksoi asumisen ja nainen ruoka- ja päivittäistavarat. Kun asumiskustannukset yleensä ovat kotitalouksissa suuremmat kuin ruoka- ja päivittäistavarakustannukset (Lehtinen & Aalto 2018), tällä tavoin ehkä osa pareista pyrkii suhteuttamaan menot puolisoitten tuloihin, jotka lähes kahdella kolmesta parisuhteesta olevasta vastaajasta olivat miehellä suuremmat kuin naisella (Attila ym. 2018).

Taulukko 1. Asumis- ja ruokakustannusten jakamisen eri yhdistelmät (%), miesten ja naisten vastaukset yhdessä

		Asumiskustannukset			
		Puoliksi	Suhteessa tuloihin	Mies maksaa	Nainen maksaa
Ruokakustannukset ja päivittäistavarat	Puoliksi	42	4	7	2
	Suhteessa tuloihin	2	14	3	0
	Mies maksaa	2	2	3	1
	Nainen maksaa	4	3	10	1

Selvästi yli puolet vastaajista (62 %) kertoi, että molemmat kustannukset jaettiin eri tavoin yhdessä: yleisemmin kokonaan puoliksi (42 %) kuin edes jossain määrin suhteessa tuloihin (20 %, taulukko 1), vaikka suurin piirtein samansuuruiset tulot oli vain viidenneksellä parisuhteesta olevista vastaajista (Attila ym. 2018). Lisäksi vajaan neljänneksessä parisuhteista (23 %) toisesta menoerästä vastattiin yhdessä, vaikk-

ka toisesta vastasikin vain toinen puoliso. Vain prosentti kaikista vastaajista kertoi naisen vastaavan molemmista kululajeista ja kolme prosenttia kertoi miehen vastaavan molemmista kululajeista. (Taulukko 1.) Kotitalouden menojen jakaminen puolisoiden kesken osoittautuu siis vieläkin tasaisemmaksi, kun otetaan sekä asumis- että ruokakustannukset huomioon.

Kuvio 11. Yhteisten menojen kokonaisuuden kattaminen lapsiperheissä sukupuolen mukaan (%). Summamamuuttujassa ovat mukana seuraavat menot: asuminen, ruoka ja päivittäistavarat, huonekalut ja koneet ja laitteet, lasten menot, auto sekä vapaa-ajan matkat ja asunto.

Näiden menojen lisäksi kotitalouksissa on tietysti vielä muitakin menoja, joiden tarkempi tarkastelu jää tämän artikkelin painopisteen ulkopuolelle. Kuviosta 11 nähdään kuitenkin, että kun erilaisten kotitalouden kustannusten kokonaisuus (asumis- ja ruokakustannusten lisäksi lapsista aiheutuvat kulut, kotitalouden yhteisessä käytössä olevan auton kustannukset, kodin hankinnat kuten huonekalut ja elektroniikka sekä vapaa-ajan matkat tai kesämökin ylläpito) otetaan huomioon, kustannuksista vastataan silloinkin ylivoimaisesti yleisimmin melko tasaisesti. Joko molemmat puoliset osallistuivat kaikkien kululajien maksamiseen tai he jakoivat kululajit siten, että toinen vastasi toisista, toinen toisista kuluista.¹⁹ Kuviossa tarkastelu on rajattu vain lapsiperheisiin, jotta myös lapsista aiheutuvat kulut otetaan menojen kokonaisuudes-

¹⁹ Menojen jakamisesta on muodostettu summamuuttuja samaan tapaan kuin edellä kotitaloustöiden jakamisesta. Menojen jakamista kuvaavan summamuuttujan pienimmän arvon (1) saavat ne vastaajat, joiden kotitaloudessa nainen maksoi yleensä kaikki kuusi menoerää, suurimman arvon (13) taas ne vastaajat, joiden kotitaloudessa mies maksoi kaikki nämä menot. Keskimmäisen arvon (7) saavat ne vastaajat, joiden kotitaloudessa nämä menot jaettiin tasaisimmin, joko puoliksi tai suhteessa tuloihin tai siten, että toinen puoliso maksoi yhden, toinen toiset kulut.

sa huomioon. Kaikkien vastaajien jakauma ilman lasten kuluja on kuitenkin hyvin samankaltainen. Menojen jakaminen puolisoiden kesken on siis selvästi tasaisempaa kuin kotitaloustöiden jakaminen.²⁰ Toisin kuin vastuu kotitaloustöistä, kokonaisvastuu kotitalouden menoista painottuu kuitenkin tasaisen jakamisen ohella miehille.

Tyytyväisyys kotitöiden ja menojen jakamiseen – kuka kärsii vai kärsiikö kukaan?

Tasa-arvobarometrin (Attila ym. 2018) tulokset kertovat, että naiset kokevat miehiä useammin olevansa liikaa vastuussa kotitöistä. Joka kymmenennellä naisella oli tällaisia tuntemuksia usein, joka neljännellä silloin tällöin. Neljä viidestä miehestä ei kokenut lainkaan liiallista vastuuta kotitöistä, naisista alle puolet. Sekä naisten että miesten kokemukset liiallisesta kotityövastuusta olivat kuitenkin yleisempiä kahden vanhemman lapsiperheissä kuin kaikissa kahden puolison perheissä. Erityisesti alle seitsemänvuotiaiden lasten äidit kertoivat tällaisista kokemuksista useammin kuin muut naiset, kun taas isillä vastaavaa eroa nuorimman lapsen iän mukaan ei ollut. Kotitalouden yhteisten menojen jakamiseen ovat sen sijaan sekä miehet että naiset enimmäkseen tyytyväisiä (naisista 97 % ja miehistä 98 % vähintään jokseenkin tyytyväisiä, valtaosa tyytyväisiä).

Noin neljännes naisista ja miehistä kertoi kuitenkin rahojen käytön aiheuttavan paljon tai ainakin jonkin verran erimielisyyksiä puolisoiden välillä. Kotitöistä riideltiin useammin: kaksi viidestä naisesta ja miehestä kertoi kotitöiden jakamisen aiheuttavan paljon tai jonkin verran erimielisyyksiä. Tästä huolimatta valtaosa niin naisista kuin miehistäkin koki parisuhteensa erittäin hyväksi, ja lähes kaikki vähintään melko hyväksi. (Attila ym. 2018.)

Seuraavaksi tarkastelemme sitä, kytkeytyvätkö tyytymättömyys kotitöiden tai menojen jakamiseen, erimielisyydet tai tyytyväisyys parisuhteeseen siihen, miten kotityöt ja kotitalouden yhteiset menot vastaajien mukaan jaettiin. Lisäksi otamme huomioon sen, miten puolisoiden pääasiallinen toiminta ja tuloerot sekä vastaajan käsitys miehen toimeentulovastuusta mahdollisesti välittävät puolisoiden käytäntöjen sekä tyytymättömyyden ja erimielisyyksien välistä yhteyttä.

20 Menojen jakamisesta muodostetussa summamuuttujassa tosin häivytetään puoliksi ja suhteessa tuloihin maksaminen, joita molempia tarkastellaan yhdessä maksamisena. Puolisoiden yleiset tuloerot huomioon ottaen nämä menojen kattamisen tavat ovat menojen tasa-arvoisen jakamisen kannalta hyvin eri asioita. Toisaalta myöskään kotitaloustöiden jakamisesta emme tiedä, kuinka suuren osan kotitöistä puoliset todellisuudessa tekevät silloin kun he kertovat tekevänsä ”molemmat yhtä paljon”.

Tyytymättömiä kotitöiden ja menojen jakamiseen ovat itse päävastuussa olevat puoliset

Kotitöistä kokivat olevansa liikaa vastuussa useimmin ne miehet ja naiset, joille pääosa kotitaloustöiden kokonaisvastuusta kasautui, harvimminkin taas ne, joiden parisuhteessa kokonaisvastuu oli toisella puolisollla (kuvio 12). Tasa-arvobarometrissa ei kysytty tyytyväisyydestä kotitöiden jakoon vaan liiasta vastuusta, mutta tämän arvion voi ajatella kertovan jonkinasteisesta tyytymättömyydestä.

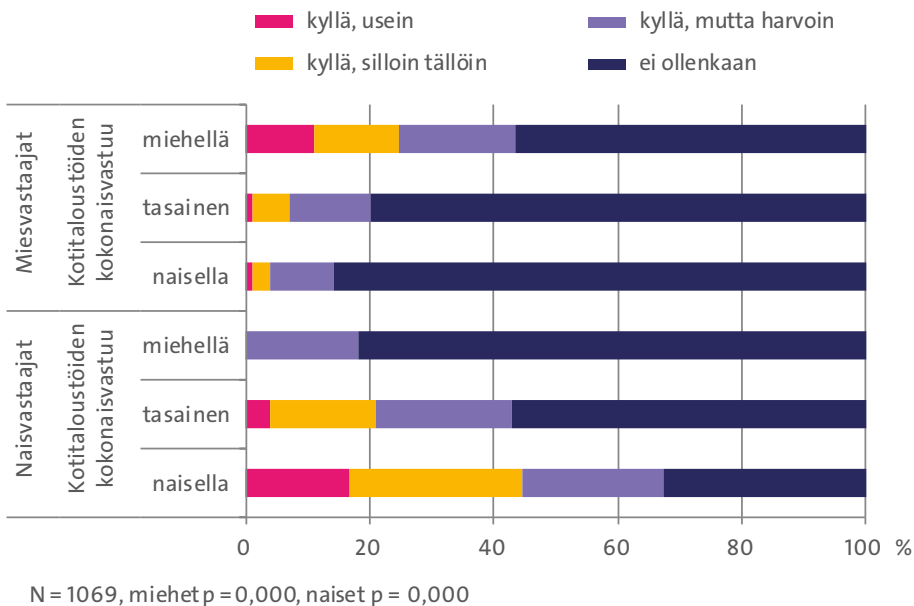
Se, jolle valtaosa kotitaloustöistä kasautuu, kokee siis ainakin ajoittain kotityövastuun liian suureksi. Naisten kokemukset liiallisesta vastuusta näyttävät kuitenkin olevan yleisempiä kuin miesten sekä silloin, kun kokonaisvastuu oli pääasiassa vastaajalla itsellään, että silloin, kun kokonaisvastuu jakautui tasaisesti. Silloinkin, kun vastuunjako oli tasainen, joka viides nainen mutta harvempi kuin joka kymmenes mies koki olevansa liikaa vastuussa kotitöistä vähintään silloin tällöin. Päävastuussa olevista naisista lähes puolet mutta miehistä vain neljännes koki liiallista kotityövastuuta vähintään silloin tällöin. (Kuvio 12.) Kuten kaikissa parisuhteissa, myös lapsiperheissä naisten kuormittuminen kotitöistä liittyi selvästi heidän päävastuuseensa niistä. Vähintään silloin tällöin liiallista vastuuta kotitöistä koki yli puolet niistä alaikäisten lasten äideistä, jotka olivat vastuussa kotitaloustöiden kokonaisuudesta.

Toisaalta kolmannes naisista ja peräti yli puolet miehistä ei tuntenut olevansa lainkaan liikaa vastuussa kotitöistä silloinkaan, kun he olivat itse pääosin vastuussa kotitaloustöiden kokonaisuudesta (kuvio 12). Päävastuussa olevien miesten osuus tosin on pieni, joten tätä ryhmää kuvaaviin lukuihin tulee suhtautua varauksella. Ehkä näissä tapauksissa kotitaloustöiden vastuunjako on tietoisesti neuvoteltu ja molempien puolisoitten oikeudenmukaiseksi kokema: toinen puoliso – sukupuolten välisen työnjaon pitkän historian mukaisesti yleensä nainen – esimerkiksi ajattelee kotityövastuun kuuluvan hänelle itselleen tai tekee kotitöitä mielellään. Toinen puoliso voi myös olla kotona työttömänä tai hoitamassa lasta, jolloin kotitöiden kasautumista sille, jolla on enemmän aikaa, pidetään perusteltuna, eikä työnjakoa siksi koeta kuormittavaksi (Raijas & Sailio 2012).

Ehkäpä tähän työnjaon käytännön ja kokemuksen ristiriitaan liittyy sekin, että liiallisen vastuun kokemuksia oli, joskin yleensä vain harvoin, joka seitsemännellä miehellä ja joka kuudennella naisella silloinkin, kun puoliso oli pääosin vastuussa kotitaloustöistä. Yksi selitys on, että nämä melko vähän kotitaloustöitä tekevät – useimmiten miehet – kokivat oman vähäisenkin osuutensa toisinaan liian suureksi, jos he ajattelivat vastuun kuuluvan pääasiassa puolisolleen. Näin voidaan ajatella erityisesti lapsiperheissä, joissa toinen vanhempi – yleensä äiti – hoitaa lasta kotona (mt.). Toinen mahdollisuus on, että nämä vastaajat kokivat kuormittavansa muista kuin kotitaloustöistä. Miesvastaajat ovat liiallista vastuuta ajatellessaan voineet tarkoittaa esimerkiksi heille painottuvia huoltotöitä.

Puolisoiden työssäkäynti kytkeytyikin siihen, kuinka kuormittavaksi oma kotityövastuu koettiin. Kotityövastuuta jakavat tai päävastuussa olevat miehet kokivat vielä yleisemmin olevansa vähintään silloin tällöin liikaa vastuussa kotitöistä, jos molemmat puoliset olivat työssäkäyviä. Myös päävastuussa olevilla naisilla oli yleisemmin liiallisen vastuun kokemuksia vähintään silloin tällöin, jos molemmat puoliset olivat

ansiotyössä, mutta myös jos vain nainen oli työssäkäyvä. Harvimmin naiset kokivat oman päävastuunsa liian kuormittavaksi silloin, kun mies kävi ansiotyössä mutta nainen ei. Nämä naiset ehkä ajattelivat, ettei päävastuu ollut liikaa, koska heillä oli kotitaloustöiden tekemiseen enemmän aikaa.

Kuvio 12. Kokemus liiasta kotityövastuusta kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakautumisen mukaan (%,"Onko sinulle tullut viime aikoina mieleen, että olet liikaa vastuussa kotitöistä?")

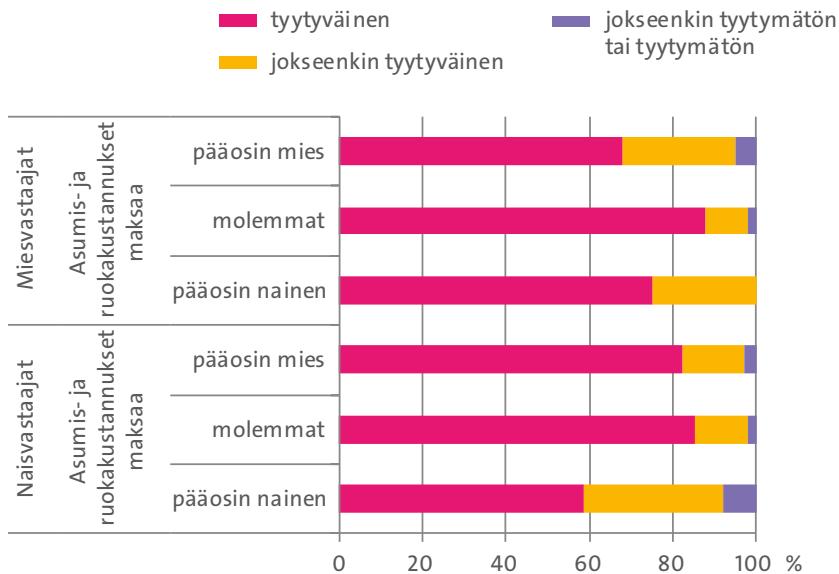
Kotitalouden yhteisten menojen jakamiseen sekä miehet että naiset olivat erittäin tyytyväisiä useimmissa parisuhteissa, yleisimmin kuitenkin silloin, kun asumis- ja ruokakustannusten kattamiseen osallistuivat melko tasaisesti molemmat puoliset (kuvio 13). Näissä parisuhteissa menot saatettiin jakaa puoliksi, suhteessa tuloihin tai siten, että toinen puoliso maksoi asumisen ja toinen ruokakustannukset.²¹ Myös lapsiperheissä tyytyväisimpiä olivat nämä kulut tasaisesti jakavat vanhemmat.

Naiset olivat lähes yhtä usein erittäin tyytyväisiä myös silloin, kun näistä kustannuksista vastasi pääosin mies (kuvio 13). Tämä voi liittyä puolisoitten tuloeroihin, mutta myös käsityksiin puolisoitten välisestä työnjaosta. Naiset olivatkin asumis- ja ruokakustannuksia epätasaisesti jakavissa parisuhteissa tyytyväisempiä menojen jaka-

21 Tässä osiossa asumis- ja ruokakustannusten maksamista tarkastellaan summamuuttujasta muodostetun kolmiluokkaisen muuttujan (pääosin mies, molemmat, pääosin nainen) avulla. Summamuuttujassa pienimmän arvon 2 saivat vastaajat, joiden parisuhteessa nainen vastasi sekä asumis- että ruokakustannuksista, suurimman arvon 6 puolestaan vastaajat, joiden parisuhteessa mies vastasi molemmista kustannuksista. Summamuuttujan keskimmäisen arvon 4 saivat vastaajat, joiden parisuhteessa molemmat kululajit jaettiin (puoliksi tai suhteessa tuloihin) tai toinen puoliso vastasi asumiskustannuksista, toinen ruoka- ja päivittäistavarakustannuksista. Kolmiluokkaisen muuttujan luokka "molemmat maksavat" kuvaa tätä keskimmäistä arvoa. "Pääosin mies" -luokka käsittää arvot 5 ja 6 eli mies vastasi kokonaan molemmista kustannuksista tai yksin toisesta ja toinen kustannus jaettiin. Vastaavasti "pääosin nainen" -luokka käsittää arvot 2 ja 3.

miseen, jos miehen tulot olivat heidän omia tulojaan suuremmat. Tasaisesti nämä kustannukset jakavissa parisuhteissa naiset sen sijaan eivät olleet sen tyytymättömpämpiä menojen jakamisen tapaan, vaikka miehen tulot olivat suuremmat. Naiset eivät siis puolisoiden tuloeroista huolimatta näyttäneet kokevan näiden menojen melko tasaisesti jakautumista epäoikeudenmukaiseksi. Tosin tulosta on tulkittava varoen, sillä tasaisesti jakavatkin saattoivat suhteuttaa näitä kustannuksia tuloihin tai jakaa vastuuta siten, että mies maksoi asumiskulut ja nainen ruokakulut (ks. edellä Menojen kattaminen puolisoiden kesken). Kotitalouksissa on myös kuluja, joita tässä ei ole otettu huomioon, ja jotka saattavat olla pääosin toisen puolison vastuulla.

Sekä miehet että naiset olivat hieman harvemmin tyytyväisiä menojen jakamiseen vastatessaan itse pääosin asumis- ja ruokakustannuksista, kun taas yksikään mies ei ollut tyytymätön, jos kustannuksista huolehti pääasiassa nainen (kuvio 13). Osa miehistä – ja varmasti myös naisista – voi kokea taloudellisen vastuun kielteisenä eikä haluaisi sitä yksin itselleen, vaikka tällainen kustannusten jakaminen olisi perusteltua käytännön syistä, esimerkiksi puolisoiden erilaisten työmarkkina-asemien vuoksi (Närvi 2014). Silti on huomattava, että päävastuussa olevistakin miehistä ja naisista vähintään yhdeksän kymmenestä oli ainakin jokseenkin tyytyväisiä menojen jakamiseen. Parisuhteiden ja perheiden erilaiset tilanteet voivat selittää tätä tulosta, samoin se, että toinen puoliso voi vastata sellaisista menoista, joita ei tässä tarkastelussa ole otettu huomioon. Tyytyväisyys menojen jakamiseen voi myös heijastella perheen rahataloudesta vallitsevaa jakamisen ihannetta, joka korostaa ristiriidatonta parisuhdetta ja häivyttää perheen sisäiset eriarvoisuudet ja taloudellisen vallan (Repo 2003).

N = 1061, miehet p = 0,000, naiset p = 0,000

Kuvio 13. Tyytyväisyys kotitalouden yhteisten menojen jakamiseen sen mukaan, miten asumis- ja ruokakustannukset jaettiin (%)

Vaikka voisi ajatella, että kotitaloustöitä tai yhteisiä kustannuksia epätasaisesti jakavat olisivat tyytyväisempiä tilanteeseensa, jos työnjaon kuuluu heidän mielestään parisuhteessa ollakin perinteisen sukupuolittunut, näin ei kuitenkaan ollut. Miesten ja naisten kokemukset liiallisesta kotityövastuusta sekä tyytymättömyys menojen jakamiseen olivat yhtä yleisiä tai harvinaisia riippumatta siitä, mitä vastaajat ajattelivat miesten roolista perheen elättäjänä. Tyytyväisyyden kannalta merkityksellistä oli siis se, miten työnjako käytännössä toteutui, ei se, mitä sukupuolittuneesta työnjaosta, tässä miehelle kuuluvasta toimeentulovastuusta, ajateltiin.

Päävastuu kotitöistä tuo erimielisyyskokemuksia naisille

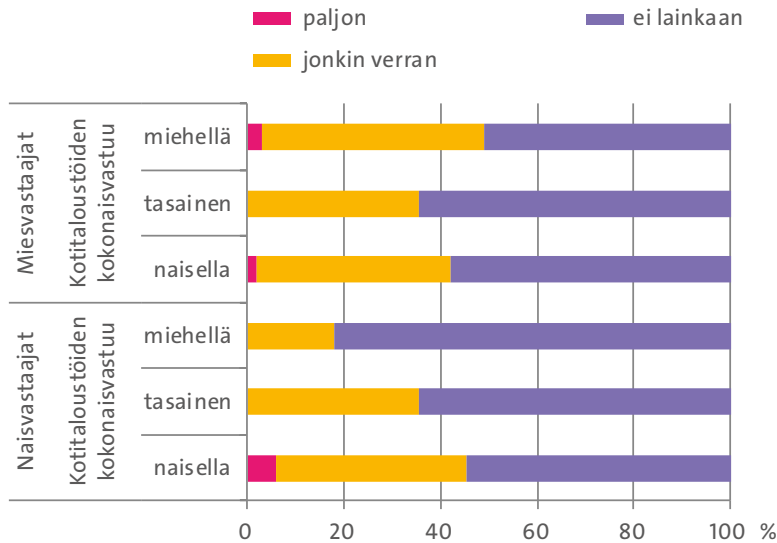
Yli puolella vastaajista, niin naisista kuin miehistäkin, ei ollut lainkaan erimielisyyksiä kumppanin kanssa kotitöiden jakamisesta edes silloin, kun kokonaisvastuu niistä jakautui epätasaisesti (kuvio 14). Kotitaloustöiden vastuunjaolla oli kuitenkin selvä yhteys erimielisyyksien yleisyyteen naisilla. Miesten mainitsemat erimielisyydet sen sijaan eivät olleet tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kotitöiden jakoon.

Erimielisyyksistä kotitöiden jakamisesta parisuhteessa raportoivat useimmin naiset, jotka olivat itse vastuussa kotitaloustöiden kokonaisuudesta, harvimminkin puolestaan naiset, joiden puoliso otti kokonaisvastuun itselleen (kuvio 14). Myös miesvastaajat mainitsivat erimielisyydet yleisemmin, jos kokonaisvastuu kotitöistä oli vastaajalla itsellään, mutta myös, jos kokonaisvastuu oli naisella. Kuten sanottu, miesvastaajien erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, mutta antavat viitteitä siitä, että miehetkin huomaavat parisuhteissaan naisille kasautuvan kotityövastuun aiheuttamat ristiriidat. Vastuun ollessa naisella miehet ja naiset mainitsivat erimielisyyksistä suunnilleen yhtä usein. Kuitenkin naisista vain hyvin harva raportoi erimielisyyksiä olevan paljon silloinkaan, kun kokonaisvastuu oli heillä. Ehkä naiset joskus tyytyvät epätasaiseen työnjakoon tai pitävät sitä itsestään selvänä silloinkin, kun kotitöistä koetaan liiallista vastuuta (Ervasti & Kaittila 2015).

Kolmannes niin miehistä kuin naisistakin kertoi puolison kanssa tulevan ainakin jonkin verran erimielisyyksiä myös silloin, kun kotitaloustöiden kokonaisvastuu jakautui tasaisesti. Erimielisyydet voivat tässä tilanteessa liittyä siihen, ettei tasaiseen työnjakoon päädytä itsestään vaan siitä joudutaan toistuvasti neuvottelemaan. Erimielisyyttä saattaa myös olla kotitaloustöiden tekemisen ajoituksesta, tavasta tai laadusta. Erimielisyyksiä saattaa lisäksi tulla kotitaloustöiden ohella myös muista kodin töistä kuten miesten yleisemmin tekemistä huoltotöistä. Jos kotitaloustyöt jaetaan tasaisesti, mutta huoltotyöt ovat miehen vastuulla, voi sekin aiheuttaa erimielisyyksiä.

Kotaloustöiden kokonaisvastuun jakautumisen ja erimielisyyksien yhteyttä selittää sekä naisilla että miehillä myös puolisoitten pääasiallinen toiminta. Yleisimmin erimielisyyksistä (paljon tai jonkin verran) kerrottiin niissä parisuhteissa, joissa kotitaloustöiden päävastuu oli naisella ja molemmat puoliset tai vain nainen kävi ansiotyössä. Kotityövastuuta jakavissa parisuhteissa erimielisyyksiä oli naisten mukaan useammin, jos nainen oli työssä mutta mies ei, miesten mukaan taas, jos mies oli töissä mutta nainen ei. Erimielisyydet näyttävät liittyvän ajankäytön kannalta ”kohtuuttomaksi”

koettuihin tilanteisiin (Baxter 2000), joissa esimerkiksi itse joudutaan tekemään lii-
kaa ja puolison ei katsota tekevän riittävästi suhteessa ansiotyöltä muille elämänalu-
eille käytettäväksi jäävään aikaan.

N = 1069, miehet p = 0,254, naiset p = 0,002 (miehillä ero ei tilastollisesti merkitsevä)

Kuvio 14. Erimielisyyksiä kumppanin kanssa kotitöiden jakamisesta kotitaloustöiden kokonaisvastuun jakautumisen mukaan (%)

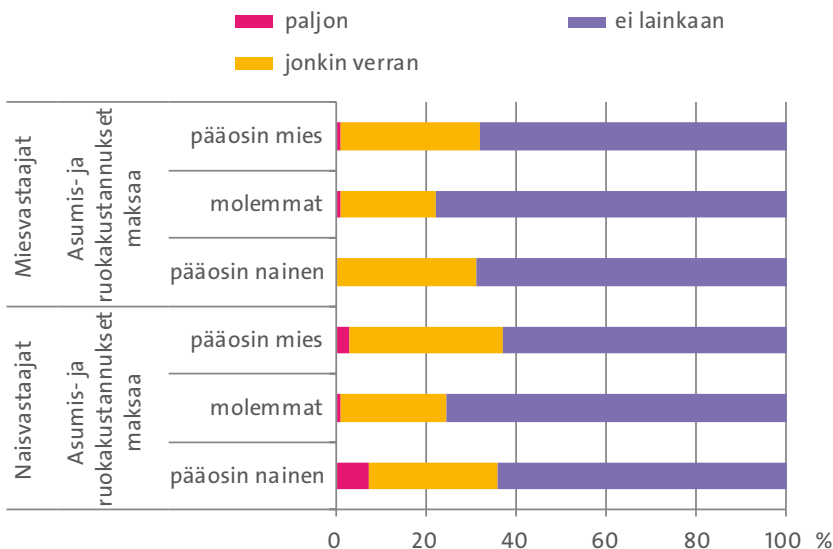
Miesten tai naisten käsitys miehen elättäjänroolista ei sen sijaan liittynyt siihen, minkä verran kotitöistä tuli parisuhteessa erimielisyyksiä. Ne vastaajat, jotka ajattelivat miehen olevan ensisijaisesti vastuussa perheen toimeentulosta, eivät siis riidelleet kotitöistä sen harvemmin kuin tähän ajatukseen torjuvammin suhtautuvatkaan, vaikka voisi ajatella perinteisempää työnjakoa kannattavien tyytyvän siihen käytännössäkin muita useammin. Erimielisyyksiä näyttävätkin aiheuttavan työnjaon koetut käytännöt riippumatta siitä, mitä miehen roolista asenteiden tasolla ajatellaan.

Myös menojen epätasaisesta jakamisesta erimielisyyskokemuksia naisille

Kotitöiden jakamistakin harvemmin pariskunnille syntyi erimielisyyttä rahojen käytöstä. Myös aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että parisuhteissa syntyy vähemmän erimielisyyksiä rahasta kuin kotitöistä (Ervasti & Kaittila 2015).

Samoin kuin kotitöiden jakamisessa, menojen jakamisen tavalla oli kuitenkin selvä yhteys erimielisyyksien yleisyyteen, mutta vain naisilla. Rahojen käytöstä erimielisyyksiä syntyi useammin, jos asumis- ja ruokakustannukset olivat pääosin vain toisen puolison vastuulla, oli tämä puoliso sitten mies tai nainen (kuvio 15). Naiset kertoi-

vat puolison kanssa tulevan paljon erimielisyyksiä erityisesti silloin, kun vastuu näistä menoista oli pääosin naisella, mutta tällöinkin paljon erimielisyyksiä tuli vain harvalle. Harvimmin rahojen käytöstä kiisteltiin, jos asumis- ja ruokakustannukset jaettiin tasaisesti.

N = 1061, miehet p = 0,220, naiset p = 0,009 (miehillä ero ei tilastollisesti merkitsevä)

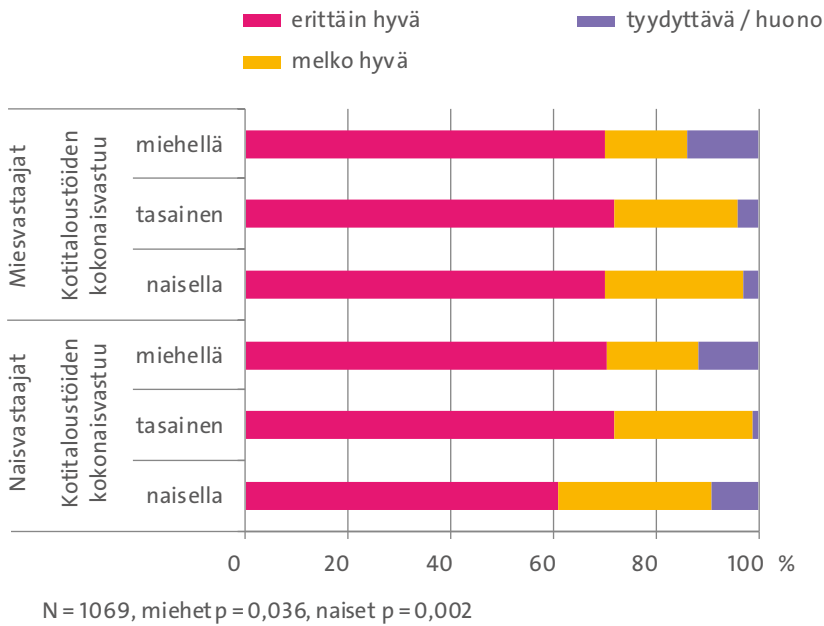
Kuvio 15. Erimielisyyksiä kumppanin kanssa rahojen käytöstä sen mukaan, miten asumis- ja ruokakustannukset jaettiin (%)

Rahojen käyttö ei tosin liity ainoastaan menojen jakamisen tapaan puolisoitten välillä, vaan myös esimerkiksi siihen, mihin rahaa käytetään, kuinka paljon ja kuka rahankäytöstä saa päättää (Repo 2003; Kaittila 2017). Nämä ratkaisut epäilemättä aiheuttavat erimielisyyksiä parisuhteissa (Raijas 2013). Silti on kiinnostavaa, että myös menojen jakamisen tapa näyttää ainakin naisten mukaan joko lisäävän tai torjuvan erimielisyyksiä. Puolisoiden tuloeroilla sen paremmin kuin vastaajien käsityksellä miehen ensisijaisesta toimeentulovastuusta ei sen sijaan ollut yhteyttä siihen, aiheuttivatko erilaiset menojen jakamisen tavat erimielisyyksiä rahankäytöstä puolisoitten välillä.

Kotitöitä tasaisesti jakavilla (vielä) useammin hyvä suhde kumppaniin

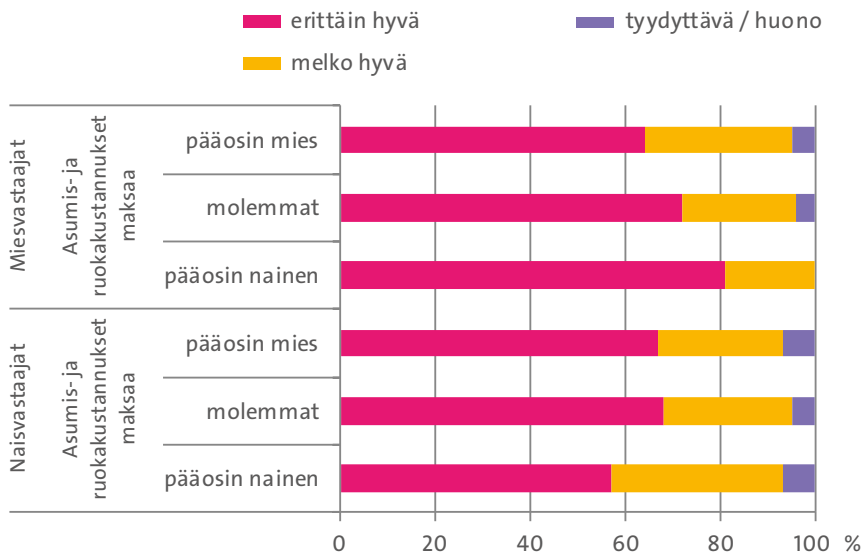
Miehet ja naiset olivat yleisesti ottaen tyytyväisiä puolisoitten väliseen suhteeseen. Kotitaloustöiden jakamisen käytännöt olivat kuitenkin yhteydessä siihen, millaiseksi suhde kumppaniin koettiin (kuvio 16). Naiset kuvasivat jonkin verran harvemmin suhdetta kumppaniin erittäin hyväksi, jos he olivat itse vastuussa kotitaloustöiden kokonaisuudesta. Kaikissa muissa tilanteissa vähintään kaksi kolmesta miehestä ja nai-

sesta oli erittäin tyytyväinen parisuhteeseensa. Miesten arviot erittäin hyvästä parisuhteesta eivät vaihdelleet työnjaon mukaan, mutta miehet pitivät kuitenkin harvemmin suhdetta kumppaniin melko hyvänä ja useammin vain tyydyttävänä silloin, kun he itse olivat kokonaisvastuussa kotitaloudesta. Näin arvioivat myös naiset silloin, kun kokonaisvastuu oli miehellä. Vastajia, joiden parisuhteessa miehellä oli kokonaisvastuu kotitaloudesta, oli kuitenkin niin vähän, että miehelle painottuvan vastuun ja parisuhdetyytyväisyyden yhteyteen on suhtauduttava varauksella.

Kuvio 16. Arvio suhteesta kumppaniin kotitalousten kokonaisvastuun jakautumisen mukaan (%; ”Miltä tuntuu suhteesi (nykyiseen) puolisoosi/kumppaniisi?”)

Asumis- ja ruokakustannusten jakamisen tapa ei sen sijaan ollut merkitsevästi yhteydessä miesten tai naisten arviointiin parisuhteestaan (kuviot 17). Enemmistö piti suhdetta kumppaniinsa erittäin hyvänä ja lähes kaikki vähintään melko hyvänä riippumatta siitä, miten nämä menot jaettiin. Kotitalouden välttämättömien asumis- ja ruokakulujen jakamista merkittävämpää saattaa olla se, miten yhteisten menojen kokonaisuus jaetaan tai se, jääkö puolisoille yhteisten menojen jälkeen rahaa omiin menoihin ja mitä nämä menot ovat. Tyytyväisyydessä tai tyytymättömyydessä parisuhteeseen on lisäksi kysymys myös muista asioista, jotka ehkä painavat suhteen arvioinnissa välttämättömien kulujen jakamista enemmän.

N = 1061, miehet p = 0,287, naiset p = 0,468 (erot menojen jakamisen tapojen välillä eivät ole tilastollisesti merkitseviä)

Kuvio 17. Arvio suhteesta kumppaniin sen mukaan, miten asumis- ja ruokakustannukset jaettiin (%; "Millainen on suhteesi (nykyiseen) puolisoosi/kumppaniisi?")

Lopuksi: kotityöt yhä sukupuolten arkisen tasa-arvon koetinkivi

Säännöllisesti ja usein toistuvien kotitaloustöiden kokonaisvastuu on parisuhteissa yhä usein naisella. Vuoden 2017 tasa-arvobarometriin perustuva analyysimme osoitti, että vastuu kotitaloustöistä painottuu naisille erityisesti silloin, kun he eivät käy ansiotyössä. Kahden työssäkäyvän puolison parisuhteissa työnjako on tasaisempaa, mutta silloinkin melko moni nainen on kotitöistä päävastuussa. Keskimääräistä suurituloisempien tai puolisoaan suurituloisempien naisten kokonaisvastuu kotitöistä on kuitenkin muita harvinaisempaa. Kahden vanhemman lapsiperheissä kokonaisvastuu kotitaloustöistä on useammin naisella kuin lapsettomien alle 45-vuotiaiden parisuhteissa. Vaikka miehet ovat ajankäyttötutkimusten mukaan lisänneet kotitöihin käyttämänsä aikaa (Pääkkönen & Hanifi 2011), kotitaloustöiden epätasainen jakautuminen parisuhteissa näyttää olevan sukupuolten tasa-arvon kestokysymys.

Suurimmat yhteiset menoerät, asumis- ja ruokakustannukset, sen sijaan maksetaan ylivoimaisesti yleisimmin puoliksi puolisoitten kesken. Näin toimitaan myös siinä melko yleisessä tapauksessa, että miehen tulot ovat naisen tuloja suuremmat, vaikka tällöin myös miehen vastuu näistä menoista on yleisempää kuin silloin, kun puolisoitten tulot ovat suurin piirtein samansuuruiset. Ainoastaan naisvastaajilla, jotka itse eivät ole lainkaan ansiotyössä mutta miespuoliso on, asumismenot maksaa yleisimmin mies. Menojen jakamiseen tasaisesti ollaan siis parisuhteissa valmiimpia kuin koti-

taloustöiden jakamiseen. Tosin sukupuolten tasa-arvon kannalta yhteisten laskujen maksamista keskeisempänä voidaan pitää sitä, kuka parisuhteessa päättää, mihin rahaa käytetään ja kuinka paljon rahaa puolisoiden käytössä ylipäänsä on (Sailio 2014). Tällaista puolisoiden välistä taloudellista valtaa ei tasa-arvobarometrin aineistolla ollut mahdollista tarkastella.

Sekä puolisoiden pääasiallinen toiminta että puolisoiden tuloerot ja erityisesti naisten tulotaso (joka tässä aineistossa oli tiedossa vain naisvastaajilta) kytkeytyvät siis tulostemme mukaan kotitöiden ja menojen jakamiseen. Yhtäältä ansiotyöhön käytyllä ja siltä vapaaksi jäävällä ajalla ja toisaalta taloudellisilla resursseilla näyttää siis olevan merkitystä puolisoiden vastuunjaossa (vrt. Baxter 1992; Vogler 1998). Puolisoiden ansiotyöhön osallistuminen näkyi myös vastaajien kokemuksissa kotitöiden liiasta kuormittavuudesta sekä erimielisyyksistä kotitöistä. Päävastuussa kotitaloustöistä olevat puolisot kokivat useammin vastuun liian suureksi, jos olivat työssäkäyviä. Päävastuussa olevat ja työssäkäyvät naiset myös kertoivat muita useammin kotitöiden aiheuttavan erimielisyyksiä puolisoiden kesken. Harvimminkin naiset kokivat oman päävastuunsa kotitaloustöistä kuormittavaksi, jos mies kävi ansiotyössä mutta nainen itse ei. Ansiotyöhön kuluva ja siltä ”vapaaksi” jäävä aika voikin liittyä paitsi puolisoiden työnjaon käytäntöihin myös siihen, koetaanko ne oikeudenmukaiseksi. Puolisoiden tuloerot sen sijaan eivät juuri näkyneet siinä, oltiinko menojen jakamisen eri tapoihin tyytymättömiä tai tuliko rahankäytöstä puolisoiden kesken erimielisyyksiä.

Kotitöiden jakamista vain kahden työssäkäyvän puolison parisuhteissa tarkastellut Tomi Oinas (2010) löysi vahvistusta käytettävissä olevan ajan selitysmallille, mutta ei resurssiteorialle, jossa pienempituloinen puoliso tekisi suuremman osan kotitöistä. Käytettävissä olevan ajan selitysmallille on saatu vahvistusta muissakin suomalaisista tehdyissä tutkimuksissa (esim. Miettinen 2008), joissa on tarkasteltu työtunteja.

Tuloerojen yhteys työnjakoon tämän artikkelin tuloksissa voi johtua siitä, että analyysissä ei ollut mahdollista ottaa huomioon molempien puolisoiden tuloja ja ennen kaikkea niiden yhteyttä puolisoiden työaikaan. Aineistosta ei saatu molempien puolisoiden tuloja, vaan tieto puolisoiden tuloeroista oli vastaajan oma arvio. Myös tieto esimerkiksi koulutuksesta, ammattiasemasta ja viikkotyötunneista oli käytettävissä vain vastaajasta, joten analyysissä ei ollut mahdollisuutta ottaa huomioon puolisoiden mahdollisesti keskenään erilaisia sosioekonomisia asemia eikä kotitalouden kokonaistilannetta. Vaikka tuloeroja tarkasteltiin erikseen vain kahden työssäkäyvän puolison parisuhteissa, työssäkäyvienkin tuloerot voivat liittyä juuri työtunteihin ja siten ansiotyöltä muille elämänalueille jäävään aikaan. Puolisoiden työnjaon analysoimiseksi luotettavammin tarvittaisiinkin tarkempaa tietoa molempien puolisoiden tilanteista. Analyysissämme puolisoiden käytettävissä olevasta ajasta kertoo kummankin pääasiallinen toiminta, joko ansiotyössä tai työelämän ulkopuolella oleminen. Se on ajan mittarina melko karkea, sillä ansiotyössä olevan työaika voi vaihdella, ja myös työelämän ulkopuolella olevat vastaajat ovat moninainen joukko esimerkiksi opiskelijoita, lasta kotona hoitavia ja eläkeläisiä, joita tässä ei aineiston pienuuden vuoksi voinut tarkastella tarkemmin.

Kiinnostavaa on kuitenkin myös se, että ansiotyöhön osallistumisen yhteys puolisoiden kotityönjakoon näyttää tulostemme mukaan olevan sukupuolistunut, sillä vain

naisen työssäkäynti oli yhteydessä tasaisempaan kotitaloustöiden kokonaisvastuun ja koon puolisoitten välillä. Tämä liittyy sukupuolistuneisiin käsityksiin siitä, mihin puoliset käyttävät ansiotyön ulkopuolista aikaansa. Kotitöiden tekeminen mielletään yleensä ”naistapaiseksi” toiminnaksi (Jokinen 2005), mutta harmillista kyllä tällaisesta käsityksestä ei tasa-arvobarometrissa ole kysytty. Sen sijaan miesvastaajat, jotka ajattelivat miesten olevan ensisijaisesti vastuussa perheen toimeentulosta, jakoivat harvemmin vastuuta kotitaloustöistä. Sukupuolistuneisiin asenteisiin perustuva kotityönjaon selitysmalli on saanut tukea myös muissa suomalaisissa tutkimuksissa (Oinas 2010; Miettinen 2008). Asumis- tai ruokakustannusten jakamisen tapaan käsitys miehen toimeentulovastuusta ei sen sijaan ollut yhteydessä.

Miehillä ja naisilla on myös hyvin erilaiset käsitykset siitä, kumpi puolisoista on vastuussa kotitaloustöistä. Naiset korostavat omaa vastuutaan, miehet jaettua tai omaa vastuutaan. Sama ilmiö on havaittu muissakin tutkimuksissa (esim. Lammi-Taskula & Salmi 2014; Sutela 2007; Melkas 2004, 1998). Näkemykset menojen kattamisesta olivat tämän analyysin tuloksissa yhteneväisempiä. On mahdollista, että tasa-arvobarometrin vastaajiksi valikoituu sukupuolten tasa-arvoon keskivertoa myönteisemmin suhtautuvia miehiä, joiden parisuhteissa myös käytännössä jaetaan vastuita puolisoitten kesken. Ehkä juuri miehet myös haluavat vastata tasa-arvoa selvittävään tutkimukseen siten, että he eivät tule antaneeksi itsestään kuvaa epätasa-arvoisten käytäntöjen ylläpitäjinä (ks. Hanna Ylöstalon artikkeli tässä kirjassa). Toisen tekemää työtä ei myöskään välttämättä tule huomanneeksi.

Kokemus vastuusta onkin eri asia kuin se, kuka kotityöt todellisuudessa tekee ja kuinka paljon niihin käytetään aikaa. Kokemus jaetusta vastuusta sisältää jo vastaajan arvion työnjaon tasapuolisuudesta. Olisiko niin, että miehet kokevat tekevänsä ”yhtä paljon” kotitöitä pienemmällä kokonaisosuudella kuin naiset, kun taas naiset eivät koe tätä osuutta vielä riittäväksi? Naisten yleisemmät arviot omasta vastuustaan voivat liittyä myös koordinaatiovastuuseen, josta erityisesti naiset kertovat (Jokinen 2005): vaikka mies osallistuisi varsinaiseen tekemiseen, nainen kokee olevansa vastuussa siitä, että työt tulevat hoidetuksi ajallaan. Miesten ja naisten varsin yhteneväiset ja yleiset arviot yhteisten menojen maksamisesta puoliksi sen sijaan voivat olla tapa rakentaa kuvaa parisuhteesta, jossa perheen taloudesta huolehditaan yhdessä riippumatta siitä, millaisia taloudellisia eriarvoisuuksia ja riippuvuuksia puolisoitten välillä tosiasias-
assa esiintyy (Repo 2003).

Huolimatta naisten ja miesten eriävistä käsityksistä ja kotitöiden epätasaisesta vastuunjaosta kotitöistä riidellään harvoin ainakaan paljon. Ja vaikka menot usein puolitetään puolisoitten tuloeroista huolimatta, erityisesti menojen jakamiseen ollaan varsin tyytyväisiä. Kotitöiden aiheuttamista erimielisyyksistä kertovat erityisesti naiset, joille kotitöiden päävastuu kasaantuu. Tyytyväisimpiä kotitöiden jakamiseen vaikuttavat olevan ne naiset ja miehet, joiden puoliso on niistä päävastuussa, jos tyytyväisyydestä kertoo se, ettei koe omaa kotityövastuuta liian suureksi. Menojen jakamiseen sen sijaan ovat tyytyväisimpiä niitä tasaisesti jakavat. Onko siis niin, että perheen yhteisistä menoista halutaankin vastata yhdessä, mutta kotitöissä osa miehistä ja naisista mielellään vähentäisi omaa vastuutaan? Vain joka viides tasa-arvobarometrin vastaaja ajatteli miesten olevan ensisijaisesti vastuussa perheen toimeentulosta (Attila ym.

2018) eli enemmistö pitänee taloudellista vastuuta yhteisenä asiana. Kotitöitä pidetään melko usein ikävinä, eikä miesten ja naisten näkemyksissä ole eroa (Miettinen 2008).

Raija Julkunen (2010) mukaan sukupuolen järjestykset ovat murtuneet vahvemmin julkisella elämänalueella esimerkiksi naisten osallistuessa ansiotyöhön, kun taas yksityisellä elämänalueella sukupuolistuneiden käytäntöjen muutos on hitaampaa. Tätä samaa epäsuhtaa näyttää heijastelevan myös kotitöiden ja menojen jakaminen parisuhteissa. Puolisot jakavat taloudellista vastuuta innokkaammin kuin vastuuta kodin arkisista ja toistuvista palkattomista töistä. Naisten työmarkkinoille osallistuminen ei riitä muuttamaan kotitöiden jakoa, vaan siihen tarvitaan toistuvia neuvotteluja ja kotitöistä vallitsevien sukupuolistuneiden käsitysten kyseenalaistamista parisuhteissa. Tarvitaan myös yhteiskuntapolitiikan tukea muun muassa kehittämällä perhevapaita niin, että isät käyttävät niitä nykyistä enemmän ja pidempään, koska kotitöiden jakamisen käytännöt usein muotoutuvat ja vakiintuvat pikkulapsivaiheessa.

Lähteet

- Attila, Henna & Pietiläinen, Marjut & Keski-Petäjä, Miina & Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018): Tasa-arvobarometri 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Baxter, Janeen (1992): Power, Attitudes and Time: The Domestic Division of Labour. *Journal of Comparative Family Studies* 23:2, 165–182.
- Baxter, Janeen (2000): The Joys and Justice of Housework. *Sociology* 34:5, 609–631.
- Ervasti, Heikki & Kaittä, Anniina (2015): Mikä selittää parisuhteen ristiriitoja? Tarkastelussa kotityöt, raha ja ansiotyö. *Sosiologia* 52:2, 104–122.
- Evertsson, Marie & Nermo, Magnus (2007): Changing Resources and the Division of Housework. A Longitudinal Study of Swedish Couples. *European Sociological Review* 23:4, 455–470.
- Jokinen, Eeva (2005): Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija (2010): Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Kaittä, Anniina (2017): Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa. Turun yliopiston julkaisuja C434. Turku: Turun yliopisto.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2014): Työnjako ja tyytyväisyys parisuhteeseen lapsiperheissä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 72–81.
- Lehtinen, Anna-Riitta & Aalto, Kristiina (2018): Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjettien päivitys vuodelle 2018. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2018:101. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/261735>
- Leira, Arnlaug (2006): Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s–2000s. Teoksessa Anne Lise Ellingsæter & Arnlaug Leira (toim.): Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states. Bristol: Policy Press, 27–51.
- Melkas, Tuula (2004): Tasa-arvobarometri 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:20. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Melkas, Tuula (1998): Tasa-arvobarometri 1998. SVT Elinolot 1998:1 Sukupuolten tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus.
- Miettinen, Anneli (2008): Kotityöt, sukupuoli ja tasa-arvo. Palkattoman työn jakamiseen liittyvät käytännöt ja asenteet Suomessa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja E32. Helsinki: Väestöliitto.

- Niemi, Iiris & Pääkkönen, Hannu (1992): Vuotuinen ajankäyttö. Tutkimuksia 183. Helsinki: Tilastokeskus.
- Närvi, Johanna (2014): Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus. Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut. Tutkimus 122. Helsinki: THL.
- Oinas, Tomi (2010): Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 402. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Paajanen, Pirjo (2005): Eri teitä vanhemmuuteen – kaksikymppisenä ja kolmekymppisenä lapsen saaneiden näkemyksiä perheellistymisestä ja vanhemmuudesta. Perhebarometri 2005. Väestötutkimuslaitoksen katsauksia E 21. Helsinki: Väestöliitto.
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta (2011): Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus.
- Raijas, Anu (2013): Yhteisen talouden ristiriidat ja ratkaisut nuorissa lapsiperheissä. Hyvinvointikatsaus 4/2013, 22–27.
- Raijas, Anu & Sailio, Marjaana (2012): Arjen ristiriitoja pikkulapsiperheissä. Nettikeskustelun analyysi. Janus 20:4, 316–333.
- Raijas, Anu & Wilska, Terhi-Anna (2007): Huolenpitoa ja jakamista – rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lapsiperheissä. Työselosteita ja esitelmää 104. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Repo, Katja (2003): Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Sailio, Marjaana (2014): Rahanjaon muodot ja niiden merkitykset lapsiperheiden arjen rakentumisessa. Teoksessa Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn (toim.): Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 126–143.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2014): Työn ja perheen yhteensovittaminen hyvinvoinnin tekijänä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 38–51.
- Salmi, Minna & Närvi, Johanna (2017, toim.): Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo. Helsinki: THL.
- Sauli, Hannele (2013): Naisten ja miesten tuloerot erilaisissa kotitalouksissa. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.): Työ, talous ja tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus, 153–173.
- Sutela, Hanna (2007): Työ, hoiva ja perhe. Teoksessa Hanna Sutela & Anna-Maija Lehto: Tasa-arvo työn takana. Helsinki: Tilastokeskus, 5–59.
- Takala, Pentti (2005): Selittävätkö puolisoiden tuloerot kotitöiden jakoa? Teoksessa Hannu Pääkkönen (toim.): Perheiden ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus.
- Vogler, Carolyn (1998): Money in the household: some underlying issues of power. *The Sociological Review* 46:4, 687–713.

Liitetaulukko 1. Vastaajat ikäryhmittäin (%) puolisoiden pääasiallisen toiminnan ja perhetyypin mukaan

	Ikäryhmä						
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	Yhteensä
Puolisoiden pääasiallinen toiminta							
Molemmat työssä	2	17	28	31	22	1	101
Mies työssä, nainen ei	4	34	23	16	15	9	101
Nainen työssä, mies ei	8	10	9	14	38	22	101
Kumpikaan ei työssä	4	2	1	1	15	77	100
Perhetyyppi							
Ei (omia) lapsia	18	32	15	14	10	10	99
Alle 18-v. lapsia kotitaloudessa	1	25	42	27	5	1	101
Vastaajalla lapsia, mutta ei alle 18-v. kotitaloudessa	0	0	1	14	36	49	100

KUN KAKSIJAKOINEN SUKUPUOLIAJATTELU MURTUU – SUKUPUOLEN JA SEKSUAALISUUDEN MONINAISUUS TASA-ARVOBAROMETRISSA

Jukka Lehtonen

- Julkisen sektorin toteuttamissa ja rahoittamissa kyselyissä ja tiedonkeruussa on lähtökohtana ollut tyyppillisesti sukupuolen ymmärtäminen kaksijakoisena ja heterokeskeisyys. Tasa-arvobarometrissa tehtiin merkittävä muutos moninaisuuden huomioimiseksi vuonna 2017.
- Työelämässä ei edelleenkään tunnisteta riittävän hyvin sukupuolen moninaisuutta. Siihen liittyvää syrjintää, häirintää tai kiusaamista esiintyy tai oletetaan esiintyvän. Vain viidesosa palkansaajista pitäisi erittäin epätodennäköisenä sitä, ettei trans- ja intersukupuolisia syrjittäisi heidän työpaikallaan.
- Vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä teemoja käsitellään ainakin jonkin verran etenkin peruskoulussa ja lukiossa, niitä ei tarkastella tarpeeksi etenkin ammatillisessa ja korkea-asteen koulutuksessa.
- Tasa-arvosuunnittelua ei useinkaan toteuteta työpaikoilla ja oppilaitoksissa lain edellyttämällä tavalla, ja hyvin harvat opiskelevat ja työskentelevät ympäristöissä, joissa tasa-arvosuunnitelmat tiedetysti sisältäisivät keinoja edistää sukupuolivähemmistöjen asemaa.
- Tasa-arvobarometrin pienen seksuaali- ja sukupuolivähemmistövastaajajoukon perusteella ei voi yleistää tuloksia koskemaan kaikkia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia Suomessa. Vastaajajoukko koki muita vastaajia useammin työpaikkansa, oppilaitoksensa ja parisuhteensa tasa-arvoiseksi. Se koki kuitenkin muita vastaajia useammin häirintää ja vihapuhetta ja joutui muuttamaan pelon takia käyttäytymistään varsinkin julkisilla paikoilla.

Sovinko mukaan?

Ihmistä, heidän kokemuksistaan ja ajatuksistaan kerätään tietoa, jotta voitaisiin ymmärtää heidän elämäänsä ja toimintaansa sekä muuttaa ihmisiä ympäröiviä olosuhteita aiempaa paremmiksi. Tämän tyylinen ajatus on usein taustalla julkisten instituutioiden tekemässä ja rahoittamassa ihmiskeskeisessä tutkimuksessa, tilastoinnissa, rekisteröinnissä ja selvitystoiminnassa. Se, millaisista ihmisistä, millaisesta käyttäytymisestä, mil-

laisista aiheista ja asioista sekä miten tietoa kerätään, kootaan, analysoidaan ja raportoidaan, näyttäytyy tyypillisesti itsestään selvältä, puolueettomalta ja neutraalilta.

Kun tarkastellaan julkisten tiedonkeruutapojen ja erityisesti tutkimuskyselyjen keinoja kerätä tietoa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta, tulee näkyväksi, ettei tiedonkeruu ole arvovapaata ja kaikki ihmiset huomioon ottavaa. Sen sijaan se on usein poissulkevaa, normittavaa, moninaisuutta tunnistamatonta sekä varsin yksipuolista. Suomessa tiedonkeruuseen on sisällynyt tyypillisesti sukupuolen hahmottaminen kaksijakoisena (usein nimeämättömänä biologisena) faktana ja heterokeskeisyys.

Sukupuolen kaksijakoisuuden ja heterokeskeisyyden perinne on ollut vahva toistuvissa julkisesti rahoitetuissa tutkimuskyselyissä, mutta viime vuosina jäykkää perinnettä on purettu useissa tiedonkeruun tavoissa. Etenkin nuoriin, opiskelijoihin, koululaisiin ja työelämään liittyvissä tutkimuskyselyissä on otettu huomioon sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus entistä paremmin. Tästä ovat esimerkkeinä työolo-tutkimuksen, kouluterveyskyselyn, amis- ja nuorisobarometriin kyselylomakkeisiin tehdyt muutokset.

Keskityn tässä artikkelissa kuvaamaan muutosta tasa-arvobarometrissa (Attila ym. 2018), joka on keskeinen valtionhallinnon tapa kerätä tietoa kansalaisten tasa-arvoasenteista. Se muutettiin radikaalisti toisenlaiseksi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta vuonna 2017. Analysoin myös sitä, millaisia tuloksia sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulmasta tasa-arvobarometrin aineisto tarjoaa, sekä sitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat barometrin vastajat vastasivat.¹ Tämän artikkelin tehtävänä on syväluodata Tasa-arvobarometrin 2017 aineisto ja tulokset sekä siinä tehdyt muutokset sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen näkökulmasta.

Tiedonkeruutapojen muutokseen ovat vaikuttaneet yhteiskunnan, ihmisten asenteiden ja lainsäädännön muutokset sekä aktiivisten toimijoiden ja tutkijoiden vaikuttamistyö. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asema on muuttunut Suomessa ratkaisevalla tavalla viime vuosikymmenien aikana ja se on asettanut uusia paineita kerätä tietoa heidän kokemuksistaan. Tasa-arvoinen avioliitto (2017) ja sitä edeltänyt laki parisuhteiden rekisteröinnistä (2002), sateenkaariperheiden aseman muutokset sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistaminen (2015) ovat heijastuneet myös tiedonkeruuseen. Samalla myös ihmisten asenteet ovat muuttuneet entistä myönteisemmiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja heidän oikeuksiaan kohtaan. Julkisen tiedonkeruun tapoja on kritisoitu pitkään ja siihen on vaadittu muutoksia myös seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta. Kansalaisjärjestöt, poliitikot ja tutkijat ovat olleet aktiivisia taustavaikuttajia. Myös osa viranomaisista sekä julkisten tutkimuskyselyjen tekijöistä ovat pyrkineet edistämään kyselyjen ja tiedonkeruun muuttamista aiempaa paremmin moninaisuutta tunnistavaksi.

1 Artikkelini on osa tutkimushankettani, jota teen Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa WeAll-tutkimushankkeessa (weallfinland.fi, numero 292883). Sen yhtenä osana on tutkimus- ja tiedonkeruumenetelmien tarkastelu sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen näkökulmista erityisesti työelämän ja koulutuksen kontekstissa. Kiitän Tilastokeskuksen tutkija Henna Attilaa avusta aineiston jatkoanalyysissä ja saamistani kommentteista sekä tekstiä kommentoineita Sinikka Aapola-Karia, Mia Teräsahoa, Johanna Närviä, anonyymia refereeelukijaa sekä muita teoksen kirjoittajia.

Hyödynnän tarkasteluni viitekehystenä hallinnan teoriaa, feminististä ja queer-tutkimuksen teoriaa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Filosofi Michel Foucault'n ideoista peräisin oleva ajatus siitä, että yhteiskunnallinen vallankäyttö on länsimaissa muuttunut parin sadan vuoden aikana kuninkaan yksinvaltiudesta kohti demokraattista ja hallinnollista valtiota, on keskeinen lähtökohta hallinnan teorialle (ks. Miller & Rose 2010; Kaisto & Pyykkönen 2010). Yhteiskunnallinen valta sijoittuu kaikkeen valtiolliseen toimintaan, kuten siihen miten tietoa kansalaisista kerätään ja analysoidaan. Valta on usein hajautettua, vaikeasti havaittavaa ja yksityiskohtaista, jolloin se samalla näyttyy automaattiselta ja vaikeasti kyseenalaistettavalta. Valta kietoutuu siis esimerkiksi tapoihin laatia rekisterejä ja toistaa kyselyissä tiettyjä kysymyksiä vuodesta toiseen. Tavoitteena tiedonkeruussa on tyypillisesti objektiivisuus ja todenmukaisuus sekä sillä saavutettava yhteiskunnallinen hyvä.

Hallinnan teoriassa keskitytään konkreettisiin käytäntöihin, jotka tekevät subjektina, kuten kansalaisena tai työntekijänä, olemisen ja sen todenmukaisen tunnistamisen mahdolliseksi. Voikin siis kysyä, millaista ihmisyyttä, kansalaisuutta tai työntekijyyttä tiedonkeruun käytännöt tuottavat, ja millaiseksi sukupuoli ja seksuaalisuus rakentuvat näissä yhteiskunnallisen hallinnan prosesseissa. Hallinnan tutkimuksessa tarkastelun kohteena voivat olla nämä ”ihmis- tai sukupuoliteknologiat”, joiden avulla inhimillistä käyttäytymistä yhteiskunnassa hallitaan esimerkiksi erilaisten dokumentaatioiden ja tilastointien avulla. Kiinnostava analyysin kohde olisikin se, miten tiedonkeruun käytännöt heijastuvat ihmisten itseyttämyykseen sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Olenko olemassa, jos en mahdu omana itsenäni yhteiskunnan tietokantaan tai kyselylomakkeeseen? Olenko mies tai nainen siksi, ettei minua tunnisteta muuna yhteiskunnan tiedonkeruussa?

Vallitseva sukupuoliin liittyvä ajattelutapa sisältää sen, että miehiksi määriteltyjen odotetaan ja toivotaan toimivan maskuliinisesti ja heteroseksuaalisesti, ja sen, että naisiksi määriteltyjen odotetaan ja toivotaan toimivan feminiinisesti ja heteroseksuaalisesti. Amerikkalainen teoreetikko Judith Butler (1990; 2004) on kuvannut ajattelutapaa heteroseksuaaliseksi matriisiksi tai hegemoniaksi, mutta usein tutkimuksessa puhutaan heteronormatiivisuudesta kuvaamaan samantapaista ajattelutapaa (esim. Lehtonen 2003; Rossi 2006). Heteronormatiivisuudella kuvaan ajattelua, jossa tyypillistä on tapa nähdä ihmisen olemassaolon vaihtoehtoiksi vain kaksi mahdollisuutta: joko olenoksi, jolla on miehen ruumis ja joka siksi toimii maskuliinisesti ja heteroseksuaalisesti, tai olenoksi, jolla on naisen ruumis ja joka siksi toimii feminiinisesti ja heteroseksuaalisesti. Ykkösvaihtoehto eli maskuliininen heteromies on vielä ymmärretty paremmaksi ja arvokkaammaksi kuin kakkosvaihtoehto eli feminiininen heteronainen.

Tällainen ajattelutapa, jonka väitän edelleen olevan Suomessa melko vallitseva, toisintaa samalla ajatusta siitä, että ajattelumallin vastaisesti toimivat nähdään jotenkin ongelmallisiksi ja vähäisemmin arvostetuiksi tai heidän olemassaoloaan ei tunnusteta ja heidät halutaan tehdä näkymättömäksi. Heteronormatiivinen ajattelutapa on heijastunut vahvasti myös erilaisten rekisterien, kyselyiden ja tutkimusprosessien tapaan käsitellä sukupuolta ja seksuaalisuutta.

Mikäli tutkijan tai tutkimusorganisaation ajattelumalliin sisältyy ajatus siitä, että on vain kahta sukupuolta (miehet ja naiset), tuntuu ymmärrettävältä, että tämä näkyy

myös tutkimuslomakkeissa sukupuolen kaksijakoisuutena (ks. Lempiäinen 2003). Tällöin on myös helppo rakentaa sukupuoli linjakkaaksi jatkumoksi, jossa on itsestään selvää, että ”luonnolliset” yksiköt poika ja tyttö kehittyvät mieheksi ja naiseksi, joiden sukupuoli-identiteetti ja ilmaisu sekä juridinen sukupuoli vastaavat täysin toisiaan. Tämä cis²- ja sukupuolinormatiivinen lähtökohta näkyy monien tutkimuskyselyjen suunnittelussa ja tulosten analyysissä sekä tulkinnoissa. Tavallisemmin se näkyy siten, että sukupuolesta kysytään ainoastaan vaihtoehtoilla ”mies” ja ”nainen” ilman, että sukupuolta on määritelty mitenkään (esimerkiksi virallinen/juridinen, jolloin kaksijakoinen määrittely voisi olla perusteltua).

Sukupuolen moninaisuudesta (sukupuoli-identiteetistä tai sen ilmaisusta) tai seksuaalisesta suuntautumisesta ei tavallisesti kysytä, eikä niitä oteta mitenkään huomioon kyselyjä suunniteltaessa. Tällöin usein mies- ja naisvastaajien vastauksia saatetaan tulkita heteronormatiivisista näkökulmista. Kyselyissä saatetaan esimerkiksi kysyä, onko henkilö parisuhteessa, ja tulkita parisuhde automaattisesti heteroseksuaaliseksi (ilman, että tätä nimetään heteroseksuaalisuudeksi). Usein siis kyselylomakkeista on jätetty pois pienetkin vihjeet siitä, että vastaajat voisivat olla jotain muuta kuin cis-sukupuolisia ja heteroseksuaalisia (ks. Bell 2017; Juvonen 2002; Ronkainen 1999).

Rekisterit ja kyselylomakkeet tunnistavat harvoin sen, että ihmiset ovat erojensa summa, ja että moninaiset erot yhtä aikaa vaikuttavat ratkaisevasti siihen, miten he saavuttavat etuoikeutettuja tai marginaalisia asemia yhteiskunnassa. Intersektionaalinen näkökulma pyrkii tunnistamaan ja ottamaan huomioon myös tutkimusmenetelmällisesti risteävät erot (Cho ym. 2013; Karkulehto ym. 2012; McCall 2005). Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen sekä siihen liittyvän moninaisuuden analyysissä on merkityksellistä tarkastella myös muita risteäviä eroja, kuten yhteiskuntaluokkaa tai sosioekonomisia eroja, alueellisia eroja, ikää, etnisyyttä, vammaisuutta/kykyisyyttä ja terveydentilaa. Tämä asettaa paineen muuttaa tiedonkeruissa, kuten rekistereissä ja kyselytutkimuksissa, valkoisuuteen, vammattomuuteen ja moneen muuhun normatiiviseen lähtökohtaan pohjautuvaa ajattelutapaa.

Kuvaan seuraavaksi tasa-arvobarometrin muutosta moninaisuutta aiempaa paremmin tarkastelevaksi. Sen jälkeen esittelen barometriaineiston analyysin tuloksia sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulmasta. Sitten kuvaan pientä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöväestöjen joukkoa ja sitä, miten he vastasivat haastattelukyselyyn. Pienen vastaajamäärän takia tuloksia ei voi yleistää, mutta pidän tärkeänä kokeiluluonteisesti nostaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vastaukset erityishuomion kohteeksi, jotta aineiston moninaisuus näkyisi kirkaammin. Nämä tarkastelut auttavat saamaan tasa-arvobarometrissa kuvan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta, ja kenties auttavat barometrin jatkomuokkauksessa. Tasa-arvobarometrin raportissa (Attila ym. 2018) ei ollut mahdollisuutta näin seikkaperäisen analyysin eikä seksuaali- ja sukupuolivähemmistökeskeisen kokoavan näkökulman tar-

2 Cissukupuolinen tai cisihminen on henkilö, joka identifioituu ja on tyytyväinen syntymässä määriteltyyn sukupuoleensa ja yleensä myös ilmaisee sukupuoltaan sen mukaisesti. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu eivät tarkoita samaa asiaa, ja myös cisihmiset voivat ilmaista sukupuoltaan moninaisin tavoin. Cis-etuuliite on latinaa ja tarkoittaa tällä tai samalla puolella olevaa. Se on vastakohta sanalle trans, eli tuolla tai toisella puolella olevalle tai puolen ylittävälle. (THL 2018)

joamiseen. Lopuksi pohdin, mitä opittavaa tasa-arvobarometrin muutoksista voisi olla muille julkisen sektorin tiedonkeruutavoille.

Tasa-arvobarometrin muutos

Tasa-arvobarometri on keskeinen valtionhallinnon keino kerätä tietoa siitä, millaisia käsityksiä ja kokemuksia kansalaisilla on sukupuolten tasa-arvosta. Tasa-arvobarometri toteutettiin ensimmäisen kerran 20 vuotta sitten, ja kesäkuussa 2018 julkaistu Tasa-arvobarometri 2017 on järjestyksessä kuudes. Tilastokeskuksen toteuttaman barometrin koordinoi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Tasa-arvotiedon keskus ja rahoitti sosiaali- ja terveysministeriö. Barometrissa käsitellään työelämään, perheiden työhakoon, koulutukseen, seksuaaliseen häirintään ja sukupuoleen liittyvään vihapuheeseen sekä tasa-arvo-asenteisiin liittyviä aiheita, jotka on koettu merkityksellisiksi sukupuolten tasa-arvopolitiikan kannalta.

Uusin Tasa-arvobarometri 2017 on radikaalisti erilainen aikaisempiin nähden, kun sitä arvioidaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulmista. Aiemmat tasa-arvobarometrit eivät yksinkertaisesti tunnistanee tätä moninaisuutta. Niissä tieto osallistujan sukupuolesta otettiin suoraan rekisteritiedoista, mikä tarkoitti sitä, että vastaaja määrittyi juridisen sukupuolen perusteella joko naiseksi tai mieheksi. Uusin barometri antoi vastaajan itse määrittellä sukupuoltaan ja tarjosi vastausvaihtoehtoja naisen, miehen, muun tai kohdan ”ei halua tai osaa sanoa”. Uusimmassa barometrissä sukupuolitieto pohjautuu siis vastaajan omaan kokemukseen eikä juridiseen määrittelyyn, joka voi olla eri kuin ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan. Kyselyä muokattiin myös muilta kohdin sellaiseksi, ettei tarkasteltu vain naisten tai miesten toimintaa, vaan tekijä saattoi olla muu. Esimerkiksi puoliso saattoi naisen ja miehen lisäksi olla muu, samoin kuin sukupuoleen liittyvän epäoikeudenmukaisen kohtelun, häirinnän ja väkivallan tekijä. Tämä kyselyn muokkaus paitsi teki näkyväksi sukupuolen moninaisuutta, myös antoi kaikille vastausmahdollisuuden.

Aiemmissa tasa-arvobarometreissa esiintyi myös heteronormatiivisuutta siten, että vastaajien oletettiin olevan parisuhteessa eri sukupuolta olevan kanssa riippumatta siitä, oliko hän parisuhteessa naisen, miehen tai muun kanssa. Koska kumppanin sukupuolta ei erikseen kysytty aiemmin, parisuhteessa olevan vastaajan kumppanin sukupuolta ei tiedetty, mutta silti tehtiin automaattinen hetero-oletus vastausten tulkinnessa. Uusin Tasa-arvobarometri 2017 poisti ongelman, sillä siinä kysytään puolison sukupuolesta eikä raportoinnissa oleteta vastaajien parisuhdetta heteroseksuaaliseksi. Riippumatta siitä, onko vastaaja suhteessa naisen, miehen vai muun kanssa, hänen vastauksiaan analysoidaan neutraalisti käyttämällä käsitteitä puoliso tai kumppani tarkasteltaessa perheen työhakokysymyksiä. Aiemmin barometrissä käytettiin lapsiperheistä käsitteitä äiti ja isä. Suurin osa naisvastaajista oli parisuhteessa miehen kanssa ja toisin päin, mutta neutraali muotoilu mahdollisti sen, että kaikkien vastaukset pääsivät mukaan analyysiin ja tulosten raportointiin.

Edellä kuvatut muutokset poistivat barometrissä oletusta sukupuolen kaksijakoisuudesta ja vastaajien heteroseksuaalisuudesta. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moni-

naisuutta näkyväksi kyselyssä tekivät myös uudet kysymykset, joilla kartoitettiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kohtelua. Taustamuuttujakohtaan lisättiin kysymyksiä vähemmistöihin kuulumisesta, ja siinä vastauskohdassa muiden vaihtoehtojen rinnalla oli tarjolla erikseen seksuaalivähemmistöt (kuten lesbot, homot, biseksuaalit) ja sukupuolivähemmistöt (transihmiset ja intersukupuoliset). Vähemmistöön kuulumisesta kysyttiin useampaan kertaan siten, että vastaaja saattoi tuoda esiin kuulumisen yhtä aikaa useampaan vähemmistöön. Kyselyyn lisättiin koulutus- ja työelämäosioon muutama kysymys, jossa kartoitettiin erityisesti sukupuolen moninaisuuteen tai sukupuolivähemmistöihin liittyviä teemoja. Yksi kysymys sisälsi myös seksuaalivähemmistöihin ja sateenkaariperheisiin liittyvän aiheen. Käsittelem näitä kysymyksiä seikka-peräisemmin seuraavassa osiossa.

Osallistuin sekä uuden (2017) että aiemman (2012) barometrin ohjausryhmän toimintaan. Tilanne oli varsin erilainen viimeisessä barometrissä, sillä ohjausryhmä saattoi osallistua barometrin suunnitteluun eikä vain tulosten analyysin ja raportoinnin kommentointiin. Uuden barometrin muokkauksen lähtökohdaksi oli otettu sukupuolen moninaisuuden ja muiden erojen tunnistaminen. Olin aiemman barometrin ohjausryhmän jäsenenä kriittisesti kommentoinut barometrin tuottamaa sukupuoliarjattelun kaksinaisuutta ja analyysin heteronormatiivisuutta sekä sitä, että barometri tuottaa sukupuolen tasa-arvosta moninaisuutta tunnistamattoman kuvauksen. Tähän kritiikkiin yhtyivät monet muutkin ohjausryhmätoimintaan osallistuneet, mutta valmis aineisto ei mahdollistanut moninaisuuden analyysia eikä raporttiin haluttu nostaa mukaan kritiikkiä kyselyaineiston sisältämistä ongelmista.

Uuden barometrin yhteydessä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tunnistaminen ja huomioiminen nähtiin merkitykselliseksi ja hyödylliseksi. Ohjausryhmässä aiheesta käytiin hyvää keskustelua ja pohdittiin monipuolisesti järkeviä tapoja ottaa kyselyn suunnittelun kannalta haasteelliset teemat huomioon. Tilastokeskuksen tutkijat ja hankkeen koordinoijat tukivat innokkaasti barometrin muokkaamista inklusiivisemmäksi ja moninaisuutta huomioivaksi.

Yksi keskeinen ongelma tasa-arvobarometrissa on se, ettei noin 1600 vastaajan haastattelukyselyllä tavoiteta kovinkaan monia sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia vastaajia. Tämä heijastuu siihen, että käytännössä barometrin raportoinnissa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen vastaukset jäävät näkymättömäksi. Siksi on tärkeää, että mukana on uusia erityisesti moninaisuuteen ja vähemmistöihin liittyviä kysymyksiä, joihin kaikki voivat vastata. Tasa-arvobarometri 2017 -hankkeen tiedotuksessa moninaisuusteemat³ ja myös itse barometrin muutos moninaisuutta aiempaa paremmin tunnistavaksi olivat esillä. Tasa-arvobarometrin muutos ja siitä käytävä keskustelu auttavat kehittämään suomalaista keskustelua sukupuolten tasa-arvosta ja ottamaan tasa-arvotyössä entistä paremmin huomioon sukupuolen moninaisuuden ja sukupuolista risteävät erot.

3 “Johonkin uskonnolliseen, etniseen, kieli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluvista naisista yli neljäsosa oli kokenut vihapuhetta. -- Noin kolmasosa barometrin vastaajista puolestaan arvioi, että sukupuolivähemmistöön kuuluva, kuten transihminen tai intersukupuolinen, kokisi todennäköisesti syrjintää työskennellessään samalla työpaikalla kuin vastaaja.” (STM:n tiedote 15.6.2018).

Tasa-arvobarometrin tulokset sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulmasta

Tasa-arvobarometrissa oli neljä kysymystä, joilla kysyttiin sukupuolen moninaisuuden tai sukupuolivähemmistöihin liittyvistä erityisteemoista. Näistä yhdessä teemana oli myös seksuaalivähemmistöt ja sateenkaariperheet. Kaksi kysymystä sijoittui koulutusosioon ja kaksi työelämäosioon. Yleisissä asennekysymyksissä, perheen työnjako- ja talousvastuukysymyksissä tai häirintää koskevissa kysymyksissä ei ollut seksuaali- tai sukupuolivähemmistöerityisiä kysymyksiä mukana. Tämän lisäksi kyselyssä oli neljä koulutukseen liittyvää kysymystä, jotka ovat mielenkiintoisia erityisesti sukupuolen moninaisuuden ja sukupuolivähemmistöön kuulumisen näkökulmasta. Ne liittyivät kiusaamiseen ja sukupuolen ilmaisuun oppilaitoksessa. Työelämän osiossa kysyttiin myös sukupuoleen perustuvasta häirinnästä. Käsittelen tässä osiossa näiden kysymysten tuloksia ja pohdin samalla sitä, mitä ne kertovat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta koulutuksessa ja työelämässä.

Koulutuksen aukkokohtat?

Tasa-arvobarometrin 2017 kokonaan uudistetussa koulutusosiossa päätoimisia opiskelijoita (N = 162) pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen ”Oppilaitokseni opetuksessa ja/tai oppimateriaaleissa käsitellään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä ja sateenkaariperheitä”. Koulutusosiossa kysyttiin myös oppilaitoksen tasa-arvosuunnittelusta ja siitä, tietääkö opiskelija, onko omassa oppilaitoksessa tasa-arvosuunnitelma, tuntee ko sen sisältöä, ja tietääkö, onko suunnitelma tehty yhteistyössä opiskelijoiden kanssa. Tarkentavana kysymyksenä kysyttiin ”Käsitelläänkö oppilaitoksesi tasa-arvosuunnitelmasa sukupuolen moninaisuutta tai sukupuolivähemmistöjä, kuten transihmisiä ja intersukupuolisia?”

Sukupuolivähemmistöjä lähellä olevia väittämät, joihin pyydettiin ottamaan kantaa, olivat koulutusosiossa seuraavat: ”Oppilaitoksessani jokainen saa olla oma itsensä sukupuolestaan riippumatta (onpa hän tyttö/nainen, poika/mies, muunsukupuolinen tai jotain muuta)”, ”Oppilaitoksessani jokainen saa ilmentää sukupuoltaan haluamallaan tavalla”, ”Olen havainnut oppilaitoksessani kiusaamista, joka perustuu sukupuoleen perinteisesti liitettyjen odotusten rikkomiseen” ja ”Olen havainnut oppilaitoksessani seksuaalista tai sukupuoleen perustuvaa häirintää tai nimittelyä”. Näistä mikään ei ole suoranaisesti pelkästään sukupuolivähemmistöihin liittyvä, mutta teemoina ne koskettavat transihmisiä. Ensimmäiseen kysymykseen liitetty ilmaisu ”muunsukupuolinen tai jotain muuta” myös johdattelee haastateltavaa tunnistamaan tämän aspektin.

Opiskelijoista enemmistö kertoi olevansa täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että nykyisen oppilaitoksen opetusmateriaalissa tai opetuksessa käsitellään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä ja sateenkaariperheitä. Täysin samaa mieltä olevia oli 32 prosenttia ja jokseenkin samaa mieltä olevia 22 prosenttia. Näin vastasi naisista 67 pro-

senttia ja miehistä 43 prosenttia. (Attila ym. 2018.) Maantieteellisten alueiden tai asuin- aluetyyppien sisällä ei löytynyt tilastollisesti merkitseviä eroja.

Raportissa oli yhdistetty eri koulutusasteet siten, että peruskoulu ja lukio oli yhdistetty, ammattikoulu ja -opisto oli yhdistetty, ja korkea-asteen oppilaitokset yliopisto ja ammattikorkeakoulu oli yhdistetty. Peruskoulussa ja lukiossa opiskelevista miesvastaajista 82 prosenttia ilmoitti saaneensa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä opetusta tai nähneensä oppikirjassaan asiasta tietoa ja vastaavasti naisvastaajista 94 prosenttia. Naiset tuntuivat saaneen sitä useammin tai sitten he muistivat asian paremmin. Tätä voi selittää se, että lukiossa naiset valitsevat miehiä useammin terveyskasvatuksen, psykologian tai muun aineen, jossa aihetta todennäköisemmin käsitellään. Peruskoulussa ja/tai lukiossa näytettäisiin siis osaavan tarjota varsin tyypillisesti ainakin jotain tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Muun koulutuskimpuksen perusteella aihetta käsitellään opetuksessa ja oppikirjoissa, mutta ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret kertoivat sen olleen usein asenteellista, riittämätöntä ja marginalisoivaa sekä usein muun opetuksen olevan heteronormatiivista (Lehtonen 2014a; Taavetti 2015; Alanko 2013).

Ammattikoulun tai -opiston opiskelijoista harvemmat kuin peruskoulussa ja lukiossa opiskelevista olivat saaneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä opetusta: miehistä vain 33 prosenttia ja naisista 44 prosenttia vastasi saaneensa opetusta. Korkea-asteella tulokset olivat samansuuntaisia: miehistä 21 prosenttia ja naisista 47 prosenttia kertoi saaneensa aihepiiristä opetusta. Näyttäisi siltä, että erityisesti miesenemmistöisillä ammatillisen ja korkea-asteen koulutusaloilla, joilla pääosa miehistä opiskelee, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ei paljontaan käsitellä opetuksessa. Toisaalta voisi ajatella, että naisenemmistöisillä hoiva-, kasvatus-, sosiaali- ja palvelualoilla olisi tarvetta seksuaali- ja sukupuolivähemmistötietoudelle ammatinkin kannalta. Silti varsin iso osa naisvastaajista ammatillisessa koulutuksessa ja korkea-asteen koulutuksessa vastasi, etteivät he olleet saaneet opetusta aiheesta nykyisessä oppilaitoksessaan. Usein nimenomaan miesenemmistöiset ammatit mielletään naisenemmistöisiä aloja homo- ja transbiseemmiksi (Lehtonen 2004a; 2004b). Ehkä yksi syy siihen löytyy siitä, ettei miesenemmistöisten alojen koulutusohjelmissa tarjota riittävästi tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöteemoista.

Vain hyvin pieni vähemmistö oli tietoinen siitä, onko heidän oppilaitoksessaan laadittu tasa-arvosuunnitelma. Vain 14 prosenttia tiesi, että suunnitelma on tehty. Laki vaati tämän suunnitelman ja kannustaa tekemään sen yhteistyössä opettajien ja opiskelijoiden kanssa.⁴ Peruskoulua koskeva säännös astui voimaan vuonna 2015, mutta jo aiemmin se velvoitti toisen ja korkea-asteen oppilaitoksia. Niissäkään suunnitelma ei ollut tuttu, vaan ammattikoulu- tai opisto-opiskelijoista (naisista 88 % ja miehistä 67 %) ja korkea-asteen opiskelijoista (naisista 70 % ja miehistä 79 %) selvä enemmistö ei tiennyt suunnit-

4 Tasa-arvolaki (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta) kieltää oppilaitoksissa tapahtuvan syrjinnän sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Tämän lisäksi koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksissa tehdään järjestelmällistä ja suunnitelmallista työtä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi. Velvoite laatia oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma koskee kaikkia lakiin perustuvaa opetusta tai koulutusta järjestäviä oppilaitoksia. Velvoite laajeni koskemaan perusopetuslakiin perustuvaa opetusta järjestäviä kouluja vuoden 2015 alusta lähtien. Näiden koulujen tasa-arvosuunnitelmien tuli olla laadittuna 1.1.2017 mennessä.

telmasta. Tällöin ei oikein voi sanoa lakia noudatettavan, sillä lain ideaan kuuluu se, että kaikki yhteisön jäsenet ovat tietoisia suunnitelman olemassaolosta ja sisällöstä. Lisäksi niistä, jotka tiesivät, onko heidän oppilaitoksessaan suunnitelma, monet kertoivat, ettei sellaista ole. Esimerkiksi ammattikoulun tai -opiston miesopiskelijoista viidennes toi esiin, ettei heidän oppilaitoksessaan ole tasa-arvosuunnitelmaa. Peruskoulun ja lukion opiskelijoista vain joka kymmenes tiesi suunnitelmasta (miehistä 10 % ja naisista 11 %).

Suunnitelmasta tietäneistä päätoimisten opiskelijoiden ja koululaisten vähemmistöstä (14 %), vain pieni osa eli kolme vastaajaa kertoi myös tuntevansa suunnitelman sisältöä. Sukupuolen moninaisuutta tai sukupuolivähemmistöjä suunnitelmas-
sa tiesi käsitellyn heistä kaksi. Yksi ei osannut sanoa, oliko aihe esillä suunnitelmassa. Kaikista 162 koululais- ja opiskelijavastaajasta siis vain kaksi oli tietoisia siitä, että heidän oppilaitoksessaan oli tasa-arvosuunnitelmas-
sa käsitelty sukupuolen moninaisuutta. Suurimmalle osalle tasa-arvosuunnitelma oli ilmeisen vieras, mikä antaa viitteitä siitä, että joko oppilaitoksissa ei ole tehty suunnitelmaa, opiskelijat eivät ole olleet mukana sen tekemisessä tai sitten tehdystä suunnitelmasta ei ole viestitty opiskelijoille niin, että asia olisi jäänyt mieleen. Tältä osin tasa-arvolaki ei toteudu oppilaitoksissa hyvin, etenkin sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta.

Tasa-arvobarometrin 2017 vastaajista melkein kaikki oli täysin tai jokseenkin sitä mieltä, että oppilaitoksessa jokainen saa olla oma itsensä sukupuolestaan riippumatta. Kriittisimpiä väittämän suhteen olivat ammattikoulussa ja -opistossa opiskelevat naiset: heistä vain 83 prosenttia kertoi asian olevan näin omassa oppilaitoksessaan. Ehkä naisopiskelijat ovat nähneet oman opiskeluryhmänsä miesopiskelijoita kiusatun tai sitten ovat joutuneet miesenemmistöisessä koulutusohjelmassa hankalaan asemaan ainokaisnaisina. Enemmistö oli myös samaa mieltä siitä, että jokainen saa ilmentää sukupuoltaan haluamallaan tavalla. Miehet (81 %) olivat tästä väittämästä naisia (67 %) useammin täysin samaa mieltä. (Attila ym. 2018.)

Sukupuoleen perinteisesti liitettyjen odotusten rikkomiseen liittyvää kiusaamista oli Tasa-arvobarometrin 2017 mukaan (Attila ym. 2018) oppilaitoksessaan havainnut naisista 25 prosenttia ja miehistä 22 prosenttia (ks. Aapola-Kari tässä julkaisussa). Tutkimusten mukaan nimenomaan ammattikoulussa tapahtuu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kiusaamista useammin kuin lukiossa (Luopa ym. 2017; Lehtonen 2014a; 2018a; 2018b). Seksuaalista tai sukupuoleen perustuvaa häirintää tai nimittelyä oli vähemmistö vastaajista havainnut tapahtuvan. Peruskoulussa ja lukiossa sellaista oli havainnut noin viidesosa miehistä ja naisista. Ammattikoulun ja -opiston miehistä (14 %) häirintää olivat havainneet useammat kuin naisista (6 %). Korkeasteella puolestaan naiset (10 %) olivat havainneet sitä hieman useammin kuin miehet (9 %). Tässä ei esiintynyt tilastollisesti merkitseviä alueellisia eroja.

Työelämässä syrjintä ja häirintä mahdollista

Työelämäosiossa oli pää- ja sivutoimisille palkansaajille (N = 862) Tasa-arvobarometrissa 2017 esitetty kysymys sukupuolivähemmistöjen työelämäsyrynnästä. Se oli muotoiltu näin: ”Kysyn seuraavaksi sukupuolen moninaisuudesta työpaikalla. Ajatte-

le nykyistä työpaikkaasi. Kuinka todennäköisenä pidät sitä, että transihminen tai intersukupuolinen kokisi syrjintää työskennellessään työpaikallasi?”. Lisäksi kysyttiin tasa-arvosuunnittelusta samankaltaisella kysymysasettelulla kuin koulutusosiossa. Siinä ei kysytty, onko tasa-arvosuunnitelma tehty yhdessä työntekijöiden kanssa (koulutusosiossa kysyttiin opiskelijayhteistyöstä), mutta siinä kysyttiin, onko tasa-arvosuunnitelmassa käsitelty miesten ja naisten palkkaeroja. Myös työelämäosiossa kysyttiin seksuaalisesta ja sukupuoleen perustuvasta häirinnästä ja nimittelystä kysymällä, onko haastateltava havainnut sitä nykyisessä työpaikassa.

Seitsemän prosenttia päätoimisista palkansaajista (N = 797) kertoi, että trans- ja intersukupuoliset kokisivat syrjintää vastaajan työpaikalla erittäin todennäköisesti, 28 prosenttia kertoi näin tapahtuvan melko todennäköisesti, 42 prosenttia piti sitä epätodennäköisenä omalla työpaikallaan ja 21 prosenttia erittäin epätodennäköisenä. Nais- ja miesvastaajien välillä ei ollut suuria eroja. Myöskään iän ja koulutuksen mukaan ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa siinä, kuinka todennäköisenä syrjintää pidettiin. Palkansaajamiehistä (37 %) naisia (33 %) hieman useammat pitivät syrjintää erittäin tai melko todennäköisenä. Pää- ja sivutoimisten palkansaajien välillä ei ollut eroa.

Miehet pitivät syrjintää kaikilla sektoreilla hieman todennäköisempänä kuin naiset. Naisista syrjintää pitivät todennäköisimpänä yksityisellä sektorilla työskentelevät, miehistä taas kuntasektorilla työskentelevät. Valtion sektorilla syrjintää todennäköisenä pitävien osuudet olivat pienimmät niin naisilla kuin miehilläkin. Syrjintää pidettiin todennäköisimpänä miesenemmistöisillä työpaikoilla: 44 prosenttia naisista ja miehistä arvioi syrjinnän olevan erittäin tai melko todennäköistä. Ikäryhmistä syrjintää pitivät todennäköisimpänä 45–54-vuotiaat (46 %) ja 25–34-vuotiaat (39 %) miehet. Reilu kolmannes 25–54-vuotiaista naisista piti syrjintää todennäköisenä. Tilastollisesti merkitseviä alueellisia eroja ei ollut, mutta Helsingin ja Uudenmaan alueilla asuvat pitivät syrjintää todennäköisenä hieman harvemmin kuin muut.

Pää- ja sivutoimisista palkansaajista (N = 862) 40 prosenttia ei tiennyt, onko heidän työpaikallaan laadittu tasa-arvosuunnitelma. 56 prosenttia ilmoitti tietävänsä, onko sellainen vai ei. Loput neljä prosenttia kertoivat, että kysymys ei sovi heidän tilanteeseensa (esimerkiksi alle 30 työntekijän työpaikoilla työskentelevät, joiden työnantaja velvoite tasa-arvosuunnitelman tekemiseen ei koske). 26 prosenttia kertoi sellaisen löytyvän, ja 31 prosenttia ilmoitti, ettei sellaista ole heidän työpaikallaan.

Niiltä vastaajilta, jotka ilmoittivat tietävänsä, että heidän työpaikallaan on tasa-arvosuunnitelma, kysyttiin lisäksi suunnitelman sisällön tuntemisesta (N = 220). Puolet näistä vastaajista kertoi tuntevänsä suunnitelman sisältöä (naisista 60 prosenttia ilmoitti tuntevänsä suunnitelman sisältöä, miehistä 40 prosenttia). Naiset näyttävät tuntevan työpaikan tasa-arvosuunnitelman sisältöä miehiä paremmin ja yli 35-vuotiaat paremmin kuin sitä nuoremmat. Naisilla ei ollut juuri eroa suunnitelman sisällön tuntemisessa työpaikan sukupuoliäjakauden mukaan. Sen sijaan sukupuoliäjakaudeltaan tasaisilla ja naisenemmistöisillä työpaikoilla työskentelevät miehet ilmoittivat tuntevänsä suunnitelmaa selvästi useammin kuin miesenemmistöisellä työpaikalla työskentelevät miehet. 47 vastaajaa ilmoitti suunnitelman sisältävän tietoa sukupuolen moninaisuudesta tai sukupuoliävehemmistöistä, kuten trans- ja intersukupuolisista. Heitä on siis kaikista tasa-arvosuunnitelmakohtaan vastanneista (N = 862) noin

kuusi prosenttia. Suunnitelman sisältöä tuntevista naisista 46 prosenttia ja miehistä 39 prosenttia kertoi suunnitelmassa käsiteltävän sukupuolen moninaisuutta tai sukupuolivähemmistöjä, kuten transihmisiä ja intersukupuolisia.

Seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää ja nimittelyä oli pää- ja sivutoimista palkansaajista (N = 862) nykyisellä työpaikallaan havainnut vähemmistö eli 12 prosenttia. 88 prosenttia vastaajista ei ollut sitä havainnut. Häirintää tai nimittelyä oli havainnut naisista hieman useampi (15 %) kuin miehistä (9 %).

Naisista sivutoimiset palkansaajat näyttävät havainneen häirintää tai nimittelyä hieman päätoimisia palkansaajia useammin, miehillä ei juuri ole eroa pää- ja sivutoimisten välillä. Yksityisellä sektorilla työskentelevistä naisista suuremmalla osalla oli havaintoja häirinnästä verrattuna julkisella sektorilla työskenteleviin naisiin. Korkeammin koulutetut naiset havaitsivat häirintää muita useammin. Päätoimisilla palkansaajana naisilla havaintoja oli eniten miesenemmistöisillä työpaikoilla (22 %) ja sukupuolijakaumaltaan tasaisilla työpaikoilla (20 %). Naisenemmistöisillä työpaikoilla hieman useampi kuin joka kymmenes ilmoitti seksuaalista häirintää tai sukupuoleen perustuvaa syrjintää koskevista havainnoista (11 %). Ikäryhmistä seksuaaliseen tai sukupuoleen perustuvaan häirintään liittyviä havaintoja oli eniten 25–34-vuotiailla: naisista havaintoja oli hieman useammalla kuin joka viidennellä ja miehistä 13 prosentilla. Alueiden ja asuinalueyryppien vertailussa ei esiintynyt tilastollisia merkitsevyyksiä, mutta Pohjois- ja Itä-Suomen naisten ja miesten vastauksissa ilmeni iso ero. Muilla alueilla naisten ja miesten häirintäkokemuksissa oli vain parin prosentin ero, mutta Pohjois- ja Itä-Suomessa häirintää oli kokenut naisista 17 prosenttia ja miehistä vain viisi.

Yhteenvedona sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta sivuavista kysymyksistä ja niiden tuloksista voi todeta, että oppilaitoksissa ja työelämässä ei edelleenkään tunnisteta riittävän hyvin sukupuolen moninaisuutta ja että siihen liittyvää syrjintää, häirintää tai kiusaamista esiintyy tai oletetaan esiintyvän. Vain viidesosa palkansaajista pitäisi erittäin epätodennäköisenä sitä, ettei trans- ja intersukupuolisia syrjittäisi heidän työpaikallaan. Vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä teemoja käsitellään ainakin jonkin verran etenkin peruskoulussa ja lukiossa, niitä ei tarkastella tarpeeksi etenkin ammatillisessa ja korkea-asteen koulutuksessa. Tasa-arvosuunnittelua ei useinkaan toteuteta työpaikoilla ja oppilaitoksissa lain edellyttämällä tavalla. Hyvin harvat opiskelevat ja työskentelevät ympäristöissä, joissa tasa-arvosuunnitelmat tiedetysti sisältäisivät keinoja edistää sukupuolivähemmistöjen asemaa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääjien käsitykset ja kokemukset

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvaksi luokiteltavia västääjia oli barometrin västääjistä 24 ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvaksi luokiteltavia västääjia 12. Nämä luokitellut eivät pohjaudu pelkästään västääjien itsemäärittelyyn, vaan ne on muodostettu yhdistelemällä erilaisia västääjaryhmiä.

Seksuaalivähemmistöluokittelussa ovat mukana itsensä seksuaalivähemmistöön kuuluvaksi ilmoittaneet (N = 16) ja ne vastaajat, jotka kertoivat asuvansa avo- tai avio- liitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa (N = 10). Tässä parisuhteen sukupuoliarviossa on hyödynnetty vastaajan itse ilmoittamaa sukupuolta, ei rekisteriin merkittyä sukupuolta. Kahden eri perusteen osalta oli vastauksissa päällekkäisyyttä kahden vastaajan kohdalla.

Sukupuolivähemmistöluokittelu tehtiin yhdistämällä neljä tietoa vastaajista. Sukupuolivähemmistöihin ilmoitti kuuluvansa kolme vastaajaa ja yksi vastasi kohdan ”muu” sukupuolta kysyttäessä. Yksi vastasi kohtaan ”Muu vähemmistö, mikä?” ja kertoi käyneensä sukupuolenkorjausprosessin. Lisäksi kahdeksan vastaajan rekisteritiedoissa oleva sukupuoli oli eri kuin haastattelussa ilmoitettu sukupuoli. Yksi vastaaja tuli luokitelluksi sukupuolivähemmistöön kuuluvaksi kahden eri vastauksen perusteella.

Tämä varsin monipolvinen luokittelukeino kertoo siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia voi olla hankala tavoittaa kyselyissä pelkästään yhdellä kysymyksellä eli esimerkiksi kysymällä, kuuluuko henkilö kyseiseen vähemmistöön (Lehtonen 2014b; 2017). Toisaalta osa vastaajista voi kokea ongelmalliseksi sen, että heidät luokitellaan vähemmistöön, vaikka he eivät sitä itse tee. Esimerkiksi sukupuolenkorjausprosessin läpikäynyt henkilö voi kokea olevansa pikemminkin transtaustainen kuin transsukupuolinen, eikä siksi enää koe kuuluvansa sukupuolivähemmistöön. Samaa sukupuolta olevan kanssa parisuhteessa oleva vastaaja voi kokea olevansa heteroseksuaalinen, jos hänen puolisonsa on käynyt läpi sukupuolenkorjausprosessin ja samalla tämän juridinen sukupuoli on muutettu samaksi kuin vastaajan. Kyse voi olla myös tilanteesta, jossa liitossa on kaksi juridisesti eri sukupuolta olevaa henkilöä, mutta vastaaja kokee olevansa toista sukupuolta kuin hänen juridinen sukupuolensa on. Edelleen on muistettava, että on hyvin todennäköistä, että osa vastaajista jätti haastattelutilanteessa kertomatta normista eroavasta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolikokemuksesta.

Kuten Tasa-arvobarometrissa 2017 (Attila ym. 2018) ja tässä artikkelissa aiemmin tuotiin esiin, seksuaali- ja sukupuolivähemmistövastaajien pienten määrien takia niitä ei pystytty hyödyntämään tilastollisissa analyysissä (ks. Närvi & Salmi tässä julkaisussa). Käsittelen seuraavaksi kuitenkin vastauksia kuvaillen sitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvaksi luokittelemani vastaajat vastasivat haastattelulomakkeen kysymyksiin. Nostan kuvailun kohteeksi kysymyksiä, jotka ovat erityisen relevantteja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta ja toisaalta sellaisia, joissa näkyi selkeä ero muihin vastaajiin.

Monipuolinen seksuaali- ja sukupuolivähemmistövastaajien joukko

Seksuaalivähemmistövastaajista 15 ilmoitti sukupuolekseen miehen ja 9 naisen. Sukupuolivähemmistöistä yksi ilmoitti olevansa muu, yksi nainen ja loput 10 ilmoitti olevansa miehiä. Molemmat vastaajajoukot olivat siis varsin miespainotteisia. Seksuaalivähemmistöistä yksi ilmoitti olevansa muu, yksi nainen ja loput 10 ilmoitti olevansa miehiä. Molemmat vastaajajoukot olivat siis varsin miespainotteisia. Seksuaalivähemmistöistä yksi ilmoitti olevansa muu, yksi nainen ja loput 10 ilmoitti olevansa miehiä.

aalivähemmistövästääjistä yli puolet oli nuoria eli alle 35-vuotiaita, kun sukupuolivähemmistöt jakaantuivat eri ikäryhmiin tasaisemmin.

Seksuaalivähemmistövästääjat olivat kaikkia vastaajia keskimäärin kaupunkilaisempia, mutta sukupuolivähemmistöt jakaantuivat tasaisemmin eri asuinalueille. Sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöissä painottuivat kaikkia vastaajia useammin lukion ja ammattikorkean tai muun alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet. Seksuaalivähemmistöistä 15 eli enemmistö oli palkansaajia ja sukupuolivähemmistöistä puolet. Vastääjistä muutamat olivat yrittäjinä, työttöminä, työkyvyttömiä tai eläkkeellä, mutta kukaan ei suorittanut haastatteluhetkellä varusmiespalvelusta tai ollut äitiys-, isyys- tai vanhempainlomalla. Seksuaalivähemmistöistä varsin monet eli seitsemän oli koululaisia tai opiskelijoita, sukupuolivähemmistöistä kaksi. Seksuaalivähemmistöryhmän nuorten suuri määrä selittää opiskelijapainottuneisuutta. Verrattuna kaikkiin vastääjiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöissä oli enemmän naimattomia ja avoliitossa eläviä ja vähemmän avioliitossa olevia, eronneita ja leskiä. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista kuudella oli lapsia ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista viidellä. Nämä taustatekijät on otettava huomioon arvioitaessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen vastauksia.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat saattoivat kuulua myös muihin vähemmistöihin. Tässä tarkastelussa ovat mukana vain ne vastääjat, jotka ilmoittivat kuuluvansa seksuaalivähemmistöihin (N = 16) tai sukupuolivähemmistöihin (N = 3). Kaksi vastääjaa ilmoitti kuuluvansa sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöön. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvista yksi kuului etniseen, yksi uskonnolliseen ja pari kielivähemmistöön. Vastauksissa eri vähemmistöryhmiin kuulumisesta on arvatenkin päällekkäisyyttä. Vammaisia ei vastääjissa ollut. Vaikka vastausmäärät ovat näin pieniä, tuovat ne kuitenkin esiin sen, että myös tässä barometriaineistossa on seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääjia, jotka kuuluvat useaan vähemmistöryhmään yhtä aikaa.

Tasa-arvoisia asenteiltaan

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien asenteet ja mielipiteet tasa-arvosta erosivat monin osin keskimääräisestä barometrin vastääjasta. Tosin tässä on otettava huomioon vähäinen vastääjien määrä, joten tulokset eivät ole yleistettävissä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista muita vastääjia useammat arvioivat miesten aseman naisia paremmaksi yhteiskunnassa. He myös uskoivat tasa-arvon lisääntyvän lähivuosina muita vastääjia useammin. He vastasivat selvästi muita vastääjia useammin, että miesten tulisi osallistua nykyistä enemmän lastensa hoitoon ja että naisten tulisi voida osallistua työelämään perhetilanteesta riippumatta. He pitivät selvästi harvemmin miestä ensisijaisesti vastuullisena perheen toimeentulosta ja pienipalkkaisempaa puolisoa vastuullisempana kotitöistä. He kannattivat muita vastääjia useammin perusteettomien palkkaerojen poistamista. Seksuaalivähemmistövästääjat kokivat miestenkin hyötyvän sukupuolten tasa-arvon lisääntymisestä muita vastääjia useammin.

Barometrissa tuli esiin, että sekä nais- että miesvastaajat kokevat edelleen joidenkin politiikan alueiden sopivan selkeämmin toiselle sukupuolelle. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kokivat selvästi muita vastaajia useammin, ettei sukupuolella ole väliä. Heistäkin kuitenkin varsin monet mielsivät puolustuspolitiikan sopivan paremmin miehille, mutta eivät niin usein kuin muut vastaajat. He pitivät selvästi muita vastaajia useammin epäoikeudenmukaisena sitä, että asevelvollisuus koskee vain miehiä. Asennekysymysten tarkastelussa on hyvä muistaa se, että molemmat vähemmistöt olivat miespainotteisia. Muiden vastaajien osalta naiset olivat miehiä tasa-arvomyönteisempiä. Kenties siis tasa-arvovastaisimpia ovat heteroseksuaaliset cis-sukupuoliset miehet?

Stereotyyppisiä oletuksia opetuksessa

Koulutuksessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kertoivat tasa-arvon toteutuvan varsin hyvin. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista seitsemän opiskeli ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista kaksi. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista vain yksi opiskeli miesenemmistöisellä alalla, sukupuolivähemmistöihin kuuluvista molemmat. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista kolme opiskeli naisenemmistöisellä alalla ja kolme seka-alalla. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen haastavan sukupuolinormeja koulutus- ja uravalinnoissa keskimääräistä suomalaista useammin (ks. Lehtonen 2004a; 2004b; 2014c, 2016, 2018a).

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kertoivat tasa-arvobarometrissa muita vastaajia useammin opettajien arvioivan ja antavan puheenvuoroja tasapuolisesti. He kokivat harvemmin sukupuolensa vaikuttavan siihen, miten opettaja kohteli heitä. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat kokivat muita vastaajia useammin oppimateriaaliin sisältyvän stereotyyppisiä oletuksia sukupuolesta. Sukupuolivähemmistö-vastaajat toivat esiin, ettei heidän oppilaitoksensa oppimateriaalissa tai opetuksessa käsitelty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöteemoja. Sen sijaan sukupuoleen liittyvää kiusaamisesta tai häirinnästä vain yhdellä seksuaalivähemmistövästääjällä oli havaintoja.

Sukupuolinormeja haastavien ala- ja ammattivalintojen tekemiseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat olivat saaneet useimmin tukea kavereiltaan, mutta opinto-ohjaajien ja vanhempien tukea eivät kaikki kertoneet saaneensa. Sama trendi näkyi myös kaikkien barometrin opiskelijoiden vastauksissa (ks. myös Kauhanen & Riukula sekä Aapola-Kari tässä julkaisussa). Oppilaitoksensa tasa-arvosuunnitelmasta eivät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt olleet tietoisia. Kummassakin vastaajaryhmässä vain yksi tiesi siitä, mutta kumpikaan heistä ei tuntenut sisältöä tai sitä, onko suunnitelmassa käsitelty sukupuolen moninaisuutta.

Koulutusta koskevat vastaukset kertovat, että vastaajat kokivat saavansa koulussa varsin tasapuolista kohtelua. Kuva eroaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen koulukokemuksista tehdyistä tutkimuksista, joissa korostuvat enemmän epäasialliseen kohteluun, turvattomuuteen ja ongelmiin liittyvät kokemukset (ks. Alanko 2013; Huotari ym. 2011; Lehtonen 2003; 2014a; 2018a; Luopa ym. 2017). Onkin hyvä muistaa, että

vastaajia tässä tarkastelussa on mukana vain yhdeksän. Vastaajien kritiikki liittyi lähinnä opetuksen normatiivisuuteen ja moninaisuuden näkymättömyyteen siinä.

Työssä ja perheessä tasa-arvo toimii?

Työpaikkansa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokivat olevan varsin tasa-arvoinen. Tässä tarkastelussa mukana ovat vain palkansaajat, joita seksuaalivähemmistöihin kuuluvissa oli 15 ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvissa kuusi. Leimallista on, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista yksikään ei työskennellyt miesenemmistöisellä alalla. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että miesenemmistöiset alat koetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa kielteisemmiksi asenteiltaan moninaisuutta kohtaan ja keskimääräistä homo- tai transFOBISemmiksi (Lehtonen 2004a; 2004b; 2014c; 2016). Tämä voi selittää myös vastaajien hakeutumista naisenemmistöisille tai seka-aloille, etenkin kun ottaa huomioon vastaajien miespainotteisuuden. Tilanne heijastunee myös vastaajien työpaikkaan liittyviin tasa-arvokokemuksiin, vaikka pienen vastaajamäärän vuoksi tulkinnoissa pitää olla varovainen.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat pitivät työn ja perheen yhteensovittamista työpaikallaan helpompana kuin muut vastaajat. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokivat sukupuolestaan olleen haittaa työpaikalla harvemmin kuin muut vastaajat esimerkiksi palkkauksessa, eduissa, työnjaossa, koulutukseen pääsyssä tai tiedon saannissa. Yleisesti naiset kertovat haittakokemuksista miehiä useammin, ja tässä kohtaa vastaajien miespainotteisuus voi selittää tilannetta. Rekrytointissa ja työhönottotilanteessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokivat hieman muita vastaajia useammin kohdanneensa ongelmia. He kokivat muita vastaajia harvemmin trans-ihmisiä tai intersukupuolisia syrjittävän työpaikallaan. Tämä saattaa liittyä siihen, että he muita vastaajia useammin työskentelevät naisenemmistöisellä alalla ja ovat kenties jo itse valinneet työpaikan, joka ei ole erityisen trans- tai homofobinen.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääajat olivat ehdottaneet itselleen palkan- korotusta ja esihenkilö oli kannustanut heitä hakeutumaan vaativampiin tehtäviin muita vastaajia useammin. Tässä vastaajaryhmän miespainotteisuus tulee ottaa huomioon. Tasa-arvosuunnitelman työpaikallaan kertoi olevan seksuaalivähemmistöihin kuuluvista viisi, sukupuolivähemmistöihin kuuluvista ei yksikään. Kolmen seksuaalivähemmistövästääajan mukaan suunnitelmassa oli käsitelty sukupuolen moninaisuutta.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvä työelämäntutkimus on tarkastellut seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää, kiusaamista ja muuta kohtelua ja on myös raportoinut kaikkia näitä tapahtuvan osalle vähemmistöihin kuuluvista (Lehtonen & Mustola 2004; Solanen 2016). Tässä aineistossa eivät syrjintä ja ongelmat korostuneet, vaan vastaajat tuntuivat työskentelevän varsin tasa-arvoisiksi kokemillaan työpaikoilla.

Kotitalouden työnjaon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kokivat jakavansa monissa tehtävissä tasapuolisemmin kuin muut vastaajat. Erityisesti lasten kasvatukseen liittyvät vastuut jaettiin tasaisesti. Samoin kuin muutkin vastaajat, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokivat kantavansa puolisoaan suuremman vastuun monista kotitöistä. Edeltävissä kysymyksissä seksuaalivähemmistövästääjia oli 10 ja sukupuolivähemmistövästääjia viisi (vaikka samaa sukupuolta olevan kanssa oli suhteessa kahdeksan vastaajaa). Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kokivat parisuhteensa hyväksi tai erittäin hyväksi useammin kuin muut vastaajat, mutta riidoilta ei välttytty myöskään heidän suhteissaan.

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista 10 (n = 24) sai palkkaa alle 1600 euroa kuu-kaudessa ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista puolet (n = 12), eli näissä vastaajaryhmissä oli muita vastaajia useammin pienituloisia. Tätä selittää se, että iso osa heistä oli opiskelijoita. Vastaajien puoliset tienasivat useammin hieman vastaajaa enemmän. Kodin hankinnat vähemmistövästääajat maksoivat puoliksi kumppaninsa kanssa useammin kuin muut vastaajat. He olivat myös hieman muita vastaajia tyytyväisempiä siihen, miten kotitalouden yhteiset menot on jaettu.

Suomessa on tehty hyvin vähän tutkimusta, jossa olisi kartoitettu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kotitalouksien vastuiden jakamista tai taloutta. Aiemmassa tutkimuksessa on tullut näkyväksi se, että seksuaalivähemmistöön kuuluvat miehet tienavat keskimääräisesti naisia enemmän (Lehtonen 2004c). Ulkomaisessa tutkimuksessa on ilmennyt vertailtaessa lesbojen, homojen, heteronaisten ja -miesten sekä nais-, mies- ja heteroparien taloudellista asemaa, että pariskunnista parhaiten tienavat keskimäärin miesparit, sitten heteroparit ja huonoiten pärjäävät palkkatuloissa naisparit (Badgett 2001). Parhaiten tienavat saman tutkimuksen mukaan heteromiehet, sitten homomiehet, sitten lesbot ja vähäisimmät tulot ovat heteronaisilla. Sukupuolivähemmistöjen taloudellista asemaa on tutkittu seksuaalivähemmistöjä harvemmin, mutta niissä on tyypillisesti arvioitu sukupuolivähemmistöjen olevan keskimääräistä useammin työttöminä ja kohtaavan useammin ongelmia työelämässä ja siihen pääsyssä, mikä selittää tyypillisempää heikompaa taloudellista asemaa (Mustola 2004; Solonen 2016; Lehtonen 2016; ks. myös Lehtonen 2018b).

Vihapuhetta ja häirintää

Sukupuolen perusteella tapahtuvaa vähättelevää puhetta eri yhteyksissä oli kokenut vähemmistö tasa-arvobarometrin seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääjistä (ks. myös Ollus ym. tässä julkaisussa). Vähättelevää puhetta esimerkiksi työpaikalla, oppilaitoksessa ja järjestötoiminnassa kokeneita oli kuitenkin useammin seksuaalivähemmistöissä kuin muissa vastaajissa. Sen sijaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvat olivat kokeneet vähättelyä näissä ympäristöissä muita vastaajia harvemmin. Sukulaississa ja naapurustossa sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat olivat kuitenkin kokeneet selvästi muita vastaajia useammin vähättelevää puhetta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat olivat kokeneet vähättelyä pelkästään miehiltä ja naisilta (ei lainkaan muilta), mutta miehiltä selvästi useammin kuin naisilta.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat olivat kokeneet muita vastaajia useammin asiattomia vartaloon tai seksuaalisuuteen kohdistuvia huomautuksia, loukkaavia härskejä vitsejä, nettihäirintää sekä fyysistä ei-toivottua lähentelyä. Sukupuolivähemmistöihin kuuluville ei ollut ehdoteltu seksiä epäasiallisessa yhteydessä eikä paljasteltu itseään, sen sijaan seksuaalivähemmistöihin kuuluville näin oli tehty useammin kuin muille vastaajille.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista muutamat olivat kokeneet sukupuoliin liittyvää vihapuhetta, mutta selkeä enemmistö ei ollut kokenut. Jonkinlaista häirintää oli kokenut enemmistö sekä seksuaalivähemmistövästääjistä (N = 18) että sukupuolivähemmistövästääjistä (N = 7). Jonkinlaista häirintää olivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kokeneet siis selvästi useammin kuin muut vastaajat. Vaikka selkeä enemmistö seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista ei ollut kokenut sukupuoliin liittyvää vihapuhetta, muutamat olivat kokeneet sitä. He olivat joutuneet vihapuheen kohteeksi jossain ympäristössä tai elämänpiirissä useammin kuin muut vastaajat. Epäasialliseen toimintaan olivat vastaajien mukaan syyllistyneet miehet naisia useammin ja läheisiä tyypillisemmin kaukaisemmat tuttavat tai tuntemattomat ihmiset.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kertoivat muita vastaajia useammin pelkäävänsä väkivaltaa liikkueensa yksin ulkona iltaisin tai öisin, ja he olivat myös karsineet iltamenojaan pelon takia muita vastaajia useammin. Huolimatta siitä, että vastaajissa oli paljon miehiä, he pelkäsivät muita vastaajia useammin. Muista vastaajista naiset kertoivat pelkäävänsä miehiä useammin. Osa oli myös muuttanut käyttäytymistään vihapuheen takia. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat olivat muuttaneet käyttäytymistään muita vastaajia useammin vihapuheen takia. Vihapuhetta oli koettu useimmiten vapaa-ajalla ja julkisissa tiloissa.

Käsittelyn pienen seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääjajoukon tuloksia ei voi yleistää koskemaan kaikkia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia Suomessa. Tämä vastaajajoukko oli varsin tasa-arvomyönteinen ja koki muita vastaajia useammin työpaikkansa, oppilaitoksensa ja parisuhteensa tasa-arvoiseksi. Se koki kuitenkin muita vastaajia useammin häirintää ja vihapuhetta ja joutui muuttamaan pelon takia käyttäytymistään varsinkin julkisilla paikoilla.

Haasteita ja uusia tavoitteita

Tasa-arvobarometrin onnistunut muutos moninaisuuden huomioivaksi edistää osaltaan myös seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden sisällyttämistä osaksi suomalaista tasa-arvopolitiikkaa. Se antaa mahdollisuuden tarkastella seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta merkityksellisiä teemoja osana sukupuolten tasa-arvokeskustelua. Tasa-arvobarometrin 2017 tulokset, joita tässä tekstissä on raportoitu seikkaperäisesti, kertovat siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemassa on edelleen parantamista niin koulutuksessa, työelämässä kuin vihapuheen ja väkivallan ehkäisyssä. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta ei edelleenkään huomioida riittävästi koulutuksessa ja työelämässä.

Tasa-arvobarometrin muutosprosessissa nousivat monet teemat esiin, ja barometrin ohjausryhmässä käytiin keskusteluja tavoista ottaa moninaisuus huomioon kyselylomakkeessa. Katson seuraavien näkökulmien olevan merkityksellisiä muidenkin julkisten tai julkisesti rahoitettujen kyselyjen muuttamisessa moninaisuutta aiempaa paremmin huomioivaksi:

1. Keskeinen syy kysyä sukupuolesta mies-nais-kahtiajako ylittäen on antaa viesti siitä, että sukupuolen moninaisuus tunnistetaan ja että ymmärretään, ettei rekistereissä oleva virallinen sukupuoli välttämättä ole sama kuin vastaajan kokemus sukupuolestaan. Sitä voi pitää jopa koulutuksellisenä viestinä, joka auttaa myös vastaajia ymmärtämään sukupuolen moninaisuuden olemassaolon. Vastaavasti kysymykset, joilla kysellään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin tai muihin vähemmistöihin kuulumisesta, antavat viestin siitä, että tunnistetaan vastaajien moninaisuus ja risteävien erojen merkityksellisyys. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöeritysten teemakysymysten sisällyttäminen lomakkeeseen puolestaan viestii siitä, että ne katsotaan tärkeiksi osaksi tasa-arvopoliittista keskustelua.
2. Toinen keskeinen syy muuttaa sukupuolikysymystä ja muokata muita kysymyksiä heteronormatiivisuutta purkaviksi on siinä, että kaikki voivat vastata kyselyyn riippumatta heidän sukupuolestaan tai seksuaalisuudestaan. Muutokset vaikuttavat myös analyysiin, jossa on helpompi välttää heteronormatiivisia väärintulkintoja.
3. Kolmas syy on tiedonkeruu sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulmista ja erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta. Koska Tasa-arvobarometrissa 2017 seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääjien määrät jäivät pieniksi tilastollisen tarkastelun näkökulmasta, oli tärkeää, että kyselylomakkeeseen otettiin mukaan kysymyksiä, joilla pystyttiin keräämään tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Tutkimuksissa, joissa vastaajamäärät ovat riittävän suuria tilastollisen analyysin näkökulmasta, tätä ongelmaa ei ole samalla tavoin.

Haasteilta ja ongelmilta tutkimushankkeet eivät pysty täysin välttymään muutettaessa kyselyjä moninaisuutta huomioiviksi (ks. myös Lehtonen & Taavetti 2018; Pietiläinen & Keski-Petäjä 2014). Tasa-arvobarometrissa nousi useita haasteita esiin, joista nostan muutaman esiin:

1. Pieni seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vastaajien määrä on ongelma siten, ettei se mahdollista tilastollista analyysia. Tämä voi tarkoittaa sitä, ettei tuloksissa raportoida lainkaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksista tai esimerkiksi sukupuoli-kysymyksen muu-kohtaan vastanneiden vastauksia. Tämä analysoimattomuus tai koko kysymyksenasettelun esiin nostamattomuus voi puolestaan heijastua siihen, etteivät sek-

suaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ole välttämättä halukkaita osallistumaan tutkimuksiin jatkossa. Tässä artikkelissa tuli esiin se, että useita keinoja käytettiin, jotta seksuaali- ja sukupuolivähemmistövästääjien ryhmät saataisiin mahdollisimman isoiksi. Tasa-arvobarometrin 2017 aineiston koko (noin 1600 vastaajaa) oli silti liian pieni, jotta vähemmistöryhmien määrä olisi saatu riittäväksi määrällistä analyysia ajatellen.

2. Vastaamattomuus ja vaikeus vastata voivat muodostua myös ongelmallisiksi. Tasa-arvobarometrissa kysyttiin vähemmistöihin kuulumisesta useamman kerran, ja joka kierroksella löytyi lisää seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin mukaan luettavia vastaajia. Tämä kertoo siitä, ettei seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuulumisesta kertomista välttämättä koeta helpoksi haastattelutilanteessa, tai siitä, ettei tähän vähemmistöön kuuluminen näyttäydä niin merkitykselliseltä kuin toiseen vähemmistöryhmään kuuluminen. Tasa-arvobarometrissa pidettiin tärkeänä kysyä erikseen sukupuolivähemmistöön ja seksuaalivähemmistöön kuulumisesta, jotta ryhmät pystytään erottamaan toisistaan analyysissa. Tasa-arvobarometrin haastattelijat saivat Tilastokeskuksessa koulutusta moninaisuusteemasta etukäteen ja palautteen perusteella uudet kysymykset esimerkiksi sukupuolesta (muu- ja en osaa tai halua sanoa - kohtineen) eivät aiheuttaneet erityistä ongelmaa haastattelutilanteessa. Koulutus ja hyvä valmistautuminen ovatkin avain haastattelutilanteen sujuvuuteen.
3. Seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuolikokemuksiin liittyvät kysymykset nähdään helposti arkaluonteisina. Tätä käytetään myös perusteena sille, ettei niistä kysytä. Niiden kysymättä jättäminen puolestaan voi vahvistaa käsitykseni mukaan tuota arkaluonteiseksi kokemista. Kun julkisen sektorin kyselyissä yleistyy tapa kysellä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus tunnistaen, alkavat ihmiset pitää sitä odotettuna. Henkilötietolaki kieltää tietojen keräämisen arkaluonteisista asioista kuten seksuaalisesta suuntautumisesta rekistereihin, mutta se ei tarkoita sitä, ettei siitä voisi kysellä ihmisiltä kyselytutkimuksissa. Toki on syytä huolehtia siitä, etteivät vastaajat paljastu tulosten raportoinnissa, mutta tämä on kaikkien kyselyjen eettinen peruslähtökohta.
4. Termit, joita käytetään sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsitteilyssä, ovat merkityksellisiä. Vanhentuneita, ongelmallisia ja epäselviä termejä tulisi välttää, toisaalta niiden pitäisi olla riittävän yleisiä, tunnettuja ja kattavia. Kyse on myös siitä, painotetaanko itsemäärittelyyn, identiteettiin, käytökseen vai tunteisiin liittyviä termejä. Termien valinnassa merkityksellistä on käyttöyhteys. Kun käytetään varsin laajoja vähemmistötermejä, jotka ehkä toimivat tasa-arvopoliittisessa keskustelussa ja määrällisessä analyysissa, ei pystytä erottamaan eri ryhmiä toisistaan (kuten lesbot vs. binaiset tai transvestiitit vs. transsukupuoliset). Selvyyttä pyrittiin Tasa-arvobarometrillä

2017 kyselyssä lisäämään siten, että vähemmistökyseymyksessä suluisa oli lisäselite (esimerkiksi sukupuolivähemmistöjen kohdassa transihmiset ja intersukupuoliset). Vähemmistökeskeinen lähestymistapa puolestaan unohtaa eron ulottuvuutena esimerkiksi heteroseksuaalisuuden ja cis-sukupuolisuuden.

5. Tulosten raportoinnissa ja analyysissa on syytä kiinnittää huomiota siihen, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, ja laajemmin sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta kerrotaan. Vaikka esimerkiksi pienen vastaajamäärän takia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vastaajien ei voitaisi analysoida vähemmistönäkökulmasta, olisi mielekästä tuoda esiin aineiston ja analyysin kuvauksen yhteydessä tämä ulottuvuus. Vähemmistöt ovat edelleen epäoikeudenmukaisessa asemassa yhteiskunnassa ja siten tyypillisesti haavoittuvassa asemassa, joten tulosten raportoinnissa on tärkeää pohtia, millaisia mielikuvia niistä tulosten perusteella muodostetaan.

Varsinkin julkisen sektorin tuottaman, tilaaman ja rahoittaman kyselytutkimuksen tavoitteeksi ja haasteeksi tulisi asettaa entistä monipuolisemman tiedon keräämisen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Tämä edellyttää kyselylomakkeiden muokkaamista sellaiseksi, että ne mahdollistavat kaikille vastaamisen niihin ja tunnistaisivat ihmisten moninaisuuden.

Lähteet

- Alanko, Katarina (2013): Hur mår HBTIQ-unga i Finland? Helsingfors: Ungdomsforskningsnätverket och Setä.
- Attila, Henna & Pietiläinen, Marjut & Keski-Petäjä, Minna & Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018): Tasa-arvobarometri 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Badgett, Lee (2001): Money, Myths, and Change: The Economic Lives of Lesbians and Gay Men. Chicago: University of Chicago Press.
- Bell, Mark (2017): Data collection in relation to LGBTI people. Analysis and comparative review of equality data collection practices in the European Union. Brussels: European Commission.
- Butler, Judith (1990): Gender Trouble. London & New York: Routledge.
- Butler, Judith (2004): Undoing Gender. New York: Routledge.
- Cho, Sumi & Crenshaw, Kimberle Williams & McCall, Leslie (2013): Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis. Intersectionality: Theorizing Power, Empowering Theory 38:4, 785–810.
- Huotari, Kari & Törmä, Sinikka & Tuokkola, Kati (2011): Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla: Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Juvonen, Tuula (2002): Niin makaa kuin petaa? Lomaketutkimuksen ongelmat ja homoseksuaalisuus suomalaisissa seksitutkimuksissa. Sosiologia 39:4, 309–321.

- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) (2010): Hallintavalta – Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija & Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna (2012): Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* (4), 17–28.
- Lehtonen, Jukka (2003): Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, Jukka (2004a): Ammatinvalinta ja ei-heteroseksuaalisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.): ”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. *ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04*. Helsinki: Työministeriö, 143–168.
- Lehtonen, Jukka (2004b): Sukupuolivähemmistöt ja ammatinvalinta. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.): ”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. *ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04*. Helsinki: Työministeriö, 169–180.
- Lehtonen, Jukka (2004c): Seksuaalivähemmistöön kuuluvat nuoret työmarkkinoilla. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.): ”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. *ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04*. Helsinki: Työministeriö, 127–142.
- Lehtonen, Jukka (2014a): Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa *Sukupuolentutkimus* 27:4, 67–71.
- Lehtonen, Jukka (2014b): Sukupuolivähemmistöt koulussa – moninaisia tarinoita ja haastavia tutkimusvalintoja? *Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehti* 1–2/2013, 42–49.
- Lehtonen, Jukka (2014c): Ei-heteroseksuaalisten ja transnuorten kokemukset työelämästä. *Työelämäntutkimus -lehti* 12:3, 285–291.
- Lehtonen, Jukka (2016): Experiences of Non-Heterosexual and Trans Youth on Career Choice and in the Workplace. Teoksessa Köllen, Thomas (Ed.) *Sexual Orientation and Transgender Issues in Organizations: Global Perspectives on LGBT Workforce Diversity*. Springer, 289–306.
- Lehtonen, Jukka (2017): Hankala kysymys. Intersukupuolisuus suomalaisissa koulu- ja työelämäntutkimuksissa. *Sukupuolentutkimus* 30:1, 71–75.
- Lehtonen, Jukka (2018a): Ei-heteroseksuaalisten poikien ja transnuorten kokemukset ja valinnat koulutuksessa. Teoksessa Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 121–145.
- Lehtonen, Jukka (2018b): Ammattikoulussa ja sukupuolena muu? Tutkijablogi WeAll-hankkeen sivuilla. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://weallfinland.fi/fi/ammattikoulussa-ja-sukupuolena-muu/> (luettu 30.9.2018)
- Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) (2004): ”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Helsinki: Työministeriö.
- Lehtonen, Jukka & Taavetti, Riikka (2018): Ambivalent Positions and Challenging Contexts in Researching “Rainbow Youth” in Finland. Teoksessa Hearn, Jeff, Shefer, Tamara, Ratele, Kopano & Boonzaier, Floretta (eds.) *Engaging Youth in Activism, Research and Pedagogical Praxis: Transnational and Intersectional Perspectives on Gender, Sex, and Race*. New York & London: Routledge, 75–90.
- Lempiäinen, Kirsti (2003): Sosiologian sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Luopa, Pauliina & Kanste, Outi & Klemetti, Reija (2017): Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 25, syyskuu 2017. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- McCall, Leslie (2005): The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30:3, 1771–1800.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010): Miten meitä hallitaan. Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.

- Mustola, Kati (2004): Sukupuolivähemmistöjä koskevan kyselyn tuloksia. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) 2004 ”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Helsinki: Työministeriö, 58–77.
- Pietiläinen, Marjut & Keski-Petäjä, Minna (2014): Työsyynnän seuranta Suomessa. Työ ja yrittäjyys 53/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Ronkainen, Suvi (1999): Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, Leena-Maija (2006): Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua. Kulttuurintutkimus 23:3,19–28.
- Solonen, Anukatariina (2016): Selvitys sukupuolen moninaisuudesta työelämässä. Sidosryhmäblogi WeAll-hankkeen sivuilla. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://weallfinland.fi/fi/selvitys-sukupuolen-moninaisuudesta-tyoelamassa-kokemuksia-syrjinnasta-tyottomyydesta-mutta-mynos-esimiesten-tuesta/> (luettu 30.9.2018)
- STM (2018) Tiedote Tasa-arvobarometri 2017 tuloksista. https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/seksuaalista-hairintaa-on-kokenut-lahes-40-prosenttia-naisista-erityisesti-hairinta-kohdistuu-nuoriin-naisiin (luettu 30.9.2018)
- Taavetti, Riikka (2015): ”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...” Kuriton ja tavallinen sateenkaarinooruus. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Seta ry.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) (2018): Tasa-arvotiedon keskuksen tasa-arvosanasto. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto> (Luettu 30.9.2018)

Mia Teräsaho, Johanna Närvi (toim.)

Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon Analyseja tasa-arvobarometrista 2017

Artikkelikokoelma käsittelee kokemuksia sukupuolten tasa-arvosta suomalaisen yhteiskunnan eri osa-alueilla, kuten työelämässä, opinnoissa ja parisuhteissa, sekä suhtautumista sukupuolten tasa-arvoon ja käytännön tasa-arvotoimenpiteisiin. Ajankohtaisia teemoja ovat lisäksi seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen liittyvän vihapuheen kokemukset sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrin aineistoon perustuvissa artikkeleissa syvennetään barometrin tuloksia ja peilataan niitä muuta tutkimustietoa sekä laajempaa sukupuolten tasa-arvosta käytävää keskustelua vasten. Tulokset tarjoavat tietoa sukupuolten epätasa-arvoa ylläpitävien rakenteiden ja käytäntöjen purkamiseksi yhteiskunnassa, esimerkiksi työpaikoilla, oppilaitoksissa ja perheissä. Tuloksia voi käyttää myös tasa-arvon tilan ja tasa-arvopolitiikan onnistumisen sekä tarpeellisten kehittämistoimien arvioimisessa.

Raportin tulokset tarjoavat tietoa työn ja päätösten tueksi kaikille tasa-arvo-kysymysten parissa toimiville, kuten päättäjille, toimittajille sekä tasa-arvon asiantuntijoille valtionhallinnossa ja kunnissa, järjestöissä, työmarkkina-järjestöissä, työpaikoilla ja oppilaitoksissa.

ISBN 978-952-343-313-7

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Julkaisujen myynti

www.thl.fi/kirjakauppa

Puhelin: 029 524 7190